

Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku

Špralja, Robert

Master's thesis / Diplomski rad

2016

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/um:nbn:hr:162:733886>

Rights / Prava: [In copyright/Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-25**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i
književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopredmetni)

Zadar, 2016.

Sveučilište u Zadru

Odjel za kroatistiku i slavistiku - Odsjek za hrvatski jezik i književnost

Diplomski sveučilišni studij hrvatskog jezika i književnosti (jednopredmetni)

Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku

Diplomski rad

Student/ica:

Robert Špralja

Mentor/ica:

Prof. dr. sc. Josip Lisac

Zadar, 2016.

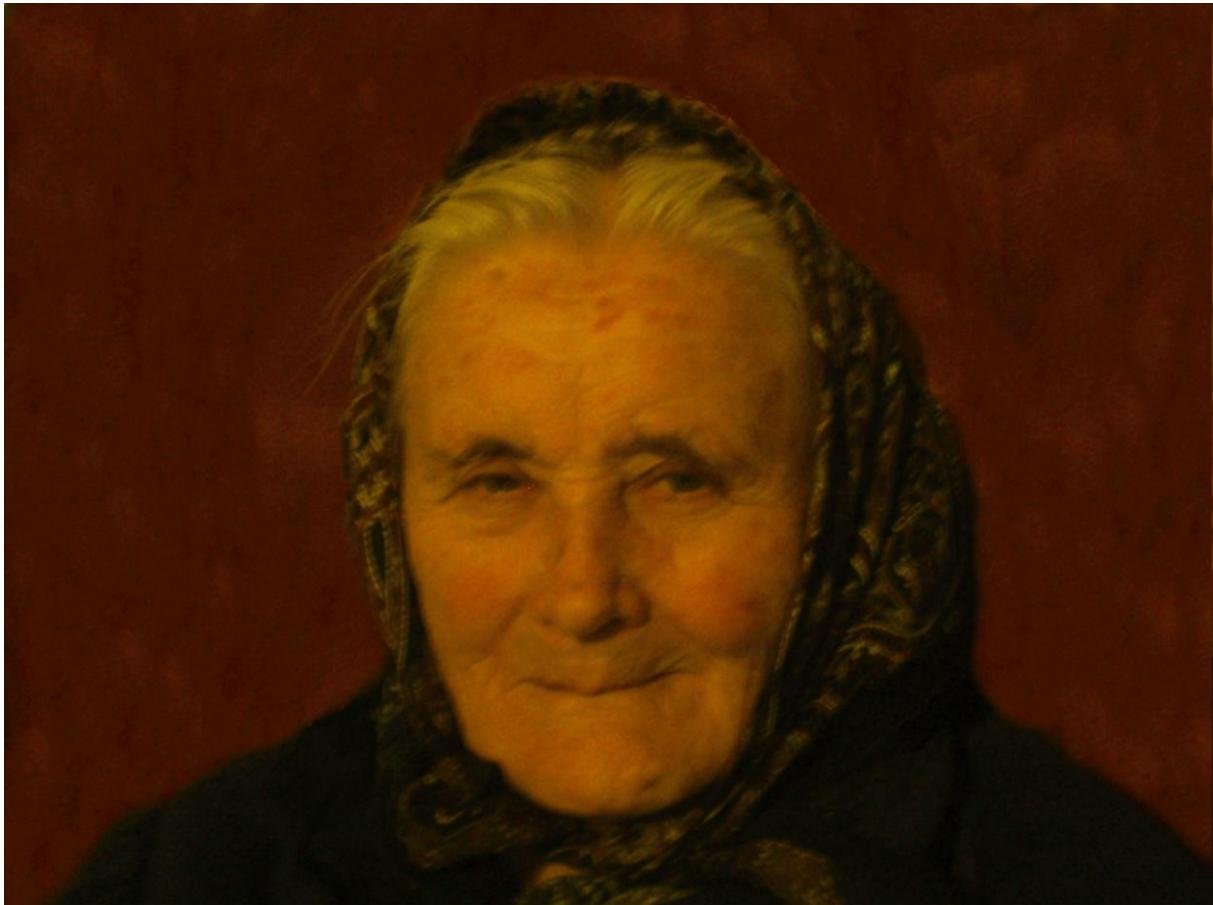

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Robert Špralja** ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Fonologija govora Zaglava na Dugom otoku** rezultat mojega vlastitog rada, koji se temelji na mojim istraživanjima i oslanja se na izvore i objavljenu literaturu kao što pokazuju korištene bilješke i popis korištene literature. Niti jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz bilo kojeg necitiranog rada i ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem također da niti jedan dio rada nije korišten za bilo koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj ili znanstvenoj ustanovi ili pravnoj osobi. Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada.

U Zadru, 26. veljače 2016.

*Vâ rd naminjivâ moj j ner jenoj jedinoj i pr voj m teri D nici, m mu
 nd lu k  me pr ti na p tu, k  me je k ko s nce gr jala za  iv ta, k ko i n ni
Z rki i d du P ri – sv ma tr ma za sv  ljub v k  su mi d li i za sv ku bes du
k  smo ugradili u fundam nat Z glava za s tra*

Danica Čuka (26.7.1926 – 29.11.2014.)

 ekat  u t  ja sa  e njom,  ekat  u t , dugo, dugo...

Jěno je žīnska kâ te rödi.

Drügo je Mäti kâ te völi.

*Püno njih öbe u jenój ūma,
ma vâ kî pîše, po dûši, nîma.*

Mäteri za spömen

Näši su dnêvi pomàlo stêkli,
u lâmp od ôka svâ je srîca stâla,
ma nîma balânče na svîtu
na kôj n  bi p piz la
svâ ljub v
k  si m ni d la

 ci dumb koga m ra
zo k ga sh ja S nce m je.
S du nesas noga ml ka
i p meru dragok vnih,
Kr posti d nov tr dnih
nad janih  istun ljub vljun

Nis n te z zva *m jo*,
i k  si jed na merit la.

R da bin j pe te v ti
i sv ka se spom nj ti,

u tv mu kr lu usn ti
i n ka se ne zb d ti

O, M jo, M jo m ja,
t  M ti neroj na,
D nica, zv zdo jutr nja!

O, M jo, M jo m ja,
t  M ti neroj na,
D nica, zv zdo jutr nja!

Ka t min zav ik usn ti,
pr mi na nj dra t pla
jed no sv je d te,
na njih mu d j pok ja

Zahvale

Najdublja zahvalnost ide mojim informantima i ujedno ponajboljim izvornim govornicima zaglavskoga govora koji su neiscrpan izvor jezičnog blaga i koji mi već čitavo desetljeće strpljivo pomažu u obradi prikupljene građe za rječnik, a to su u posveti već spomenuti **Petar Špralja, Zorka Špralja (rod. Čuka)** i njezina pokojna sestra **Danica Čuka**. Zahvalnost upućujem i ostalima (imena navodim u *Metodologiji*) čiji sam govor pomno istražio i koje sam konzultirao oko nekih nedoumica. Zahvaljujem i svim dobrim ljudima u ostalim dugootočkim selima koji su mi pružili nesebičnu pomoć i omogućili da se njihov govor otme zaboravu. Ovdje ih poimence ne navodim, iako koristim njihove dragocjene potvrde za usporedbu sa zaglavskim. Mnogi od njih već su prešli prag vječnosti. *Bog ih pomilova!*

Veliko HVALA i mom mentoru, prof. dr. sc. **Josipu Liscu**, vodećem hrvatskom dijalektologu, koji je prepoznao vrijednost moga dugogodišnjeg rada, podupirao me u mojim nastojanjima, savjetovao me u mnogim dilemama i bodrio me da ne posustajem u pripremanju priloga za objavu. Velika je čast imati njegovo stručno vodstvo.

Neizrecivu zahvalnost upućujem dragom prijatelju prof. **Josipu Galiću**, mom neslužbenom komentoru, koji je unatoč brojnim obvezama prionuo na čitanje rada i obavio to zaista brzo, stručno, savjesno i minuciozno te me upozorio na manje stručne interpretacije jezičnih pojava, predložio bolja (preciznija) rješenja i dao nekoliko veoma korisnih savjeta za upotpunjivanje nekih dijelova. Odgovornost za preostale propuste je isključivo moja.

Zahvalnost dugujem i prof. dr. sc. **Vladimiru Skračiću** i dr. sc. **Nataši Šprljan**, v. asist., na iznimnoj susretljivosti. Oni su, naime, uložili napor da se snimke s toponomastičkih istraživanja prof. dr. sc. Vladimira Skračića pronađu te mi velikodušno omogućili njihovo korištenje. Tako sam uspio potvrditi neke svoje teze u vezi akcenatskog stanja.

Prof. dr. sc. **Keithu Langstonu**, koji mi je nesebično ustupio engleski rukopis *Čakavske prozodije* te sam neke dijelove proučio prije nego je objeladanjen hrvatski prijevod knjige.

Gosp. **Željku Markulinu** na susretljivosti i nesebičnoj tehničkoj pomoći, osobito na instaliranju fonta *00 ZRCola* (Instituta za slovenski jezik Frana Ramovša) bez kojega ne bih bio u mogućnosti kvalitetno bilježiti dijalektološki materijal.

Konačno, na podršci i poticaju zahvalan sam i ostalim profesorima, kao i kolegama i prijateljima, posebno **Ivanu Magašu** s kojim sam proveo mnoge ugodne sate raspravljavajući o jezičnim, osobito dijalektološkim pitanjima.

Najdublje se ispričavam ako koga nehotice nisam spomenuo, a da je na bilo koji način doprinio ovomu radu.

FONOLOGIJA GOVORA ZAGLAVA NA DUGOM OTOKU

Sažetak

U radu je na temelju desetogodišnjih terenskih istraživanja izvršen fonološki opis mjesnog govora Zaglava na Dugom otoku koji pripada srednjočakavskom dijalektu. U uvodu je najprije dan pregled zaglavске povijesti, kulture i civilizacije, potom se govori o proučavanju zaglavskoga govora nekoć i danas, kao i o odnosu govornika prema vlastitom idiomu, iznose se ciljevi i postavljaju hipoteze, da bismo na kraju prikazali metodologiju. Potom slijedi glavni dio rada u kojem smo nastojali ponuditi što pouzdaniji prikaz vokalnih, konsonantskih i prozodijskih odlika proučavanog idioma. Na to su nas dodatno motivirali propusti prethodnih istraživača, kao i munjevite promjene kojima smo svjedoci u govoru mlađih naraštaja. Stoga je istraživanje bilo primarno orijentirano na govor starije dobne skupine, naročito onih govornika koji su zadovoljavali dijalektološke kriterije. Međutim, pomno je istražen i govor srednje i mlađe dobne skupine, kako bi se utvrdilo u kojoj su mjeri u njih očuvane tipične čakavske jezične crte, odnosno koliki je udio (novoštokavskih) inovacija, te je li dodir sa susjednim govorima, posebno saljskim, ostavio kakva traga na njihov govor. Zatečeno je stanje uspoređivano s ostalim dugootočkim čakavskim govorima, a ponekad, kada se to činilo korisnim, i s nekim drugim govorima, i to ne samo onima srednjočakavske fizionomije. Prikaz je načelno sinkronijski, a prema potrebi se daju dijakronijska tumačenja. Utvrđeno je da se govor konzervativnih govornika odlikuje čuvanjem čakavskih elemenata, ali i nekim inovacijama, koje pripisujemo utjecaju doseljenika novoštokavaca još negdje u 16., 17. st. Potonje se ponajviše odnosi na ograničenje ostvarivanja kratkosalzognog akcenta na završnim otvorenim slogovima te na nerazlikovnost intonacije. Nekonzervativni pokazuju još jaču tendenciju regresivnog pomicanja akcenta, ali je u njih posvjedočena i prevlast inovacija na planu vokalizma i konsonantizma, uz neke iznimke (npr. dosljedno čuvanje *x*, *f*, *jd*, *jt*, razlikovanje *č* i *t'*). Može se reći da fonologiju zaglavskoga govora obilježava prožimanje arhaičnih i inovativnih elemenata.

Ključne riječi: čakavština, srednjočakavski dijalekt, fonologija, arhaizmi, inovacije, Zaglav

PHONOLOGY OF SPEECH OF ZAGLAV ON DUGI OTOK

Abstract

The paper is based on ten years of field research followed by phonological description of the local speech of Zaglav on Dugi Otok, which belongs to Middle Čakavian dialect. The introductory section first provides an overview of Zaglavian history, culture and civilization, and then there is a talk about the study of Zaglavian speech in the past and nowadays and about the relationship between the speaker and his own idiom. The goals are summed up, the hypothesis are set, and at the end, we represent methodology. This is followed by the main part of the work in which we have tried to offer a more reliable display of vocal, consonant and prosodic features of studied idiom. We were further motivated by omissions of previous researchers, as well as lightning-fast changes we are witnessing in the speech of younger generations. Therefore, the research was primarily oriented at older age group's speech, especially those speakers who satisfied dialectological criteria. However, middle and younger age group's speech was carefully researched, too, to determine the extent to which they preserved the typical Čakavian linguistic lines, i.e. what is the proportion of (Neo-Štokavian) innovations, and if the touch with neighboring speeches, especially of Sali, has left a kind of mark on their speech. The current situation was compared with the rest of Čakavian dialects of Dugi Otok, and sometimes, when it seemed useful, with some other speeches, and not just those of Middle Čakavian physiognomy. Principle is mainly synchronic and, if necessary, diachronic interpretations are given. It was found that the speech of conservative speakers is characterized by keeping Čakavian elements, as well by some innovations, which are attributed to the influence of Neo-Štokavian immigrants somewhere in the 16th, 17th centuries. The latter applies in particular to limiting the realization of short falling accent on the final open syllables and on point of intonation concealment. Non-conservative ones show a stronger tendency of regressive moving accent, but the predominance of innovation is being witnessed in them in the field of vocalism and consonantism, with some exceptions (e.g., consistently keeping the *x, f, jd, jt*, differentiation of *č* and *t'*). It can be said that the intertwining of archaic and innovative elements marks phonology of Zaglavian speech.

Key words: Čakavian, Middle Čakavian dialect, phonology, archaisms, innovations, Zaglav

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
1.1. Zaglav	1
1.1.1. Smještaj i ime naselja	1
1.1.2. Datacija naselja te povijest i uloga Crkve	2
1.1.3. Stanovništvo Zaglava od najranijeg spomina do danas	4
1.1.4. Gospodarstvo	12
1.2. Proučavanje zaglavskoga govora	13
1.3. Metodologija istraživanja	16
2. VOKALIZAM	19
2.1. O vokalnom inventaru i o izgovoru pojedinih vokala	19
2.2. Zatvaranje /o/ u /u/.....	22
2.3. Zatvaranje /e/ u /i/.....	25
2.4. Nepostojano a	28
2.5. Ostale samoglasničke promjene, redukcije, zamjene	30
2.6. Refleks protojezičnih ъ, ѕ, ё, ѡ, љ.....	37
2.7. Refleks jata	41
2.7.1. Nepouzdani izvori o jatu u dugootočkim govorima	42
2.7.2. Ikavsko-ekavski refleks jata	47
2.7.3. Ostali stari refleksi є (a / ja / je / Ø) te pojava jekavizama.....	50
2.7.4. Neka specifična jatska i srodnna pitanja	51
2.8. Slogotvorno /ř/	54
2.8.1. Sekundarno ř u sljedovima r + vokal.....	55
2.8.1.1. Sekundarno ř u *pri-, *prě-, *pro- i ostalim prefiksima.....	55
2.8.1.2. Sekundarno ř u ostalim sljedovima r + vokal.....	59
2.8.3. Sekundarno ř u sljedovima vokal + r.....	60

3. KONSONANTIZAM	63
3.1. O konsonantskom inventaru i o izgovoru pojedinih konsonanata.....	63
3.2. Distribucija konsonanata (d', x, l, l̄, n̄, m, n)	65
3.3. Refleks protojezičnih glasova i glasovnih skupina (d', dəj, jd, jt, zd', t', təj, st', sk', čr-, wþ, wþs-)	73
3.4. Konsonantske promjene	80
3.4.1. Pregled promjena suglasnika i suglasničkih skupova	81
3.4.2. Pregled suglasničkih redukcija	90
3.4.3. Epenteza (umetanje) i paragoga (dodavanje) suglasnika	95
3.4.4. Ozvučivanje bezvučnih i obezvučivanje zvučnih konsonanata.....	96
3.4.5. Proteza	97
3.4.6. Metateza	98
3.4.7. Palatalizacija.....	99
3.4.8. Jotacija	101
4. PROZODIJA	103
4.1. Ton i silina	103
4.1.1. Inventar.....	103
4.1.2. Razlikovna prozodijska obilježja	104
4.1.3. Distribucija i izgovor	108
4.1.4. Refleks praslavenskih prozodema	110
4.1.5. Regresivna metataksa siline	111
4.1.6. Prokliza i enkliza	114
4.2. Kvantiteta	119
4.2.1. Nenaglašene duljine	119
4.2.2. Duljenje vokala ispred opstruenata i sonanata	122
4.2.2.1. Duljenja ispred zvučnih šumnika	122
4.2.2.2. Duljenja ispred bezvučnih šumnika.....	123

4.2.2.3. Duljenja ispred sonanata.....	124
4.2.2.4. Zaključne napomene	125
4.2.2.5. Neke posebnosti duljenja.....	125
4.2.2.6. Duljenja u novi(ji)m riječima	127
4.3. Prozodijska stilska izražajna sredstva	130
5. ZAKLJUČAK.....	133
PRILOZI.....	136
Prilog 1. Ogledi govora	136
Prilog 2. Ekavski refleks jata.....	141
Prilog 3. Ikavski refleks jata	143
KRATICE I SIMBOLI	150
POPIS LITERATURE.....	154
IZVORI PODATAKA I KRATICE NAVEDENE U TEKSTU	160

1. UVOD

1.1. Zaglav

1.1.1. Smještaj i ime naselja

Zaglav je naselje smješteno na jugoistočnom dijelu Dugog otoka, najvećeg otoka zadarskog arhipelaga, oko četiri kilometra sjeverozapadno od općinskog i administrativnog središta Sali i oko četiri kilometra jugoistočno od Žmana. Radi zaštite od udara vjetra te sigurnosti i kontrole zbivanja na moru¹, jezgra Zaglava, kao i većine dugootočkih mjesta, sagrađena je daleko od mora, i to na uzvisini, upravo poput Dragova, Savra i Sali. Podno sela nalazi se plodna udolina, što opjevava narodna pjesma: „Zaglav, misto na vrhu od gore, iz tebe se vidi sinje more, a pod tobun široka Dražica, na njoj raste zelena čenica.“

Prva poznata građevina na *pôrtu* (u luci), tj. u *Trîlukax* (uvali čiji je naziv geografski opravdan²) bijaše *mälin* (mlin, uljara).³ Potom su izgrađeni *magazîni* u svrhu čuvanja ribarskog alata i soljenja ribe, a 1926. g. nova *ulârna* (uljara) na motorni pogon. Tek od pedesetih godina prošlog stoljeća naselje se polako počelo širiti prema moru. Naziv za taj dio mjesta (*Môre*) koristi se samo u vezi s prijedlogom (*Žîvêmo nã Moru; Grêmo nã More; Dôša je z Môra*), a za njegove stanovnike, premda se iznimno može čuti, ipak se nije uvriježio naziv *Portulâne* kao što je to slučaj u Salima. Kad se pak govori o povijesnoj jezgri naselja, kaže se *Sëlo (Gr  n || gr  n || g  n u*

¹ Otoci su često bili metom gusarskih napada (usp. Vidučić 2014: 3. Kratak povijesni pregled šireg prostora; Čuka 2006: 64).

² *Trîluke* sačinjavaju tri uvalice („luke“): *Sîtno, Trâtica* i *Žâlo*. Na mjestu *Žâla* danas je trajektno pristanište, *Trâtica*, odnosno dio na kopnu nedaleko nekadašnjeg *mälina*, služi kao *st  zali  te* (izvlačilište brodova), a *Sîtno* postaje atraktivna pla  a.

³ Vlasnici polovice Malina bili su Špraljini i Čukini, a polovice dio Šešeljinih (obiteljskog nadimka D  jmovi). Bio je sagrađen na *Trâtici* (gdje se danas izvlače brodovi), oko četiri metra udaljenosti od mora, na mjestu današnjeg dvorišta gostionice Rajka Šešelje. Mlinski kamen, odnosno *mir  ne* (ruševne zidine) moglo su se vidjeti do sredine prošlog stoljeća. Nije pronađen povijesni zapis niti je sačuvana usmena predaja koja bi nam približila vrijeme nastanka Malina. Neki navode da je radio još za vrijeme I. svjetskog rata (usp. Šešelja 1993: 212), no čini se da je prestao malo ranije, još posljednjih godina 19. st., ukoliko je točno naše čitanje natpisa ("1894") na nadvratniku ruševinâ *Mälina* (iznad *Dra  ice*, u *S  lu* – starom dijelu naselja) koji je zapravo njegov „naslijednik.“ I ovaj drugi Malin nije u funkciji od 30-ih godina prošlog stoljeća. Naime, 1926. g. osnovana je Uljarska zadruga i sagrađena nova *ulârna nã Moru*, iznad nekadašnjega Malina, no ni ona odavno ne radi. U prvom desetljeću 21. st. (od sezone 2002./2003.) Zaglav je na *V  šku* imao uljaru na moderni pogon (vl. Dragan Ramov), a na tom je mjestu danas pekara. Dodajmo kako je početkom 20. st. postojao još jedan *mälin* || *ulârna* || *t  rkulu* selu, u vlasništvu Šešeljinih, na mjestu kuće pok. Šime Šešelje zvanog *Bal  la*. Danas se *mälin* (kao apelativ) rjeđe čuje.

Selo), ali se od tog naziva ne izvode etnici, a ktetik *sëoski* (npr. *sëoska guštērna*) postojao je i prije preseljenja dijela stanovništva *nă More*.

Postanak imena *Zâglav* pučka etimologija tumači ovako: Budući da je Zaglav nekoć pripadao župi Sali⁴, blagoslov kuća o Božiću navodno je obavljao saljski župnik te se jednom prilikom, obišavši Saljane i vrativši se u sakristiju, sjetio kako je smetnuo s uma Zaglav, uhvatio se za glavu i uzviknuo: *Äjme, ostälo mij je zä glavun!* Naravno, istina je da je naselje dobilo ime po metaforičnom toponimskom liku za lokalitet na kojem je nastalo, zaravni iza „glave“, tj. iza vrha brda (usp. Skračić 1993: 83). U dokumentima se spominje u obliku *Saglaua*, *Saglau*, *Zaglauo* i *Zaglav*. Skračić (1996: 90) tvrdi da se u narodu čuje i ženski rod – *Zaglava*, međutim, očito da je taj oblik odavno isčezao, budući da ga nitko ne pamti. Jedino nam je poznato da je Jakov Čuka krajem 19. i početkom 20. st. u pismu koristio i taj oblik (usp. npr. Milanja 1998b: 160), no govorna je praksa nešto posve drugo od pisane, osobito kad se radi o toponimima.⁵

Etnik od *Zâglav* glasi m.r. *Zâglavac*, ž.r. *Zâglafka* || *Zâglavka*, a ktetik *zâglavski*, -a, -o.⁶

1.1.2. *Datacija naselja te povijest i uloga Crkve*

Na temelju dokumenta iz 1451. g. u kojem стоји да zadarski plemić Grgur Mrganić dariva franjevcima trećorecima posjed u mjestu zvanom Zaglav, Finka (1977: 20) zaključuje da je Zaglav najmlađe naselje na Dugom otoku, da bi isti (1981: 11), osim navedene, kao godinu prvog spomena Zaglava naveo g. 1445. Kasnije je ustanovljeno da se »lokalitet „Zaglav“ na Dugom otoku spominje (se) mnogo prije nego li se može arhivskim dokumentima potvrditi naseljenost tog lokaliteta« (Runje 1998: 13), tj. u najamnom i kupoprodajnom ugovoru zadarskih plemića iz 1397. (Fanfogna), odnosno 1403. g. (Nassis), a 1417. g. na Zaglavu se nalaze posjedi

⁴ Zaglav je sve do 1921. godine pripadao župi Sali (usp. Antonina 1998: 94; Beverin; Armanini 2009: 107).

⁵ Tako će, primjerice, (današnji) žitelji Dugog otoka svoj otok redovito nazivati (*nâš*) *škôl*, a stanovnike jednostavno *škôlare* || (novo) *ötočane* (jedino u Saljana i nekonzervativnih: *škôlari* || *ötočane* || (najnovije) *ötočani*), dok je u pisanim dokumentima kroz povijest zabilježeno više od desetak naziva (npr. *Insula Maiori*, *Insula Magna*, *Isola Grossa*, *Isola Lunga*, odnosno prevedenice *Veli otok*, *Debeli otok*, *Dugi otok*) (usp. Finka 1977: 15–16).

⁶ Mještane susjednih Sali Zaglavci nazivaju *Sâlâne* (m.r. sg. *Sâlâni*, ž.r. sg. *Sâlka*), a ktetik glasi *sâskî*, -a, -o. Navedimo i domaće etnike za ostala dugootočka mjesta (m.r., sg.): *Žmânâc*, *Lûčâni*, *Sâvrani*, *Břbiňac*, *Drâgovac*, *Božâvâni*, *Sôliňani*, *Velorât'ani* (u selima od Sav do VR govoriti se *Velârt'ani*). *Verunît'i Pôle* (zaseoci VR) rijetko se spominju te se tada obično kaže samo *čovík* ili *žînska z Verunît'a*, odnosno *s Pôla* (žitelji SZ dijela otoka ne govore *Verunît'*, nego *Verôna*; etnik: *Verôňani*, *Pôlani*). Stanovnike na SZ Dugog otoka (od Sav do VR) žitelji JI dijela nazivaju *Zmôrašnane* (m.r. sg. *Zmôrašnani*, ž.r. sg. *Zmôrašnanka*), a oni, pak, stanovnike na JI nazivaju *Jûžane* (m.r. sg. *Jûžani*, ž.r. sg. *Jûžanka*).

veleposjedničke obitelji svjetovnoga plemstva Mataffaris koje daju na obradu pa je moguće da je i nastanjen početkom 15. stoljeća (usp. Runje 1998: 13).

Godine 1445. (budući da 1444. g. nije izvršen) Grgur Mrganić u Zadru s Vukom Slavogostovim i Jurjem Lukačevićem sklapa novi ugovor o gradnji crkve na Zaglavu, a 1451. g. novosagrađenu crkvu i samostan, koji je osnovan još 1440. g. (usp. Badurina 1998.a: 49), predaje u posjed franjevcima trećoredcima koji se obvezuju da će tu trajno stanovati i službovati (usp. Runje 1998: 15–16) te na taj način ujedno osigurava pastoralnu skrb svojim vilicima⁷ (usp. Runje 1998: 18). Glagoljski natpis koji je bio dio dovratnika staroga ulaza u crkvu prigodom obnavljanja crkve 1887. g.⁸ ugrađen je u lijevi prag samostanskih vrata (usp. Grbin 1998: 69). Svjedoči o posvećenju, a time i potpunom dovršetku gradnje crkve. Najpouzdanija transkripcija natpisa glasi: »*Let Gospodnjih⁹ 1458., na oktavu Pohodenja Gospoje, kršćenije crkve svetago Miha(j)ela*« (usp. Grbin 1998: 70). Crkva je sagrađena u gotičkom stilu (usp. Badurina 1998.a: 49). Ponovno je temeljito restaurirana (2007.–2011. g.), no sve do danas čuva svoje izvorno arhitektonsko obliče.

Svakako je zaglavski samostan (u današnjem izgovoru pl. tantum *Môstri*¹⁰, što je dobiveno metatezom <*mostir*>) bio važno glagoljaško središte i rasadište duhovne i svjetovne kulture,

⁷ Govoreći o težaštini i kmetstvu, glavnim tipovima agrarnih odnosa u razvijenom i kasnom srednjem vijeku, Grgin (1996: 46) ističe kako su vilici na zadarskim otocima imali znatno bolji pravni položaj od većeg dijela srednjovjekovne Europe. Naime, bili su obvezni davati četvrtinu priroda sa zemlje, ali su imali osobnu slobodu. Osim zadarskih veleposjedničkih obitelji, znatan dio zemlje bio je u vlasništvu zadarske općine koja ju je davala u zakup, a veliki zemljoposjednik je bila i Crkva, u našem slučaju franjevački samostan (usp. Vidučić 2014: 5. *Gospodarska povijest*). Osim kmetova, bilo je i nešto domaćih privatnih vlasnika zemlje zvanih *đidići* (usp. Vidučić 2014: 5. I. *Važniji zemljoposjednici na otocima*) ili, prema usmenoj predaji zabilježenoj 50.-ih godina 20. st. u Salima, *starodidići* (usp. Oštrić 1993: 340). Tek od kraja 19. st. do početka 20. st. otočani su otkupili glavninu zemlje od bivših zadarskih vlasnika (usp. Beverin; Armanini 2009: 350). Zanimljivo je da u današnjem zaglavskom govoru leksem *kmêt* (<*kъmetъ) označava obiteljsko gospodarstvo, imanje, pa i samu obitelj, ‘kmetsko (seljačko) kućanstvo’ (npr. *Öni su nâjjâčji kmêt.*; *Mâla, kâko ti kmêt?*; *Agustînov kmêt i nîxov su se zvâli išto po küt’i, kâko i ča smo mî i Mîrovi.*; *Svâki ima pôsla ka je na kmêti.*).

⁸ Runje (1998: 18), pak, navodi g. 1877.

⁹ Transliterirano je *G(OSPOD)N(I)H*, a pročitano (transkribirano) kao *Gospodnjih*, ali smatramo da bi bilo bolje čitati *Gospodinovih*. Našoj tezi, između ostalog, u prilog ide podatak da starije žene molitvu ‘Andeo Gospodnji’ i danas nazivaju *Änd’ë Gospodinov*, a Božić ponekad *Porojénje / Porod’énje Gospodinovo*, itd.

¹⁰ Skok (1950: 119), čije potvrde iz 1913. g. nisu uvijek u skladu sa stanjem na terenu, posebno glede akcentuacije (budući da je, kako naglašava Skračić (1996: 55), građu prikupljaо preko učenih pojedinaca na otoku ili s karata onoga doba), navodi *Môstir* – »Ovo je stara čakavska posudenica iz grčko-lat. monasterium«, Finka (1998: 42) *môstir*, dok Skračić (1996: 138) bilježi sukladno današnjem izgovoru – *Môstri* (jedino ne običava bilježiti zatvorenost). Poznato nam je da se u susjednim selima govori *môstir* || *môster* || *môstir* || (novije) *mostir*. Uvjeti za provođenje metateze u zaglavskom govoru osigurani su mnogo frekventnijom upotrebotem te riječi negoli u drugim selima. Nominativni oblik (istovjetan akuzativnom) redovito je množinski (*Öto su Môstri*), dok se u ostalim

posebno iz razloga što su redovnici dosta putovali po svijetu, stjecali obrazovanje i obogaćivali zajednicu suvremenim civilizacijskim spoznajama i znanstvenim dostignućima (usp. Franov – Živković 2012: 147–150; Runje 1998: 21–22), o čemu na poseban način svjedoči sačuvana svekolika umjetnička i glagolska baština (vidi Badurina 1998.b; Grbin 1998). Samostan je bio privremeno zatvoren (1843.–1888.), što je bio težak udarac za vjernike, osobito za starce kojima je bilo teško ići u Sali na misu (usp. Runje 1998: 27–28).

U „Povijesnim crticama“ S. Ivančića stoji da je na Zaglavu odvajkada postojala Bratovština Bl. Gospe od Začeća u koju su bili upisani svi svećenici Dugog otoka i mnogo vjernika obaju spolova Zaglava i triju obližnjih mjesta: Sali, Žmana i Luke, a da ju je osnovao o. Ivan Šešelja (1630.–1706.) iz Zaglava (usp. Antonina 1998: 93). Danas je u sjećanju starijih ostala jedino Bratovština sv. Ante, koja je djelovala još između dva svjetska rata, a pored četiriju Udruga, spominje ju i Antonina (1998: 96). Postojala je i još jedna (ženska) udruga, Društvo Srca Isusovoga.

Spomenimo i da je crkva sv. Ante Padovanskoga (nekoć sv. Ante Opata) u Dugom polju prema predaji nekoć bila u vlasništvu Zaglavaca, a da su je, nakon što je stradala od udara groma (u 19. stoljeću¹¹), napustili. To se poklapa s narudžbom znatno većeg kipa sv. Ante za zaglavsku crkvu (usp. Badurina 1998.b: 61), što je istaknuto i u navedenoj predaji. Ovomu ide u prilog činjenica da su neki tereni oko crkve u Polju zaglavski, kao i zanimljiva prosudba koju iznosi Runje (1998: 17): »Čini se da je upravo i ta udaljenost (tj. crkvica je najbliža naselju Zaglavu) [indikacija, op. a.] kao da su od tuda i njeni čuvari pustinjaci franjevci jednostavno prešli u novosagrađeni samostančić i crkvu u Zaglavu, gdje su bili i od duhovne koristi selu.«

1.1.3. Stanovništvo Zaglava od najranijeg spomena do danas

Među prvim stanovnicima Zaglava spominju se »Tomasije i sin mu Lukacije [koji, op. a.] 9. rujna 1435. kupuju zemlju na Zaglavu i obećavaju napraviti kuću i trajno se nastaniti« (Runje 1998: 14), a zatim Nikola Tomašević i Stjepan Bono „de Insula magna“ kupuju zemlju „in loco vocato Caglava“ od Kreše pok. Luke iz Zadra (usp. Runje 1998: 14). Polovicom 15. st. spominju se Pavao Domulić, Marko Loginić, Mihovil Jurjević (usp. Runje 1998: 14). Finka (1977: 24) spominje prezimena Tomašić i Mrgašić iz 1470. g.

padežima deklinira kao imenica u množini (češće) ili jednini: G *Môstrov*||*Môstra*, D *Môstrima*||*Môstru*, L *Môstrix*||*Môstrima*||*Môstru*, I *Môstrima*||*Môstrun*.

¹¹ Dataciju, naravno, valja uzimati s oprezom.

Osim na *R̄icovix*¹² (kaže se i npr.: *(U) va n̄ix R̄icovix; R̄icov ösik, R̄icov v̄ta, R̄icov konâ*), kojih danas ima u Kalima, od ostalih izumrlih plemena spomen se čuva i na *Blasit'ovix* (kojih, inače, danas ima u Sutomišćici), u nazivu JI dijela sela (*Blasit'ovi*, kaže se i u *Blasit'ovix* (današnji *ösici*), moguće i topónima *Blasika* u polju Dubovići (preciznije, u *Srediňaku*, blizu *Pudarice*), odnosno u nazivu SZ dijela sela (*Lëtini*¹³), u neposrednoj blizini *R̄icovix*, preciznije – *Gröte*. Pojedini starci spominju i *Šibütinix* (možda odjeljak Lordanjih), no to je poprilično nepouzdano.

Naseljenost ostalih dugootočkih naselja potvrđena je već u 13. i 14. st., a nekih i ranije te već u to doba imaju svoje crkve i seoske patronе (usp. Finka 1977: 19, 20). Skračić (1996: 90) navodi da se u dokumentima spominju pribjezi iz Gruha koji su doselili na Zaglav. Beverin i Armanini (2009: 43) navode usmenu predaju »da je dio žitelja doselio iz Gorice i Briševa (Ravni kotari) bježeći pred Turcima.« Također, još se i danas govori da su Šešeljini izbjeglice iz Hercegovine (selo u okolini Mostara) ili, prema nekima, iz Crne Gore, a da je dio Špraljinih (*Bakrâšovi* || *Bakrâši*¹⁴, koji imaju posjede na Suhoj Punti u Kornatu) stigao iz Bakra u Istri.

Svakako su nove migracije na zadarsko područje, izazvane turskim prodorom (osobito nakon 1468. g., a najintenzivnije od 16. st. pa sve do konca 17. st.), imale znatan utjecaj na etničke i jezične prilike na otocima. Neka prezimena iz glagoljskih matica u Salima i godara u Zaglavu, među kojima ima onih koja postoje u nekim mjestima na kopnu, pa čak i u Bosni i Hercegovini, a koja se ne spominju u starijim izvorima, navodi Finka (1977: 25): *Ramovi Šešelja* 1605. g., *Jurinov i Kosirov* 1630. g., *Čuka* 1640. g., *Vučinović-Vuković* 1655. g., *Bogdanić* 1699. g. i drugi.¹⁵ Iako se često govori o Bosancima (Bošnjacima), izbjeglice su bili većinom iz zadarske okolice (tada čakavci), no među njima je zasigurno bilo potomaka doseljenika iz Bosne i Hercegovine, mahom novoštakavaca, najprije iz zapadne Hercegovine (zapadnog dijalekta,

¹² Prezime *Ricović* spominje se 1608. g. u popisu stanovništva (usp. URL³).

¹³ Jelić (1993: 230) među prezimenima stanovnika Dugog otoka u crkvenim maticama Zadra od 1569. do 1706. g. navodi sljedeća prezimena iz Zaglava (inače, većina su zacijelo varijante istog prezimena): *Kosirina, Kosirović, Kuskić, Milani, Milanović, Mišanić, Šperlić* (?), *Špraljić, Letin* (»6. Letina Jele, Šimina, udala se u Zadru 1606.«). Inače, prezime *Letinić* danas imamo u Savru.

¹⁴ Prema Šimunoviću (1968: 102) takav tip obiteljskog nadimka prema porijeklu spada u kategoriju nadimaka od etnika kraja odakle su pojedine porodice došle. Ipak, prof. Vladimir Skračić (usmeno) izražava sumnju u ovu zaglavsku usmenu predaju.

¹⁵ Prema popisu stanovništva zadarskog otočja iz 1608. g., na Zaglavu boravi 46 stanovnika i navode se sljedeća prezimena: *Koširić* (seoski knez), *Lordanić, Ricović, Kunjačić, Let(i)nić, Milanić, Kušić*. Valja imati na umu da je ovaj popis možda nepotpun jer je popisivača (mletačku upravu) prvenstveno zanimalo broj muškaraca sposoban za rad, odnosno rat (usp. URL³). Tako na ovom popisu nedostaju *Ramovi Šešelja* koje navodi Finka (1977: 25) za 1605. g., dakle još tri godine prije.

ikavskog izgovora, dijelom šćakavskog, dijelom štakavskog, s participima *-I > -a* ili *-I > -o*), a potom iz istočne Hercegovine (istočnohercegovačko-krajiškoga dijalekta, (i)jekavskog izgovora, štakavskog, s participima većinom *-I > -o*) (usp. Lisac 1996: 32; Lisac 2003: 50–54, 99–100; Finka 1977: 24). Kroz nekoliko naraštaja doseljeno stanovništvo pomiješalo se sa starosjedilačkim (čakavskim) i u određenoj mjeri utjecalo na njegov govor, osobito akcentuaciju, što ćemo vidjeti kasnije u ovom radu, »(...) ali budući da novi doseljenici nisu dolazili u većim i kompaktnijim skupinama, nisu mogli bitno izmijeniti osnovnu strukturu starinačkoga dugootočkoga stanovništva i znatnije poremetiti čakavski govor starinaca« (Finka 1977: 24).

Jedna zaglavска obitelj (Dujmovi, dio Šešeljinih) dokasna je njegovala štokavski govor predaka¹⁶ te je asimilaciji podlegla tek u drugoj polovici 20. stoljeća. Danas se kod najstarijih

¹⁶ Štokavski su govor njegovali muškarci, a žene su se više prilagođavale većinskom mjesnom idiomu, osobito u društvu. Budući da takav poseban *Dujmov* govor više ne postoji, osnovne njegove crte pokušat ćemo ovdje rekonstruirati na temelju anegdota koje se pripovijedaju po selu, koje imaju dokaznu vrijednost jer se u biti slažu s iskazima živućih potomaka *Dujmovix*. (Napomena: mjesto i kvantiteta naglaska u pojedinim primjerima isti su kao i u hrv. stand.; kvaliteta akcenta nije označavana u primjerima u kojima je na temelju potvrde nismo mogli pouzdano odrediti, već samo mjesto akcenta (podebljano); kratica Z = zaglavski čakavski). Osnovna obilježja: **a)** upitno-odnosne zamjenice *šta*, *kô* / *kö*, *koji* (usp. Z: *čă* || *čâ*; *štă* (fig.), *kî* 'tko, koji'); **b)** (i)jekavski (zaciјelo jednosložan) refleks 'jata' (*mjesec*, *djete*, *odnjeti*, *gdje*) (usp. Z: ikavsko-ekavski); **c)** /x/ (*xajde boga tî!*); /x/ > /v/ (*bûva*) (usp. Z: *âjde*, *bûxa*); **d)** **stj* > *št* (*štâp*, *šteta*) (usp. Z: *št*); **e)** *čr*-> *cr*- (*crv*), a *čr*-> *tr*- samo u jednom primjeru (*trešnja*) (usp. Z: *čr*-); **f)** nezavarjanje vokala, a time i neprelaženje u /i/ ili /u/ ispred nazala i u nekim drugim uvjetima (*kredenca*, *tôndi*, *bj̄bon*, *mërla*), dok je kod zaglavskih čakavaca suprotno (*kredinca*, *tândi*, *mîrlit*); **g)** dočetno *I* (*stôl*) (usp. Z: *stôj*); **h)** moguće je da dočetno *m* nije supstituirano s *n* (*jesam*, *osam*) (usp. Z: *jesân*, *ösan* || *ösan*); **i)** Mogući refleksi praslavenskog *d'* je /ž/ ili /ž̄/ ili /d'/ (*tudi*, *rođen*, *mladi*) (usp. Z: *j*); jesu li razlikovali /č/ od /ć/ odnosno /ž/ od /ž̄/ ili su ih, pak, svodili na dva fonema /č/ i /ž̄/, nije nam poznato. Ako su ih razlikovali, opet ne znamo jesu li izgovarali /č/ (na štokavski način) ili /t'/; **j)** nova jotacija (*grožđe*) (usp. Z: *grôzje*); **k)** najnovija jotacija (*sjđela* (Z: *sjđêla*); nije nam poznato je li provođeno u drugim primjerima kao *đevojka*, *đed*, *ćerati*, ali znamo da Zaglavci čakavci danas govore *terati* / *tirati*, ali *pr(e)t'ćrati* (*se*)); **l)** *može* (<moći) (usp. Z: *môre* i *möže*); **m)** *šv* > *š*(u \diamond *oparena šénka* 'oparena uš, tj. siromah'; usp. Z: *opäreni švénko* || *švenâc*); **n)** participni nastavak u m.r. s.g. *-(j)o* (*bijo*, *morao*, *pravijo*, *iskusijo*) (usp. Z: *-Ø*); **o)** G. pl. *-a* (i *-i* (?)) (*8 dana*) (usp. Z: *-Ø* || *-ov* || *-i*); **p)** A. pl. *-e* (*tañire*, *täkiće*) (usp. Z: *-i*: *pijäti*, *täkić*); **r)** aorist (*nâpraví*, *ürâdî* || *ürâdi*, *odoše*) (usp. Z: *-*); **s)** Još neka obilježja (lijeko od dvotočja navodimo *Dujmov* oblik, desno zaglavski čakavski; primjeri su odijeljeni točkom sa zarezom): *sêm* : *ðôstran* || *ösín* ('osim'); *cipele* : *postôli*; *çrkva* : *crîkva*; *ići*, *idem* : *xodîti*, *grün* || *gîrn*, *navečer* : *vêčer*, *Tereza* : *Terêža*, *sêle möja* : *sêstro möja*; (*nâ*)*praviti* || (*u*)*činîti* : (*u* čakavaca je *prâvîti* 'pričati'); *ormar sa ogledalom* : *armâr* (Z) *špët'un*; *tanjur* : *pijât*; *ozdo* : *ozdôla*; *ozgo* : *ozgôra*; *glê* || *vidi*, : *vê* || *vê* ili *polê(j)*; zanimljiv je romanizam *bj̄bon* (trlja) kojega čakavci zadarskog otočja ne rabe (usp. BRAČ, 100. *barbûn* || *trija*), kao i sintagma *tôndi mjesec* ('uštap, pun mjesec') umjesto koje zaglavski čakavci govore *üžba* (G *užbë*), iako i oni imaju pridjev *tândi* || *tândasti* 'okrugao, obao' (mlet., usp. Boerio (1867: 755): *tondo*; *tondo de la luna*; **t)** Prozodijski inventar sastoji se od svih četiriju akcenata, a mjesto naglaska je redovito novo. Zanaglasne su duljine, sudeći po nekim potvrđama potomaka izvornih govornika (*sta ürâdi*), postojale. Uzlazne naglaske (zbog kojih neki mještani vjerojatno i smatraju da su Dujmovi imali *dëbe gövor*) jasno čujemo pri imitiranju (potomaka) izgovora određenih riječi, no pretpostavljamo da je, u višestoljetnom dodiru s većinskim (čakavskim) stanovništvom, novoštokavski naglasni sustav u određenoj mjeri poremećen, no to danas nije moguće istražiti. Izostaju duljenja koja su tipična za govor čakavaca, pa se govorilo *bäčva*, *sîr*. Dujmovi su navodno izrekli sljedeće primjere (iza dvotočja navodimo i zaglavski čakavski prijevodni ekvivalent): *istuci pire* : *stašelâj* || *'stûci' pirêj*; *Rodolfo* : *Ludôrfo*; *Kamo ideš, u ftunu?* : *Dî* (|| rjeđe *kämo*) *grêš u ftûnu?*; *Kupiću ti cipele*,

potomaka kadšto mogu čuti neka obilježja toga govora pa mnogi pomišljaju da na taj način samo glume gospodu (govore *po gospôsku* || *grâski* || *na slözi*¹⁷), što je, s obzirom na današnje prilike, moguće. Tvrđnje, pak, drugih, da je *Dujmov* govorbio tek kratkotrajno pomodarstvo, nisu točne.

Stara jezgra Zaglava (*Sëlo*) kakva je očuvana do danas primjer je mediteranskog tipa naselja. Strukturirana je od *dvôrov* – skupinâ zbijenih kuća¹⁸ između kojih vode *kolovâje* – uske uličice, a na kat (*pôd*) se obično ide vanjskim kamenim stubištem (*skâlamî*) preko balkona (*bolotüre*) kojim je ponegdje nadsvoden ulaz u prizemlje kuće. Takav tip dvorova karakterizira i gradnja *na völät* (lučno nadsvodenje) koja do izražaja dolazi ponajviše u Šešeljinom dvoru. Namjena stambenih prostora bila je drugačija nego danas. *Př tlöxu* (u prizemlju) je bila smještena *konöba*, a u novije doba i blagovaonica (uvjetno rečeno, ujedno i dnevni boravak – *tinę*), a na *pödu* (katu) su bile *kämare* (spavaće sobe). Unutar pojedinih kuća bilo je drveno stubište. *Küxiña* je bila prizemnica odvojena od kuće i oko *kömina* (rijetko nazivanog *ogništ'ë*) se odvijalo

*crvene, na takiće drvene, samo mi kaži ko je razbijio leuta : Kūpît'u tí postöli, cr̄feni || crvëni || crvëni, na takit'i drvëni, sâmo mi povij || rëci kî je razbî lë(v)ut(a); Marica mi se spâsila, a Jovana mi se utopila : Mârica mi se je spâsila, a Jovâna mi se je utopila ; A gdje su tanjiri? – Na onoj kredenci sa merlom. : A dî su pijati? – Na (o)nôj kredinci dî je mîrlit' || čâ je no mîrlit' na nôj. Sljedeći primjer, koji je postao legendarnim, izrekao je Bože Šešelja (1852.–1927.) iznenadivši se kad je vidio mlade, ali siromašne ljude kako grade novu *ulârnu* nâ Moru (1924. / 1925. g.): Glë, glë, glë! Štâ on mîslî, ôparena šénka! (tj. kako ti naivni mladići koji nemaju ni prebijene pare misle sagraditi uljaru); isti, kad se nakon godinu dana vratio i prošao putem, opet se iznenadio, ali sada napretkom gradnje: A vidi, vidi štâ nápraví || ûrâdî || ôparena šénka!; Njegov sin Roko navodno je govorio (sam o sebi): *Tôndi mjësec činijo je Róču osan* (/*osam*) *dana stâti u Fôši*. (tj., „primorao“ ga je da стоји u luci, jer je uštap neprikladan za ribolov); **u)** Zaključak: Sudeći uglavnom po prozodijskim značajkama (v. *tj*), participnom nastavku (v. *nj*) i refleksu skupine *stj (v. *dj*), pa i trigovima najnovije jotacije (v. *kj*) te upotrebi aorista (v. *rj*), za pretpostaviti je da je *Dujmov* govor pripadao istočnohercegovačko-krajiškom dijalektu (usp. Lisac 2003: 98–112), što bi se podudaralo s tvrdnjama da su doselili iz okolice Mostara ili pak iz Crne Gore. Također, jedna leksička specifičnost (*tôndi mjësec*), makar i ne imala veliki značaj, pokazuje stanovitu sličnost s ekvivalentima u govorima dubrovačkog i crnogorskog područja (prema mnoštvu internetskih izvora (usp. npr. URL⁴, URL⁵, URL⁶), *tondo* || *tonda* ‘uštap’), ali i otoka Silbe (*tund* ‘uštap’) (usp. Lisac 2009: 116). Tomu idu u prilog i potvrde slične našem primjeru *brbon* koje popisuje Vinja (1978, 35–38), npr. na dubrovačkom i crnogorskom području *brbun* (Krtole), *barbon* u Dubrovniku, Peroju (istarskom mjestu naseljenom crnogorskim stanovništvom u 17. st.), te Rabcu (također u Istri), *barbun* (npr. u Ulcinju), *barban* (u Cavtatu). Znakovito je da na području srednjočakavskog dijalekta dolaze isključivo oblici tipa *tjla*.*

¹⁷ Da štokavski govor među čakavcima ima negativnu konotaciju, osim zamjetne odbojnosti prema *vlâškomu govoru*, najbližem štokavskom susjedu, potvrđuje i glagol *štòkati* koji se, osim u značenju ‘govoriti na način štokavca’, češće čuje u obilježenom značenju ‘govoriti okosito, osorno, ljutitim tonom; drsko, grubo se ophoditi s drugima’, a za one koji imaju takve osobine govoriti se *štòkalovac* i *štòkalovica*.

¹⁸ »Ova sveopća zbijenost obalnih naselja pogodovala je razvoju vrlo bliskih i čestih kontakata među stanovništvom sela, razvoju osjećaja zajedništva što čini jedan bitan sociološki element obalnih naselja. Život, onaj javni a dobrim dijelom i obiteljski, odvija se vani - u dvorištu, na ulici, pijaci, što daje poseban karakterističan „mediteranski“ pečat ovim naseljima. Osjećaj zajedništva manifestira se u ustaljenom običaju kolektivnoga rada na nizu općih komunalnih objekata (izgradnji i održavanju seoskih i poljskih putova, javnih zajedničkih bunara) i kolektivnog korištenja nekih proizvodnih i uslužnih objekata (presa za ulje, pecara za rakiju, krušne peći i sl.).« (Defilippis 2013: 300).

obiteljsko druženje (danас je tu ulogу preuzeo *tinč*) i tu se dokasna blagovalo. U frazemu \diamond *vgnuti se na stāre sāje*, koji se upotrebljava prilikom nečijeg povratka iz tuđine, *sāje* (nakupine *čādi* tj. čade na zidovima) se uzimaju kao *pars pro toto* za ‘ognjište’, ‘dom’, što slikovito govori o važnosti koja se pridavala ognjištu, odnosno o čovjekovoј ljubavi prema kraju iz kojega je potekao, ma koliko svakodnevica u njemu bila „*čādava*“ i uboška.

Selo je podijeljeno na *Gōrní* i *Dōlní dvōri*, odnosno *Gorīnane* i *Dolińane*, a razdvaja ih *Ravānac* || (arh.) *Igrīš'te* (seosko okupljalište)¹⁹, odnosno glavni seoski put koji tuda prolazi. Milanja (1998a: 7) će zapaziti: »Antropološke su crte bile više značajne po porodičnomu tipu negoli po tipu gorinjana i dolinjana, iako je postojao mali antagonizam upravo po toj razdjelnici, mada manji negoli je npr. postojao na Salima između portulana i seljana.« S tom se tvrdnjom slažemo, napominjući da su se te dvije mjesne cjeline razlikovale i po političkom opredjeljenju, što je i danas uočljivo kod potomaka jednih i drugih. Sukobljavala su se, kako navode naši informanti, uglavnom djeca²⁰, školarci, još sredinom 20. st., tako što bi „organizirali“ ratove, gađali se kamenjem, uz skandiranje prigodnih rugalica, ili bi jedni drugima prepriječili put.

U *gōrnix dvōrix* okupili su se *Šprājlini*, *Milāni* i *Rāmovi* (|| *Rāmovi*, novije), a u *dōlńix Čukini*, *Šešeljini* i *Lordāni*. Šešeljini svoj dvor dijele s djnjem Čukinim kućama. Prema predaji (potvrdili najstariji mještani) najstariji dvor u selu je Čukin, odnosno upravo kuća i kuhinja²¹ pok.

¹⁹ U blizini ostataka *Málina* (mlina za masline) (sjeverozapadno) nalazi se toponim *Polāča* || *Polāče* (današnji vrt) obzidan zidovima koji su zacijelo ostaci artefakta (usp. Skračić 1993: 88; usp. Oštrić 1993: 329–331). Pitanje postaje još kompleksnije kad saznamo da je na mjestu današnjeg vrta *Polāče* prema predaji (od najstarijih ljudi, rođenih još u 19. st.) nekoć bilo *Igrīš'te* (mjesno okupljalište na kojem se igralo kolo, palile se *kulēde* || *kulēde*, itd.). Mijenjanje važnosti određenih dijelova naselja tijekom povijesti, odnosno premještanje središta sela potvrđeno je i istraživanjima u drugim naseljima (usp. Oštrić 1993: 326). *Sazmōrca* (sa sjeverozapadne strane) Polače nalaze se vrtovi (*ōgrade*) znamenitog naziva *Starīne* || *Starīna*, što može upućivati na naselje u staro doba (usp. Oštrić 1993: 326). Manjak materijalnih tragova donekle bi mogao opravdati podatak da je Dugi otok bio osvojen, zapaljen i opustošen od Turaka (usp. Peričić 1993: 396). Ipak, budući da arheološka istraživanja nisu provedena, ne možemo ništa tvrditi sa sigurnošću. Sve u svemu, indikativni nazivi toponima, predaje koje upućuju na njihovu moguću namjenu u prošlosti te „zgusnutost“ pripadajućih referenata mogli bi biti dobar putokaz u traženju stare jezgre Zaglava. No to, dakako, prelazi okvire ovoga rada.

²⁰ Moguće je da su „nesnošljivost“ među djecom potpirivala i saznanja o političkom opredjeljenju starijih, odnosno dnevne političke teme. Koliko nam je poznato, jedini takav politički „obračun“ (ili bolje rečeno *komēdija*) među starijima zbio se kasnih 30-ih g. prošlog stoljeća između *Mäčekofcov* i *Jěftićofcov* (potonje su suparnici pogrdno zvali *Rēpońe*), kada su *Mäčekovci* simbolično išli po selu *Rēpońami rēpi sīt'i*; označavajući njihove kuće lugom (pepelom), da bi im najzad, simbolično, *zgorīli rēpi* na Zaglavskom vrhu.

²¹ Predak *Gāšparovix* (drugog Čukina plemena), čija je nekoć bila spomenuta kuhinja Tome Čuke, zacijelo je bio *Ošip* (Josip) *Čukin* (Čuka), nekadašnji vlasnik Věloga Jězera, Gračine i posjeda na Kornātu, poznat po svom sukobu s Murterīnima (točne povijesne datacije tih zbijanja zasad nemamo). Nakon sukoba napustio je Kornat i Žmancima dao Velo jezero i Gračinu za Kašteňak. Danas su, pak, na Kornatu Špraljini (od 1896.), a vlasnici obaju Jezera su Žmanci.

Tome Čuka zvanog *Stäklar*, brata proslavljenog *kanônigadon*. dr. Jakova Čuke i šukundjeda (po baki) autora ovih redaka. Sljedeći je po starosti, navodno, impozantan Šešeljin dvor. Kao kulturno dobro u kategoriji ruralnih cijelina zaštićeni su Šešeljin, Špraljin, Čukin i Ramov dvor (usp. Beverin; Armanini 2009: 65).

Tih šest nabrojenih (Špralja, Milanja, Ramov, Čuka, Šešelja, Lordanić²²) jedina su izvorna zaglavska prezimena koja su preživjela do danas. Koja su od njih bila prisutna na Zaglavu prije velikog migracijskog vala, teško je reći bez potpunijeg uvida u „starije izvore“ koje je konzultirao Finka (1977: 25), prema kojemu bi novija prezimena bila Čuka, Ramov i Šešelja, ali i neka druga koja nije naveo. Valja spomenuti i *Šutriňovix* (prezime Šutrin), pridošle iz Luke (Ive priženjen krajem 19. ili početkom 20. st.). Danas možemo nabrojiti dvadesetak prezimena, što stalnoprebivajućih, što povremenih mještana, koji nemaju krvne veze ni sa Zaglavcima ni s Dugootičanima.

Osim prezimena (*käko se kî zovê po küt’i*), važna je i uporaba obiteljskih nadimaka. Među njima izdvajaju se neki koji, prema našim saznanjima, opstoje kroz duže razdoblje (uglavnom najranije od početka 19. st. do danas): *Dûjmovi*(dio Šešeljinih), *Gâšparovi*(dio Čukinih), *Zâlini* (dio Čukinih), *Frâniñi* (dio Čukinih; izumrli), *Kâpinarovi* (dio Čukinih), *Bragešit’ovi* (dio Milanjih), *Bakrâšovi* (dio Špraljinih), *Čorbakovi* (dio Špraljinih), *Krnevâlovi* (dio Špraljinih), *Kôžulovi* (dio Ramovih), i vjerojatno još neki.²³ U novije vrijeme (20. st.) obitelj se određuje također prema nadimku ili imenu *glâvê küt’e* : npr. *Bângilovi*, *Bâriñi*, *Blâsulovi*, *Bôniñi*, *Bùxit’ovi*, *Buríkovi*, *Čiçini*, *T’ûlîni*, *Dûjîni*, *Fâñîni*, *Glavînovi*, *Gûzoñovi*, *Lêbrîni*, *Mâčâkovi*, *Maxrônovi* || *Malfrônovi*, *Mât’ini*, *Matûrini*, *Pištôlovi* || *Pištôlini*, *Prsûrini*, *Pêriñi*, *Špîrovi*, *T’înt’ovi*, *Tâlîni*, *Träpulini*|| *Träpulit’ovi*, *Ülišovi*, *Vätrovi*, *Žgëmbovi*, itd. Ime, hipokoristik ili nadimak, najčešće oca ili muža (iznimno majke, čemu je zacijelo razlog položaj žene u nekadašnjoj patrijarhalnoj sredini) ili pak uvriježeni obiteljski nadimak (po još starijem pretku) koristi se uz ime osobe o kojoj se govori, čime je olakšana identifikacija, naročito u slučaju kad

²² Nikad se ne izgovaraju u ovakvom (standardiziranom) obliku, već *Šprâlin*, *Milâñi*, *Râmov* (|| *Ràmov*), *Čükîn*, *Šešeljn*, *Lordâñi*, *Šutriňov*(npr. *Mâre Lordâña*, *Tôme Čükîn*). U starijim dokumentima nalazimo neke oblike na –ić (npr. Milanić, Lordanić, Špraljić, i sl.), međutim, od navedenih oblika, jedino se *Šprâlit’*ponekad koristi (u pl.), i to samo pri ruganju, u šali. *Lordanît’* se ponekad čuje u najnovije vrijeme, i to obično pri spominjanju određenog nositelja tog prezimena iz susjednog Žmana.

²³ Šimunović (1968: 102) razlikuje dvije osnovne kategorije prema porijeklu obiteljskih nadimaka: 1.»*Nadimci nastali prema osobnom imenu ili prezimenu*« (u našem slučaju i *prema nadimku*; na Zaglavu bi to bili svi gore navedeni osim *Bakrâšovix*); 2. »*Nadimci od etnika kraja odakle su pojedine porodice došle*« (na Zaglavu *Bakrâšovi* / *Bakrâši*, o čemu imamo i predaju, osim u slučaju da taj nadimak nije nastao od osobnog nadimka te ga je kasnije pučka etimologija povezala s istarskim Bakrom; inače, bakar (metal, Cu) je u zaglavskom govoru *räm* (<tal. *rame*).

više osoba nosi isto ime.²⁴ Nadimak po starijem pretku (npr. *Čorbakovi*) upotrijebit će se obično kad se misli na širi rod, a po mlađem (npr. potomci Čorbaka *Dūjini*, te, za obitelji Dujinih potomaka *Pērići*, *Bīgulovi*, itd.) kad se misli na uži (dotičnu obitelj). Ipak je za očekivati da u budućnosti ni u idealnim uvjetima više neće zaživjeti (dugovječan) obiteljski nadimak kao što je npr. *Dūjmovi*, između ostaloga, iz razloga što takve obiteljske nadimke mlađe generacije rjeđe koriste.

S ponosom ističemo da je Zaglav bio gorljivo uporište u borbi protiv fašističkih i nacističkih okupacijskih snaga i njihovih suradnika.²⁵ Glavnina sela bila je na strani slobode i istine i angažirala se u borbi. Zbog toga je okupator planirao spaliti selo (osam „izdajničkih“ obitelji i sve koji imaju ikakve veze s njima). Da nije došlo do kapitulacije Italije, Zaglav bi dijelio sudbinu sa Savrom, Poljem, kao i (u nešto manjoj mjeri) Brbinjom i Velim Ratom, jer je upravo toga dana (8. rujna 1943.) bilo planirano izvršenje odmazde.

Na dan Uskrsa 1944. g. *rōda* (njemački zrakoplov) je bacila bombu usred sela. Obitelj je srećom bila u crkvi, a narednih 12 godina provela je u seoskoj školi, na tavanu. Udar bombe i pad s kata čudom je „preživjela“ neopletena *davnjāna* || *damjāna* (‘stakleni sud’) koju su prozvali simbolično – *Bōrkińa* (i danas je „živa“). O teroru koji je zaglavski narod pretrpio u ratu valjalo bi napisati posebnu knjigu upravo za inat onima koji pokušavaju izbrisati ili izvrnuti istinu te

²⁴ Po starom nadimku uže obitelji (npr. *Rāde Dūjmov*, *Rājko Dūjmov*, *Špīro Gāšparov*, *Špīro Kōžulov*), po nadimku oca (npr. *Drāgica Māčākova*, *Mārijo Māčākov*, *Zōrka Marōtova*, *Mārijo Gūzońov*, *Hř̄vo Pištōlov*, *Lūbo Trāpulin*), po imenu oca (npr. *Rājko Blāsulov*), po imenu oca; neudana (npr. *Ānkica Mirova*), po nadimku oca / imenu oca / nadimku majke (npr. *Drāgica T'ímīnova* || *Vēlimīrova* || *Maříkina*), po hipokoristiku oca (npr. *Sláfko Fāńīn*, *Mārijo Kāžijov*), po imenu muža (npr. *Zōrka Pērina*), po nadimku muža (npr. *Ivānica Bühit'ova*, *Ivānica Balēlīna*, *Zōrka Ūlišova*), po hipokoristiku muža (npr. *Zōrka Vātrova*, *Nāda Fāńīna*), po imenu muža ili po nadimku muževa oca (npr. *Vērica Bērtova* || *Burīkova*), po nadimku djeda (npr. *Vlādo Māt'īn*), po nadimku oca / djeda (npr. *Rāde Glavīnov* || *Tālīn*, *Īvica Tātkalov* || *Blāsulov*), po imenu majke u čijoj kući živi i nakon udaje: *Nēvena Īkina* (za njezinu pak sestru, koja je po udaji otišla u muževu kuću, uvijek se kaže *Ānkica Veselīnova* (po mužu), nikad *Īkina*), itd. Značajno je i da se od muževa imena, hipokoristika ili nadimka izvode nadimci za žene poput sljedećih: *Vātrowica*, *Pērinica*, *Andrijōlovica*, *Karlīka*, *Fāńīnica*, *Būxit'ovica*, *Žgēmbovica*, *T'īnt'ovica*, *Pištōlovica*..., a od prezimena (bilo očeva, bilo muževa) opći nadimci: *Čūkinica*, *Lordānka*, *Milānka*, *Rāmoška*, *Šešēlka*, *Šprālinka*, *Šutrīnka*.

²⁵ »Ovdje je bilo jedno od glavnih uporišta partizanskog pokreta na sjeverno-dalmatinskim otocima u borbi protiv okupatora« (Finka 1998: 32; prema: *Prostorni plan Dugog otoka, Rave i Zverinca 1983.-201*, Zadar: Zavod za urbanizam Zadra, 1983.). U drugom svjetskom ratu od ukupno 42 sudionika iz Zaglava (10% od broja boraca koje je dao Dugi otok) život je izgubilo njih 11, dok ih je u zbijegu bilo 10 (usp. Beverin; Armanini 2009: 230; Dragić 1993: 478). U prvom svjetskom ratu sudjelovalo je 30 Zaglavaca, a poginulo ih je 5 (usp. Beverin; Armanini 2009: 226). Navodimo i zanimljivost: »29. rujna 1943. u Zaglavu na Dugom otoku počele su izlaziti političko ratne novine *Nas Zadar*. Izdavač je bio Odbor Jedinstvenog Narodno-oslobodilačkog fronta za okrug Zadar, a urednik nije bio naznačen, no u kasnijim istraživanjima utvrđeno je kako je taj list uredivao Lav Tilić. Novina je umnožavana ciklostilom, a svaki broj imao je prosječno 6 stranica. Novine su prestale izlaziti krajem studenog nakon nepuna dva mjeseca povremenog objavlјivanja.« (preuzeto s: URL²).

okaljati časni spomen na naše partizane i sve žene i muškarce koji su se žrtvovali kako bismo mi danas živjeli slobodno i sretno.

Svoju nesebičnu ljubav prema domovini Zaglavci su iskazivali i u domovinskom ratu (ukupno 26 sudionika). Ne smijemo zaboraviti našeg junaka Danijela Špralju koji je izgubio život za Hrvatsku, osim kojega su od četničke ruke stradala još dva Dugootočanina (usp. Beverin; Armanini 2009: 233).

Zaglav je kolijevka velikana don dr. Jakova Čuke (*Čükinoga*) (*alias* Jakše Čedomila) koji se smatra osnivačem moderne hrvatske književne kritike.²⁶ Slavna je i Matija Šešelja (*Šešelina*) koja mu je djevojkom kazivala iznimno vrijedne narodne pjesme. Nju je u poodmakloj dobi živu zatekao Olinko Delorko te usporedio njezino tadašnje kazivanje s onim u mladosti, što je bio iznimno rijedak slučaj u proučavanju hrvatskog usmenoknjiževnog blaga (usp. Delorko (1954.)). Među pjesmama ima i antologijskih (*Rano rani mlada Katarina*), a neke potvrde koje nahodimo u njima dragocjene su i za povijesno proučavanje dijalekta.

Još jedan Zaglavac, dr. fra Izak Špralja, veliki crkveni glazbenik, muzikolog, dirigent i marni proučavatelj glagoljaške baštine te jedan od osnivača mješovitog pjevačkog zbora „Bašćina“, prije nekoliko je godina pokrenuo pravu renesansu zaglavskoga liturgijskog pjevanja.

Zaglavska mladež aktivna je u sportu (odbojka, košarka, vaterpolo, nogomet), a stariji se nedjeljom druže na novom boćalištu (*zôgu*) *nâ Moru*. Kao i sva otočka mjesta, Zaglav je najživljiji ljeti.

Nama je vrlo važan podatak da je osnovna škola u Zaglavu osnovana 1892. g. Poznato nam je da su ispočetka djeca nastavu pohađala u susjednom Žmanu, i to negdje do 20-ih g. 20. st., ali svakako ne sve do 1935. g. kako to navode Beverin i Armanini (2009: 382). Za učenike rođene oko 1918. sigurno je nastava organizirana na Zaglavu. Ispočetka je škola bila u jednoj obiteljskoj kući. Naravno, župnik je održavao i *detrînu* (vjeronauk). Školska je zgrada sagrađena 1938., no od 50-ih g. učenici viša četiri razreda pohađaju u Salima, a od 1989. g. svih osam razreda. To se svakako u nekoj mjeri odrazilo i na govor mlađih naraštaja. Važan je i period od 1843. do 1888. g. kada su Zaglavci bili primorani ići u Sali na misu.

²⁶ »Suprotno dojmu koji se može steći čitajući napise o Jakši Čedomilu, dr. Jakov Čuka (pravo ime Jakše Čedomila) nije prestao pisati nakon što se prestao baviti književnom kritikom 1903. godine. Zbog isključive pozornosti usmjerenje na radove iz književne kritike zaboravilo se na zaista zavidan djelokrug djelovanja zadarskoga, a potom splitskoga kanonika. Neopravданo i nepravedno. Čuka je objavljivao u zavidnome broju časopisa i publikacija i reagirao na brojne događaje u kulturno-političkome životu Zadra i Dalmacije.« (Ćosić 2014: 26).

Iz kretanja broja stanovnika: 1880. – 142; 1921. – 286; 2001. – 184 (usp. Čuka 2006: 69, 72).

1.1.4. Gospodarstvo

Glavne gospodarske djelatnosti u prošlosti su bile stočarstvo (prvenstveno ovčarstvo)²⁷ i poljodjelstvo (osobito vinogradarstvo i maslinarstvo), a sekundarne ribarstvo, pomorstvo, prerada (soljenje) ribe i sječa drva. U pčelarstvu su se u 20. st. okušale pojedinačne obitelji, no ne značajno, a da je u prošlosti bilo pčelara, svjedoči toponim – brdo *Čelňák* (inače je u govoru registriran i apelativ *čelňák*). Što se tiče uslužnih obrta, izvori navode da je 1842. u Zaglavu bio jedan zidar (po domaću: *měštar*) (usp. Peričić 1993: 401), a u dvadesetom stoljeću imali bačvara (međutim, budući da nije imao veliku radnju, nisu ga nazivali *butēr* kao saljskoga) i krojača (*šaltūra* || (rij.) *šnäjdera*).

Ribarstvo je bilo u određenoj mjeri prisutno od samih početaka mjesta²⁸, ali se Zaglavci njime počinju intenzivnije baviti tek u 20. stoljeću²⁹, osobito *Kornätare* (posjednici Kornata). Život u Kornatu ostavio je poseban biljeg na temperament naših *Kornätarov*, a dodir s Murteranim pojedinačno je u manjoj mjeri utjecao i na govor.³⁰ Danas ima nekoliko mještana

²⁷ Pored svojih pašnjaka (kopnenih i otočkih) pastiri su dio godine obitavali u manjim ili većim nastambama (*u küt'icax*).

²⁸ Usp. Runje (1998: 14): »Godine 1452. 19. lipnja Grgur Mrganić prodaje dvojici svojih vilika Nikoli Tomaševiću i Mihovilu Jurjeviću jednu barku („unam barcam piscaricia“)«.

²⁹ Usp. Peričić (1993: 400): »Stanovnici Zaglava i Žmana nisu se uopće bavili ribolovom, a oni od Luke, Savra i Božave malo ili samo za vlastite potrebe.« Napominjemo da se ovo odnosi na 19. st., ali smatramo da je i u Zaglavu sigurno bilo „malog ribolova.“ Istina, ono je bilo sekundarno. Npr. šukundjed autora ovih redaka, Ive Špraljin, umro 1953. g., iako je imao brod i dosta boravio *u Kornätu*, bavio se pretežno stočarstvom, pradjed Dujo nešto više ribarstvom, a djed Petar intenzivno ribarstvom („veliki ribolov“), ali i zemljoradnjom, a okušao se i u pčelarstvu, dok se otac Milivoj, koji je bio pomorac, pored stalnog zaposlenja u Komunalnom društvu, danas bavi poljodjelstvom i ribarstvom jedva za svoje potrebe. Šukundjed po bakinoj strani, Tome Čukin, brat kanonika dr. Jakova Čuke, umro 1937. g., bavio se stočarstvom i poljodjelstvom (nije imao broda), pradjed Marko (umro također već 1937. g.!) također, ali je obitelj prehranjivao i sječom drva, a njegove kćeri Danica i Zorka intenzivno poljodjelstvom, stočarstvom (za svoje potrebe) te su bile zaposlene u tvornici za preradu ribe u Salima. Obitelji koje nisu imale broda jako su teško spajale kraj s krajem.

³⁰ Navedimo nekoliko primjera (vjerojatno ima još pokoji) za koje prepostavljamo da su mogli biti „poprimljeni“ od *Murterinov*, premda neki od njih (*furiјān* ‘vrtložni vjetar’) imaju različito značenje od onoga u murterskom (primjeri odvojeni točkom sa zarezom; 1. oblik – kako govori većina Zaglavaca : 2. oblik – kako govore većinom neki Zaglavci *Kornatare* : 3. oblik kako govore Murterani (usp. MURT (2010)): *rëfu(l)* : *rëfut* : *rexut*; — : *furiјān* : *xuriјān*; *gömače* : *gumâši*; *kaomîla* : *kaumîla*; *käoštika* : *käuštika*; *fremâti* : *frmâti* : *xrmâti* || *xremâti*. Kao što vidimo, /f/ se u murterskom govoru zamjenjuje fonemom /x/, no u zaglavskom je /f/ stabilan glas te ne dolazi ni u ovim (možda primljenim) riječima. Međutim, u nekim primjerima kod kojih to ne bismo očekivali ima i nekih nepodudarnosti, koje bi se moglo pripisati analogiji, npr. *montûra* : *muntûra* : *mondûra*.

koji se intenzivno (profesionalno) bave ribarstvom, a stočarstvom (kozarstvom) tek jedan. Uz stalna zaposlenja, turizam (ljeti) postaje glavnim izvorom prihoda.

1.2. Proučavanje zaglavskoga govora

Prije samog dijalektološkog istraživanja valja upoznati govornike i njihov odnos prema vlastitom govornom idiomu. Tako stari Zaglavci kažu: *Mîgovörimo po zâglavsku|| po nâšu*; kad žele istaknuti neko obilježje *zâglavskoga gôvora* ili neke njegove starije crte, tada govore *po starînsku*; nerijetko dolazi do izražaja i svijest o pripadnosti hrvatskom jeziku (*Je razumîš xrvâski?!*). Zaglavci smatraju da je njihov govor *nâjčiš'ti*, a mnoge specifičnosti drugih govora često spominju u šali³¹, pri čemu se očituje snažna svijest o vlastitom jezičnom identitetu i važnosti čuvanja istoga. Mišljenje o „čistoći govora“ možda vlada zbog nekih novijih prozodijskih odlika (npr. *vôda* umjesto *vodâ*), no, naravno, mi ovom jezičnom fenomenu pristupamo na način koji je primjeren znanosti, a u znanosti nema mjesta podjelama na „čiste“ i „manje čiste.“ Uostalom, vjerojatno je u svakom mjestu moguće naći govornika koji misli da je upravo njegov govor najčišći.

Valja uzeti u obzir i dosta snažnu povezanost³² Zaglava s trima obližnjim selima (Salima, Žmanom i Lukom). Manje je, pak, bilo kontakata i sklapanja brakova sa *Zmôrašnâima* (SZ skupina sela) u prošlosti, a tako je i danas. Ipak, sva mjesta dobro čuvaju gorovne posebnosti, s

Zanimljivo je da naši stari *Kornâtare* znaju izvrsno imitirati izgovor murterskoga akuta i sva prepoznatljiva jezična obilježja svojstvena tom idiomu.

³¹ Predmetom sprudnje donedavno je bio i govor zaglavsko štokavske obitelji Šešeljin-H-Dujmovih (vidi bilješku br. 16.), a i općenito svatko tko se pravio važan govoreći *po gospôsku|| grâski|| na slözi* ili pak pojedinci s govornom manom (npr. *rarânža, konêlo, bretëno*). Naravno, antagonizam se osjeća prema *Vlâsimâ* i njihovom „debelom“ govoru (tj. uzlaznim akcentima). Na „promatranju“ su posebno bile djevojke priudane u selo (*prplôvin(k)e*) te bi ih i najmanja „greška“ (u odnosu na zaglavski govor) koju nisu uspjele ispraviti obilježila do (i nakon) smrti. Najčešće se izrujuje, npr.: u žmanskom *k nân* (mj. *k nâmi*), *pâšti* (G sg., mj. *pâšti|| pâšte*); u saljskom izostanak duljenja (SP: npr. *mâška, pâšti, ôtrov*); *tâmo se se dâj* (mj. *tâmo se dâj* ‘pomakni se’); *skûla* (mj. *škôla*); u luškom *jedûn dûn* (mj. *jedân dân*), *lûn* (mj. *lân*), *Brûnko*; u govorima od Bo do VR *vârcina, pârst* (mj. *vjčina, pîst*); u iškom *f > x* i relativna nezatvorenost izgovora (npr. *xrâtar, Xrâne, Xâgušto, xunêstra*; G pl. *ov > ox* (npr. *krivêlox*); u petrânskom izgovor akuta; u murterskom srednje č. (Zaglavci čuju č, npr. *krčiti*); *!>j(Šprâjini, ûje)*; akut; neki nazivi riba, i dr.

³² Postoji, naravno, i određena doza netrpeljivosti (to je vjerojatno dobro barem za čuvanje mjesnih govornih razlika), što je posvjedočeno i u povijesti. Naime, u arhivu HAZU pod signaturom IV. a. 80 u jednom od glagoljskih rukopisa iz Sali nalazi se »bilješka iz 1785. o svađi Zaglavaca i Saljana, pri čemu je bilo i mrtvih« (!) te od 11. travnja 1785.: »Kada je ubi Ivana Ramo[v] (iz) Zaglava Agustina Puhova (v) Sali, a to ga ubi u Na rici [Njarici] na zemlji šijor Zaneta Percijolia [Petricijolija] u trsu Osipa Šešelje« (!) (Strohal 1924: 379).

time da su stare jezične crte nejednako raspoređene (npr. prozodijkska značajka: novije *ümrla* (S, Z, L) : starije *umrla* (Ž)). Tek je u govoru mlađe dobne skupine zamjetan veći ili manji utjecaj saljskog (ali sve više i zadarskog urbanog) govora, a time i gubljenje mjesnih posebnosti.

Govori Dugog otoka pripadaju srednjočakavskom dijalektu, preciznije rubnom poddijalektu (usp. Lukežić 1990: 111). Prvi se na Dugi otok u svrhu znanstvenog istraživanja 1898. g. zaputio Josip Aranza i iznio pouzdane, ali oskudne podatke, pogotovo što se tiče akcenta. Zatim je Arturo Cronia, talijanski slavist, početkom 20. st. u svojoj *Građi* dao dosta iscrpne podatke o fonetici i morfologiji božavskoga govora, a u kraćim crtama i akcenatsko stanje te sintaksu; popisao je riječi koje su po njegovu mišljenju talijanske ili latinske provenijencije. Opisao je dvoakcenatski sustav (usp. Finka 1977: 28–29).

Mate Hraste je izrazio sumnju u ispravnost Cronijine tvrdnje da su u dugootočkim govorima svega dva akcenta; on tvrdi da postoji i akut (iako nestaje, tj. prelazi u dugosilazni), no ne zapaža tzv. „poludugi“ (bolji je naziv: *produljeni*), koji se razvija od kratkosilaznog i treba ga razlikovati od dugosilaznog (*mâti*: *bârba*) (usp. Finka 1977: 29–30).

Ostali proučavatelji koji su se dotakli pojedinih dijalekatskih pitanja dugootočkih govora su M. Tentor, S. Ivšić, V. Jakić-Cestarić i P. Skok (usp. Finka 1977: 30–31). Dugootočku toponomastičku građu prikupio je i obradio Skračić (1996), a Piasevoli (1999) podrobno saljsku. Rječnike imaju Sali (Piasevoli (1993)) i Brbinj (Rančić (2013)). S. V. Letinić je objavio prilog o posebnostima savarskoga govora (usp. Letinić (1997)), potom narodne pjesme, molitve i pripovijetke (usp. Letinić (1999)), a piše i poeziju na govoru rodnog mjesta. O osnovnim značajkama govora Velog Rata pisao je J. Lisac (usp. Lisac (2013)), a N. Uglešić je u rukopisu priredio rječnik i gramatiku te je objavio neke priloge (usp. Uglešić (2013); Uglešić (2015)), kao i nekoliko pjesama na *velarskomu* govoru (usp. Uglešić (2012)). Dijalektalnu književnost (poglavito pjesništvo) Dugog otoka, osim spomenutih autora, predstavljaju Ankica Piasevoli i Božidar Finka (Sali), Robert Špralja (Zaglav), Vinko - Aldo Gladić, Zlatko Vidulić, Mirko Vidulić i Marija Ramov (Žman), Miroslav Marčina (Luka), Divna Škara (Žman – Luka) te Gordana Rančić (Brbinj) (vidi o tomu i u Lisac 2012: 8).

Značajan doprinos poznавању dugootočkih govora dao je Božidar Finka u svojem radu *Dugootočki čakavski govori*, doktorskoj disertaciji iz 1958. g., kasnije objavljenoj u Hrvatskom dijalektološkom zborniku.³³ U predgovoru kaže: »Opis dugootočke čakavštine iziskivao bi i više nego se nalazi u ovoj radnji, ali se sve nikada ne može obuhvatiti, najmanje je to moguće u

³³ Glavne rezultate toga rada ponovno iznosi u *Pogledu na dugootočke govore* (usp. Finka (1993)).

pregledu. Zato će mnoga dijalekatska pitanja trebati ostaviti bližoj ili daljoj budućnosti i budućim istraživačima.« (Finka 1977: 7). Ako se taj posao odgađao više od pola stoljeća, sada zaista više nemamo vremena za to. Naime, od 1955., kada je Finka obavio svoj terenski rad, do danas nijedan dijalektolog nije se „usudio“ preispitati stanje na Dugom otoku. *Dugootočki čakavski govor* zapravo su odličan opis saljskoga govora, s istaknutim glavnim mjesnim razlikama. Osobito je vrijedan dio rada o stilskim osobinama (u svjetlu sintaksnih i semantičkih odnosa). Kao što će se vidjeti u ovom radu, mnogi propusti u Finkinoj studiji posljedica su poopćavanja („ako je u mjestu A $x = y$, onda to vrijedi i za susjedno mjesto, i za čitavu skupinu, itd.“).³⁴ Šteta je što se autor u ono vrijeme, kad se uistinu moglo naći izvrsnih govornika, nije više zadržao u drugim mjestima, osobito SZ skupine³⁵ te što nije birao kvalitetnije informante.³⁶ Potrebno je, dakle, svaki govor proučavati zasebno, ali i komparativno. Nije dovoljno, u svrhu pouzdanijeg opisa govora, slušati određeni govor nekoliko sati, niti nekoliko dana, već – u idealnom slučaju – godinama.

Zaglavski govor počelo se sustavnije proučavati u doba ubrzanog gubljenja njegovih specifičnosti. Finka je objavio i *Pogled na čakavski govor sela Zaglav* u monografiji *Zaglav* (1998. g.) gdje tek sumira općepoznate podatke objavljene u *Dugootočkim čakavskim govorima* te donosi popis riječi u kojem, nažalost, ima dosta pogrešaka. Zbirku pjesama *Sūncazāpād*, napisanu najvećim dijelom na idiomu ovoga mjesta, kao srednjoškolac (2010. g.) je objavio autor ovih redaka (vidi Špralja (2010)). Također, godinama prikuplja građu za rječnik.

U ovom će radu biti prikazana obilježja zaglavskoga govora na razini fonologije (vokalizam, konsonantizam i prozodija). Cilj je rada utvrditi u kojoj se mjeri čuvaju stare čakavske odlike, a u kojoj su mjeri (i, otprilike, otkada) prisutni elementi svojstveni novoštakavskim govorima (inovacije). Polazi se od pretpostavke da je u govoru mlađe dobne skupine znatno veći udio inovacija, kao i gubljenja mjesnih govornih posebnosti povođenjem za govorom susjednih Sali, ali i štokavskoga Zadra. Dakako, i utjecaj medija, kao i obrazovanja,

³⁴ U morfološkoj imama više propusta. Najveća je pogreška što piše da glagoli II. vrste ispred infinitivnoga nastavka *-ti* imaju sufiks *-ni*. Finka (1977: 131) pogrešno poopćava saljsko stanje za čitavi otok. Naime, u svim selima osim Salima govori se *taknuti*, *v(a)rnuti*, *potēgnuti*, *püknuti*, *dignuti* || *dignuti* (|| *dvignuti*), itd.

³⁵ Navodno su postojale neke prepreke. S.V. Letinić tvrdi kako mu se Finka požalio da starije žene nisu htjele pričati s njime, odnosno kako nije zadobio njihovo povjerenje. Ne želimo nagađati kakav je pristup imao, no autor ovih redaka je od *Zmōrašnjanov* doživio izvanrednu dobrodošlicu, a ostale, ukoliko su predstavljali kvalitetan izvor, a nisu bili „pričljivi“, uporno je nastojao „pridobiti“ (jednu osobu i tri godine!).

³⁶ Tako je jedan od zaglavskih informanata slovio kao seoski „mudrijaš“, „diplomat“, a slično je primijetio i Zlatko Vidulić za žmanske. Nesrazmjer je i u broju informanata (u Salima čak sedam, u Zaglavu i Žmanu po dva, a u ostalim selima samo po jedan). U Salima je Finka ispitivao nešto žena, a u ostalim selima samo muškarce (usp. Finka 1977: 13–14).

zasigurno igra važnu ulogu. Nadamo se da će metodologija kakvu obrazlažemo u nastavku osigurati što pouzdaniji i što detaljniji fonološki opis koji bi, u konačnici, mogao poslužiti i za daljnja komparativna istraživanja dugootočkih čakavskih govora, a u budućnosti, ukoliko bude zainteresiranih, za neku vrstu projekta revitalizacije naše jezične baštine.

1.3. Metodologija istraživanja

Grada korištena u ovom radu ekscerpirana je iz korpusa bilježaka i diktafonskih (i video) snimaka s terena napravljenih tijekom dijalektološkog istraživanja koje u Zaglavu provodimo još od 2006. godine, a u ostalim selima od 2012. do danas.³⁷ Informanti su „ispitivani“ kroz vođeni razgovor (intervju), ali se najčešće bilježio ili snimao govor u svakodnevnim (raz)govornim situacijama, obično bez znanja „ispitanika“ da je njihov govor podvrgnut istraživanju.

Sve potvrde koje donosimo u radu su autentične, odnosno više su puta izgovorene u spontanom govoru, a one koje su nam se činile nepouzdanima (iz raznih razloga) provjerene su kod barem tri osobe. U tu svrhu, ali i radi usporedbe s ostalim dugootočkim govorima, izrađivani su posebni dijalektološki upitnici.

U radu je primijenjena standardna dijalektološka transkripcija.³⁸ Prozodijski i ostali simboli priloženi su na kraju (vidi *Kratice i simboli*). Potvrde su akcentuirane i navedene u kurzivu, a tumačenje teže raspoznatljivih značenja je u polunavodnicima, običnim slovima. Ukoliko je riječ višeznačna, značenja su striktno međusobno odijeljena točkom sa zarezom.

³⁷ K tomu, napominjemo kako u ovu svrhu nije bilo moguće iskoristiti svu prikupljenu građu iz razloga što je velik broj neobrađenih snimki, a rukopisna građa, koja nije digitalizirana, vrlo je opsežna i „nepregledna.“ Rijetki primjeri koji su preuzeti naknadno su akcentuirani (ukoliko su u originalu bili neakcentuirani) te je naveden izvor (vidi *Izvori podataka i kratice navedene u tekstu*).

³⁸ Izdvajamo samo foneme koji su bilježeni posebnim grafemima. Vokali: **ə** – tzv. „šwa“, ni prednji ni neprednji glas; **y** – "široki" glas tipa *i*, s oslabljenom prednjom artikulacijom; Sonanti: **ń** – sliveno *ŋj*, glas koji se ob. piše kao *nj*; **ł** – sliveno *lj*, glas koji se ob. piše kao *lj*; **Ś** – glas između *s* i *ś* (samo pri tepanju!); **ż** – glas između *z* i *ż* (samo pri tepanju!); **t'** – bezvučni palatalni ploviv; **d'** – zvučni palatalni ploviv; **ż** – glas koji se obično bilježi kao *dž* (nije dio konsonantskog inventara konzervativnih); **ć** – glas koji se obično bilježi kao *dž* (nije dio konsonantskog inventara konzervativnih); **ć** – glas između *ž* i *ć* (nije dio konsonantskog inventara konzervativnih); **č** – glas između *č* i *ć*; **x** – velar *h*. (usp. Lisac 2009: 9–10). Glasovi s oslabljenom artikulacijom označeni su eksponentima (npr. ostvarivo je *jā^{vō}riŋ* || *jā^{gō}vorij*, i sl. || *jā^{gō}govorij* || *jā^{gō}govōriŋ*, *des^ftāk* || *desētāk*, *kap^ftāŋ* || *kapitāŋ*). Također, napominjemo da su (rijetki) staroslavenski likovi (iz: Damjanović <et al.> (2004)) navodeni vjerno originalu (*þ* – jor, *b* – jer, *y* – stražnje *i*, *ę* – prednji nazal, *ö* – stražnji nazal, *č* – tzv. šta (izgovor: *ſt*)), jedino je znak za *jat* ovdje *č*.

Navedene su sve poznate nam varijante (na svim jezičnim razinama), odnosno značenjski ekvivalenti (npr. *kuntēnat* || *zadovôlan*). Oprimjerena (primjeri upotrebe) međusobno su odijeljeni točkom sa zarezom. Gdje god je bilo potrebno, u zagradama je navedena frekvencija upotrebe (kratica: "rij.", "vrlo rij.", "češće", "najčešće"), stilska upotreba (npr. "fig.", "šaljivo"), pripadnost idiolektu, tj. individualna uporaba ("pojed."), a posebno su istaknute novije primljenice ("novo", "novije" opr. "starije", "izvorno"). Korištene su standardne gramatičke kratice (vidi *Kratice i simboli*). Etimologija riječi oslanja se na literaturu navedenu u *Izvor i podatak i kratice navedene u tekstu*. Posljednje rečeno vrijedi i za potvrde iz dijalektoloških rječnika navedene radi usporedbe, odnosno smještanja zaglavskoga govora u širi kontekst. U zagradama pored primjera navedene su i kratice naselja ili skupine dugootočkih naselja u kojima je zabilježena potvrda (vidi *Kratice i simboli*). Sve primjere kraj kojih nije naveden izvor prikupio je autor.

U istraživanju su zastupljene sve dobne skupine, s time da je najveća pozornost posvećena govoru starije dobne skupine. Razlikujemo konzervativne govornike od nekonzervativnih. Pod *konzervativnim* govornicima (koje uglavnom nazivamo *stariji*, a kadšto i *izvorni*) podrazumijevamo upravo one govornike čiji se govor odlikuje izvornošću (čuvanjem staroga stanja) na svim jezičnim razinama. Konzervativni danas imaju uglavnom preko osamdeset godina³⁹ (najkvalitetnija živuća govornica je Zorka Špralja, rođ. Čuka), a od mlađih (manje od 40 godina) se, bez preterivanja⁴⁰, konzervativnim govornicima može pribrojiti jedino autor ovih redaka koji je, igrom slučaja, odgojen u obitelji u kojoj se najbolje umije govoriti *po starinsku* i koji unatoč obrazovanju, medijima, i dr., govori onako kako je u svoje dane naučio od najstarijih živućih. Naravno, ovo je izvanredan slučaj, odnosno kod ovog je govornika presudna briga i svijest o potrebi za očuvanjem izvornoga govora. Ostali su govornici srednje konzervativni ili nekonzervativni.

Glavni informanti iz Zaglava su **Danica Čuka** (1926.–2014.), **Zorka Špralja**, rođ. Čuka (1934.) i **Petar Špralja** (1931.). Oni su ujedno i najkvalitetniji izvorni govornici s kojima smo se

³⁹ Međutim, i oni se razlikuju po stupnju izvornosti! Ima, pak, govornika srednje dobi koji su po mnogim jezičnim značajkama konzervativniji od nekih starih. Isto tako, čak ni najkonzervativniji, primjerice, ne govore redovito *bin* (stari čakavski kondicional, 1. l. sg.), već često *bix* ili *bí*, dok ima mlađih, nekonzervativnih govornika koji redovito govore *bin* (moguće pod utjecajem susjednog saljskog u kojem je beziznimno *bin*).

⁴⁰ Osim u mjeri u kojoj nije duboko povezan s negdašnjim načinom života pa time, na dubinskoj razini, ni sa starijim poljoprivrednim i ribarskim nazivljem. Naravno, nije *izvoran* u mjeri u kojoj su njegovi predci, iz prostog razloga što je njegova percepcija svijeta gotovo iz temelja drugačija; moderan način života, ma koliko mu se god odupirali, prije ili kasnije uzima svoj danak.

susreli i među najboljima na čitavom otoku. Ostale informante⁴¹ konzultirali smo uglavnom kako bismo razriješili neke nedoumice (koje većinom prelaze okvire ovoga rada), a govor desetak njih smo i snimali. Mnogo smo slušali i govor mладих, no njega je teško obuhvatiti ovakvim radom, budući da se zapažaju brojne individualne crte, odnosno stupanj čakavnosti / štokavnosti dosta varira od govornika do govornika. Ovdje ne navodimo imena informanata iz ostalih naselja.

⁴¹ Marija (Pija) Špralja, rođ. Ramov (1918.-2010.), Ružica Špralja, rođ. Špralja (1918.-2009.), Antica (Tonina) Šešelja, rođ. Špralja (1923.-2014.), Rajko Šešelja (*Dujmov*) (1929.), Šimica Milanja (1922.-2013.), Ivanica Vodopija (udana u Žman), rođ. Šešelja (1928.), Tomislav Čuka (1934.), Zorka Čuka, rođ. Špralja (1936.), Tomo Lordanić (1933.), Zorka Lordanić, rođ. Špralja (1933.), Ruža Ramov, rođ. Šešelja (*Dujmova*) (1934.), Zorka Ramov, rođ. Lordanić (1930.-2015.), Marija Špralja, rođ. Lordanić (1932.), Oliva Ramov, rođ. Špralja (1939.), Ante Milanja (1947.-2010.), Josica (Josa) Šešelja, rođ. Špralja (1937.-2015.), Jolanda Čuka (1940.), Rajka Šešelja, rođ. Ramov (1935.), Marija Ramov, rođ. Špralja (1949.), Danica Šešelja, rođ. Lordanić (1931.-2013.), Rubina Čuka, rođ. Šešelja (1923.), Jasna Šešelja, rođ. Ramov (1931.-2011.), Anđelka Jukić, rođ. Milanja (1950.), Branko Špralja (1939.), Marija Špralja, rođ. Ramov (1939.), Anđelo Milanja (1943.), Anka Čuka (1942.), Rajko Špralja (1942.), Milica Špralja, rođ. Čuka (1951.), Izak Špralja (1934.), Anđelo Lordanić (1943.), Dara Milanja, rođ. Šešelja (1940.), Šime Milanja (1939.), Špiro Ramov (1937.), Ivanica (Jovana) Milanja, rođ. Šešelja (*Dujmova*) (1920.-2008.), Miljenko Šešelja (1936.), Vlade Špralja (1941.), Rado (Rade) Šešelja (*Dujmov*) (1941.), Faušto Špralja (1924.), i dr. Pamtimi i neke odlike govora pokojnika: Roža Milanja, rođ. Špralja (1914.-2004.), Anica Milanja, rođ. Špralja (1914.-2006.), Marija Špralja, rođ. Čuka (1925.-2004.), Mate Špralja (1921.-2001.), i dr. Navodimo samo glavne srednje konzervativne informante: Milivoj Špralja (1965.) i Ljiljana Lučan, rođ. Špralja (1958.). Imena nekonzervativnih informanata ovdje ne navodimo. Ispričavamo se ako koga nehotice nismo spomenuli. Svima zahvaljujemo od srca!

2. VOKALIZAM

2.1. O vokalnom inventaru i o izgovoru pojedinih vokala

Kao što je već utvrđeno (usp. Finka 1977: 41), u vokalnom je sustavu dugootočkih čakavskih govora osam vokalnih fonema. Tako i vokalni inventar zaglavskoga govora⁴² osim pet osnovnih jedinica /a/, /e/, /i/, /o/, /u/ sačinjavaju i tri zatvorena vokala /ä/, /ë/ i /ö/, a silabem je i /r/, što bismo mogli prikazati ovako:

<i>ī/ī</i>	<i>ū/ū</i>
<i>ē/ē</i>	<i>ō/ō</i>
<i>ă/ă</i>	+ <i>r</i>

Slogotvorno /r/ je uvijek kratko, bilo primarno (npr. *čjrv*, *četrdesē(t)*, *xrteňäča* ‘hrptenjača’, *kjrv*, *přst*, *přiti*, *přvi*, *sekřva*, *třti*, *vřti*) ili sekundarno (npr. *Břnárdo*, *přko* / *přko*). U nekoliko primjera uza nj dolazi popratni samoglasnik *a*, također kratak (*ärvati se* ‘boriti se; mučiti se, nastojati’, *ärpa* || *vřpa* || *jřpa* ‘hrpa’, *arjāv* ‘nevaljao, zločest’⁴³, *Ärtak* (top.), *Artñt*’ (top.), *Artina* (*ärtna*) (top.)⁴⁴). O tzv. sekundarnom *r* bit će riječi kasnije (vidi 2.8.). Od ostalih suglasnika, poznato nam je da /n/, kao i u mnogim drugim govorima, može biti nositelj sloga u skraćenom obliku psovke (*je)běn ti* / *te(j)te Böze*; *ŋ ti mäter*; *ŋ ti järca* || *järca*), u upitnoj rječci *än* (*ŋ* || *ñ?*), a čuje se i pri negodovanju („mumljanju“) ili sl. (npr. A: *Xřtit'u ga t'ă, sámō te čüjin slövo!* (‘čujem li te samo riječ’) B: *ŋ, zaböra, xřti! tō ti je svě ča znäš i umiš*).).

U kratkim se slogovima ispred /n/ u govoru pojedinih govornika ostvaruje /ă/, odnosno /ö/ koje kadšto prelazi u /ū/, pa „variranje“ izgovora može zbuniti neupućenog slušača (zapisivača). Ta je pojava ograničena na oblike u 1. l. prez. glagola V. vrste na *-ati* (npr. *imān* || *imōn* || *imūn*; *nimān* || *nimōn* || *nimūn*; *čěkān* || *čěkōn* || *čěkūn*; *küxān* || *küxōn* || *küxūn*; *poznívān* || *poznívōn* ||

⁴² Finka (1977: 34) detaljno razrađuje fonetske varijante koje se javljaju u dugootočkim čakavskim govorima. Mi spominjemo samo glavne fonetske značajke, a za detaljan uvid u glasovni inventar upućujemo na navedeni rad.

⁴³ U značenju ‘rđav’ redovito dolazi *rüzav(i)*. Još postoji leksem *arjavuša* koji označava zločestu / zlobnu osobu (m. ili ž.), a dio je i izreke (*Arjavuša kî mäjku ne slüša*), te *arjavost* (‘zloba, zločestoća’). Zanimljive su izreke u kojima je *arjāv* također u prenesenom značenju (‘loš’): *Trûd i müka - ärjava* || *arjäva plät'a te Dì t'e št'ëta – na arjäva kmëta!*

⁴⁴ Ovi su toponimi iznimke, a možemo im pribrojiti i *Věli Rât* (G *Věloga Râta*; etnici *Velorät'ani*, *Velorät'anka*, pl. *Velorät'ane*) koji žitelji SZ skupine nazivaju *Věli Rât* || *Veli Rât* (G *Velartâ*; etnici *Velârt'ani*, *Velârka*, pl. *Velârt'ane*). Inače se u značenju ‘rt’ govoriti *pânta*, *puntâ* (rom.).

poznīvūn; parit'īvān || parit'īvōn || parit'īvūn ‘spremam’), gl.p.t. (npr. *fričgān* || *fričgōn* || *frigūn*)⁴⁵, G pl. pojedinih imenica (npr. *ulīgān* || *ulīgōn*; *gōvān* || *gōvōn*), brojeva na -an (*sēdān*, *ōsān*), rjeđe N sg. (npr. *Stipān* || *Stipōn*), a najfrekventnija je u I. i II. licu pl. nenaglašenih oblika osobne zamjenice – *nan* i *van* (A: *Razbilo nūn je prōvu*. B: *Čā t'u vūn jā!*), tj. u tim se primjerima može čuti i od nekih govornika kod kojih u svim ostalim kategorijama izostaje.

Dakako, nerijetki je prijelaz nazalnosti na prethodni vokal, osobito u najstarijih, no apsolutna redukcija nazalnog elementa nazaliziranoga vokala je rijetka⁴⁶ (usp. Finka 1977: 95). Zanimljivo je da govornici kod kojih se zatvorenost ostvaruje u navedenim kategorijama, u 1. l. sg. nenaglašenog oblika glagola *bīti* govore *sān* (npr. *Čū san*), a neki od onih kod kojih se fonemi /a/ i /o/ ni u jednoj od navedenih kategorija ne zatvaraju, govore *sān* || *sōn* || *sūn*. Te smo pojave registrirali i u govoru nekih zaglavskih iseljenika, pojedinačno i u žmanskom govoru, a u luškom (pojedinačno) i dragovskom isključivo u obliku glagola *bīti(sūn)*. U kaljskom je, pak, ta pojava posve uobičajena te se javlja –*un* (npr. *īmun* || *īmun*, *poznīvun*; *gōvun*), ali dolazi i –*a(n)* (*sa(n)*, *va(n)*, *na(n)*, *sēdan*, *ōsan*), čak i –*uń* (npr. *črišuń*, *nuarūžuń* ‘trešanja, naranača’) (usp. Benić 2013: 15, 22, 25, 31, 44, 64 ; URL⁷). U savarskom registriramo *luncūn* ‘plahta’ (rom.), *štundārac* ‘stup za zastavu’ (germ.), u dragovskom *muntāti se* ‘vrtjeti se u glavi’ (rom.), a u luškom je navodno bilo *bundīra* ‘zastava’ (rom.). Većina Zaglavaca iz svih dobnih skupina govori *küxan*, *ulīgan*, *ōsan*, “*dā nan je*”, “*bī san*”, itd., a primjeri *črišań*, *narāžan* || *narāňž*, *lancūn*, *štandārak*, *mantāti se*, *bandīra* ostvarivi su samo u tom obliku.

Vokal /ä/ (zatvoreno /a/), kad je pod duljinom, artikulacijski se približava stražnjem vokalu /o/, ali nikada ne prelazi u /o/, kao što je to, primjerice, slučaj u većini bračkih, hvarske i viške čakavskih govora (usp. Šimunović 1977: 10, 11), premda je ponekad bliži /o/, što je uglavnom karakteristično za najstarije govornike (*otā pijāt*, *zvā me je*, *zājām*, *brāda*, *brāt Fabijān*, *svās dān*...). Slično kao što, primjerice u bračkom razlikovnu ulogu imaju /ö/ i /ô/ (*stvōr* ‘predmet’ : *stvōr* ‘stvorenje’) (usp. BRAČ, 898), u zaglavskom se čuva razlika između /ä/ i /ô/ (*stvār*: *stvōr*). Primjeri dugog (otvorenog) /a/ u zatvorenu slogu su rijetki; u najnovijim posuđenicama se na njegovu mjestu najčešće izgovara /à/ (podrobnije o tomu vidi u 4.2.2.6.). Zabilježeni su primjeri (npr. *vrag*), koji, ovisno o stilskoj izražajnosti, variraju od potpuno kratkog (*vräg* || *vräx te pläka!*),

⁴⁵ Zabilježili smo primjere kolebanja: A: *Čā küxaš lipoga?* B: *Ēvo, viš ča küxun: Kükān rīž.* ; A: *Böli si bī k likāru pōjiti nā vrime!* B: *Nēmun jā čā xodīti k likāru! Jā ti govōrin da nāmon čā.*

⁴⁶ To je najizraženije u savarskom govoru (npr. *jā sa va rēk'a*), a posebno od D do VR (npr. *s mojō mātero*). U zaglavskom je registriran uobičajen nazalni izgovor vokala: A: *Bādhāk je na dvājščetře, vāla*. B: *A kī dā je?* (ä je, dakako, zatvoreno). ; *Kā bi bärj uspī!* (<*barin*< *baren*) ; *Nīmā* || *nēmā jā čā s tōbu!*; *Nákū pár gōdišt'*, itd.

preko produljenog (*vrág* || *vrág znâ öt'e* || *öt'e li*), dugog (A: *Da mu je slâbo*. B: *Vrág mu je!*), do dugog zatvorenog, ipak najrjeđeg, ali najafektivnijeg izgovora (*Vrág bi vō odmîsî* ; *Vrág te zaklâj*).).

Kad iza /ã/ slijedi nazalni konsonant, u zaglavskom govoru nema prelaženja u /u/. Tu su odliku do danas sačuvali govorci od Luke do Dragova (npr. *žâjûn*, ^(v)*ogûn*, *jedûn dûn*), a prema Finki (1977: 96), takvi su se primjeri katkad mogli čuti i u ostalim selima JI skupine od najstarijih ljudi (50-ih g. 20. st.)⁴⁷, dok u budućnosti zbog sve jačeg opiranja fonetskom putu razvitka (pod raznim utjecajima) (usp. Finka 1977: 97) razvitak (ili, možda: restituciju) ovakve promjene ne možemo očekivati u govorima poput zaglavskog u kojima nikad (ili odavno) nije bila nadmoćnom; štoviše, već je započela restitucija ã i u govorima poput dragovskog koji su dokasna odolijevali utjecajima, tako da danas supostoje dubletni oblici (npr. *trûdân* || *trûdân*).

Dugo /e/, odnosno /ø/ (zatvoreno /e/ i /ø/) najkonzervativniji govornici izgovaraju poprilično blisko prednjem vokalu /i/, odnosno stražnjem vokalu /u/, dok većina izgovara srednje zatvorene glasove (*ponêsti*, *nê znan*, *blêdi*, *svêtâc*, *fêšta*, *mojê dûšê* (G sg.); *brôska*, *Zôrka*, *gôri*, *kôsti*, *borôv* || *börov* (G pl.), *postô* ‘cipela’, *prôhôd* ‘čmar’ ...).⁴⁸

Kadšto se /ã/ (rjeđe /ë/, /ö/) u starijih govornika može diftongizirati, ali tada nije blisko pravomu, izrazitom diftongu kakav se može čuti npr. u Dragovama na Dugom otoku ili u Kalima⁴⁹ na Ugljanu, već je to samo alofona varijanta ostvarena u posebnim uvjetima, osobito pri isticanju, odnosno stilski obojenom govoru. Ta se uloga još jače ostvaruje i jako otvorenim (i otegnutim) izgovorom vokala, također kod starijih govornika (npr. A: *Omûkni*, *kravetîno*, *ne dâš mi počînuti!* B: *Nê: – ne! jâ:dñače!* *trûda je têbi zaspäti*, *valâ te zibäti*, *nôgo*. (‘teško je tebi zaspati, *ne*, kao ‘nije’, nego te treba zibati’) ; *prâ:va këna!* ; *blûtavo kâ:o trâ:va* ; *srâ:mi se!* ; *blâ:go!* ‘stoko’ ; *tôga je bîlo mô:re* ; *grû:ba*, *špô:rka...* – a *bîži...* ; A: *Ča nîsi znâ*, *öna ti se je pr'ôdala*. B: *Jê:?!; Da viš vâč samîjâ: A grû:bi, postärani... – sväki dân sve grûbli.* (û(otvorenije) ≠ û(zatvorenje)). Za razliku od mladih, kod starijih otvorenii dugi vokali nikad nisu dio stilski

⁴⁷ U zaglavskom je govoru *čânpa* || *čapüka* ‘pandža’ (rij. i *čânplâ*). Jednom smo prilikom u rečenici jednog govornika posvjedočili kolebanje između oblika *čûnp/la* i *čânplâ*. Dakle, svi dugootočni govorci imaju potencijal zatvaranja /ã/ (u starini zacijelo bliskog glasu /o/) do /u/, i to je u prošlosti vjerojatno svagdje bilo uobičajenom pojmom, da bi kasnije u pojedinim naseljima (pojačano izloženima utjecajima sa strane) došlo do restitucije /ã/ (usp. Finka 1977: 96).

⁴⁸ Usporedbe radi, /ã/, /ë/ i /ö/, od kojih su se u kaljskom govoru poodavno razvili diftonzi, ponovno se restituiraju u suvremenom kaljskom govoru (usp. URL⁷ (snimke)).

⁴⁹ U zaglavskom govoru diftong, kad ga i čujemo u rijetkim prigodama, ima jedva čujan prvi fonem, te, također za razliku od kaljskog, nikada nema udar na prvom dijelu (*dvâa*), već na drugom (*dv"â*): >(...) idealan kaljski dvoglas (kod starijih govornika, u sporijem izgovoru i kad je riječ posebno istaknuta) [je, op. a.] jedan glas s udarom na prvom dijelu.« (Benić 2013: 18).

neobilježenog govora. Tako će pojedini mlađi govornici, osobito oni koji su dosta izbivali iz mjesta ili koji su i inače podložni utjecaju, izgovarati otvoreniye duge vokale /a/, /e/ i /o/, slično stanovnicima saljskog Porta (npr. *stâri*, *komâr*, *glâvê*||*glâve*(G. sg), *maštê(l)*, *bôr*, *kôlâc*). Takav je glasovni inventar više rezultat prilagodbe drugom sustavu, negoli razvojnog puta unutar jednog idioma.

Glas /î/ se kod starijih govornika kvalitetom ponešto razlikuje od standardnoga, odnosno »jezik je pri izgovoru toga glasa (...) nešto povučen[iji] natrag, ali ne toliko koliko pri izgovoru y«⁵⁰ (Finka 1977: 34) (*îgla*, *gñîli*, *grîx*, *sîn*, *prîmîti*...), a /û/ je kadšto neznatno zatvoreniji (*dûx*, *sûxo*, *grûn*, *prût*, *okrûtîti*...).

Pokušaj rekonstrukcije (u kraćim crtama) vokalizma izumrloga govora jedine zaglavskе stare štokavske obitelji, *Dâjmovix*, donijeli smo u bilješci br. 16.

2.2. Zatvaranje /o/ u /u/

Zatvaranje /o/ u /u/ najčešće je pred nazalnim konsonantima. Ova se promjena javlja u naglašenom i nenaglašenom položaju, pretežno u zatvorenom slogu (*grûn* (ali G *gröma*, pl. *grömi*), *künci*||*könci* (ali N sg. *konâc*), *skunčati*, *ûn* ‘on; onaj’ (ali: *õna* ‘ona’, *onâ* ‘onaj’), *ündâ*, *ündë*||*undëka*||*nûnde* ‘ondje’, *undér(ka)* ‘onuda’, *zvûn* ‘zvono (ali N pl. *zvöñi*)’, *Zvûnko* (rij., arh.)||*Zvöñko*, *Kûn* ‘Tkon’, *pû ní*|| (mlađi redovito) *pô ní* ‘po nj’, *vûn*|| (mlađi) *vôñá*|| (rij.) *vûñá*, N pl. *vôñi*|| (rij.) *vûní*), *nâkun* (novije od *pôslî*), itd.).

Ima potvrda zatvaranja i u otvorenom slogu (*kulêda*||*kulëda*, *mugrâñ* ‘šipak’, *jârbu* ‘jarbol’, *kubôtnica* (vrlo rij., pojed.)||*kobôtnica* ‘hobotnica’, *muräti* (pojed.)||*moräti*, *prburâviti* (rij.)||*prborâviti* ‘zaboraviti (kratkotrajno)’, *zbüçeni*||*zžbüreni* ‘izbočeni’, *zbüçiti*||*zžbüriti* ‘izbočiti’, *svâku mâlo*, *svâku trîûre*, itd.). U *sâmpurje*/u/ etimološko (<lat. *sulpur*, i sl.). Promjena zahvaća i oblike I sg. (*mänun*, *töbun*, *š nûn*, *sîrun*, *sîlun*, *krüxun*, *ögñun*, *s onûn lîpun* *Zâglafkun*, *sestrûn*, *sînun*, *priÿateļun*, *ôcun*, *sřcun*, *žâlcun*, *môrun*, *mûžun*, *brâdûn*, *trävûn*, *svît'ûn*, *iglûn*, *sikîrun*, *gorûn*, *poslûn*, *zorûn*, *žîvinûn*, *köncun*||*küncun* (<*konâc* ‘konac (nit)’), *köncun*|| (novije) *kòncen* (*mîseca*) (<*könac* ‘kraj’), itd.).

Brojne su potvrde zamjene /o/ s /u/ u romanizmima, i to ne samo pred nazalima: *balûn* ‘balon; lopta’, *brâmbuł* ‘mjeherić (u moru); u kipućoj vodi ugl. *küžel'*, *bûmba*, *butârga* ‘riblja

⁵⁰ »y – „ipsilon“, obično označuje realizaciju tipa „i“ kao u kratkom slogu. Dolazi u naglašenom (*mýsec*) i u nenaglašenom (*tôlyč*) položaju. Jezik je pri izgovoru toga glasa znatno povučen natrag, tako da se *y* u odnosu na na *i* izgovara kao donekle stražnji glas. U osobitim se govornim prilikama može i produžiti.« (Finka 1977: 34).

ikra’, *cukûn* || *muntûn* ‘blesavac’, *debôtu*(|| (češće) *doxîpa*) ‘skoro, umalo’, *dûn* ‘don, svećenička titula’, *falcûn(ka)* || *falcifîkûn(ka)* ‘lažna, prijetvorna osoba’, *furbaćûn(ka)* ‘lukavac (ica)’, *gradacjûn* || *gradacjôn*(|| rjeđe *provînt*) ‘sprava za mjerjenje gradacije alkohola’, *kut’ëta* (pojed., rij.) || *kot’ëta* ‘stranica postelje; (|| (češće) *postîla*) postelja’, *kufedëncija* ‘povjerljiv razgovor (samo u: *nîma kufedëncije (so kîn)*’, *kulâr* || *kolâr* ‘svećenički ovratnik’, *kumpâń* (ž.r. *kumpâńa*) ‘nalik, vrlo sličan’, *kumpâńija* ‘društvo’, *kumpâr* ‘prijatelj (danasm. rij., fig.)’, *kundöt* (danasm. pojed., rij.; većinom *zäxod*), *kunsêrba* ‘ribarsko udruženje’, *kunshêrva* || *kunshêrva* ‘konzervirana rajčica’, *kuntënat* || *zadovôlan*, *kuntintäti (se)* || (rij.) *zadovołiti (se)*, *kùnto* ‘što se tiče, glede’, *kuntrëšt* ‘sukob; proturječje’, *kuntreštäti* ‘proturiječiti’, *kunfûzija*, *kumbinë* ‘kombine (žensko rublje)’, *kunpatitî* ‘(*kôga*) imati prema komu obzira, strpljenja’, *kumplamînti* (*činîti kumplamînti* ‘činiti čuda (zbog sitnica), prigovarati’), *küntra* ‘prema; nasuprot; protiv; (|| šküntra) protivno, suprotno’, *kurdëla* ‘vrpca’, *kuštäti (se)* || *koštäti (se)* ‘pristati (brodom)’, *kvantûm* (|| (novije) *količîna*) ‘količina’, *lampijûn*, *lûngica* || *lungëta* (rij.) || *dugîna* || (novo) *dužîna* ‘dužina (rom. zabilježen samo u vezi jedrenja)’, *lûngi* ‘obilno razvodnjen (napitak)’, *munîta* ‘sitan novac’, *muntûra* || *montûra* ‘radna odjeća’, *murlâka* (pogrdno za ž. osobu), *odûr* ‘miris (ob. *grûbi*, tj. smrad)’⁵¹, *pizdûn(ka)* (pogrdno), *prûnti* ‘spreman’, *skumpesâti* ‘kojekako složiti, osmisliti, i sl.’, *spurgacjûn* ‘očitovanje, ono što se ispoljava (npr. *spurgacjûn kîvi*—tumačenje npr. kožne bolesti, alergije, i sl.)’, *šaltûr* (ž.r. *šalturičica*) ‘krojač’, *štrigûn* || *čaratâni* ‘čarobnjak’, *trakûn* ‘konjunktivitis; trahom’, *tûrci* (N pl. < *tôrâc* ‘procesijski svijećnjak’; = *Tûrci*), *vârgula* ‘ventil’, *zavalûn* || *flot’ûn* ‘prevarant’, itd. Od pojedinaca se mogu čuti primjeri *brunkîte* || *brunkîta* ‘bronhitis’, *gümače* ‘sportska obuća’, *käuštika* ‘kaustična soda’ i *kaumîla* ‘kamilica’, dok je kod većine /o/. U sljedećim dvama primjera u većini dugootočkih govora oba o prelaze u u, a u zaglavskom samo jedno: *bumbôn*, *tömbula* ‘igra tombole’.⁵² Neobično je o u *prodënca* ‘razboritost u ophođenju; kultura.’⁵³

Ova je promjena registrirana i u brojnim novijim primljenicama: *betûn* (rij.) || *betõn* (češće: *cimënât*), *kamijûn* || *kamijôn*, *kumbinîrke* ‘vrsta kliješta’, *kumpjüter*, *kundenzätor*, *kunplëtni* || (starije, rij.) *kunplëti*, *kunpôt*, *kuntëner*, *kuntrôla*, *kunzervîräti*, *mudêrno* || *mudërno* || *modêrno* ‘moderno; izuzetno, zanimljivo (!); prikladno (!)’, *murtadëla*, *mutôr*, *pulicâjac*, *pulicija* || (rij.)

⁵¹ Usp. *udärati* = *voňati*, *dâvâti*, (arh.) *mylisâti* (ob. *grûbo*); npr. *Grûbo udâra* || *îma grûbi odûr*.

⁵² Usp. u mnogim selima *bumbûn*, *tûmbula*. Ali svagdje redovito: *tûmbul* ‘prevrtanje preko glave’, *tumbulâti (se)* || *takalâti (se)* ‘kotrljati (se).’

⁵³ Ob. ironično, npr. *Nô mu je prodënca, potâjati se i ne däti se višta*. Ipak, po svemu sudeći, čini se da riječ ne potječe od lat. *prudentia*, već od mlet. *prodezza*.

*pulicija*⁵⁴, *pulitika*, *pulitanke* ‘napolitanke’, *salmunela*, i dr. Ove primjere, naravno, čujemo od starije čeljadi.

Ima, naravno, i iznimaka: *göma*, *kalöp*, *komēdija* (\diamond *činiti komēdije*), *kolājna* ‘ogrlica’, *moläti (se)* ‘pustiti; popustiti; otpustiti; odvezati’, *pitōr* || *pitūr* ‘ličilac’, *stańadōr* ‘lemilo’, *śirōp* ‘sirup’, *štajōn* (|| (nešto rjeđe) *zēman* (tur.)) ‘godišnje doba, vremensko razdoblje godine, sezona (i kao period pogodan za raditi što; period cvatnje, berbe, i sl.)’, *t'akulōn* (ž.r. *t'akulōna*) ‘brbljava osoba’, *tēlefon* || (pojed., rij.) *telefōn* (nekad pojed. možda i *telefün*), *tētanos*, i dr.

Osvrnimo se i na prefikse. Dok je u nekim selima SZ skupine⁵⁵ u sljedećim primjerima /o/ u nenaglašenu položaju prešlo u /u/, u zaglavskom govoru do zatvaranja nije došlo: *obājtī* ‘obići; obaći; pretražiti; snaći, zadesiti’, *obēd*, *obēdвати*, *obīsiti (se)*, *obolīti*, *obut'i (se)*, *odrīti* ‘oderati’, *osīt'i*, *ošušīti (se)* || *osušīti (se)*, *otīti* ‘htjeti’, *ozdōl(a)*, *ozgōr(a)*, i dr. Ipak, *kolīko*, *tolīko*, itd., je svagdje jednak.

Zanimljivo je promotriti sljedeće primjere: *obonacāti* ‘nastati bonaca’, *ödaja* ‘udaja’, *odāti (se)* ‘udati (se)’, *odūrīti (se)* ‘ukočiti se; (fig.) umrijeti’, *okasnīti* || *ukasnīti*, *okīnuti (se)* ‘otkinuti (se)’, *okīnuti* || *otkīnuti* ‘ukinuti’, *okrūtīti* ‘ukrutiti se; ukočiti, zategnuti’, *omūčīti* ‘uvaljati u *māku* (brašno)’, *omūdrīti se* ‘uozbiljiti se (ob. zbog bolesti)’, *omūknūti*, *omjtvīti (se)*, *opūtīti (se)* ‘uputiti (se); pokrenuti (se) (npr. motor)’, *opālīti* ‘upaliti (npr. *mutōr*); zapaliti, spaliti (npr. *šūmu*); udariti’, *osmrādīti se* || *osmīrdīti se*, *osolīti* ‘obraditi pomoću soli radi čuvanja’, *osūdīti (se)* ‘osuditi (se); usuditi se’, *osēknūti (se)* ‘ispuhati nos; pročistiti stijenj’, *üklada* || *öklada* (starije: *škomēš* (rom.)), *uklādīti se* || *oklādīti se* (starije: *škomētīti se* (rom.) || *pōjti u škomēš*), *ustīnūti* || (ob. samo o ljudima) *ocēnūti* ‘ohladiti se; smrznuti se’, *uvrimenīti (se)* || *razvrimenīti (se)* ‘nastati lijepo vrijeme’, *užāgnūti se* ‘(fig.) ožegnuti se, sl. *užgāti se* (iznutra), naljutiti se, burno reagirati’, itd.

Opreka *o*: *u* može imati razlikovnu ulogu (npr. *ožīmāti* ‘(*čā*) iscjedivati’ ≠ *užīmāti* ‘(*kōga*) praviti nelagodu, ići na živce’), dok, s druge strane, bez konteksta nije moguće razabrati značenje leksema s jednakim prefiksom (npr. *okīnuti*, *opālīti*, *osūdīti se*, *opūtīti se*).

⁵⁴ Nekoć, duduše, *pulicija* i u značenju ‘temeljito čišćenje (ob. u tvornici).’

⁵⁵ Tako je i u Gradišću (usp. Lisac 2009: 99).

2.3. Zatvaranje /e/ u /i/

Zatvaranje /e/ u /i/ većinom se realizira ispred /n/, rijetko i ispred /ń/ i /m/, ali i ispred nenazalnih suglasnika (vidi 2.7.4.). B. Finka, kratko se osvrćući na pojavu, ne govori o realizaciji čistog *i*, već kako »dolazi do jačega ili slabijega sužavanja artikulacije glasa *e* pa je rezultat vrlo zatvorena nazalizirana varijanta vokala *e*, kadšto i nazalizirana varijanta glasa *i* te kako je to »osobina starijih ljudi i više dolazi do izražaja u sjeverozapadnom dijelu otoka nego u jugoistočnome« (Finka 1977: 95). Načelno se možemo složiti jedino s tvrdnjom kako je to *danas* osobina govora ograničena pretežno na starije ljude. Na temelju pažljivog preslušavanja snimaka i slušanjem govora na terenu sa sigurnošću možemo reći da u svim selima osim u Salima izvorni govornici u takvim primjerima izgovaraju čisto *i*.

Saljani, pak, izgovaraju *e* koje se u dugom slogu zatvara (*mēndula, zovēn, čūjen, kamēné*). Istina je da se u Z u mnogim prilikama ostvaruje nazalizirana inačica vokala (npr. *Ne mōrj* (S: *ne mōren*) ‘ne mogu’; *bārj* ‘barem’ (u govornika koji inače kaže *bārin*) ili osjetno slabi artikulacija vokala (npr. *bār'�n* ‘barem’ (u govornice koja inače kaže *bären*)), *kund'nzātor*). U nastavku ćemo navesti kategorije u kojima se /ē/ zatvara u /i/ te ograničenja i iznimke.

U 1. l. sg. prezenta na *-en*: *čūjin, t'īšin* ‘kišem’, *dājin, dādīn, xājin, idīn* ‘jedem’, *īdin* ‘pođem, odem’, *īst'in* ‘tražim’, *jōčin* ‘jaučem’, *lājin, lāžin, māšin, māžin, metīn, plāčin, plījin* ‘plijevim’, *pletīn, prolījin, pūšin, rēstīn, serīn, sīčīn, smījīn se, trūjīn (se)*, *ūmrin, zāspin, zījin* ‘zidam’, *zovīn, žīvīn*⁵⁶ (2. l. *žīvēš*), itd. Dublete su *grīn* || *grēn* || *gīn* || (nekonzervativni) *grēn*, a akcent varira u *perīn* || (novije, rij.) *pērin, berīn* || (novije, rij.) *bērin*. Od *jebāti* je redovito *jebīn* (samo mladi: *jēben*), a u psovci (ispred nenaglašenih oblika osobne zamjenice) *jebēn* || *jēben*, odnosno skraćeno *bēn* || *īn* || *īj* || (rjeđe, ob. manje afektivno) *ēn*.

Također, u I⁵⁷ sg. imenice *krāj* (*krājin*). Iznimka je *köncun* || (novije) *könzen* (*mīseca*), ali kad se govori o koncu za pletenje redovito je *köncun* || *küncun*. I sg. od *čēkit*’je *čēkit'un*, jedino u izreci drugačije (*Dök je vrēlo, üdri, kūj, i čekit'en potuckūj!*).

U L sg. (samo u vezi s prijedlogom) umjesto *-omu* ili *-emu* često se ostvaruje kratko *-in* (i u Salima!): *Öni su na dobrīn, nī(n) nīma slābo ; na māterinin mlīku ; u Büdit'ovin / Mārkovin tīmezālu ; Poslāla san po tvojīn brātu ; u nēzinin* || *nēvin takujīnu ; U va* || *va vīn, nīn, tīn, nīn* (=

⁵⁶ U mlađih i manje konzervativnih se ponovno restituira *e* (*žīvēn*).

⁵⁷ Na SZ ova pojava zahvaća više imenica: npr: *s māžin, ūčin, mōrīn, klāncīn* || *klūncīn* ‘klancem, putem između *mocīr oli kūt*’.’ U zaglavskom je u takvim primjerima *-un*.

(u) *va vômu, nômu, tômu, nêmu*); *na / pȑma / po (o)tîn, (o)vîn, nîn*, itd.; *po svîn sèlu ; u jenîn grâdu*; *na väšin / níxovin / Dûjmovin / Dâničinin dvôru ; Po kîn si poslälä?*; *U va || va ||* (novije) *u čîn t'eš to džžäti?*, itd. Za usporedbu, u Istri čujemo –en (*oven, ten, sven*). Bez prijedloga ispred deklinabilne riječi ova promjena se uglavnom ne ostvaruje: *Rékla je väšemu ôcu da dôjde; Kômu si poslälä? – Dâničinomu sînu; Čëmu t'u se nâdijati?*

U G, D, V, L, I sg. te u pl. imenica većinom stranog (ugl. rom.) podrijetla: *cimënât* ‘cement’ (G *cimînta*), *dekumënât* ‘dokument’ (N pl. *dekumînti* || *dekumënti*), *fundamënât* ‘temelj’ (N pl. *fundamînti*), *godimënât* ‘(fig.) ugoda, uživanje’ (N pl. *godimînti*), *kalkamënât* (|| *komišûre*) ‘razmak među *madîrima* (uzdužnim daskama brodske oplate)’ (N pl. *kalkamînti*), *mamënât* ‘moment’ (N pl. *mamînti* || (rij.) *mamënti*), *sakramënât* (N pl. *sakramînti* (arh.) || *sakramënti*), *švenâc* (N pl. *švînci* || (rij.) *švënci*), *štrumënât* || (novije) *strumëñ(a)t* ‘instrument, sprava’ (N pl. *štrumînti* || *štrumënti*), *teštamënât* || *taštamënât* (|| *pîsmo*) ‘oporuka’ (N pl. *teštamînti*), itd. Iznimke su *advënât* (G sg. *advënta*), *korënât* ‘morska struja; propuh’ (G sg. *korënta*), *pulënat* ‘zapad; zapadni vjetar (*prâvo zdôla*)’ (G sg. *pulënta*; ali: *pulintâda* ‘zapadni vjetar’), *cënt* ‘(fig.) novčić’ (G sg. *cënta*), i dr. U trima nazivima mjesecī bilježimo dubletno: *šetîmbar* || *šetëmbar* ‘rujan’, *novîmbar* || *novëmbar* ‘studen’, *decîmbar* || *decëmbar* ‘prosinac.’

U neodređenim oblicima, kadšto i ž.r. te s.r. te deklinacijskim oblicima pridjevā, odnosno gl.p.t.⁵⁸: *crîln* || (novije) *crvîn* (*crîleni* || *crîleni*, -a (i noviji oblici *crv-*)), *donešîn* (*donešëni*, -a), *drvîn* (*drvëni*, -a), *vošt'în* ‘voštan’ (*vošt'ëni*, -a), *govnîn* ‘uprljan izmetom’ (*govnëni*, -a), *gozdîn* ‘željezni’ (*gozdëni*, -a), *kršt'în* || (novije) *křšt'en* (*křšt'ëni*, *křšt'ëna* || (rij.) *křšt'ëna*), *kuntînti* (|| *zadovôlni*) (*kuntënat*, *kuntînta*), *kuplîn* || (mlađi) *kûplen* (*kuplëni*, *kuplëna* || (mlađi) *kûplena*), *ledîn* (*ledëni*, -a), *nadivîn* || (novije) *nadîven* ‘nadjenut’ (*nadivëni*, -a), *nagñetîn* (*nagñetëni*, -a), *namiñîn* || (novije) *namînen* (*namiñëni*, -a), *natučîn* || (češće) *natüčen* (*natüčeni*, -a), *obuvîn* || *obüjen* || (mlađi) *obüven* (*obuvëni*, -a), *okrivîn* || (novije) *okriven* (*okrivëni*, -a), *pacînti* (|| *usttpłîvi*) ‘strpljiv’ (*pacënat*, *pacînta*), *paprîn* (*paprëni*, -a), *pečîn* (*pečëni*, -a), *pojdîn* || *poïden* || (rij.) *poidîn* ‘pojeden’ (*pojdëni* || *poïdeni*, -a), *pušt'în* || (novije) *pûšt'en* ‘(na)pušten’ (*pušt'ëni*, *pušt'ëna* || (novije) *pûšt'ena*), *razbijîn* || (mlađi) *razbijen* (*razbijëni*, -a), *s(a)krivîn* || (novije) *s(a)kriven* || *xrâñen* (*s(a)krivëni*, -a), *studîn*⁵⁹ (*studëni*, -a), *šivîn* || (mlađi) *šîven* ‘šivan’ (*šivëni*, -

⁵⁸ U zgradama navodimo određene oblike te oblike ž.r.. U govoru mlađih su zastupljeni jedino oblici na -en (*křšt'en*, *ledëni*, *crvëni* || *crvënen*, *ucîñen*, *donešënen* || *donešen* || (najmlađi) -sen). Napominjemo da u zgradama ne navodimo oblik koji govore mlađi, a podrazumijeva se s obzirom na prethodno navedeni neodređeni oblik (tako npr. mlađi ne govore *obuvëna*, već *obüvena*; ne govore *prbijëna*, već *prbijëna* || *prebijena*, itd.).

⁵⁹ Usp. u mnogim mjestima SZ skupine imenica ‘studen’ glasi *stûdin*, dok je u zaglavskom *stûden*.

a), ubijîn || (mlađi) *ubijen* (*ubijèni*, -a), *učińîn* || (novije) *učińen* (*učińèni*, -a), *udrivîn* || (novije) *udriiven* ‘udaren’ (*udrivèni*, -a), *zabodîn* (*zabodèni*, -a), *zapletîn* (*zapletèni*, -a), *zelîn* (*zelèni*, -a), *zuvîn* || *züjen* || (mlađi) *züven* ‘izuven’ (*zuvèni*, -a), itd. Nije registrirano *kafîn* ‘smeđ’, *staklîn* (iako je, naravno, ostvarivo), već samo *kafèni* || (rij.) *kolûr kafè*, *staklèni* || o *stäkla*. Obično se govori *pôšten(i)*, vrlo rijetko *poštèni*, stoga ne čudi što je *poštîn* registrirano samo jednom.

Kao što smo vidjeli, već u govoru starijih postoje dublete (*zabijîn* || *zabijen*), a potonji je navedeni lik gl.p.t. u nekonzervativnih govornika istovjetan 1. l. sg. prez. <*zabiiti*. U pridjevima u kojima akcent nije na ultimi, za razliku od nekih govora SZ skupine (D, So), ne dolazi do promjene *e u i*: *mûnen*, *röjen*, *nâgñen*, *spâšen*, *vêžen*, *obüčen* || *obučîn*, *pôčmen* ‘započet’, *näčmen* ‘načet’, itd., kao ni u imenicama na –en (*přsten*, *stüden* (usp. D: *přstin*, *stüdin*). Primjeri koji se mogu rjeđe čuti u govoru pojedinaca (*znëmin* ‘izvađen; iznesen’, *vêžin* ‘vezan’) mogu nas navesti na pretpostavku da je ta pojava nekoć bila prisutna i u zaglavskom govoru. Vjerojatno je, ne baš davno, napuštena zbog težnje za razlikovnošću, odnosno kako bi prez. 1. l. sg. bio različit od gl.p.t. (*nâjdin* ‘nađem’ : *nâjden* ‘nađen’, *pôčmin* ‘počnem’ : *pôčmen* ‘započet’, *probijîn* ‘probijem’ : *probijen* || *probijen* ‘probijen’, *obâjdin* : *obâjden*, *smûšin* : *smûšen*, *vêžin* : *vêžen*, *prôspin* : *prôspen*, itd.). Akcenatsko mjesto osobito pogoduje diferencijaciji ovih likova: *lêžin* ‘legnem’ : *ležîn* ‘ležim’ : (*po)lêžen* ‘polegnut.’ Međutim, ima primjera koji pri izostanku konteksta nisu razumljivi (npr. *pečîn* ‘pečem’ : *pečîn* ‘pečen’).

Sporadično u G pl. nekih imenica: *brîme* (G pl. *brimîn* || *brimenôv* || *brimenî*), *kolêno* (G pl. *kolîn*), *plêna* (G pl. *plîn* (rij.) || *plêñ*), *râme* (G pl. *ramîn* || *ramenôv* || *ramenî*), *vrîme* (G pl. *vrîmîn* || *vrimenôv*), *vêna* (G pl. *vîn* (rij.) || *vêñ*), *žëna* (G pl. *žîn*), i dr. Dakako, mnogo je iznimaka: *stêñ* (<*stêna*), *mêñ* (<*mêna* ‘mlađak’), *bêñ* (<*bëna* ‘šljuka’), itd.

Eje prešlo u i primjerice u ovim domaćim riječima: *bärin* || *bären* (= *bär* || *almëno* (rom.) || (arh.) *almâñku(n)* (rom.)) ‘barem’, *caklînka* (rij.) || *caklënka* || *caklenîca* ‘staklena posuda’, *plînka* ‘plemka, kalem’, *poplînka* ‘donja manja *plêna* (pelena)’, *prîn* ‘maločas’, *žînska* || (novije, rij., češće fig.) *žënska*. Ispred ñ se e mijenja u i u primjeru *kamîne* (zb.im. <*kâmi* || *kâmik*), ali ne u *zlamêne* (zb.im. od *zlämen*; samo u psovci i \diamond *čüdo i zlamêne*, i sl.). U imenima ne dolazi do promjene: *Mlädenka*, *Vënka*, *Zdënka* (usp. D: *Zdînka*).

Među romanizmima nahodimo mnoštvo potvrda: *kuntintäti* (se) ‘zadovoljiti (se)’, *marînda* ‘doručak’, *marîndäti* ‘doručkovati’, *mindäla* ‘medalja’, *mîndula* ‘badem’, *pacîncija* || *ustrplêne* ‘strpljivost’, *sîguromînti* || *sîguro* ‘sigurno’, *šetîn* || *šëten* ‘vrsta platna, saten’, *tînda* ‘platno za strehu ili, u novije vrijeme, za branje maslina’, *tînditi* ‘čuvati; skrbiti se; brinuti se o nekomu ili nečemu’, *tintäti* ‘napastovati; nagovarati’, *vintuläti* se ‘zračiti se (mahanjem lepezom ili na

vjetru)', *vintulätor*(novo) 'ventilator', *zînsø* || (rij.) *z nso* 'imenjak', i dr. (o ostalim zamjenama *e* > *i* (i obrnuto) vidi 2.7.4.). U inicialnoj poziciji *e* prelazi u *i* i u *Ingl ška* (starije, rij.) || *Ingl ška*, *ingl ški* (starije, rij.) || *ingl ški*, *Ingl z*. Iznimke su novije primljenice, npr. *benk c* || *bek c* 'regulator plamena', *benz na*, *centim tar*, *m tar* (usp. D: *m tar*), *p nta* (usp. S: *p nta*), * tikad nt* ' a kalica', i dr. No i me u starijim romanizmima ima primjera  uvanja *e*, npr. *i(n)t nditi* se 'razumjeti se (u  to).' Opreka *e*: *i*katkad ima i leksi ku razlikovnu ulogu, npr. *p t nditi* || (pojed., rij.) *p t niti* 'polo iti pravo na  to, pretendirati' ≠ *p t nditi* (sv. < *t nditi*) 'pri uvati, pripaziti; pobrinuti se.'

Sve u svemu, danas je najnestabilnije *i(<e)* u prezantu (pogotovo kod potvrda u kojima akcent nije na ultimi), dosta se gubi i u ostalim navedenim kategorijama, a najstabilnije je u romanizmima. Budu i da su najstariji govornici koje smo imali prilike  uti (ro eni 1913.) beziznimno govorili *i* (*id n*, * ujin*) i tvrdili da je tako *o(d)p ntiv ka* || *p ntiv ka*, kao i nekoliko dana njih izvornih govornika koji izvrsno  uvaju i druge stare odlike govora, razvidno je da je *e* u govoru manje konzervativnih i mla ih govornika (*id n*, * ujen*) rezultat utjecaja u novije vrijeme, izme u ostalog, i saljskoga govora. Ipak,  ini nam se da su i neko  mogli postojati govornici (npr. pojedine obitelji) koji su govorili tako, ali nisu izvr ili znatniji utjecaj na ostale govornike. Naime, i u onih starijih govornika koji govore *pl chen*, * st en*, itd., ipak se veoma  esto javljaju *zov n*, *id n*, itd.

2.4. Nepostojano a

Mihaljevi  i Horvat (2007: 302) upozoravaju kako je potrebno jasno razlikovati nepostojane glasove od glasovnih promjena u kojima dolazi do dodavanja ili gubljenja nepostojanih glasova te predla u »da bi se glasovne promjene trebale nazivati promjena ili alternacija *a/ * i * /a* ili gubljenje/umetanje nepostojanoga *a* i promjena ili alternacija *e/ * ili gubljenje nepostojanog *e*.« Ovdje  emo se slu iti upravo tim terminima.

Dijalektolo ki su najzanimljiviji primjeri koji odudaraju od stanja u hrv. stand.⁶⁰ To su u prvom redu G, D, A, V, L, I sg. te N, (G⁶¹), D, A, V, L, I pl. imenica *m č k*, * v č k*, *od r* 'povi ena 'prostirka' za su enje smokava', *p s*, *  m k* 'komadi  sira otkinut jo  za vrijeme sirenja', *n ru al*, *koko  ak* || *koko  ak*, *polet  k* 'pti  spreman za letenje', *n kova *, *D jan* (m.

⁶⁰ Naravno, nisu svi primjeri koje navodimo dio hrv. stand. jezika, no ima sli nih (npr. *ste ak* G: *ste ka*; *zamak* G: *zamka*).

⁶¹ Identично stanju u hrv. stand.

ime). U izvornom zaglavskom u tim kategorijama nema alternacije *a/Ø* (npr. G sg.: *māčâka*, *čv̄čâka*, *odâra*, *pâsa*, *žāmâka*, *nâručala*, *kokošíñaka* || *-íñaka*, *polet'âka*, *nâkovańia*, *Düjana*).

Kao što je i očekivano, u G. pl. dolazi do alternacije *Ø/a*, no obično uz supostojanje novijih likova (*Ø/Ø*) (npr. *naräžan* || *narâñž*, *stabâl* || *stablôv*, *skörušav* || *skörušv*⁶², itd.).

Infinitiv je *tj̄ti*⁶³ ‘brisati (sv. *otj̄ti*); masirati (sv. *potj̄ti* || *rastj̄ti*)’, *satrîti* ‘satrijeti, uništiti; (fig.) pohlepno pojesti’, a u prez. se javlja alternacija *Ø/a*, uz neke inačice (*Ø/Ø*; *Ø/e*) (*tärin* || (rij., novije) *tërin*, *täreš* || (rij., novije) *tëreš*, itd.; *satärin* || *sätrin*, *satäreš* || *sätreš*, itd.). Isto je i u gl.p.t. (*otären(i)* || *otëren(i)* || (rij.) *ötren(i)*, *satrîn* || (rij. fig.) *stj̄vîn* / *stj̄ven*). To ne valja mijesati s primjerima gl.p.r., m.r. sg. u govorima od D do VR (npr. *ümar* (< *umrîti*), *ödar* (< *odrîti*), *râstar* (< *rastj̄ti* || *rastârti* ‘izmasirati’ i < *rastrîti* ‘rastrijeti’), *pöž(d)ar* (< *pož(d)rîti*) u kojima je zapravo samo došlo do eliminacije dočetnog *I* te dodavanja popratnog vokala uz *ȝ*; dok je u zaglavskim potvrđama *ümra*, *ödra*, *râstra*, *pöždra* došlo do vokalizacije *I > a* (usp. u štokavskom *I > o*).

Čini se da je u konzervativnih govornika alternacija *a/Ø* redovitija. Potvrđuju to npr. G, D, V, L, I sg. i svi oblici pl. imenica *körak* (G sg. *kôrka*), *Ärtak* (top.) (G sg. *Ärka* || (rjeđe) *Ärtaka*), *taulâc* ‘produžetak krmenog dijela broda; (nekoć) drveni ležaj u poljskoj kućici’ (G sg. *taulca*), *võžâc* || *vogâč* (na brodu) (*võšca* || *vogâča*), *svîrâc* (*svîrca*), *zâpržak* (G sg. *zâprška*). U mladih je G redovito *Ärtaka*, *taulâca*, *vozâča* (< *vozâč*), *svirâča* (< *svirâč*), *zâpržaka* (posljednje rij.), a nerijetko i *köraka* (G sg.), *körakov* (G pl.), *köraci* (N pl.) mjesto *kôrka*, *kôrkov*, *kôrci*.

Mnogo je podudaranja sa standardnojezičnim stanjem (u zagrada ma navodimo oblik N i G sg.), npr.: *kř̄mežâl* ‘krmelj’ (*kř̄mežla*), *govnobâlâc* (*govnobâlc*), *Šämac* ‘ime broda’ (*Šämca*), *štramâc* ‘madrac’ (*šträmca*), *uplêt’ak* ‘dio nošnje koji pokriva pleća’ (*uplêt’ka*), *popěčak* ‘žarač’ (*popěčka*), *žítâk* ‘imanje; živežne namirnice’ (*žítka*), *ubôjak* ‘vrsta obuće’ (*ubôjka*), *ûlâc* ‘stršljen’ (*ûlca*), *bravînac* ‘mrav’ (*bravînca*), *xâlâk* (*xâlka*), *Sâvar* (*Sâvra*), *nâpriďak* (*nâprîtka*), *nôšâc* ‘peteljka; 'kljun' posude’ (*nôšca*).

I, naposljetku, jedna zanimljivost u vezi s ovime. Došlo je do prilagodbe izgovora riječi s kajkavskim refleksom poluglasa (*e*) (npr. *Čâkovac*, *M. Gûbac*).

⁶² U *skörušv* slijed glasova *šv* izgovara se „stopljeno“, tj. nema ni prizvuka poluglasa između tih dvaju glasova. Pritom je *v* jedva čujno. Isto je i s *têgal* || *têgl* (skup *g/l* se izgovara stopljeno, a *I* je oslabljene artikulacije).

⁶³ Od mlađeg pojedinca registrirali smo i *träti*.

2.5. Ostale samoglasničke promjene, redukcije, zamjene

Od ostalih samoglasničkih promjena izdvajamo sljedeće⁶⁴: **a > e** (*dekôrdo* (sl. *inšôcija*) (rom.) ‘povezani, u dogovoru’, *rebufâti* (sl. *refacâti*) ‘napasti riječima, grubo prekoriti’ (mlet. *rabufär*), *regân* (rom.)⁶⁵ ‘uragan; = *fittûna*’, *je(n)dârma* || *indârma* || *žëndar* (rom.) ‘žandar’); **a > o** ((*o*)*dôtle* || *zdôtle* ‘odatle’, (*o*)*dôvle* || *zdôvle* ‘odavde’, *a nêmigo* || (rij.) *a nêmiga*⁶⁶ (<*a ne mi ga*) ‘a ne; a ne kao’), *krovâtâ*⁶⁷ (rom.) || (nekoć) *kolarîna* (rom.), *Tromêrka* (<*Tramerka* < *Tarmerka*) (top.), *rokëta* ‘raketa’⁶⁸, *ofâm* || *ofân* || (rij.) *afâm* ‘nesvijest’ (rom.), *ofamâti* ‘onesvijestiti se’ (rom.), (*o*)*blamîrâti* = (*o*)*brükati*, (*o*)*sramotîti* (germ., franc.), *ofêra* ‘afera, smutnja’ (franc.); **a > u** ((*o*)*dânvle* || *zdânvle* ‘odande’, *brunculët* (rom.) ‘narukvica’, *tuvêrna* (rom.) ‘krčma’); **e > a** (*prija* (|| *přvo*) ‘prije’, *flabäja* (mlet. *plebagia*) ‘svjetina, rulja; metež’, *ragäta* (rom.) ‘regata’ (i u \diamond *nâ svu* || *na svü ragätu* ‘svom jačinom (ob. o zvuku)’, *träparice* (angl.; novo), *anastêzija* (grč.; novo)); **e > o** (*nôgo* || *nogo* || *no'o* (|| *nügo*) ‘nego’); **e > u** (*nügo* || *nugo* (|| *n(o)go*) ‘nego’, *kölura* (čest V *köluro!*) (mlet. *colera*, *colora*)); **i > e** (*četîre* || *čëtre* ‘četiri’, *legetimâcija* (novo), *stepëndija* (novo), *petroïd* ‘neopitroid’ (novo) (vidi 2.7.4.); **i > o** (*löfče* || *lüfče* || *lifče* || *l'fče* ‘ljepše’)⁶⁹; **i > u** (*žûl* ‘= *liljan* (samo u molitvi⁷⁰)’ (tal. *giglio*), *poluklînika* (germ., lat.; novo)), **o > a** (*armâr*⁷¹ ‘ormar’, *barôfka* ‘češer (ob. borov)’, *dâtal* (rom.) ‘prstac (*Lithophaga lithophaga*)’, *mamënât* (rom.) ‘moment’, *pärabrod* (češće: *väpôr* (rom.)); **o > e** (*peronöspera* ‘peronospora’ (grč.), *dekumënât* (lat.) ‘dokument’), **u > i** (*pôlibrât*, *pôlisëstra* (nove riječi)), **u > o** (*po* (rij., pojed.) || *pu* (<*put*)).⁷²

⁶⁴ Većina ovih promjena pregleđavanja karakteristična je za govor starih. Primjere donosimo tek ilustrativno. Detaljan prikaz iziskivao bi ekscerpiranje svih primjera iz građe, što je zasad naprosto nemoguće.

⁶⁵ U novije se vrijeme može čuti i „hibridni“ lik *üregan*, spoj književne riječi *uragan* i domaćeg *regân*. U S je *ragân*.

⁶⁶ Npr. *Bâš je plet'âš, dôbar klâpac o čovîka, a nêmigo popřčít* ((fig. < tek začeti plod smokve) ‘sićušan, slab čovjek’); *Užâ je na blâgoslovu* (‘večernja pobožnost u crkvi’) *u božît'ni dâni poküpiti prd božît'* (‘božićno drvce’) *svù mlâdost i bâli bi spîvali svë božît'ne pîsme, a nêmigo danâs – popôdne nî blâgoslova, ovâ fîjtar rečê da svâki svômu grê čestîtâti*.

⁶⁷ Ovdje je *a > o* s obzirom na standardnojezični lik. Zapravo do promjene nije ni došlo jer je u mlet. *croata* || *colarina*. Jedino je, dakle, umetnuto hijatsko *v*.

⁶⁸ Usp. prethodnu bilješku o *krovâtî*. I ovdje je, naime, riječ o posuđenici iz talijanskog (germ. *Rakete* < tal. *rocchetto* ‘vreteno’).

⁶⁹ Ima govornika koji sporadično rabe sve četiri varijante, no za razliku od mladih, nikad neće reći *lîpše*.

⁷⁰ *Svëti Ânte, tî s'mogût'i, pô svin svîtu grêš slavût'i, nôsiš u rûci Gospodîna, Isukjsta - Bôžjeg sîna, a u drûgoj kîtu žûla. Ôtvor' ôči kî su slîpi!* Usp. u D leksem *žûl* (‘ljiljan’) nije samo u molitvi, već u svakodnevnom govoru.

⁷¹ No to je zapravo od talijanskog *armadio*.

⁷² Npr. (o pravcu kretanja): *Šâ je po Grâda / po Lavdâre / po sâla / po Sâlî*, itd.; (o položaju čega) *Krêñena je po funêstre* ‘okrenuta je put prozora, tj. prema prozoru’, itd.

Oslabljena artikulacija glasova prvi je stupanj na putu do totalne redukcije ili promjene boje (vidi i uvodne napomene u 2.3. – drugi odlomak). Izgovor navedene varijante komparativa s vrlo oslabljenim *i* koje se približava ţ (fče) bitna je prepoznatljivost susjednog žmanskog govora, a u zaglavskom je fakultativna i ograničena na još nekoliko primjera (*ff' te* ‘uštipci’, *br'me*, *mr'ža*, *vr't'a*, *sr't'a*, *xr'pa*, *kap'tān*, *b'la* (gl.p.r. 3. l. sg. ž.r. <*b'iti*>), *na Sölnax* || *Sölnami*, *Pūnta Kapūlna*, i dr.)⁷³, rjeđe u oblicima gl.p.r., osobito pri ubrzanim govoru (*xod'la*, *viđ'la*, *stàv'la*, *mer'täla* ‘zaslužila’), no ipak osjetno različita od totalne redukcije česte u nekim štokavskim govorima. I u leksemu *mäslina* (možda češće u pl.) zbog frekventne uporabe često dolazi do oslabljenog izgovora središnjeg sloga (prostim riječima, doima se kao da je snažno zatvoreni inicijalni slog „progutao“ sljedeći) pa se izgovara, otprilike, *mäsl(i)ne*, no ovo je tek pokušaj transkripcije. Također, često registriramo *jägo vorin*, *jägo vorin*, (*ûn*) *go vō ri*, i sl., pored *jägo vorin* || *jägo vorin*, (*ûn*) *govöri*, itd.

Od vokalskih redukcija izdvaja se afereza (ispadanje samoglasnika ili sloga na početku riječi), najuočljivija u oblicima osobnih i pokaznih zamjenica, no podjednako su frekventni i cjeloviti oblici (npr. *nôga* || *onôga*, *vîx* || *ovîx*, *në* || *öne*, *vî* || *övi*, *nîma* || *onîma*, itd.). Naprotiv, prilozi *väko*, *näko*⁷⁴, a naročito pridjevi *vakôv*, *nakôv*, *volîk*, *nolîk*, *volîsni* (*volîsan*) ‘ovolicni’, *nolîsni* (*nolîsan*) ‘onolicni’ vrlo se rijetko mogu čuti s inicijalnim *o*, i tada to obično biva zbog isticanja riječi. Početno *o* redovito ispada u *kölo* || (samo sa satima) *kö* ‘oko’ (*Grê kolo küt'e*; *Gölo ti je kolo pâsa*; *Ko(l)o dvî ure popôdne*; ALI: *Šâ je ökolo*.), *kr n ti* (*se*) (nsv. *kr t'ati* (*se*); izvedenice: *p kr n ti*, *zakr n ti*, i dr.) (*okr n ti* (*se*) je u konzervativnih vrlo rijetko), *lij ndar* ‘oleandar’, *sk ru va* ‘oskoru a’, često u *prost ti* (nsv. *pr  t' ti*), a rjeđe i u novoj primljenici (*o)per cija*.

A ispada u *kö* ‘ako’, * eroplan* (uz novije *avij n* || *avij n*), * erodrom* (novije), *f ndo* || (rij.) *af ndo* ‘u morsku dubinu, u dno’, *k nto* ‘glede, što se tiče’, *p na* || *p na* (češće *t ko*) ‘tek (opr. *jur *)’ (rom.), *k cija* ‘bagrem’, *kumul tor* (novo), *M rika*, *Merik nac* || *Merik ni* (ž.r. *Merik nka*), *merik nski*, *pet d* ‘apetit’ (novije), (*a)sper n* ‘tableta’, (*a)l rgija* ‘alergija’ (novo), itd.

I redovito ispada u *T lija*, kao i u hrv. stand. u *Tal'j nac* (ž.r. *Tal'j nka*), *tal'j nski*, u hipokoristiku *V na*, vrlo često u *j ko* ‘iako’ (uz starije *i kö*) i u *n kcija* (pored starijeg * p nta* (mlet.)), rjeđe u *S k st* (<*Is k st*>), pri negodovanju ili sl. ponekad i u *S sa* (<*Is sa*>). Najzna ajnije

⁷³ Usp. u So: *k x' a*, *M rnov(i)* (prezime); u Ž: *V d lov(i)* (<*Vidu ov*, prezime) (u Z ponekad *K z lovi* (patronimik, obiteljski nadimak)). Često se može čuti i *J s t ?* ‘jesi li t ?’ (tj. tko je to?’), *j s b la*, i sl.

⁷⁴ Međutim, mogu se smatrati analogijom prema *t ko* (usp. Kapovi  2008a: 131). Pored *t ko*, stariji veoma često koriste i *ot ko*.

je ispadanje *i* u prefiksima *iz-*, *is-*, *iš-*, odnosno prijedlogu, »prisutno već u najstarijim pisanim spomenicima« (Malić 1991: 108). No za razliku od potvrda u čakavskoj pisanoj baštini, u zaglavskom je govoru (u govoru konzervativnih) provedeno dosljedno: *z(s, š, ž, Ø)* ‘iz’ (*zmôra*, *z rîvê*, *z n ba*, “*N ka ga zb vu z ot ga!*”, *s k t’e*, *s p da* ‘s kata’, *s tl xa* ‘s tla, s poda’, * n ga*, (*z*) *sv ta*, (*z*) * m na*, (*z*) *Z glava*, itd.), *za* || *z da* (|| (*iza*)) ‘iza’, *z ti* ‘izići’, *zaz v ti*, *zm sliti* || *zvint ti* (rom.), *zn mati* ‘vaditi; sk dati; iznositi’, *zv ti* ‘izvidjeti’, *zor ti*, *zbr ti* (nsv. *zb rati*) ‘izabrati; probrati’, *zn nada*, *znebl sti* (se) ‘zaprepastiti (se)’, *znever ti* ‘nastati *nev ra*’, *zv rati* ‘izvirati’, *zg l ti* ‘i cupati’, *zn vice* ‘iznova, ponovno’, *spod* || *sp d* || *sp d* || (rij., samo samostalno) * spod*, *sp vid*, *sp pati*, *skor n ti*, *sp st ti*, *sj tra* || *zj tra*, *sp pov d ti* || *spredik ti* (rom.), *sk siti*, *sk san*, *st t’i*, *sk dati*, *s ncast k* ‘izlazak (istok) sunca’, *m secst k* ‘izlazak (istok) mjeseca’, * c z nuti* ‘i ceznuti; nestati iz sje anja; jako se prepasti’, * nor ti* || *z nor ti* ‘izroniti’, itd. Jednako je i u novijim rije ima: *sp niti*, *sp sti* ‘ispasti (pokazati se u ra unanju,  ivotu, itd.); neko  samo u zna enju *sp sti* ‘uzgojiti blago; (fig.) *sp sti dr b* ’udebljati se’; *n c si sp *, i sl. ‘na koju (nisku) razinu si (s)pao’, i dr.

E ispada u *tik ta* ‘etiketa’, *l tri ka* ‘elektri na struja’, *l tri ni*, *l tri car*, rje e u (*e*)*l tra* ‘elektra, HEP’, dok je *u*ispalo u starim rije ima *zgl v le* ‘uzglavlje’ te *v la* ‘uvala’, a sporadi no i u (*u*)*zd xati* ‘uzdisati’, ali *uzdaxn ti* (se) || *uzd xn ti* (se), te (*u*)*veg ja* ‘mlado enja.’ Danas se rijetko mo e  uti *Str lja*, naj e e je ipak *Austr lja* || *Austr lja*, no pamtimu stare ljude koji su redovito tako govorili. Inicijalni slog ispada i u *pulit nke* ‘napolitanke’, no izvorna je dijalekatska rije  za kekse (op enito) *galet ne* (novo: *k ks * || *k k s *).

Registrirane su i brojne potvrde sinkope (ispadanja samoglasnika ili slogova u sredini rije i): *x mo* || *x mo* (<xodimo), *x te* || *x te* (<xodite), *n ev* (|| *n ezin*)⁷⁵, *v st e*⁷⁶ || (rje e) *v godi t e* ‘ove godine’, *gu ica* || *gu ica*, *pl na* ‘pelena’, * tre* (|| * et re*; i novije * etri*) ‘ etiri’, *dv se(t)* ‘20’, *tr se(t)* ‘30’, *matrij l* (novije), *z jno* ‘zajedno’, *v ti*, *pov ti* ‘(pro)kazati; pokazati’, oblici imenice *k rak* (npr. G sg *k rka*, N pl *k rci*), *zajb v ti* (< zajebavati), i dr. Sna ne je afektivnosti sinkopirani (ili *allegro*⁷⁷) oblik *J s* (<*J (j)zus*).⁷⁸ Poprili no su frekventni sljede i

⁷⁵ Taj je oblik nastao kontrakcijom prema *n eg v*. U zaglavskom se, dodu e, u zna enju ‘njegov’ govorci *n ig v* || *n eg v*. Klju  nalazimo u govorima SZ skupine dugooto kih govora u kojoj je *n ig v* ‘njegov’ i ‘njezin’ (!).

⁷⁶ Ovo je zagavska prepoznatljivost; ina e, u selima na JI je *v godi t e* (mo da jedino u Ž *v st e*), a na SZ *vogodi t e* || *vogodi t a*.

⁷⁷ Naime, u novijoj se literaturi ovakvi primjeri  esto nazivaju *allegro* oblicima »(...u kojima ne dolazi do redukcije, nego su to drugi oblici rije i, koji su skra eni,  to zbog brza izgovora,  to zbog  este upotrebe (Kapovi , usmeno)« ( urkovi  2014: 50). Od ostalih primjera koje navedena autorica spominje u prou avanom  tokavskom govoru, u zaglavskom su potvrdeni sljede i sli ni: (*i*)*me  ca* (*i* *S na i D xa* || *D xa sv toga*) ‘u ime...’; u starih  ena je  esto i afektivno *Me* || *m  Is sovo!*; skra eni oblici do etka brojeva nastalih slaganjem s korijenom –*deset*(/-eset

allegro oblici u kojima ispada *t'e*, potvrđeni i u štokavskim govorima: *ð'š, nè'sh||nè'sh, kò's*⁷⁹, a čini se rjeđe (u starijih) *d'š, čà'sh, kà'sh, pa'sh*. Veoma je često *mis'(miz')||mìs'(mìz')*(<mislin), *mi'sh(mi'ž)||mì'sh(mì'ž)*(<misliš)⁸⁰, *vì'sh||vè/ vë*(<vidiš), *vì'te*(<vidite). Ipak, pojedine se potvrde mogu katkad čuti samo od najmlađih podložnih snažnom (zadarskom urbanom) utjecaju (*mò'sh(<možeš), da'sh(<da t'eš), kù'sh(<kužiš), tì'sh(<tí t'eš)*). U *d'jänka(jènôga)(=do jänka)* ‘do (n)iti (jednoga)’ je ispalo *o*, a *n(<nänska)* se, zbog prilagodbe izgovora uz *d*, depalataliziralo (*n>n'j>j*) (npr. *D'jänka jëna(jedîna)t'e s tëmeļa usaxnùti!*; *I do jänka jenôga je samatrâ||sätra||pöždra??*). Govori se i *dò ti jedân* “do iti” jedan, do ijedan.’

Apokopa (ispadanje samoglasnika ili sloga na kraju riječi) se, primjerice, javlja u *zarân* ‘zarana’, *vèli(ki), polè||polèj||polèj(usp. u susjednim S: polä)* ‘pogledaj, gle’ ili *vè||vë(<vidi, vij)* ‘gle, vidi’, *nìs||nisân i jës||jesân*, kao i u *Lìban* ‘Libanon’ (novije). Pojedinačno se ostvaruje lik *rad(=za)radi* ‘zbog; radi’). Također, apokopirano je i 2. l. sg. imp. nekoliko glagola (npr. *lâj, xâj*), kao i veze prijedloga sa zamjenicama *kî, čà, ní(<nëga), (o)vâ‘ovaj, (o)tâ‘taj, un||(o)nâ* ‘onaj’ (npr. s *tâ: nât, (u) vât, zât, pôt, (s)prdât, uzât, nadât, podât, krozât, mejât*).⁸¹ Rjeđe se čuju s *i(nâki‘na koji, nâti‘na taj, itd.)*⁸², i tada su istovjetni pl. oblicima m.r. (*nâki||na kîx‘na koje (m.r.), nâti||na (o)tîx‘na te (m.r.) ≠ nâke‘na koje (ž.r.), nâte‘na te (ž.r.)*), a još rjeđe, u posebnim prilikama, tek poneki cjeloviti oblik (*na kî, na tâ, na čà, itd.*). Začuđujuće je da ove zadnje navedene cjelovite oblike izvorni govornici osjećaju *deškomòdnima, nèšesnima* (nezgrapnima), *na xìst||na kûs besëde* izrečenima (nedorečenima), kao da potpuna glasovna struktura kvari izražajnu moć. Mladi, pak, redovito govore samo *na kî, na tâj, na čâ||*(rij.) *nâč,*

/ -jseñ) (npr. *dvajzdvâ||dvâjset i dvâ, trestòsan||trêset i òsan, četìstrëti||četìrdesët i trëti, osanstòsmi||osandesët i òsmi, osanzdëvet||osandesët i dëvet*). Ostale primjere vidi gore u nastavku.

⁷⁸ Npr. *Në bi rëka da od kolëna ne mòrin, nògo da se trišt'enîn po küt'i. Jë's ìme Isùsovo, Jë's ìme Isùsovo, kakòvoga mûža jâ ìman!* Dakako, i *Jëzus||Jëjzus||Izus* su podjednako frekventni. Skraćivanje je pokazatelj jačine poticaja (stupnja iznenađenja, zgražanja i sl.) u govornika. Više o upotrebi ove i drugih snažno stilski obilježenih riječi (uz mnoštvo primjera) te o srođnoj problematici vidi u: Špralja (*uskoro*).

⁷⁹ Npr. *kò's - kò nè'sh!* (češće) *kò t'eš i ko nèt'eš!* ‘svejedno mi je (ako) hoćeš li ili (ako) nećeš’ ; *Xòdi||xòdi kò's xoditi!* ; *Pòzri kò's pozriti!*; (...) *Ka prköpaš üredno*|| (rij.) *urêdno, mëfko||mëfko nîku zëmju, na prìmer, kò's zìto posadìti, kò's kumpâri, vaçâ dûmble*.

⁸⁰ Npr. *Jâ mislin||jâ mìz da tì je dòba!*; *Jâ mìsliñ||jâ mìz da je bî Mârko, ma nîs sigûr.*; *Klûč je za pâs nosî, čà mìz da si smî napîti se!*; A: *Ne mòre mi se mlîko otvorîti nîkakorce, provâj tî.* B: *Jëbi se tî i mlîko! è... 'Ko mìz da je lâfko tò moläti.*

⁸¹ Antun Mažuranić davne 1843. g. u prvom radu o čakavskom govoru uopće (komentaru o vinodolskom govoru uz Vinodolski zakonik objavljenom u *Kolu*) potvrđuje kako se redovito govore apokopirani oblici (jedino ne navodi sa svim zamjenicama), a ne *na (o)ta, va ča, za un||(o)na, itd.* (usp. Moguš 1977: 13–14).

⁸² Zapravo su to stegnuti oblici zamjenica *ovi, otî, onî* (npr. *vâtî < va otî*).

itd.; *pôč*, *zâč* još dosta koriste u značenju ‘pošto’, ‘zašto’, no u značenju ‘po što’, ‘za što’ u njih prevladava *po čā*, *za čā*.

Sažimanje (kontrakcija) redovito je u oblicima upitno-odnosne zamjenice *kî* ‘koji; tko’, *kâ* ‘koja’, *kô* ‘koje’, u vezama prijedloga sa zamjenicama (u A) (npr. (*u*) *vâ ni* (<(u) va oni), *krozâ ni* (<kroza oni), *mejâ ve* (<meja ove), *prdâ vi* (<prda ovi), itd.)⁸³, u 3. l. sg. odričnog oblika prez. gl. biti (*nî* || *nîn*), potom *nîmamo* || (novije) *nëmamo* (<ne imamo), u imenicama *pâs* ‘pojas’, *zâva* ‘zaova’, u pridjevu *plivût'i* (*kâmi*, *rîba*) (<plivajut'i), u oblicima (perf.) i tvorenicama glagola *stâtî* ‘stajati; boraviti’, dok u oblicima zamjenica *môj*, *tvôj*, *svôj* može izostati (npr. *mômu* || *mojêmu*, *svôga* || *svojêga*), isto tako u prilogu *kao* (*kâ* || *kä* || *kô*), uz stariji lik *käko*. Osobito je frekventno (za razliku od SZ skupine) *pânda* ‘pa onda; pa.’⁸⁴ Kontrahirani su i sljedeći primjeri: *znäpak* ‘naopačke (npr. *razumîti znäpak* ili *krênuти röbu znäpak*)’, *unäpak* (◊ *govorîti unäpak* || *talambasäti* ‘buncati’) (ali: *näopako ti grê u živötu*; ◊ *släbo i näopako*), *probûti se*, *pobläčiti se*⁸⁵ ‘naoblačiti se’, *jôkäti* (|| *skümoriti*) ‘jaukati’, *Erôpa* ‘Europa’, *ërokrem* ‘puding’ u ‘čašici’ (novije), *mitrolôg(ija)* ‘meteorolog(ija)’ (novo), *zöloški vjît*(novo), *Vanuzëla* ‘Venezuela’, *Bonezâre* ‘Buenos Aires’, *Ägistan* ‘Afganistan’ (pojed., novo). Sažima se i starozavjetno ime *Äfram* (◊ *starjî od Äbra*) i domaće ime *Agustîn(a)*. Kad iza nenaglašenog oblika osobne zamjenice ž.r. 3.l.sg. (*je* ‘joj’) slijedi prez. pomoćnog oblika glagola *bîti* (*je*), vrlo rijetko dolazi do sažimanja (npr. *Jöpe se je râna otvorîla.* [*mâški na nözi*; govornica rekla pokazujući mačku]); najčešće je, radi prenošenja nedvosmislene poruke, nekontrahirano (npr. *Rêkla je je da dôjde*; *Mûž je je ümra*).⁸⁶ Kao i na čitavom otoku (osim u S (danasa) češće *nê*), čak i kod mnogih mlađih, registriramo nekontrahirano *nëje* (G sg. < *öna*). O sudbini /u svezi s vokalima govorit će se u 3.2. poglavlju.

⁸³ Mlađi uglavnom govore *u öni*, *kroz öni*, *med'u övi*, *pred övi*.

⁸⁴ *Pânda čâ?* ‘Pa što onda’; *Črîva o živinčëta se opêru* || *operû i lešâju i ocîdu pânda se šuf(r)igîvaju.* ; *Na vôj kâpi je bî št'upîn*, *pânda je pâ* ; (prov.) *Pjvo spëci*, *pânda rëci!* ‘Ispici pa reci’, itd. Kadšto se čuje i „udvostručeno“ *pânda ünda*.

⁸⁵ Zanimljiva je pučko-etimološka (metaforička) veza ostvarena između *obläčiti se* ‘naoblačivati se’ i *obucîvâti (se)* (nsv. <*obût'i (se)* ‘oblačiti (se)’ u poznatoj *provêrbiji* ‘izreci’, npr. A: *Môglo bi dažti* B: *Lâfko se je obût'i nômu kî ìma vâč!*

⁸⁶ Zanimljivo je za usporedbu stanje u većini govora SZ skupine. U njima je, naime, očuvano protojezično *jej* ‘joj’ (*Tî si jej rêkla...*). Kad iza tog oblika slijedi pomoćni glagol *bîti*, gotovo uvijek dolazi do kontrakcije (npr. *Dôša jej mûž* ; *Mûž jej ümar*). Razumljivo je da poruka koju govornik prenosi pritom ne postaje dvosmislena, što se u slučaju pretpostavljene kontrakcije zaglavskog oblika (osobito kad je kontekst nejasan) može dogoditi (*ümra je mûž* ‘umro joj je muž’ = *ümra je mûž* ‘umro je muž’). Inače, u SZ skupini oblik pomoćnog glagola *bîti* se nerijetko krati u *j*, pa ova kontrakcija nije neobična (npr. *Nîşân jej nîka rêkla:* “*Cjeno ti j' öko (u) glâvi.*”(Bo)).

Osim sažimanja, radi uklanjanja zijeva (hijata) ponekad se umeću suglasnici, najčešće *v i j*. Na granici prijedloga *u i* imenice s početnim *a ili o* često se čuje *v* slabije artikulacije, no kad ga usporedimo s dragovskim⁸⁷, još nam je jasnije da se ne radi o protezi (npr. *pōjti u^v äjero* ‘otići, dignuti se u zrak’, *u^v äligi* ‘u morskoj travi’, *u^v ôči*, *u^v ôgńu*, *u^v ôgradî* ‘u ograđenom posjedu’, *u^v ôsik* ‘u staju’; ali zabilježeno je samo: *u Äbu*, *u Änd^v ela*, *u armâr*).

Hijatsko *v* redovito registriramo u oblicima novijih posuđenica *trikô(v)* ‘dječji triko’ (npr. N pl. *trikövi*), *kakävo*, *gavüda (sîr)*, fakultativno u starim romanizmima *lë(v)ut* ‘vrsta broda’, *ga(v)ân⁸⁸*, *ga(v)unâra* ‘mreža za lovljenje gavuna’, a obvezno u *ježuvîti* ‘jezuiti’ (rom.), *derekävo* (arh., rom.) ‘dodatno, još k tomu’, *škoväce* ‘= *smet'ë*’ (rom.), i dr.

Stara je pojava hijatskog *j* u biblijskom imenu *Nöja*, ali se čuje i u *Dorotêja* te posve novim imenima *Lëjo* || *Lëjo*, *Andrëja*, *Dëjana*, *Matëja*, *Mixajëla*, i dr. *J* je umetnuto u starim romanizmima *gajëta* ‘tip ribarskog broda’, *bonäca pakëja* ‘potpuna utiha’, ali i u primljenima u novije vrijeme, npr. *ocëjan* || *ocëjan*, *lijändar* ‘oleandar’, te u G kratica stranaka (npr. *hå(j)espêja* ‘HSP-a’). U glavnim i rednim brojevima od 11 do 20 slijed *ae* se redovito monoftongizira (*dvänäjst*, *dvänäjsti*⁸⁹, *dvâjse(t)* ‘20’), u 30 *ie* u *e* (*trëse(t)*), kao i *oi* u *pōjti*, *pōjde* ‘pođe’, *pojdë* ‘pojede’, *pojdñ* || *poïden* ‘pojeden.’

Ipak, mnoštvo je primjera u kojima hijat nije izbjegnut: *päuk*, *päun*, *čäux* ‘(nekoć) zamjenik *glavâra* || *kapitâna sela*’, *naučiti (se)*, *saûr* ‘marinada’, *baû(l)* ‘okovana škrinja’, kao ni u novima: *äuto*, i dr.

Dodavanje samoglasnika često je analogijsko, a najbolji primjer su zamjenice i prilozi *otâ* ‘taj’, *öta* ‘ta’, *öto* ‘to’, *otäko*, *otakôv*, *otämo*, *otôte(ka)* ‘ovdje.’ Konzervativni ih govornici veoma često izgovaraju s *o*. Međutim, prema našim zapažanjima, nikad se ne dodaje *o* u *tolîko*, *tolîsno*, *tudér(ka)* ‘tuda.’ Neupućeni bi lako mogli zaključiti da je *u u ulîgna* ‘lignja’ dodano, no ono se razvilo od *o* (lat. *lolligine(m)* / *lolligo*). Najčešći su primjeri tipa *advénat* (lat. *adventus*),

⁸⁷ U dragovskom se čuje *v* (protetsko *v*) u nekim izoliranim riječima (napominjemo da je u dugom slogu ostvariv diftong *yo*): *vôrâti* || *vorâti*, *vôgrada*, *vôsik*, *vô(v)ca* ‘ovca’, *vogûn* ‘oganj’, sporadično *vôsti*, često i oslabljeno u *vutîti* (<*utîti* < *otîti*) ‘htjeti’, i dr. S druge strane, *v* u dragovskom ponekad ispada (kao i u iškom): *ôsak*, *ûna*, *ûcîn* ‘vučem’, *pôut'i*, *sût'i (se)*, *ûlka(n)* ‘vulkan’, i dr. U saljskom je *vôsik* ‘staja’, *vucîja* ‘plosnata bačvica’, dok je u zaglavskom *ôsik*, *učîja*.

⁸⁸ Usp. u So: *gagûn*. Također u So (i u Bo, i Ver) se javlja protetsko *g*: *gôsti* ‘osti.’

⁸⁹ U S i Ž (vjerojatno i L) se još dosta čuje *dvänajêsti* || *dvanajêsti*. Smatramo da je nekoć vjerojatno tako bilo i u Z, osobito s obzirom na nadimak *Četynajêstît'* prišiven 50-ih g. 20. st. *divôjki kâ se je xâstala da za nân grê četynâjst mladít'ov*. U SZ skupini je *dvänajest* (12), *dvänajesti* (12.). Slična je glasovna okolina u *nâ Jezero* (žmansko, a u davnini i zaglavsko, *Jezero*) (*pôjti nâ Jezero*, *bî san nâ Jezeru*) što Žmanci izgovaraju *näizeru*, *näizeru*, tj. uvjete za kontrakciju pospješila je vrlo frekventna uporaba lika. Vrijedi spomenuti i žmansko *Glâčeve pôle* (Ž); u Z. je *Glâ(v)čeve pôle* registrirano samo pojedinačno, inače svi govore *Glavôčovo* / *Glavôčeve pôle*.

kunfōrat ‘krepkost jela’ (tal. *conforto*) (vidi i 2.3. - na drugoj stranici), no ima i iznimaka (vidi 3.4.2. (*kt>t*). Ukoliko slijed suglasnika otežava izgovor, između njih se također može umetnuti samoglasnik, npr. *šapīt’äti*(|| *šapuräti*|| *govorüti pošäpít’*|| *pošapít’*) ‘šap(u)tati’, *kinēz*‘riba knez’, *paramezän*‘parmezan’ (novo, pojed.), *Kaliküti*‘Kalkuta’ (pojed.), *gangarēna*‘gangrena’ (novo, pojed.), i dr.

S popratnim se vokalom često realiziraju i prijedlozi *s* (*so*: *So kīn je šlä?*; *Kūpī bin* || *bi(x)*, *ma nīman so čīn*; *Rūgaju se so tīn*⁹⁰; *su*⁹¹ (najčešće uz brojeve, no ima i iznimaka; npr. *Donēsla je 'u dōti'jēnu*|| *jenū xt’ēr*, *a vāmo je sā su trī dicē*; *Jā mōrin i su māne i su višē*), *z* (*za*: *Zā dna zavādi (jūhē)!*(ali: *Völi te / mrzī te z dnā sīca*), *za svē mōt’i* ‘iz sve snage’, *za svēga gīla* ‘iz svega glasa’,⁹² *zo*: *Zo kē bānde?*⁹³ ‘s koje strane’; *Zo kōga vīxa?*; *UPocēlu je smōkva zo kē ti je pā pokōjni prādid i ocōtavi.*; *Öto su sūdi zo kīx ne pītāčin*; *Poglēdaj zo čēsa jā idīn!*), *od* (*odo*: A: *Odo kē govōriš?*B: *Od otē tāmo.*; *Gnída je od okē se švēnci ukōtu*; *Mlīko valā pocīriti zā da zīde koļāta od okē zīde sīr*). Naravno, popratno *o* uz *z* i *od* je fakultativno (osobito je znatno češće *s čēsa* nego *zo čēsa*), a zadnjih se godina sve rjeđe čuju takvi primjeri. Možemo ih tumačiti kao analogiju prema dominantnim oblicima *z otōga*, *od onōga*.

Upotreba tzv. pokretnih samoglasnika u prijedložnim vezama može biti fakultativna i neovisna o tomu počinje li sljedeća riječ s vokalom (npr. *uz a krāj*, *uzā zid* || *uz a zīd*, *uz a nīh* || (češće) *uzā nē*), ali u nekim je primjerima, u starijih govornika, nezamjenjiva (*uzā se*, *poda nū*, *poda nōga*, *spoda nīx* ‘ispod onih’, *nadā to*, *krozā vo*, *mejā ve* ‘među ove (ž.r.)'; između ovih', *nadā č*, *mejā nē* || (rij., novije) *mej nīx*, *pīdā nē* || (rij., novije) *pīd nīx*, itd.).⁹⁴ I pri pridjevsko-zamjeničkoj sklonidbi stari se nastavci beziznimno čuvaju, jedino je u L sg. moguće kratko *-in* (< *en*): (*o)nōmu mōmu* || *mojēmu pāmetnomu sīnu* (D), *u nāšemu mālomu* || *nāšin mālin sēlu*(L), *od nāšega drāgoga māloga*(G), (*o)tīma nevalīvima māslinami*(D), *zavet’āla se je*

⁹⁰ Gledje zapisivanja, smatramo opravdanim pisati i *s otīn*, *s otān* (poput *s ovān*, *s ovān*)(<oto). Inače uz prijedloge u starijih najčešće dolaze likovi *ōto*, *ōvo*, *ōno* (u mlađih *tō*) (*Klādī jōš k otōmu!*; *Z otōga sēla je i un potēka*; *Od otōga se ne umīra*, *I bēz otē smutīvičine t’ēs se pasātī*, *kroz otōga*; *rāz otīx* || *uz otīx* || *aza (o)otīx* || *uzā ti*, *nad otīx* || *nada tīx* || *nadā ti*, *zgōr otīx* || *zgora (o)otīx*, itd.).

⁹¹ U izvornom zaglavskom ne postoji *sa!* Koriste ga samo manje konzervativni i nekonzervativni.

⁹² *Za* u sintagmi *za svēga gīla* zapravo je od *iza* (i inače se *za* govori umjesto *iza* (npr. *za vrātim* || *za vrāt*)).

⁹³ Smatramo ispravnim pisati i *z okē*, prema *z otē*.

⁹⁴ Naime, u konzervativnih govornika nije nikad zabilježeno *uz sēbe* (eventualno, vrlo rij. i pojed., *uz a sēbe*), *pod nū*, *pod (o)nūn*, *pod (o)nōga*, *spod (o)nīx*, *nad tō*, *kroz (o)vo*, *nad čā*, itd. Također, govori se *zā me*, *nā nī*, *(u) vā se*, *pō te*, itd., a samo u rijetkim prigodama čuje se *za mēne*, itd. *Pō vī*(<po ovi (A pl. m.r.); <po ovaj), *nā vī*(<na ovi (A pl. m.r.); <na ovaj), *(u) vā tīc*‘u njih.’ Također, nikada nismo čuli *po övi*; *po ovā(j)*, *na övi*, *na ovā(j)*, jedino *(u) vā nīx*, ali rijetko. Kod mlađih, pak, prevladava nestegnuto; *po övi*, itd., dok *nad* uglavnom ni ne koriste.

svētomu Ānti (D), *po tōmu svētomu* || *tīn svētin ànd'elu* (L), *po žārkomu* || *žārkin sūncu* (L), itd. Dakle, bez obzira na hijat izazvan slijedom dvaju vokala, navezak ostaje.

Slično je i sa prefiksima (npr. *podaprīti* ‘poduprijeti’, *podapirāč* || *popirāč* ‘predmet kojim se što *podapīra*, podupire’; *obagiňati* (češće) || *obgiňati* ‘oplođivati (mužjak ženku)’, *obastāti* ‘opstati’ (nsv. *opstōjati*)). Navezak je čest u *sīnot'*(a) || *sīnot'*(a) || (pojed.) *sīnot'*(ka) i *jöpe(ta)* || (rij., pojed.) *jöpet*, a rjeđi je (bio) u *tōlič(a)* (arh.) ‘= *prīn*, časak prije’. Posve je iznimjan primjer naveska u *prōtiva* (vrlo rij.) (koji inače glasi *prōti*) (npr. A: *Nē bix nīka rēkla prōtiva*. B: Čā? A: *Prōtiva Bōgu i Bōžih stvāri*).

Od vokalskih zamjena značajnija je *ra* > *re* (*rēbāc* ‘vrabac’, *rēsti*), no izostaje u *krāsti*, kao i na čitavom otoku (barem danas).⁹⁵ Od protojezičnih dvojakih oblika *toplo* i *teplō* (usp. Lisac 2009: 100) u zaglavskom je tipično čakavsko *tēplo*, kao i *tēpal* (*tēpli*), *tepłäxan* (*tepłäxni*) ‘poprilično topao’, *tepłīńa* || *tepłīca* || (rij.) *tepłōst* ‘toplina’, *tepłiti* (i drugi glagoli), gl.im. *tēpleńe*. Od druge praslavenske dublete *popeł* || *pepel* (usp. Lisac 2009: 100) zadržano je *pēpel* (no ipak češće *lūg*), što inače prevladava u čakavštini. Kao i u svim selima (zanemarivši akcent), govori se *grōb* (pl. *grōbi*), dakle sjeverozapadna značajka, jedino se u Salima donedavna govorilo *grēb* (pl. *grebi*), uobičajeni južnočakavski rezultat (usp. Lisac 2009: 141).

2.6. Refleks protojezičnih *b*, *v*, *e*, *o*, *y*

Važna jezična promjena koju datiramo od 10. do konca 12. st. jest redukcija fonema (poluglasova) *b* i *v* u tzv. slabim položajima, odnosno vokalizacija u tzv. jakim položajima, no to „pravilo“ ne vrijedi za početni dio riječi (usp. Moguš 1977: 20).

Tako je u zaglavskom govoru obično u kratkom slogu kontinuanta poluglasa *a*, u dugom slogu *ə*, a u govoru pojedinaca kadšto i kratko *ə* (vidi 2.1.): *dān*, *danās(ka)*, *dasāk* (G pl. <*dāska*), *dāž* || *dāž*, *kāsno*, *lagāti*, *lāž*, *otāc*, *pūpak*, *pakā* ‘pakao’, *pās*, *sān* ‘san’, *san* || *sān* || *sun* (prez. 1.l. sg. <*bīti*), *tāst*, *zātīlāk*, itd.

Od primjera tzv. „jake vokalnosti“, izrazito čakavske tendencije⁹⁶ koja se manifestira i na druge načine, npr. povećanim brojem vokalnih fonema⁹⁷ (usp. Moguš 1977: 21), izdvajamo

⁹⁵ U D smo (ukoliko se ne varamo) nekoliko puta od najstarije govornice čuli *pokrejāli su*, što bismo, ukoliko se ne radi o pogrešci u govoru, mogli nazvati „hibridnim glagolom“ (nastalim „križanjem“ između *pokrēli* i *pokrāli*); U pjesmi „O moj Mijo, gdi si sinoć bio“ koju je 1886. g. Matija Šešelja kazivala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki pronalazimo *ukre* (*Ukre bih ju, al ju čuva straža*) (usp. Milanja 1998b: 163).

⁹⁶ Tendencija jest „izrazito čakavska“, ali ne i *isključivo* čakavska. Mnogi primjeri čakavski su „endemi“ (npr. na čitavom SZ Dugog otoka *kadē* || *kāde(ka)* ‘gdje’ (< **kēdē*), a u Salima *kadi*, u Božavi prez. 1. l.sg. glagola (*va*)*zēti*:

sljedeće: *čā* ‘što; zašto; jer; kako; koliko, i dr.’, *čā̄* ‘nešto (= *njšto*); štogod; išta; ništa, i dr.⁹⁸, *va* || *vā̄* ‘u’ (samo u zamjeničkim vezama⁹⁹, i to pretežno u vezi s nenaglašenim oblicima zamjenica, inače *u*), *vazē(s)ti(rij.)* || *uzē(s)ti(nsv. vazīmati)* || *uzīmati*, gl.p.t. *väzmen* || *üzmen*¹⁰⁰, *väik(vika)* || (rij.) *väjk(vika)* || (nekoć) *vävik(vika)* || (mladi redovito) *üvik(vika)*, *vagnāti(nsv. vagiñati)* || *variñati*¹⁰¹, gl.p.t. *vagnān* || *vageñen* || *vareñen*) ‘utjerati’, *vavūt'i(se)* (nsv. *vavučeväti(se)* || *vavučīväti(se)*, gl.p.t. *vavüchen*) ‘uvući (se)’, *vavrīti(se)* || (rij.) *uvrīti(se)* (nsv. *vavirati(se)*¹⁰², gl.p.t. *vävren*) ‘uvrijeti, ugurati (se)’, *vadīti* (pojd.) || *udīti* (nsv. *vadīväti*, gl.p.t. *vadivän*) ‘udjenuti’, *vagnēsti* || (rij.) *ugnēsti* (nsv. *vagnītitati*, gl.p.t. *vagnētän*) ‘utisnuti, ugurati (u što tjesno, da stane), *važgäti* (vrlo rij.) || *užgäti* || *nažgäti* (nsv. *važigati*, gl.p.t. *väžgen*), *vädne* (pasivni leksik) || *dnēvun* (pasivni leksik) || (danac redovito) *dānu(n)* ‘danju’, *mälin* ‘uljara’¹⁰³ (*kāmī* || *kāmik od mälina* ‘mlinski kamen’), *s mänun* ‘sa mnom.’

Vidimo da se neki primjeri danas javljaju sporadično i / ili u užem značenju te da novi dubletni oblici potiskuju stare te u nekonzervativnih govornika jaku vokalnost možemo posvjedočiti jedino u oblicima deklinacije (sg. i pl.), dem. i augm. imenice *pǟs*, I sg. <*jā̄* (s *mänun*), te primjerima kao *mäglä*, *däskä*, *stäbло*, *stäklo*. Neke potvrde, koje su inače dosta zastupljene na čakavskom sjeverozapadu, sačuvane su samo u određenom kontekstu, npr. *mäni*

vazēmin, na čitavom otoku danas u živom govoru vrlo rijedak prilog *vädne* ‘danju’), no ima primjera zajedničkih s drugim narječjima, npr. štokavskim, a ovdje ih donosimo sa zaglavskim akcentom (*väik* || *väjk*, *mäglä*, *däskä*, *stäbло*, *stäklo*, *pǟs* (pl. *pǟsi*): GA sg. *pǟsa*, DLV sg. *pǟsu*, I sg. *pǟsun* || (rij.) *pasün*; dem. *pasít*, augm. *pasīna* || *pasetīna*, i dr.).

⁹⁷ Vokalni inventar zaglavskoga govora, kao što vidjemosmo, osim pet osnovnih jedinica uključuje i tri zatvorena vokala.

⁹⁸ Prisutnost upitno-odnosne zamjenice *ča* uzima se kao kriterij najvišega ranga pri određivanju čakavskoga narječja (usp. Moguš 1977: 20). U zaglavskom se ona podjednako čuva u govoru svih dobnih skupina. Genitiv glasi *čësa* (u konzervativnih je rijetko *čëga*). U afektivnom govoru (osobito u ljutnji) često je *štǟ*.

⁹⁹ Npr. *Grän püka va vā̄s!*; *Očisti otā̄ fažō, opēri ga i klädi u vät* || *vät pašabrödo, nēka stojí va nīn* || *u va nīn* || (novije) *u nīn.*; *Ne dīraj* || *ne pačāj se vā̄ me* || *u vā̄ me!*; *Svē je sxīta(u) vā̄ nī*; *(U) va vīn grādu*; *Klādi(u) vät* || (u) *va tōga.*; *Klādi(u) vā̄n sūd.*, itd. (usp. mladi: *u tāj*, *u nēmu* || (rij.) *u nīm*, *u mēne*, *u nēga*, *u (o)vōmu* || *(o)vīn* || (najmladi) *u ovōme*, *u tāj* || *u tōga*, *u (o)nāj*). Jedna naša informistica govorila je oblike bez prethodnog *u* (vjerojatno starije stanje), dok ostali sporadično koriste oblike s *u* i bez njega. ALI: *To je u nīx* ‘kod njih’ opr. *Ne mēt'i(u) vā̄ne* ‘u njih’; *Ne pačāmo se mī u vā̄s*. ‘u vas’; *Prāspa je u vā̄s* ‘kod vas’, itd.

¹⁰⁰ Manje konzervativni govore oblike bez *s*.

¹⁰¹ Dubletni ostvaraj, premda ne postoji * *vareñuti*.

¹⁰² Ostale oblike (prema *uvrīti(se)*) ne navodimo, jer se podrazumijevaju (ovo vrijedi i za ostale dubletne potvrde koje donosimo u nastavku).

¹⁰³ Samo pri spomenu na stari *mälin* || *tōrku*, tj. najčešće kao toponimski lik (misli se na *mirine* ‘ruševine’ Malina), a vrlo rijetko apelativ. Za današnju uljaru redovito se govoriti *ulārna*. *Mlin* (pl. *młini*) ‘mlin (općenito)’, *młinar* (rij.) ‘mlinar’, *młināc* (novije, rij.) || *mažīn* ‘sprava za mljevenje kave.’ Zanimljivo je da se govoriti *krēnūti* (nsv. *krīt'ati*) (*kōga*) *na svōj mlin* ‘tjerati vodu na svoj mlin; nagovoriti (koga) da prihvati naše ideje, i sl.’, što je pomalo neuobičajeno, jer se inače u frazemima često čuva starije stanje.

(isključivo u šaljivoj pjesmici: *Öj, dívôjko, mäni*¹⁰⁴ *püno lípa...*; inače: *mèni*) ili *Vazâm* || *Vazân* (samo u prov. *Kä-tad je Vazân, da je pûp vân!*; inače: *Uskřs, Křsna suböta, Prvidân uskřsni*). Dok je na čakavskom terenu nerijetko *kadë* ili *kadî* i *mäša*, u zaglavskom je samo *dî* i *mîsa*. Zanimljiv je razvoj *z* u *sasäti* (prez. 1. l. sg. *säsin*, sv. *posasäti*), različit od štokavskog, pa tako i *sâsa* (pl. *sâse*) ‘sise, grudi.’ Izuzetan je i primjer *dânce* ‘dno (povlačna vratašca) *köša za mât’* eńe *grôzja*’, zapravo dem. od *dno* (< **dño*).

Prednji je nazal (*ę*) iza nepalatala dao *e*: *dëse(t)*, *dëve(t)*, *grêda*, *îme*, *kulêda* || *kulëda* ‘krijes’, *mëkak* (*mëfki*) ‘mekan’, *mëso*, *pämet*, *prësti*, *pê(t)*, *pëta*, *mësti*, *strësäti*, *svëti*, *vëzäti*, *zêt*, itd. Registriran je samo jedan primjer u kojem je *en*, tj. blisko izgovoru protojezičnog prednjeg nazala (*brëncati* ‘brecati (zvono)’, sv. *zabrëncati*, gl.im. *brëncańe*), dok je ipak *eu* *žbrëknuti* (nsv. *žbrëcati*) ‘osorno se otresti na koga’, samo s protetskim *ž*. Dok jedino u Luci bilježimo oblike gl. p. s. sa sekundarnim *n* iza *e* (<*ę*) (npr. *râdent’i*, *nösent’i*), također i na mjestu stražnjeg nazala (npr. *išt’ent’i*, *naričent’i*, *rûčent’i*), u Zaglavu je posve običan rezultat: *râdet’i*, *nöset’i*, *išt’ut’i*, *naričut’i*, *rûčut’i*, a samo smo jednom registrirali neobično *mitralânt’i*¹⁰⁵ (<*mitraläti* ‘pucati iz mitraljeza’), inače je redovito *mitralâjut’i*.

Iza palatala /prednji se nazal reflektirao kao *e*: *glëdati* (nekoć) || *glëdati*, *kłëtva*, *pröklet(i)* || (fig.) *prokłëti* ‘proklet’, i dr., ili kao *a*: *kłäknüti* || *kłaknüti* || (novije) *kłäknuti* (nsv. *kłačäti* || *kłäčäti*), *kłâti* (se) (|| *prokłińati* || *küniti* (se)), *prokłâti* (|| *proküniti*), *zakłâti* se (|| *zaküniti* se). Iza palatala *č*, *j*, *ž* uglavnom dolazi tipični čakavski refleks *a*, što je veoma važna čakavska prepoznatljivost: *čâsto* (komp. *čäšt’e*) ‘često’, *jâčmak* ‘ječmenac’, *jâtra* (ž.r., sg. || s.r., pl.) ‘riblja jetra’¹⁰⁶, *načâti* (nsv. *načimati*), *najâti* (se) (nsv. *naïmati* (se)) ‘zaraziti (se)’, *odujâti* (nsv. *oduimati*) ‘oduzeti (najčešće odliti)’¹⁰⁷, *ožâti* (nsv. *ožimäti*) ‘iscijediti’, *ožâjnîti* ‘ožednjeti’, *počâti* (nsv. *počimati*), *ražâjâti* se ‘jako ožednjeti’, *zacâti* (se) (nsv. *zacimati* (se)), *zaik* (< **jazik*)

¹⁰⁴ Ukoliko nije < *ma nî* ‘ma nije’ ili < *ma ni* ‘ma ni(ti)’.

¹⁰⁵ Zanimljivo je da je majka informantice (rođ. 1923.) od koje smo potvrdu čuli dva puta bila rodom iz Luke, što može i ne mora imati veze. Informantica, uza to, inače znatno češće govori oblike gl.p.s na –*ecí* (npr. *krädet’i*) od ostalih informanata.

¹⁰⁶ Usp. *žigerica* (od *prâšca* *oli* od *živinčëta*: *ofcê*, *kozê*), *a i o čeladina*. Prema mišljenju jedne informantice, *jâtra* *môre bîtì i o čovîka, tâko dolicì, po dûši!* Dakle, vjerojatno se tek od sredine prošlog stoljeća upotreba ograničila na ‘riblja jetra’, kao što je u novije vrijeme i s drugim organima (*arňúl* ‘bubreg’ – češće za *živînski* nego *lusķi bubrīg*; *muženâli* || *muženjâli* ‘mozak’ – također). Ipak, u današnje se vrijeme u značenju ‘ljudska jetra’ sve češće čuje *jétra*, osobito kad se govori o bolestima (*îma na jétri* ‘ima bolest jetre’).

¹⁰⁷ Npr. *Valâ odujâti da nê bi šlô pŕko mère[vîno]* ; *Oduja(la) san* || *oduja(la) san* [*vodê s pôta* ‘suda za piće’] *zâ da ne býlogîcan* (*prolîvan*) *po küt’i*, ALII: *Ko ti je püno röbe za u mäkinu, odûjmi.* (= *znëmi t’â*). Od mlađih (npr. oca autora ovih redaka) koji lošije poznaju domaću morfologiju možemo čuti infinitiv *odûjmîti* (analogijom prema imp. *odûjmi*, najfrekventnijem od svih oblika).

‘jezik’,¹⁰⁸ *zajāti*(nsv. *zaimati*) ‘pozajmiti’, *žälco* || *rilo* ‘žalac’, *žāti*(nsv. *požāti*) || (ugl. samo fig.) *požāti* ‘pograbiti, pokrasti’) ‘žeti’, *žāja* (m.r. samo u: *Ne mōrin ô žaja* || (rij., novije) *od žāje*) ‘žedj’, *žājāti se* ‘žeđati’, *žājān* ‘žedan’, i možda još neki primjer. Od dubleta se izdvaja *jēdar* (*jēdri*) || *jēdreni* || (vrlo rij.) *jādri* ‘uspravan; krupan.’ Ne postoji *žatva* ni *žetva*. U selima SZ skupine pamti se da se nekoć govorilo (*u*)*jāti* ‘uloviti’, o čemu na Zaglavu nema spomena, jedino postoji *ūjām* || *ušūr* || (novije) *minēla* ‘naknada (u ulju) koju uzima mlinar’ i *jemātva* ‘berba grožđa.’ Ne govorи se *pojāti*¹⁰⁹(nsv. *po(j)imati*) ‘uzeti; odvesti’ što je registrirano u govoru najstarije Dragovke, ni *prijāti*, već *prīmīti*. U Solinama *najāti* opisuje prenošenje nečega (ognja, bolesti): *najāti* ‘zapaliti; upaliti’ i *najāti (se)* ‘zaraziti (se)’¹¹⁰, dok je u Zaglavu ovjereni samo drugo značenje, a umjesto *najām*, obično se govorи rom. *fīt(stāti na fītu* ‘biti podstanar’); *afitāti* ‘unajmiti’, *afitāl* ‘najmoprimac’, *afitāli* (pl. tantum) ‘najam koji plaća najmoprimac.’ *Zājām* (*vazēsti / uzēsti ili dāti zājām* || *zajāti*; *vīnūti zājām*) se redovito govorи.

Od svih navedenih primjera (*a*iza palatala) mlađe generacije načelno dobro čuvaju jedino *počāti*, dok se u Salima¹¹¹ i od najstarijih najčešće čuje *počēti*. Ostale primjere mlađi od 30-ak godina uglavnom ne koriste.

Kontinuanta stražnjega nazala (*o*) je *u*, kao i gotovo svagdje na srednjočakavskom terenu (usp. Lisac 2009: 99): *būsnūti* ‘poljubiti’, *gusīnica*, *krūg* ‘velika stijena’, *mūka* ‘brašno’, *mūž*, *nūtra* || (arh.) *unūtrix*, *pūpak*, *pūt*, *rūka*, *sūdāc*, *usnūti*, *žēļud* ‘žir (plod crnike)’, itd. Pored *utrōbica*¹¹² (<**otroba*) češće se govorи *nutrēne* ‘iznutrice (utroba *o živinē*)’ (=‘unutarnje’) i *nutrīna* ‘čovječja utroba’ (npr. *O živinčēta se znīma nutrēne: drōb*, *žīgerica...*; *Očīstiš nō nutrēne*; *Kōmu je zdrāvo svē, zdrāva mu je i nutrīna, pa ne sxāja ništa po nīn. Mēni je zgorīla nutrīna od pūstix līkov ča pījīn*).).

¹⁰⁸ Koliko nam je poznato, jedini živući Zaglavci koji u značenju ‘jezik (organ; ono što oblikom podsjećа na jezik, npr. dio *postōla* (cipele), *škṛpāl̥ke* (čegrtaljke), i sl.) danas redovito govorе *zaik* (pl. *zaicī*; I *zaikun* || *zaikūn*; dem. *zaičit’* || *zaičit’*; augm. *zaičina* || *zaičīna*) su autor ovih redaka i njegova baka Zorka. Inače se najčešće čuje *jezik*, a iznimno i *jezik*. U značenju ‘sustav komunikacije’ autor ovih redaka koristi *zaik* ili *jēzik*, dok njegova baka uglavnom *jezik*, iznimno *zaik* (npr. U *Fānīnix je nīko čelāde – tūjin zaikun se razgovāraju*). Ostali govorе *jēzik* ili *jezik*, a od konzervativnijih se može čuti čak pl. *jezikī*, a ne *jezīci*. Od izvedenica je značajna i *zaikōn(a)* || *jezikōn(a)* (češće ž.r.) ‘osoba *dugog jezika*, brbljavac (/ica)’, a pretpostavljamo da je i *jāšt’erica* ‘prištić na vršku jezika’ od **jazik*. Nitko ne pamti da se ikada govorilo *jazik*.

¹⁰⁹ Postoji jedino romanizam *pojāti* ‘okrenuti brod niz vjetar’ te *pojāda* ‘uzmicanje niz vjetar; zaklon u koji se sklanja brod’ i, slično, *pōja* (*pōjti u pōju*) (<mlet. *pogiar / poggiare, pogia*).

¹¹⁰ Uz to se govorи i *takāti (se)* ‘zaraziti (se)’, a *takāti* inače znači ‘navratiti.’ *Takača* je ‘zaraza’ (mlet.).

¹¹¹ U Salima je i *gnāzdo* gotovo iščezlo, već kod osoba od 60-ak godina izaziva čuđenje i podsmijeh (dakle, *gnēzdo* prevladava). Jedva bi se moglo naći nekog tko bi potvrdio da se ikad govorilo *jazik*, kao i na SZ otoka.

¹¹² Npr. *O živinčēta se znēme sīrišt’e. Öto je uz knīge, u črīvima nīki kāko da listīt’i; svāko žīvo īma öte knīge u utrōbici, u drōbu.* ; (prov.) *Rōjak rōdici dā po utrōbici(o incestu)*.

Samoglasno *I* također je dalo *u*: *büxa*, *dûg* ‘dûg’, *dûgasti* (komp. *dûgli*) ‘dûg’, *jâbuka*, *kâkał* || *kûk* (pl. *kûci*), *kûnići*, *mučäti*, *mûsti*, *obût’i*, *pûn*, *pûnica*, *pûž*, *stûp*, *sûnce*, *sûza*, *tûsti*, *vût’i*, *vûk*, *vûna*, *zdûbeno*, *žûti*, itd. Zanimljiv je primjer *zapëti* (sl. *štampäti* (rom.)) koji se koristi samo u psovskama, stilski snažno obilježenim izrazima¹¹³ (npr. *Kî te je vrâg zapëtî na svît ka si takôv?!*; *Bôga ti tvôga*, *kî te je stvorî i zapëtî!*; *Bënti mäter kâ te je ukotîla i zapëtîla!*). Informanti tvrde da riječ znači ‘stvoriti, učiniti (koga)’ i moguće je da je ona sinonim za *upliti* (*se*) ‘utjeloviti (*se*)’ (< **pl̥tb* ‘ljudsko tijelo, put; meso’), tj. da se najprije praslavensko slogotvorno *I* odrazilo kao šwa + *I*, a potom se šwa razvijao kao i inače refleks poluglasa (vokalizirao se u *e*) te je *I* najzad reducirano (usp. Lisac 2009: 99).

U *pûziti* ‘kliziti se (npr. po ploči)’, *popûznuti* ‘poskliznuti se’ slogotvorno *I* je dalo *u*, ali primjeri *plîzniv(i)* || (pojed., rij.) *plizlîv* ‘klizav, sluzav; ljigav’, *plîznîti se* ‘kliziti se, ob. u rukama (o sluzavim stvarima, ribama, i sl.); sluziti’, *pliznîna* (rij.) ‘sluz(avost)’ (< **pl̥ziti* / *pl̥zeti*; *pl̥zék*; usp. IŽ, 275 *plîznast*) pokazuju kako je slogotvorno *I* moglo dati i *I* + šwa, nakon čega se šwa vokalizirao (ovdje u *i*).

2.7. Refleks jata

Kontinuant praslavenskog jata (ě) glavni je kriterij u klasifikaciji čakavskoga narječja (usp. Lisac 2009: 30), stoga ćemo toj problematici ovdje posvetiti veliku pažnju, naročito zbog velikih omašaka prijašnjih istraživača. Srednjočakavski dijalekt prepoznajemo po ikavsko-ekavskom refleksu jata, koji je njegovom najvažnijom značajkom (usp. Lisac 2009: 96).

O genezi ovoga jezičnog fenomena raspravljaljalo se mnogo, od pokušaja da se dubletni refleksi ě objasne akcenatskom uvjetovanošću ili etimologijom, preko dosta uvjerljive i prihvaćene tzv. „migracijske teorije“ koja uzrok pojave nalazi u svojevrsnom jezičnom kontaktu ikavaca i ekavaca (miješanjem), do općeprihvaćenog tumačenja jezičnom zakonitošću, tzv. *pravilom Jakubinskog i Meyera*¹¹⁴ u osnovi kojeg je stara prilagodljivost artikulacije ěfonološkoj okolini (usp. Lukežić 1990: 12). Kad kažemo „stara“, mislimo na njezine očite temelje u praslavenskom jeziku (usp. Lisac 2009: 97).

Prema navedenom zakonu, u tim govorima prevladava ikavski refleks jata, a ekavski je, u pravilu, ispred konsonanata (dentala) *d*, *t*, *s*, *z*, *r*, *I*, *n* ili konsonantskih skupina *st*, *zd*, *sn*, *sm*, *zn*, *zm*, *zl*, *zv*, *sl*, *sv*, *tr*, *dr* iza kojih slijede neprednji vokali (*a*, *o*, *u*) ili Ø (usp. Lukežić 1990: 13). Ta

¹¹³ O toj i srođnoj problematici vidi u radu koji je u tisku: Špralja (*uskoro*).

¹¹⁴ U nastavku: pravilo J-M.

se zakonitost nigdje ne ostvaruje u potpunosti, što se tumači djelovanjem analogije i utjecajima sa strane, tj. miješanjem migracijskih ikavskih i ekavskih struja tijekom više stoljeća, pri čemu je »(...) u srodnim riječima prevagnula ona glasovna kvaliteta (*e* ili *i*) koja je po pravilu bila u najvažnijoj riječi, ili u većini srodnih riječi.« (usp. Finka 1977: 88). Tako su npr. *blēdo*, *bledōt'*, *bledūšasti* u skladu s pravilom, ali *blēdi* nije; *vrīdān* nije po pravilu, ali *vrīdna*, *vrīdne*, *vrīdni*, *vrīdno* jesu; *obēd* jest po pravilu, ali *obēdvati* nije; *dīd*, *dīdov* nisu po pravilu, dok *dīdina* jest; *spōvid*, *spovīti* se jesu po pravilu, ali su *spovednīca*, *spovīdańe*, *spovīdāti* (*se*) mimo pravila, itd. U dubleti *gōlen* || *gōleno* prvi oblik nije po pravilu, dok potonji jest.

2.7.1. Nepouzdani izvori o jatu u dugootočkim govorima

U radu V. Jakić–Cestarić (1957), pobornice „migracijske teorije“ pravilo J-M potvrđeno je za govore zadarskog otočja na temelju brojnih primjera. Nažalost, taj rad, moramo reći, pored izvrsnog poznavanja problematike i izvođenja zaključaka sadrži i brojne omaške u potvrdama s terena pa neupućene može navesti na krivi trag. One su izazvane uopćavanjem, velikom boljkom dijalektologije, kao i nedovoljnom upućenosti u realno stanje na terenu, nesposobnošću razlučivanja izvornog od posve inovativnog (što je razumljivo s obzirom da autorica nije izvorni govornik), moguće i oslanjanjem na potvrde mlađih i(lj) nekonzervativnih ispitanika, i, po svemu sudeći, nerijetkim neraspolaganjem potvrdama dobivenim u spontanom govoru.¹¹⁵ Jasno nam je

¹¹⁵ Ovdje ćemo iznijeti glavne propuste toga rada vezane za dugootočke govore (označavamo ih kraticama koje su popisane na kraju rada), izuzev pogrešaka u akcentuaciji, kojih je također dosta: **a)** U govoru izvornih govornika na Dugom otoku nema prefikasa *is-*, *iz-*, nego *s-*, *z-*, odnosno alofone varijante uvjetovane glasovnom okolinom (autorica bilježi na str. 414. *izblēdīti*, *isceliti*, na str. 415. *izmēnūti*, *izmina* (novo)), na str. 417. *izgorī*); **b)** Posve je netočna tvrdnja na str. 415.: »Svuda dolazi *pre-*, osim na Olibu(...) te Kukljici i Ždrel.(...)«. Prefiks *pre-* u dugootočkim je govorima rijedak (npr. *prēvet*); umjesto njega od Bo do VR dolazi *pri-*, a u ostalim selima je *pr-* (npr. *prkoviše*, *prkočēra*, *přma*, *prmēstīti*), ponekad čak i u najnovijim primljenicama (npr. *prvīše*||*prevīše*||*prēviše*); autorica je sljedeće primjere mogla čuti samo od govornika pod velikim utjecajem hrv. stand.: *precēnīti*(diskutabilan i sâm leksem), *premēstīti* (str. 415.), *prebīti*, *prebolīti*, *presīći*, *prekjučēr*, itd. (str. 415.); **c)** *detelinā* (str. 414.) se govorilo možda jedino u S; ne govori se ni *detelinā* (str. 418.), nego *dētelina* (npr. Z, Ž, L) ili *tetelīnā* (npr. Ver); nije *drītva* (str. 414.), već *drētva* (u svim selima); nije *gnīēzdō* u Br (str. 414.) (jedino kod govornika pod velikim utjecajem hrv. stand.), već *gnīuzdō*, ali i sve češće, novije *gnāžzdō*; u VR se ne čuje *naslēdīti*, barem ne danas (ranije je npr. u S i Z bilo *baštinīti*; *naslīdovati* '(na)slijediti' jedino u jednoj izreci (Z); nije *srēdījī* (str. 416.), već *srīdījī*, na čitavom otoku (osim novijeg *srēdīa škōla*||*skūla*); nije točno da se *tēlo* govori samo u Sav (str. 416.), nego se govori u svim selima SZ skupine, a na JI u sva tri sela osim S (u Z se može čuti i *tilo*); imenica *telesīne* (str. 416.) ne govori se na Dugom otoku; *trēzan* (str. 416.) – točan je akcent *trēžān* (mladi: *trēzan*), a samo u S je, pored ekavskog oblika, i *trīžān*||*trīzan* (Finka bilježi samo ikavske oblike; danas posve mladi Saljani govore ekavske (!); zanimljivo je da u SA (386.) stoji *trēzan*, a pitanje je je li pravilno akcentuirano); *rastrežnūti* (str. 416.) – u S je *rastrežnīti* (*se*)||*rastrežnīti* (*se*); ne govori se *nēsvēst* niti *nesvēstica* (str. 416.), nego *nēsvist*, ali to je novija riječ, običnije je *ofān*||*ofām* ili *afān*||*afām*, ili sl.; *venčāne*, *venčīvan* (str. 416.) – u VR govori se *ženīdba*, *žēnin* (*se*), uz novije i vrlo rijetko

da zna biti neočekivanih neprilika glede odgovora ispitanika, ali na temelju vlastitog iskustva (npr. naša informantica iz Božave rođ. 1913. govorila je *gnēzdō*, a druga rođena 1949. *gnāzdō*) znamo da pouzdanje podatke možemo dobiti samo razgovarajući s više informanata u više navrata.

(osobito prezent) *vinčâne*, *vinčivan* (*se*); na str. 414. stoji da se *brēst* ne upotrebljava; mi napominjemo da danas postoji, ali je već i Finka (1977: 88) naveo taj oblik (uz množinski i deminutivni); **d)** Leksemi koji u govoru izvornih govornika na Dugom otoku ne postoje: *bledūnav* (str. 414.) (mi smo zabilježeli *bledikasti* || *na blēdo* || *bledūasti*; vjerojatno postoji i **blejäxan* || *-jüxan* || *-d'äxan* || *-d'üxan*); Umjesto *zblēditi* (str. 414. *izblēditi*) najčešće se govorи samo *poblēditi*, a za odjeću (i sl.) *požmariti*; ne govorи se *iscēliti* (str. 414.) već samo *zarēsti* ili *zacēliti* (o rani); ne govorи se *procēniti* (str. 414.), već *štīmāti*, dok se *precēniti* (str. 414.) zamjenjuje odgovarajućom opisnom sintagmom (*procjēniti* je novo); *uvēriti se* (str. 416.) nije domaća riječ; tek u najnovije vrijeme čujemo *uvjēriti se*; nije *vironäuk* nego npr. *detrina* (Z), *dontrina* || *lontrina* (S; SA, 72, 167), a danas ipak *vjeronaük*; danas se uglavnom više ne govorи *vredjāti*, *uvrēditi*, *povrēditi*, *üvreda* (str. 416.); vrlo je moguće da je bilo *vrēd'āti* u VR, dok u istom selu (barem danas) nije *povrēditi*, već *vrēditi* (*se*) ‘povrijediti ranu’ (u Br u istom značenju je *povrēditi* (BR, 139), a u Z: (*u*)*rēditi* (*se*) ‘nanijeti (nekom) ili zadobiti blažu povredu, ozljedu’; usp. *udrīti se* (*kruto*) || *ruj(i)nāti se* ‘teže se ozlijediti’), a u S je sigurno i ranije bilo ikavski; ubičajene stare domaće riječi su posvuda (*o)fēnditi* (*se*) || (*o)fēnditi* (*se*), dok imenice nismo čuli, ali u SA (223) stoji *ofēža* ‘uvreda’, a u Z imamo i pridjev *ofendīf* ‘koji se lako vrijeda’; *sīka* ‘oseka’ (str. 417.) se ne kaže u S, već *öseka*; *sīka* || *ösika* je u SZ skupini sela (vidi i SA, 229, 321); *starjī* (str. 417.) je novo (često samo u S); kod izvornih govornika redovito *starjī* (Sav, Br i D: *stjīf* || *strijī*); *letkati* (str. 414.) se govorи npr. u S (*lētkati* ‘skupljati masline sa zemlje nakon vjetra’, SA, 163) i Z (*lētkati* ‘paljetkovati, brati plodove zaostale nakon berbe’), a na SZ otoka je *pulērkati* (npr. VR, isto značenje kao i u Z), *pulēvkati* || *pulēfkatī* (npr. Sav ‘brati masline sa stabla’), ili sl.; *prolīt'e*, *prolītni* (str. 414.) se ne govorи (pridjev uopće ne), jedino nova primljenica *prolēt'e* || *prolēt'e* (|| *prolēt'e* SA, 284); moguće je da je davno postojao oblik *pramalīt'e*, kao i na Ižu, no naši informanti to ne pamte ili nisu sigurni); **e)** Na str. 413. stoji da se u svim mjestima govorи *bīdan*, *bīdno*, *bīdnik*, što jest moguće (*bīdna* ‘jadna, bijedna’ je jedino potvrđeno u SA, 34., a *bīdnik* je manje vjerojatno, budući da takve imenice u nas većinom završavaju na –nak : žālošnak, nēsrtňak, žīfčańak...), ali se danas u sličnom značenju na čitavom otoku govorи *brīžan* || *brīžan* ili *jādan* || *jādan*, *jādnak* || *jādnak*, ili sl., a potvrde *bjēda* ‘uboštvo, siromaštvo; jad’, *bjēdan* ‘ubog; jadan’, *bjēdno* ‘ubogo; jadno’ (zabilježene spontano samo u Z) konzervativni govornici koriste rijetko i obično u prvom značenju te je očito da su u govor ušle u novije vrijeme (druga polovina 20. st.). Jat je, poznato je, jako ‘otporan’ na jezične utjecaje pa se s pravom možemo zapitati je li ikavizam *bīda(n)* ranije uopće postojao (izuzev u S, gdje ima najviše ikavizama na Dugom otoku); **f)** *celīna* (str. 414.) ‘livada’, preciznije ‘zапушено или неobrađено земљиште’, leksem je koji se koristi u SZ dugootočkoj skupini, a ne samo na Molatu (JI skupina: *ledīna* || *cerēta*); **g)** *pōgrešan*, *pōgreška* (str. 414.) – složit ćeemo se s autoricom koja pretpostavlja da su te riječi primljene u novije vrijeme, budući da ih ni današnji konzervativni govornici ne rabe. U svim se selima govorи *fālcīili* pak *fālsi*, pored *krīvi*, a mlađi ljudi (npr. u Z) i svi Saljani govorе *fālši*. Umjesto ‘pogreška’ npr. u Z se govorи *žbālī* (značenje općenito; imamo glagole *žbaļāti* || *pogrīšīti* || *fālīti*), *fālīga* (više kao ‘nedostatak’) ili *fālī* ‘greška pri radu, npr. krpanju ribarske mreže; tvornička greška’ (imamo i *prfālī* ‘zabunom, nehotice, greškom’); **h)** nije *sa(l)bān*, već je *sabūn* (npr. Z) ili *sa(n)bān* (npr. So); **i)** autorici nije poznato da *polēn-* (str. 415.) imamo npr. u Z i S (*pōlen* (Z); *pōleno* (SA, 261) || *polēno* (Finka 1977: 89), *polīnce* (Z) || *polēnce* (S), *polēnīe*), dok je u SZ skupini taj leksem nepoznat i govorи se *sūk*; **j)** kratak imp. *sēd* (str. 416.) obilježje je isključivo govorā SZ skupine, dok ga na JI ima samo nekoliko glagola (npr. *lājati*, *xājati*, *dřžāti*, *mucāti*, *bižāti*); **k)** *imīti* ‘imati’ (str. 417.) se govorи u SZ skupini; **l)** *īstī* (str. 414.) se u JI skupini deklinira (u prez.): *idīn* || (S) *idēn*, *idē*, *idēte*, *idū*, a na SZ (kadšto s početnim *j*): *īn*, *īš*, *ī*, *īmō*, *īstē*, *idū* || *īdū*; **m)** nije *lētni* (str. 414.), već *lēski*; **n)** *mēlo* (npr. *ündē na mēlomu*), *Mēl*, *melūra* / *Melūra* (top.), i sl. na Dugom otoku označavaju plitčinu morskog dna, dok leksem *māl* (str. 414.) donedavno nije postojao, već *fāng* (rom.) koji i danas prevladava.

Finka (1977: 88–89), uz pogreške u akcentuaciji, također poopćava (za sva sela na jugozapadu) neke reflekse jata u oblicima koji realno nisu identični (ili imaju dubletan oblik) na čitavom jugoistoku Dugog otoka (Luka, Žman, Zaglav, Sali), već uglavnom samo u Salima. To su sljedeće: *mīra* (*mīrica*, *po mīri*, *na mīru*, *mīreńe*, *mīriti*, i dr.), *tīlo* (*tīlit’e*, *tilēšce*, *tīlino*, *tilesiňo*, i dr.), *trīzan* (*rastrīznīti*, *trīzni*, adj. sg. i pl. m., *trīznost*, i dr.), *spovidnīca*, i dr., *zdīla* (*zdīlica*, *zdīlina*, *zdīlu* = A sg., i dr.), *dēlo* (!), *donīti*, *přnīti*, *zanīti*, *podnīti* (pored *donēsti*, itd.). Vidjet ćemo da stanje nije ni približno toliko jednostavno.

Donosimo zaglavsko stanje, napominjući da u Žmanu i Luci još više prevladavaju ekavski oblici: *mēra* || *mēra* ‘mjera; granica; doza, mjerna naprava ili jedinica i sl.’ kod konzervativnih govornika čujemo u ≈ 70% slučajeva, a kod mlađih redovito *mīra*. U zaglavskom govoru (uz *živōđ*) prevladava *tēlo*, dok neki govornici ipak govore *tīlo*, a ima onih koji govore i jedno i drugo. U zaglavskom je redovito *trēzān* (*otrēznūti* (se), *rastrēznūti* (se)) (u mlađih obično *trēzan* (*otrēznīti* (se), itd.). U Z je *spovīti* se, *spōvid*, *spovīdańe*, itd., ali redovito *spovednīca*. Nitko, niti najmlađi, ne govori *zdīla*, već *zdēla*. Na čitavom otoku danas čujemo ikavizam *dīlo* (*Učīnīje dōbro* (Z, Ž, L) || *dobrō* (svi ostali; L (nekoć)) *dīlo*; *Nūšli* (Br, Sav (nekoć)) || *nāšli* (SP) || *nāšli* (svi ostali) *su ga na dīlu*, i sl. *Dēlati* (i ostale oblike) imamo jedino u značenju ‘djeljati drvo; guliti koru s jabuke, krumpira, i sl.’ Ipak, informanti pamte da se nekoć znalo čuti pitanje: *Čā dēlaš?* ‘Što radiš?’ ili *Čā mi dēlaš līpoga?* (istina, jednom smo čuli takvu spontanu potvrdu (više fig.); danas se govori samo: *Čā čīnīš* || *čīniš?*). U zaglavskom je samo *donēsti*, *přnēsti*, *zanēsti*, *podnēsti*, i sl., dok u saljskom (barem danas) prevladava *donīti*, itd.

U nakani da nekim primjerima potkrijepi tezu kako na (sjevero)zapadu prevladava ekavski, a na (jugo)istoku ikavski refleks jata, Finka (1977: 90) ponovno generalizira na štetu znanstvene istine. Tako piše: »Evo nekih primjera koji su u zapadnom (Z) dijelu samo ekavski, a u istočnom (I) samo ikavski: *Z mēra* – I *mīra*, *Z město* – I *mīsto*, *Z tēlo* – I *tīlo*, *Z vēk* – I *vīk*, *Z věra* – I *vīra*, *Z větar* – I *vītar*, *Z zdēla* – I *zdīla*, *Z zvēzdā* – I *zvīzdā*. Isto je i u izvedenicama od tih riječi.« Refleks jata nije nešto što se mijenja preko noći pa smo i više nego sigurni u točnost svojih potvrda koje smo čuli u više navrata od više najstarijih, a ujedno i najpouzdanijih informanata. U mjestima gdje dolazi dubletno (*e* || *i*) u jednoj riječi, ikavski je oblik zasigurno noviji, i mlađi većinom koriste samo njega. Iz potvrda s čitavog Dugog otoka koje navodimo u

nastavku, razvidno je kako je u susjednim Salima mnogo više ikavizama negoli u Zaglavu.¹¹⁶ Dubletnih potvrda najviše ima Zaglav, što je vjerojatno rezultat veće izloženosti saljskom govoru, osobito u novije vrijeme.

a) *mīra* (S, L), *mēra* || *mēra* (|| (rij.) *mīra*) (Z), *mēra* || *mīra* (Ž), *mēra* || *mīra* (SZ skupina).¹¹⁷ Ostali oblici: *mīriti*, *zmīriti*, itd; *mīreńe*, *namīriti se (na kōga)*, *obamīriti* (npr. *rūkūn*), novija imenica *mirāč* ‘geodet’, pridjev *mērni* ‘na broj, samo’ (*T'apā san dvī mērne ulīgnice*) koji preteže diftonškom izgovoru pa (danasa) dolazi i do izjednačavanja s *mjērni*, zabilježen je u Z, ali i u S (usp. Grandov 1959: 229). Kod manje konzervativnih uporaba ekavskog oblika „rezervirana“ je za specifičnija značenja (ob. zadane građevinske mjere, mjerne jedinice, doze), dok općenito ikavski oblik prevladava u značenju ‘granica.’¹¹⁸

b) *mīsto* (S), *mēsto* ‘mjesto’ || *mīsto* ‘naselje’ (Z), *mēsto* (|| *mīsto*, samo mlađi, vrlo rij.) (Ž), *mēsto* || *mīsto* (L), *mēsto* (|| *mīsto*) (SZ skupina). Ostali oblici: *mēstīti*, *prmēstīti* (mlađi: *prmīstīti*; S: *prmēstīti*) || *primēstīti* (od Bo do VR), *namēstīti* (S i svi mlađi: *namīstīti*) (ovo je vjerojatno novije), *mīšt'ani* (pl. *mīšt'ane*), i dr. U Ž i selima SZ skupine *mēsto* se koristi i u značenju ‘naselje’, dok se u S, Z i L u tom značenju govoriti *mīsto*. U značenju ‘umjesto’ na JI se govoriti *nāmisto* || *mīsto*, dok smo na SZ (D) zabilježili *mēsto*, a u BR (95, 104) ima i *mēsto* i *nāmisto*.¹¹⁹

c) *tīlo* (S), *tēlo* || *tīlo* (Z), *tēlo* (sva ostala sela). U spontanom je govoru ovjeren i augm. *telēsino* || *tilēsino* (Z). Deminutiv je, pak, *životīt'* (<*živōt'*) (Z).

d) Vjerojatno se nekada u SZ skupini sela govorilo *vēk*, no to ni naši najstariji informanti nisu potvrdili. U spontanom govoru je danas posvuda samo *vīk* ‘životni vijek; stoljeće.’ *Vīšni* (Z) || *višni* (S, SA, 259) se pojavljuje samo kao dio sintagme *pōkoj vīšni* (*Bōg mu dā pōkoj vīšni* ||

¹¹⁶ Saljski je govor i po drugim pitanjima bliži južnočakavskom nego ostali dugootočki govor. U prvom redu na to upućuje *-nītī* (npr. *vīnītī*, *maknītī*, *přnītī*), zatim, donedavna, leksem *grēb* ‘grob’, pa i adrijatizam */>j*, prisutniji u prošlosti (usp. npr. *jubāv*, *jubītī* SA, 120), a i neke druge značajke.

¹¹⁷ Razumljivo je da je u starijih svagdje frekventniji ekavski oblik. Dakako, najpouzdanije podatke o frekventnosti uporabe imamo za Zaglav.

¹¹⁸ Navedimo nekoliko primjera iz Zaglava registriranih mahom u starih: *Nemōj bāš pŕko mēre* || *mēre!*; *Öni te* || *t'eju sāda mēre uzēsti* || *vazēsti po nōmu ča je inkartā*; *Jā znān mēre kāko stojū*; *Nō mi je mērica za zmīriti*; *U širōpu je nūtra mēra*; *O tībeta öli o šētena se mōre za škpīne klāsti postāv*. *Žīnska skrōjī otu mēru nāplate i posīje ju zājno s postāvun*; *Šā* || *pōša je (u) vā ne mēre* ‘otprilike u onom smjeru’; A: *Dī si to vīdila?* B: (U) *vā ne mēre*. ‘otprilike onamo’; *Vēli brōdi su zasiñāni do kē mēre se mōre napūniti*; *U svēmu valā imāti mīre*; *Tō je dōbro do nīke mēre*, i sl.

¹¹⁹ Neki primjeri iz Zaglava (od starijih): *Šēmpre prmēš'tīvaš z mēsta nā mesto pā'nda ne mōres nājti ka ti zatrībuje čā*; *Klādi* || *vīzī nā mesto* || *na mēsto* (znatno rijede) *na mīsto!*; *Zadürva se čēlāde nā mestu* || *na mēstu ka nīsta ne čīni* || *čīnī*; *Jakētu ponēsi dī je je mēsto!*; *Tōte ti nī mēsto*; *Nīman mēsta*; *Pāmetan je, ča jē – jē*, svāka besēda mu īma mēsta; *Na mestā* ‘mjestimično’ *su vīti rōdne*; *na vīše mestī* || *mēstov* (|| (mladi) *mīstov*), itd.

pokoj višni!) i nekih molitava. Inače se rjeđe čuje i novoprimaljeno *vjèčiti*, *vjèčito* || *vjèčan*, *vjèčno* (kod mlađih i *vjèčnost*) (Z).

e) Napisano u prethodnoj natuknici vrijedi i za *vëra*. Mi smo u spontanom govoru u svim selima zabilježili *vïra*. Pri upitu o prijašnjem stanju (*Jë li se nikodòba govorilo 'vëra'?*), odgovor mnogih ispitanika na SZ je *vjëra* (to dovoljno govori o nedostacima ovakve metode). Ostali oblici: *vïrovati* || *vërovati* (S), *vêrovati* || *vërovati* (Z, Ž, L), *vërovati* (ostala sela), *zavëriti se* || *zavêriti se* ‘zareći se’ (sva sela), *Vïrovanj* (Z, S) ‘Vjerovanje, *Credo*’, *bëzvirac* ‘nevjernik, ateist’ (Z) (usp. *vëra* ‘zaručnički prsten’ (tal. *vera*)).

f) *vïtar* (S, Z), *vëtar* (ostala sela; G *vêtra*). U Z, međutim, imamo leksem *vêtri* (pl. tantum) ‘iznenadan zračni vrtlog’, a u SZ skupini uglavnom *bôžji vêtri*, ali i *štrigarêne* (So). Ostali oblici: *vitrñt* (Z, SS) || *vitrït* (SP) || *vetrñt* (Ž, L) || *vetrït* (SZ skupina), augm. *vitrüšina* (m./ž.r.) (JI) || *vetrüšina* (SZ), *vitrovïto* (novije, konzervativni ne koriste; samo Z, za ostala sela još nemamo potvrde); *(pro)vêtriti* (samo S: *(pro)vïtriti*) ‘prozračiti’, *zvêtriti* (samo S: *zvïtriti*) ‘izvjetriti, ishlapiti’ (ali ovo je novije; izvorni dijalekatski oblik je *zlampiti* (većinom; npr. Z) || *žvampiti* (npr. SA, 440) || *zvampiti* (npr. BR, 218); *vïtreni* (*vïtreno čelâde*) (< **vëtrъnъ* / *vëtrъnъ*) ‘živahan; neozbiljan’ (Z).

g) *zdïla* (S), *zdëla* (ostala sela). Ostali oblici (potvrde iz Z): *zdëlica*, *zdëlina* || *zdeletïna*. Ikvizam, uvjetovan rimom, u Zaglavu dolazi jedino u izreci: *Špâr – mâla stvâr, a kad ix je sîla, pûna ix je zdïla!*

h) *zvïzdä* (|| *zvîzda*) (S), *zvêzda* (Z, Ž), *zvëzdä* (L(nekoć) i ostala sela, uz novije *zvêzda*). Ostali oblici (Z): *zvezdïca* i, moguće, **zvezdetïna* || **zvezdürina*, ili sl. U zaglavskom imamo i *zvîzda*, rjeđe *zvîzda*, i to samo u \diamond *žvëlat* ‘brz’ *kako (i)* || *kao zvîzda*; \diamond *grê* / *kûri* / *letî* *kako (i)* || *zvîzda*. Saljani imaju leksem *zvîzdan* ‘omara, velika sparina’ (SA, 434), dok je u selima na SZ *črîzdan* || (Bo) *črîždan* [*kruz* || *kroz črîzdan ga nêt'u (u) pôle*] (< **črëzъ dъnъ*) ‘o podnevnu, u doba najveće vrućine (ob. ljeti)’, a u Zaglavu se kaže *kros pôdne*, čak i poimeničeno: *Cêlo krospôdne*, ili pak, ekspresivnije (o vrućini): *kroz* || *krož lâto pôdne*.

Dakle, od svih (8) ekavizama koje Finka navodi, posebnost SZ skupine dugootočkih govorova bili bi sljedeći: *dëlo* *, *vêk* *, *vëra* * i *vëtar*, od kojih je jedino *vëtaru* aktivnoj upotrebi, a ostali su poprilično diskutabilni i kad govorimo o negdašnjoj upotrebi, s tim da je *vëra* potvrđeno u Brbinju (usp. BR, 200). Njima pouzdano možemo pribrojiti i *dêliti* || *deliti* (već kod nešto mlađih i *diliti*), te (ne u svim selima SZ) još i *gûsènica*, *ðsika* || *sîka* ‘oseka’ i *pôtlen* ‘poslige’ (So i VR (pasivni leksik), danas je *pôslî*). Bilo kako bilo, po našem sudu, tih nekoliko primjera (iznimaka) nije dovoljno da bi se moglo ustvrditi da je JI skupina (preciznije: Z, Ž i L) znatno

više ikavska nego SZ. Štoviše, takve iznimke zatječemo i drugdje (npr. ekavizmi *spovedniča* ‘ispovjedaonica’, *prëstołe* || *prestöle*, *krësi* ‘ljetna žega’, (*o)cënuti* (frekventniji nsv. oblik, pored ikavske dublete (*u)stìnuti*) koji su se, prema našim podacima, održali samo u Zaglavu).

2.7.2. Ikavsko-ekavski refleks jata

Kako bismo dali što vjerodostojniji prikaz zaglavskog stanja jata, na kraju rada prilažemo abecedni popis osnova i svih primjera koje smo uspjeli ekscerpirati iz dosad obrađene građe (vidi *Prilog 2.*, *Prilog 3.*). Navodimo (kao i inače) i važnije značenjske ekvivalente, bez obzira na to je li u njima ē. Na temelju tih priloga zaključujemo sljedeće:

U zaglavskom govoru prevladavaju ikavizmi. Među njima je znatno manji broj primjera koji odstupaju od pravila J-M: *bisnöt'a*, *cinka*, *Cvîta*, *dîd*, *dîdov*, *dîlo*, *dîtud*, *dvîstô* || *dvîsto*, *îd*, *îdan*, *îdro*, *îlo*, *lîn*, *mîra*, *mîsto*, *naîdost*, *napovîdâti*, *neumîtan*, *nâpri* || *nâpri*, *nâpri'dak*, *naslîdovati*, *pîna*, *pîsma*, *pîsmarica*, *plîn*, *plisnöt'a*, *povîdâti*, *prömina*, *rîzati* (i izvedenice), *sîdati* (i izvedenice), *slîz*, *smîsta*, *spovîdâti* (se), *sprîda*, *sridní*, (*ne)sriitan*, *stenîca*, *strîla*, *svidöci*, *svidocîti*, *svidöžba*, *svidök* || *svidök*, *svîstan*, *svît*, *svîtovati* (se), *tîlo*, *tîrati* (i izvedenice), *üîdan*, *uîdâti*, (*u)stìnuti*, *vîra*, *vîran*, *vîtar*, *vrîd*, *vrîdân*, *zapovîdâti*, *zvîrad*, *zâvît* || *zavît* || *zavît*.

Valja istaknuti da je u deklinaciji imenica L sg. ž.r. redovit nastavak *i* (*na stêm*). U konstrukciji *va+dne*, L sg. m.r. *vâdne* (prilog ‘danju’) refleks jata je *e* i to je jedini prežitak stare deklinacije kakvu danas možemo čuti na sjevernočakavskom terenu (npr. *va grade*) (usp. Lisac 2009: 81). Nastavak *i* dolazi i u u zamjeničkoj deklinaciji (GD pl. (*o)tîh*, (*o)tîma ≠ GD sg. (*o)tôga*, (*o)tômu || têsa (samo u *čësa-têsa* ‘bilo čega’), *têmu* (samo u *čëmu-têmu* ‘bilo čemu’; (*o)nôga*, (*o)nômu || (pojed.) *önega* – samo kao poštupalica!), nastavcima u D sg. osobnih zamjenica (*mëni*, *tëbi*, *sëbi*) te u komparativima i u nastavcima glagola III. vrste (usp. Finka 1977: 90). U zamjeničkih i priložnih osnova *nëk-*, *nëč-*, i dr., jat se reflektirao kao *i*.¹²⁰***

¹²⁰ Tu svrstavamo sljedeće primjere: *nëki* (i novije: *nëko*) ‘netko’ (< **nëkъto*), *nëki*, *nëka*, *nëko* ‘neki, neka, neko’ (< **nëkъ-jь*, itd.), *nëšto* ‘nešto’ (< **nëčъto*). Vrlo rijetko se pojedinačno ostvaruje i arhaična varijanta *nëč* ‘nešto.’ To valja razlikovati od *nëš't'e* || *nëš* || *nëšta* (**ni* + *čъto*; strsl. *ničъtože*). *Nëš* nam je priopćeno samo po sjećanju, dok se u SZ skupini i danas svakodnevno govoriti. Zatim: *nëkakor(ce)* || *kakogöli* / *köli* / *göder(ce)* / *köder(ce)* ‘nekako’ (< **nëkako*), *nëčesar* || *nëčesa* || *çësa göli* / *köli* / *göder(ce)* / *köder(ce)* ‘nečega’, *nëčeremu* || *çëmu göli* / *köli* / *göder(ce)* / *köder(ce)* ‘nečemu (D)’, *nëčeremu* || *nëčerin* || *çëmu* / *çîn göli* / *köli* / *göder(ce)* / *köder(ce)* ‘nečemu (L)’, (*s*) *nëčerin* || *so çîn göli* / *köli* / *göder(ce)* / *köder(ce)* ‘(s) nečim’, *nëkakov* ‘nekakav’ (< **nëkakъ*), *nëder(ce)* || (pojed., rij.) *nënder* (novi: *nëgdi*) ‘negdje’, *nëkamor* (vrlo rij.) ‘nekamo’, *nëčigov* ‘nečiji’, *nëkoliko* || *nikoliko* ‘nekoliko.’ Neki od njih su izjednačeni s oblicima: *nëko* ‘nitko’ (< **nikъto*), *nëka* || *nëka vîka* || *nëkada* ‘nikada’ (< **nikъgda(žе)*), *nëkakor(ce)* ‘nikako’ (< **nikakožе* / *nikakъžе*), *nëčesara* || *nëčesa* ‘ničega’ (premda, pojedini govornici razlikuju *nëčesar* ‘nečega’ i

Jat se odrazio sukladno pravilu J-M u $\approx 35\%$ ekavizama (N (ukupno ekavizama) = 212): *besēda, bledōt'a, bledūšasti, blēdo, celoküpni, celovīti, celāstiv(i), cēsta, cvēt, cēlo, cēna, dēlati*(i ostali oblici), *dlēto* || *dlēto, dē(G dēla), göder* || *köder, göleno, kolēno, körena* (G sg.), *krēsati* (i ostali oblici), *lēso* || *lēsa, lēto* (G sg. *lēta*), *lētovańe, lētovati, lēs, mēna, mēra* || *mēra, mēsto, nevēsta, o/rastrēznūti* (se), *obrezovātī*(i ostali oblici), *obēd, ocēnuti, prēstołe* || *prestołe, prēsān, rēdāk, sedūt'i, slēdovańe, smēna, srēda*(A sg. *srēdu*), *strēla, stēna, tērati*(i ostali oblici), *tesnōt'a, trēzān, tēsān, tēlo, tēsto, üpresno, vrēs, vērovati* || *vērovati, zanovētāti, zrēlo, zvēzda*.

U ovim je osnovama u svim primjerima refleks jata ekavski (zanemarivši neke realizacije u figurativnim izričajima, frazemima i izrekama): *besēd-, blēd-, brēst-, cēl-, cēn-, cēs-, cvēt-, dētel-, dlēt-, drēt-, -godē, golēn-, kolēn-, korēn-, krēs-, lēs-, lēt-, nēst-, nevēst-, obē, ovēdē, pētel-, polēn-, prēsn-, prēstol-, rēdāk-, sēd-, -selē, tēs(b)n-, trēz-, vrēs-, zlēd-, zvēzd-*.

Miješani refleks jata ovjeren je u sljedećim osnovama: *bēl-, bēdē-, dēl(b)-, dēl(o), dvē, -(j)ēd(-), mēn-, mēr-, mēst-, rēz-, sēd-/sēd-, slēd-, srēd-, s̄rēst-, stēn-, (s)b)trēl-, tēl-, tēr-, vēd-, vēk-, vēr-, vēt-/vēc-, vētr-, vrēd-, vrēm-, zrē-*. U osnovi *vrēm-* ekavizam (dubleta) je novijeg datuma, a od ekavsko-ikavskih dubleta u *mēr-, mēst-, sēd-, tēl-, tēr-, vēt-/vēc-, vrēd-* svakako su stariji ekavizmi, dok u mlađih govornika prevladavaju ikavizmi. K tome se u najnovije vrijeme od pojedinaca mogu čuti i ikavizmi *besēda, vērovati*, a u stilski obilježenom govoru i *cēli*(samo: *po cēli dān, cēli živōt*). Suprotno tomu, ponajviše s obzirom na činjenicu da se za razliku od ikavizma u značenju ‘munja’, ekavizam u doslovnom značenju ‘strijela’ od starijih može rijetko čuti (osim npr. pod utjecajem filma), može se pretpostaviti da je novija pojava i kako je poslužio za semantičku diferencijaciju.

Dubletni, pak, ostvaraji *gōli* || *kōli* (< **kolē*) odnosno *gōder(ce)* || *kōder(ce)* (< **godē*), zatim (*u)stēnuti* || (*o)cēnuti* ‘(o)hladiti se; (s)mrznuti (se)¹²¹ (< **stēn-*) nemaju nikakve razlikovne funkcije, kao ni *sēdīti* || *sidīti* te *sedūt'i* || *sidūt'i/sidēt'i* (vrlo rijetko: *sedēt'i*). Ipak, kod oblika imp. 2. l. sg. uloga različitog refleksa jata (dodatno i prozodijskih sredstava) nije zanemariva, jer

nīčesara ‘ničega’), *nīčeremu* ‘ničemu (D)’, *nīčeremu* || *nīčerin* ‘ničemu (L)’, (s) *nīčerin* ‘(s) ničim’, *nīkakov* ‘nikakov’(< **nikyže*), *nīder(ce)* (novo: *nīgdī*) ‘nigdje’ (< **nikvdeže*), *nīkamor* ‘nikamo’ (< **nikamože*), *nīčigov* ‘ničiji’. Govori se *odníkle* || *od nīder(ce)* ‘niotkud; odnekud’ i *doníkle* ‘donekle; (|| do nīder(ce)) donekud.’ Prema sjećanju pojedinih informanata, u prošlosti se umjesto *nīka(da)* || *nīka vīka* moglo čuti *nīgdar*(vjerojatno i u značenju ‘nekad’), no to nije posve sigurno.

¹²¹ Međutim, ipak je češći sv. lik *ocēnuti*, i to pretežno u vezi s ljudima (kad im je jako hladno). (*U)stēnuti* (i izvedenice) se rabi u tom, ali i u svim ostalim kontekstima (npr. *Ustīnu si käko gujīna; Svā san zastīnula. ; Sā u čās || xīp Bōga ustīne. ; Poj dökle ne ustīne! ; Neka sińā prostīne. ; Ne valā ustīneno.*).

ekavski lik *sëdi* ‘sjedni’ označava svršenost (<*sësti*) (*Sëdi za stô*), a ekavski *sïdi* ‘sjedi’ nesvršenost (<*siditi* || *sediti*) (*Sïdi za stolûn*). Često se čuje: *Sëdi pa sïdi!*

U novije vrijeme i dalje se govori *srídni*, a novoprimaljeni ekavizam dolazi samo u primjeru *srêdňa škôla*. Jamačno su noviji ekavizmi, primjerice: *pacënt* ‘pacijent’,¹²² *tläkomer*, a u relativno novije (vjerojatno ne starije od sredine 20. st.) možemo ubrojiti: *cësta*, *prìmer* (*na prìmer*), *smëna*, *smësa*, *Srëm* (samo u \diamond *bìti râvno svë do Srëma (kômu)* ‘biti ravnodušan (tko)’), *stènica* (starije i češće: *târma* || *ilica*) ’dosadnjaković’, *ukorënniti se* (izvorno: *prìmìti se* || *petàti se*, ili sl.), i dr., a zacijelo i *dëjstvo*¹²³ ‘djelovanje’ (< **dëistvo*). Mnogi od navedenih primjera samo idu u prilog tezi o načelnoj prevlasti ekavizama u tim osnovama u prošlosti i dokaz su nesputane jezične energije proučavanog idioma.

Potonje potvrđuju i noviji ikavizmi: *cípìti se* (ali: *cjêpleńe*), *osìtiti*, *osìt'ati (se)* (vidi *Prilog 3.: sët-*; kod manje konzervativnih se čuje i: *osjët'ati se*), *rìšiti*, *rišëne*, *svit'ñák*. Moguće je da je relativno novije i *sìtiti se* (nsv. *sìt'ati se*), s obzirom na frekventnu uporabu glagola *spomìñati se* (sv. *spomëñuti se*, *pospomìñati se*) (< **pominati*) u tom značenju (*Kî ti je bî döbar*, *spomìñeš ga se za döbro*, *kî ti je bî slâbi – za zlô*), ali i u značenju ‘razgovarati’ (|| *divâñiti* (tur.) || *predikàti* (rom.), i dr.), a nerijetko je značenje spoj jednoga i drugoga ‘prisjećati se razgovarajući’ (*spömenak* || *spöminak*, G -înka ‘razgovor’ (*Sa nî bî spömenak od otôga* ‘sad nije bio razgovor o tomu’); || (više fig.) = *spömen* ‘uspomena; spomen’ (*Mřtví ne grêdu. Spomînka nîma da grêdu*)). Također, imamo i *pàmetiti* (npr. *Jâ môga ôca, Bôg ga pomîlova, ne pàmetin, Ne pàmetin da san i kobôtnicu*), kao i *pàmet* ‘sjećanje; pamet’ (< **pamëtъ*) (*Za mojê pàmeti se više nî pudârilo; Ostalo mi je u pàmeti(...)*), ali i *nâ misli* (*Dôšlo mi je nâ misli* ‘prisjetio sam se’; *Nî mi bîlo nâ misli; Väik vîka si mi, sînko, nâ misli!* ‘brinem se za te’, itd.), dok *sìt'ańe* konzervativni govornici vrlo rijetko koriste.

Svojom zanimljivošću izdvaja se rijetki ikavizam *mlìti se* ‘imati misao na koga ili brinuti o kome’ (moguće od **m n ti (se)*) s participom *m le (mi) se* (moguće analogija prema **ml ti*), a neuobičajen je i u govoru ženâ frekventan *split* (pl. *splìti*) ‘splet kose’ – (< **s pl *) (*Ka bi mi kî dv  spl ta u in ,  nda bix se l fko  ce    la*). Naši informanti tvrde kako se nekad govorilo *zadr m ti* ‘zadrijemati’ i kako je to stara riječ. Ekavizam (*u)r d ti (se)* (isto i u značenju ‘uređiti (se)’) (< **vr d ti* ‘ozlijediti’) specifičan je i po redukciji /v/ (*Ko mi t me  n xti s t'i, gl daj da mi ne ur d s p rst  k rami! ; Ka ti je pos cen [n oxat], m  ne se r d s j rbo se ne t ce i ne zad va*).

¹²² Napomena: Nije od jata, već < germ. *Pazient* < lat. *patiens*: strpljiv. Od iste je osnove i domaća riječ *pac nat* (*pac nti*) koja inače znači isto što i *ustr l vi* (*ustr l v*) ‘strpljiv’; *pac ncija* = *ustr l ne*.

¹²³ Pojedinačno se čuje, ob. u vezi djelovanja lijeka. Inače je u značenju ‘djelovati’ najčešće *pom g ti*.

Izvanredan je i slučaj najnovije jotacije u primjeru *pṛt'ērati* (*se*) || *pret'ērati* (*se*) ‘pretjerati; prevršiti mjeru; premoriti se’, rjeđe i (fig.) *dot'ērati*.

2.7.3. Ostali stari refleksi ē (*a / ja / je / Ø*) te pojava jekavizama

Upućujući na nužno razlikovanje refleksa ē od refleksa prednjeg nazala (npr. *zajāti* (< **zajēti*)), u nastavku navodimo izabrane primjere u kojima se jat reflektirao kao *a*:

cvatīti, rascvatāti (*se*) (< **cvēt-*), *dāti* (*se*) ‘pomaknuti (se)’ (*Dāj otā stō jedān sińā najužnije!*; *Tāmo se dāj!*) (< **děti se*) (usp. D: *dīti*, npr. *Odē su prīn bīli (ot'āli)*, *ne znūn kāmo ix je dī*), *gnázdo* (< **gnězdo*), *jásle* (samo u \diamond *līpo kā(ko) u jāslax/-ami* ‘ugodno za ležanje’, *Kušīn san mu klā i zagrnū ga, kā u jāslax mu je (līpo).*) (< **(j)ěsli*), *Jādro* (top.) (< **ědro*), *nādījati se* || (novije) *nadījati se* ‘nadati se’ (< **naděeti se*), *Nazarāni* (ž.r. *Nazarānka*) ‘Nazarećanin’ (< **nazarēninъ*), *nūtra* (|| (arh.) *unūtrix*) (< **vě nořtě*)¹²⁴, *nādra* (< **nědra*), *prāska* || *prāska* (|| (češće) *pěršiga*) ‘breskva’ (usp. Lisac 2008: 106), *rādati* (sl. *xājati*) ‘željeti, voljeti činiti’ (npr. A: *Ně bin rāda(la) da mu se čā dogödi*. B: *A čā jā rādan??!*) (< **raděti*), *üsaňe* ‘štavljená koža’ (usp. strsl. *usma* ‘koža’, **usměnъ / usniěnъ* ‘kožni’), *zijāti* ‘zijevati’ (< **ziěti*) (identičan oblik i za ‘zidati’), i mnogi drugi primjeri.

U jednomu primjeru (*īrnōst/ irnōst/ jernōst/ jarnōst*) (usp. strsl. *ěrostъ* ‘gnjev; jaka bol’, *ěriti* *sę* ‘ljutiti se, bjesnjeti’) ostvariv je trojaki refleks jata (ē > i || je || ja). Navedena imenica, kao i pridjev (samo ē > i: *īrān*, ž.r. *īrna*) (usp. strsl. *ěrъ* ‘strog’), zabilježeni su u trima značenjima: ‘strast(ven); mladenačka živahnost, elan (energičan, *hiperaktivъ*); jarost, stanje raspaljenosti (ljutit, gnjevan).’ Primjeri: *Kī īma īrnōsti za žīnskami je īrān, drūgima besēdami – 'žēstok'.*; A: *Īme Isūsovo ča je vā kozlāk postīlu zvītī!* B: *Ūn je mlād, sēstro, razūmi i tī, ūn je pūn jernōsti – mlādenačke jākosti.*; A: *Kī dīča mi vo sxāja po obrāzu??!* B: *Sxāja ti... jerbo si pūn jarnōsti.* A: *Čēsa??* B: *Jarnōsti. Jarnōst... - ka si krūto lāti.*

U poglavljju o slogotvornom *r* dajemo podrobne podatke o tomu kako se ponaša jat u sljedećim osnovama: *crēkvъ-, prē-* (*prēd- / s(ъ)prēd-, prēk, prēm-*), *grēxъ, (ne)sъrēc-*, *srēd-, drēv* / *drъv*. Naime, u tim osnovama često dolazi do redukcije jata, a slogotvornu funkciju preuzima glas *r* (usp. Finka 1977: 90).

¹²⁴ Usp. u SZ skupini, osim *nūtra*, još se uvijek dosta koristi *unūtrix*, a osim *vānka*, u So se od konzervativnijih čuje i *vānkix* (< **věně*).

Jekavizmi su novija pojava, zasigurno ne starija od sredine proteklog stoljeća. Svakako, njihovo prodiranje u govor nezaustavljen je proces. Ovdje navodimo frekventnije jekavizme u govoru starih, ujedno najkonzervativnijih govornika: *bjëda* ‘uboštvo; jad’, *bjëdan* ‘ubog; rjeđe: jadan (= *brížan* || *brížan, jădan*)’, *cjepiti (se)* || (mladi, rjeđe stariji) *cjepiti (se)* (rij.: *cipiti (se)*), *cjepleće* (nikada *cipleće*), *cjév*¹²⁵ (usp. *civē* ‘kost cjevanica’), *djëta, dvösiek mäč* ‘osoba oštreti čudi’, *Nëmac* (< **němьcъ*), *Nëmaška, nëmaški* (< **němьčьskъ*), *pocjenívati* ‘omalovažavati’ (slično: *potapárati*, i dr.), *pövjest* (i *xistôrija*) || (mladi) *pövjest* (< **pověstъ*), *sävjest, sàvjet* (ali: *svítovati*), *sjëmenište, sjëmenski kumpíri, sjëna* (sve češće samo u: ◊ *bojí se i svojë sjëne*; inače: *cíňa* || (samo u ◊) *tíňa*), *sjëno* (< **sěno*) ‘kupovno sijeno’¹²⁶, *snëško, Snëgušica* || (mladi) *Snegùšica, stjëna* || (mladi) *stjëna* (samo u *zìdna stjëna!*), *svjëski* (samo u: *přvi/drugi svjëski räť*), *ubjëditi* (nsv. *ubjed'ívati*, gl.p.t. *ubjëd'en*) ‘uvjeriti i ujedno obmanuti’ (< **uběditi/uobiděti*) (usp. *obiđiti* ‘obaviti’), *ümjetni* (ob. *gnój* || *gnòj*; nekoć (pasivni leksik): *këmični* || *këmični*), *vjëverica*.

Novije postanje nekolicine navedenih primjera odaju i prozodijske karakteristike, osobito izostanak duljenja u konzervativnih (*bjëda(n)*, *cjepiti(se)*, *djëta, pövjest, sjëno, sàvjest*, itd.) te nečakavsko akcenatsko mjesto (*cjepiti (se)*, *Snëgušica, ubjëditi*). Od mladih čujemo jekavizam u N pl. *djëlovi* (*od motòra*), dok je izvorno, naravno, *dêli* (*od mutòra*). O gubljenju izvornog refleksa ě u mladih koji su pod većim utjecajem hrv. stand. dovoljno govori primjer *prêdñi díjo* (u starijih beziznimno: (*s)prîdñi dê*).

2.7.4. Neka specifična jatska i srodna pitanja

Neupućenog proučavatelja neki primjeri mogu navesti na krivi trag, budući da svojom glasovnom strukturom podsjećaju na jat. Tako npr. *e i iu sëja i viјja* jesu kontinuante jata, dok je *e u mëja* (< **medja*) etimološko, a u *prëja* (< **presti*) od prednjeg nazala. U riječi *črišňa* ‘trešnja’ (< **črëšnja* < lat. *cerasia*) jat se reflektirao kao *i*, za razliku od standardnojezičnog i dominantnog sjevernočakavskog refleksa *e*. *Bíčva* ‘čarapa’ (< lat. *vitta* ‘vrpca’) se također smatra ikavizmom (usp. Lisac 2008: 6), što je jasno s obzirom na jekavizam (*bječva*) u dubrovačkom kraju. Također, *ždrilo* ‘otvor jame u kršu (*pon(j)ikve*) koji *sjëče* vodu; (|| (češće) *gršt'âvak*) organ u kojem se sastaju probavni i dišni put’, potvrda koja se vrlo rijetko čuje, nastalo je metatezom prema prsl. **žerdlo*. Pažnju zaslužuju leksemi *krëlo, krîlo i krîla* (< prsl. **kridlo*, strsl. *krilo*). *Krëlo* (pl. *krëla*,

¹²⁵ Usp. u D kod najstarije informantice (rod. 1913. g.): *cév*.

¹²⁶ Izvorna je riječ za domaće sijeno na svem otoku *slâma*; *köpa* ‘stog slame’ (SZ skupina: *slâmnica*).

dem. *krèlce* || *krèlit’o*), veoma često na južnočakavskom terenu (usp. Lisac 2009: 141), označava ‘krilo (ptice, kukca, aviona)’, dok je *krílo* ‘skut; majčino okrilje; *krílo* || (rij.) *lapàška* vrata ili prozora; (nekoć) jedan dio gaćica šivanih u dva dijela (*sprídne i zâdne krílo od mudänat*)’, a *kríla* || (pojed.) *krílă* (pl. tantum) su nekoć bila ‘vrsta podsuknje.’ Kod mlađih je, dakako, u oba leksema *i*, dok zadnjeg uopće ne poznaju. Spomenimo i *zmítati*, iterativni glagol prema *mêsti* ‘mesti’ i nesvršeni glagol *smít’ati* ‘ometati’ prema *smêsti* (< **mesti, metati* ‘bacati’). Od jata nije ni *i* u *vičéra(ti)* ‘večera(ti)’ (< **večerъ*), *vičérní* ‘večernji’, *vičérňa* ‘večernja molitva časoslova’ (usp. *věčer* ‘večer; navečer’), kao ni u *udrítí* (nsv. *udíratí*) ‘udariti’ (< **udъriti / udariti*). Glagol **nîmäti* (< *ne+imati*) u prez. 3.l.sg. glasi *nîma*, pored novijeg *nëma* (u nekonzervativnih se čuje i *nëma*), a radi se o samoglasničkoj kontrakciji. Isto je i s *nî* || *nîn* (3. l. sg. odričnog oblika prez. gl. *bîti*). Zanimljiv je romanizam *cëditi* ‘popustiti’ (*Cëdilo mi je* (bol); *Sütra t’e cëditi* (bura)).

Sljedeći izabrani primjeri (mogli bismo ih još navesti slijaset), mahom romanizmi, nemaju veze s *ě*, ali je u mnogima *e*na mjestu etimološkog *i* ili obrnuto¹²⁷: *binêstra* ‘brnistra (lat. *Genista juncea*)’, *bívânda* ‘razvodnjeno vino’, *butiga* ‘dućan’, *cikîn* ‘zlatnik’ (samo u \diamond *žûti (je)* / *žûtî se kâ(ko) cikîn*), *cinprès* ‘čempres’ (tal. *cipresso*), *dešéní* ‘nacrt’ (mlet. *dessegno*, tal. *disegno*), *dešeńati* ‘izraditi nacrt’, *dešperâti se* ‘ožalostiti se, snužditi se’ (mlet. *desperar*, tal. *disperarsi*), *dešperân* ‘ožalošćen, snužden’, *deštûrbo* ‘gnjavaža’ (mlet. *desturbo*, tal. *disturbo*), *dešturbívâti* ‘ometati, gnjaviti’, *dežgrâcija* ‘nesreća’ (mlet. *desgrazia / disgrazia*), *dežgracjân* ‘unesrećen; očajan’, *d’ilôž* ‘ljubomoran’, *fêbar* (G *fêbra*) ‘vrućica’, *krijânca* ‘pristojnost’, *lemûn* ‘limun’, *letanije* ‘litanije’, *melûn* || (rjeđe) *milûn* ‘dinja’, *menût* ‘minuta’, *mîrlit* ‘čipka, ukrasni obrub’, *perûn* ‘vilica’ (mlet. *piròn*), *pletâr* ‘lonac za cvijeće’, *pomedôr* ‘rajčica’, *recëta* ‘recept’ (mlet. *recëta / ricëta*), *regvârd* ‘poštovanje’, *rešpêt* (G *rešpëta*) ‘poštovanje’ (mlet. *rispëto / respëto*), *retâj* (sl. *kusâňak*) ‘komadić, isječak, ostatak (korištenog materijala)’ (mlet. *retâgio*, tal. *ritaglio*), *šetemâñ* || *sêdmica* ‘tjedan’ (mlet. *setemâna*, tal. *settimana*), *štri ga* (|| *vîška*) ‘vještica’ (mlet. *striga*, tal. *strega*), *tilêr* ‘prozorski ili vratni okvir’ (mlet. *telèr*), *tînpla* ‘sljepoočnica’ (mlet., tal. *tempia*), *trijätar* || (rij.) *trejätar* ‘(fig.) nered, svađa’ (mlet., tal. *teatro*).

Usporedbe radi, uzmimo jedan primjer. U govorima SZ skupine je *drëto* ‘ravno; uspravno; izravno’ (mlet. *dreto / drito*) i *drecâti* (mlet. *drezzar / drizzar*) ‘izravnati’, dok je u zaglavskom *drîto* (tal. *diritto*), ali također *drecâti* ili *nadretâti* (u mlađih *dricâti*), zatim \diamond *nîma ni šësta ni drëta*, ili sl. ‘nezgrapan je, ništa mu ne pristoji, i sl.’, \diamond *rët’i* || *opâliti drëto-št’ëto (kômu)* (= *drîto* (u *ôči* ||

¹²⁷ Ponekad je i u mletačkom (venecijanskom) dijalektu bilo dubletno, a ponekad je u mletačkom *e*, a u talijanskom *i*. Takve potvrde navedene su u zagradama.

u oči)) ‘odbrusiti (što komu) bez okolišanja.’ Također, govori se *derēkt* ‘direktno’ i *derēktor(ica)*. Nekoliko primjera s *e* (koje je nepromijenjeno u odnosu na romanski lik) znakovito je s obzirom da je u njima na južnočakavskom terenu većinom i: *dešpēt*|| (rij.) *dešpēta* ‘inat; psina, podvala’ (mlet. *despēto*, tal. *dispetto*), *funēstra* ‘prozor’, *manēstra*|| *manestrūn* ‘juha od tjestenine i povrća’, *prēša* ‘žurba’, *prēšiti (se)* ‘žuriti.’ Lik *kapitān* ‘kapetan’ čest je i u južnočakavskim govorima (usp. npr. BIB, BRAČ).

Neki leksemi s *e* jednostavno ne postoje. Tako je u govoru konzervativnih: *begeñāti*|| (danas rij.) *štimāti* (rom.) ‘cijeniti, uvažavati’, *dobiñi* (sl. *prsagnāti*) ‘pobijediti’, *dvorāni* (ž.r. *dvorānka*, pl. *dvorāne*) ‘susjed (u istomu *dvōru*)’ || *kōmšija* (tur.) ‘susjed (ob. s kojim ne dijelimo *dvōr*)’¹²⁸, *glās* ‘vijest’ (samo na televiziji: *vjēsti*), *inkašträti se*|| *inkrožäti se* (rom.) ‘ukliještiti se; zaglaviti’, *katrīda* ‘sjedalica, stolica’¹²⁹ (rom.), *krūna* ‘vijenac’, *lampäti* (rom.) || (iznimno, fig.) *sīvati* ‘sijevati’, *mütav(i)* ‘nijem’ (rom.), *nā noge*|| *kräjin* ‘malo uže značenje: po kraju’ || (rjeđe, ob. fig.) *cipelcük* ‘pješice’, *omütaviti* ‘zanijemjeti’ (postoji jedino *omīnūti*|| *zamīnūti* ‘ostati bez daha; zamrijeti, pasti u agoniju’, ukoliko je od **onēmēti*; usp. IŽ, 245 *onīmīti* ‘onijemiti, onesvijestiti se’), *poxodīti* ‘posjetiti’, *prätiti*|| *xodīti za kīn* ‘slijediti’, *sabūn* (rom.) ‘pijesak’, *štimāti* (rom.) ‘procijeniti; cijeniti’, *t̄mutāna* (rom.) ‘sjever; sjeverni vjetar’ (*u t̄mutānu* ‘na sjever; sjeverno’, *zvēzda t̄mutānska* ‘sjevernjača’), *vārak (värki)*|| *delikāti* (rom.) || (samo u vezi zdravlja) *šotopōšt* (rom.) ‘osjetljiv.’

Zanimljivo je kako naši informanti zdravorazumski zaključuju da je *nevēra* (zapravo <mlet. *nevēra*) ‘olujno nevrijeme s grmljavom i daždom’ (usp. *nēvrime* (općenitije) ‘loše klimatske prilike’; opr. *vrīme* ‘lijepo vrijeme’) povezana s *vērovati*, odnosno s čudljivošću vremena. Postoji i izreka: *Ne vēruj nevēri!*

Neprozirno nam je postanje fonema *e* odnosno *i* u leksemima: *nazlēdīti se*¹³⁰ malko se nasmiješiti’ (<**zlēd-*?), *povīznūti* ‘prisloniti posudu (naopačke) da se ocijedi’ (<**povinqtī?*), *prvrēdāti se* (sl. *odāläti*) ‘oklijevati’ (<**vrēd-*?), *raskomēt’ a* ‘sukob, svada koja stvara podjele’ (usp. *komešanje, raskol*?). Sigurni smo da se u *zīrati se* ‘priželjkivati, očekivati, nadati se’, poput *pozrīti*, krije osnova *-zbrē-¹³¹.

¹²⁸ Sve donedavna nije postojalo, a konzervativni govornici ni danas ne govore *sūsjed* (<**sosēd*). U Solinama, pak, uz *dvorāni*, čujemo ekavizam *sūsēd* (ž.r. *sūsēda*).

¹²⁹ U novije vrijeme se od starijih, prigodom primanja „učenih“ gostiju, može čuti *sjēdalica*. Od ponekih mladih se dosta može čuti *sīdalica* ‘stolica’ ili *sīdalo* (u autu, pored *sīc*, ili u gledalištu).

¹³⁰ Npr. *Ka se nazlēdi, vīti je je krūto vēle lazīne na zūbima, šōma – nī līpa.* ; *Ka je kā mūsasta, rēklo bi se:* “*Nē bi se ni nazlēdīla, a kāmoli nāsmijala.*” *Jā īsto nīšān bāš väik lūta.* ; “*Nazlēdīti se*” - *tō je rēt’i "mālo se nasmijāti".*

¹³¹ Usp. BRAČ, 627 *ozīrot se* (isto značenje).

Specifičnosti jata u nekim frazemima i izrekama već smo vidjeli. U sljedećima je refleks ē u jednom od primjera protivno govornoj praksi (*tīsna*, *cvītu*), a ostvarena je rima: *Di je čēlad bīsna, da nī küt’ a tīsna.*; *Grē po svītu kā čēla po cvītu*. U potpunosti je sukladan govornom stanju u sljedećim primjerima: *Svāko lēšce pō svoje dītēšce.*; *Nē stala se z mēsta kā ni zlā nevēsta* || *Nīder nīma(n) mēsta, kā ni zlā nevēsta.*; *Pāšt’ e ti / pālo tīje slīme na tīme!*; *Kī umī, nīemu dvī!*; *Dīla (dōjdu) na vidīla* || *Svāko dīlo na vidīlo.*; *Bōļe da je cūra slīpa nūgo / nōgo līpa!*; *Dī je smēdēla, da se dēla, a dī je mīta, da je vīta.* (o tipovima zemlje; dublja je i podatnija zemlja gdje raste smrd(j)ela, nego mirta).

2.8. Slogotvorno /r/

Slogotvorno (sonantno) r /r/ uvijek je kratko (vidi 2.1.). Finka (1977: 90) prema izgovoru *r* dugootočke govore dijeli u tri skupine¹³²: *Skupinu blage sonorizacije* (sela S, Z, Ž, L) [vīx, pītočīti, starjī ‘stariji’], *skupinu jake sonorizacije* (sela Sav, Br, D) [vīx, pītočīti, stījī || strījī] i *skupinu s popratnim vokalom a uza sonantno r* (sela Bo, So, Ver, Po, VR) [vārx || vārx, pītočīti, starjī]. Takvo stanje registriramo i danas u konzervativnih govornika, s tim da mlađi i manje konzervativni u *skupini s popratnim vokalom a uza sonantno r* danas nerijetko izgovaraju poluglas uz *r* (npr. *pērst*, *kērv*).

No, naravno, »nema potpunoga podudaranja ni u primjerima koje je [sonorizacija konsonanta *r*, op. a.] zahvatila(...) [te] može varirati i na relativno ograničenom prostoru, kao što pokazuje primjer Dugog otoka« (Finka 1977: 91). To je već razvidno iz navedenih zaglavskih primjera s popratnim vokalom *a* uza slogotvorno /r/ (vidi 2.1.), što prema Finki (1977: 91) upućuje na to da se *ar* umjesto *r* nekoć možda izgovaralo i na jugoistočnom kraju otoka.¹³³ Situacija s *r* je, uvjerit ćemo se, poprilično složena.

¹³² Pored svake skupine u uglatim zagradama navodimo izgovor po tri primjera u kojima je suština pravila.

¹³³ U *Braćini Gospe od Začeća na Zaglavi i u Žmanu* (17.-18. st.) pisanoj rukom zaglavskih fratara, odnosno u odlomcima koje je transliterirao Grbin (1998: 86–88), nalazimo sljedeće primjere (zapisane od 1690. do 1768.) koji bi mogli biti indikacija na drugačiji izgovor od današnjeg, no već ima kolebanja: *pridani, mirtvin* (D pl.), *pirvi dan, pridati, četvrti, mrtvih* (A pl.), *crlenoga, crikvi, cerniku, verha, prokaratura, cerkvenu*. U transliteraciji *madrikule* (knjizi evidencije *skule*, tj. bratovštine) sv. Jakova na *Solinah* (1750. do 1826.) (Franov – Živković 2009) zatječemo oblike s popratnim vokalom beziznimno (tipa *potvarjujemo, martvi*), nema sekundarnog *r* (npr. *crikveni, primine*), no budući da dokument nisu pisali samo redovnici rodom iz Solina, nije posve prikladno usporedjivati ga sa zaglavskim. Isto tako, Malić (1991: 83) na temelju grafije zaključuje da se » – bez obzira na stanje u životu narodnom govoru koji je osnova književnog jezika teksta, u kojem se *r* može defonemizirati u *r* uz koji dolazi popratni samoglasnik (najvjerojatnije *a*), a */r/* je već očito prešao u *u* – u jeziku spomenika ogleda nastojanje da se zabilježi književnojezični izgovor tih fonema uobičajen u glagoljaškoj sredini, a to su *r i /uz* prisutnost određenog pazvuka (šwa – ə).«.

Pod dugim naglaskom načelno ne dolazi do redukcije vokala, pa se govori npr.: *xr̄ipāti* (prez. 3. l. sg. *xr̄iplē*) ‘kašljati’, *sr̄eda*, *sr̄dñi*, *pr̄idñi*, *dr̄ivo*, *cr̄ikva*, *br̄itva*, *pr̄ignüti se* || *potūlñti se*, *pr̄imñti*, *pr̄itñti se* (*zaprit’eväti* || *zaprit’iväti*) ‘prijetiti’, *gr̄išni* (usp. Iž: *pr̄itñti*, a nekoć i *gr̄išni* (IŽ, 320, 98), *umrñti* (usp. gl.p.r. pl. *ümrl̄i*), *pomrñti* (usp. gl.p.r. pl. *pömrñli*), *xr̄usta* ‘visoka stijena’, *Tr̄ešt* ‘Trst.’

2.8.1. Sekundarno *r* u sljedovima *r + vokal*

2.8.1.1. Sekundarno *r* u **pri-*, **pre-*, **pro-* i ostalim prefiksima

Najvažnija je činjenica da su prefiksi **pre-* i **pri-* izjednačeni u *pr-*.

pr- (<pri-): *pr* (*pr tlòxu* ‘pri tlu; u prizemlju’, *pr kräju*, *pr dnü*), *prboräviti* || *prburäviti* ‘nakratko zaboraviti’, *prçinñti se* (nsv. *prçinäti se*) ‘prividjeti se; praviti se (važnim) pred nekim’, *prgovärti* (*kômu*) (sv. *prgovoriti*) (češće: *nérgati* || *kuminäti* || *bruntuläti* || *pržbeživäti*, i dr.), *prmüčiti* ‘steći trudom i mukom’, *prsêsti* ‘prisjesti’, *pršüšnuti* ‘(fig.) privezati (najčešće); prostrijeti; pritvoriti’, *pr(x)vätili* (nsv. *pr(x)vät’ati*), *prcuncülitli se* || *petäti se* ‘(fig.) prilijepiti se (uz koga na teret)’, *prçvrstti*, *prçestiti* (*se*), *prdobiti* ‘pridobiti’, *prdržäti*, *prfremäti* || *prfjmäti* ‘privremeno prestati’, *prlipak* (pl. *prlipci*) ‘morski puž (*Patella caerulea*); priljepak na traku (u glavonožaca); dio pumpe’, *prlubäti se* (nsv. *prlublíväti se* || (češće) *załublíväti*) ‘priljubiti se (uz)’, *prmämäti*, *prmocírka* ‘površina između *dvíx mocír* (dvaju suhozida)’, *prpädati* || *gibiräti* (*kôga*) ‘pripadati (komu)’, *prpasäti* ‘relativno proći (bolest)’, *prpomöt’i*, *prpovídäti*, *prpräviti* || *parit’äti* ‘pripremiti’, *prprävno* || *prunto* || *parit’âno* ‘spremno’, *prspäti* (nsv. *prspíväti*) ‘prispjeti, stići; pristići’, *prsumätti* (gl.p.t. *prsumät’en*) ‘spojiti; preklopiti, priljubiti’, *prsunčit* ‘fatamorgana pred suton (*dva sunca*)’, *prsvírëti* (*kômu*) (fig.) pljusnuti’, *prsvojíti* || (češće) *pôsvojati* ‘(fig.) ugrabiti za sebe, ukrasti’, *pršiti* ‘prišiti’, *prtisnüti* || (pojed., novije) *prtisnuti*, *prtvoriti*, *prvëzäti* ‘privezati’...’

pr- (<prë-, s(b)prëd): *pr(d)* ‘pred’ (npr. *přd manun* || (rij., ob. mlađi) *přd mänun*, *pr(d) kùxińu(n)*, *přd oltär*, *přd nevëru*, *pr Božít*’, *pr pôdne*, *přdâ n* || *spřdâ n*, itd.), *prpôdne* (doba dana), *spř(d)* ‘ispred; pred’, *přko* (*nämo přko zída*; pod naglaskom i *prëko* || (vrlo rij., pojed.) *prïko*: *Tö je prëko* || *přko dëse kïli*, osobito kad je samostalno: *Glëdaj da ne ïde prëko* (češće) || *přko!*), *prma* (vrlo rij., ob. u sporijem govoru može se čuti *prema* || *prima*) || *kuntra*, *přlani* || *přkolâni*¹³⁴,

¹³⁴ Kada je to u govoru potrebno, naglašava se i prefiks, i tada je tom slogu težišni akcent: *přkolâni*, *přpasâni* || *přprôšli*, *přvëli(ki)*, *přkovîše*, *přkočëra*, itd.

prkočēra || (rij.) *prkovčēra* (mladi: *prekjučēr*), *prkosinot’(a)* || *prkosinot’(a)*, *prkosūtra*, *prbalancāti* ‘prevagnuti’, *prma* || *kuntra*, *prbarkāti* || (češće) *prměstiti* ‘premjestiti’, *prbogāt* (*prbogāti*), *prcipiti*, *prčinīti* (nsv. *prčińevāti* || *prčińivāti*) ‘preinačiti, preoblikovati’, *prdōbar*, *prdobiťi* ‘prevladati’, *prglādnīti*, *prgodīšt’iti* ‘istrajati do iduće godine (ob. o biljkama, namirnicama)’, *prgovorīti* (so *kīn*) ‘porazgavarati’, *prgradīti*, *prgrīsti*, *pr’isti se* ‘prejesti se’, *prkīnuti (se)*, *prkiśati* ‘prekisnuti (tijesto, zbog previše kvasca)’, *prkrīti*, *prkrēnūti* ‘preokrenuti’, *prkrcāti (se)*, *prletīti*, *prlipi* ‘prelijep’, *prmaknūti*, *prmiłati* ‘preživati’, *prmīnūti* (samo dijete), *prmīriti* ‘nanovo izmjeriti’, *prmīsīti* ‘iznova umijesiti (od istog tijesta)’, *prmorīti se* || *prstrušījāti se*, *prmīrīti*, *prmučāti* ‘prešutjeti; ne uzvratiti uvredu’, *prmūdar*, *prnēsti* (nsv. *prnāšāti*) ‘prenijeti’, *pr’obrāziti se*, *pr’odāti se* ‘preudati se’, *pr’osītīti* ‘pregraditi’, *prpāmetan*, *prpasāni* || *prprōšli*, *prpisāti*, *prplatīti*, *prpolovīti* || *prkūsīti*, *prporūčīti (se)*, *prprāznūti* ‘isprazniti iz jednog suda u drugi’, *prpusīti* ‘prepustiti (slučaju); zapustiti’ (npr. Čā t’u ti jā... Nīn bīlo čā met’āti övu zīmu [mīšje ôtovi], pa si prpushi, pa su poili [mīši krāx]. ; Pozlēdi se rāna ka sí ju prpushi, ka ju nīsi s ničerin māza), *pr’ravnāti*, *pr’rodīti* ‘vrlo obilno urodit’, *pr’rōdān* (*pr’rōdī*), *prsgnāti* (nsv. *prsgnīati*) ‘prestići; pobijediti’, *prsolīti* ‘previše posoliti’, *prspāti* ‘prespavati’, *prstīnūti* ‘previše se ohladiti’, *prstrāšīti (se)*, *prsvēti*, *pršīti* ‘prekrojiti’, *prštivāti* ‘presložiti’, *prtaknūti* || *utaknūti* (nsv. *prtīkati* || *utīkati*) ‘spočitnuti’, *prtēt’i* ‘prestići’, *prtopīti* ‘postaviti (*utopīti*) mrežu na drugo mjesto’, *prvancāti* ‘ostati višak’, *prvārīti (se)* || *prvāzīti (se)*, *prvāgāti* ‘prevoziti’, *prvēzāti* ‘nanovo ili dodatno vezati’, *prvīt’i se* || *prvīgnutī se* ‘(sīme) križati se, izgubiti čista sortna svojstva’, *prvīnūti* (nsv. *prvrāt’ati*), *prvītlīv* (češće: ûn je vrtikāpa || čāsto mu se svīti), *prždrīti se* (nsv. *prždirati se*) ‘prežderati se’, *pržīvīti*, *i prmūš* ‘i previše; itekako’...

Valja pripomenuti da u *probūt’i se* ‘preobući se’, *pröbučāl* || *pröblaka* ‘preobuka, presvlak’ te *probūti se* ‘preobuti se’ dolazi do kontrakcije; dakle za razliku od očekivanog **pr’obūt’i*, **pr’obučāl* || **pr’oblaka*, **pr’obüti*, izgovara se nesonorizirano *r* poput *prodāti se* ‘prodati se’, a ne kao *pr’odāti se* ‘preudati se.’

Iznimke: a) pri-: na priskok (ali: *prsköknuti* || *prskočīti*), pričest (ali: *prčēstīti (se)*), prīxōdiše ‘mjesto gdje se mreža šumīva, steže’, Prīko (top.), priķos ‘prkos’ (ali: *pīkāšāti* ‘prkositi’), priķas ‘ispasa, uzgoj (*jānci* || *kōkoše za priķas*)’, priķeka (=žēga, üpeka) (ali: *prpečēno*), priķpreka ‘prepreka’ (ali: *prpričīti* (rij.)), Prišika (top.) (ali: *pršīt’i (se)*), prištōjati || *prištōjati* (rij.) *prištōjati* (se, pojed.), prištup ‘uvodna molitva na misi (nekoć)’, prištupno godīšte ‘prijestupna godina’ (ali: *prištūpīti*), prišād ‘sadnice kupusa’ (ali: *prsadīti*), prixlada (novije i rij.) ||

näxlada (ali: *přxlájen* || *naxlájen*), *přznati* || *dàti zadobítí*, *přzraka* (<*prizrakъ*) ‘utvara, sablast’ (ali: *pr(d) zraku* ‘vrijeme pred zalazak sunca’), *přzórje* ‘praskozorje, vrijeme pred zoru’ (ali: *pr(d) zöru*), *přítvor* ‘predgrada’ (ali: *přtvöreno*); b) *pre-*: *převet*’(rij., arh.) ‘previše’, *přestole* || (rij., starije) *přestôle* ‘prijestolje; vlast’, te novije riječi *přestava* ‘predstava’ (ali: *přstáviti*), *přefrigan* ‘(fig., novije) prepreden, lukav’ (ali: *přfrigan* ‘prepržen’) i top. *Předraga* ‘Pridraga (selo)’ (ali: *přdrágí* || *přdrágí* ‘predragi; (arh.) preskup’).

Dubletni ostvaraji: *přid večer* || (ob. mlađi) *př(e)d věčer*, *přid not'* || (ob. mlađi) *př(e)d nöt'*, *přisuxo* || *přsuxo*, *přimokro* || *přmokro*, *přzrelo* || *přzrelo*, *přslatko* || *přslatko*¹³⁵, *přibodice* || *přbodice* || *pödbodice* ‘zajedljive, bockave riječi’, *pristati* || *přstati* ‘(nâč) složiti se (=podnigáti se); prestati, zaustaviti se (=fr(e)máti (se))’; *pristati* (brod) (=kuštáti (se)), *přlika* || *prilika*, *opriliike* || *opriliike* || *po pr(i)liki* || (starije) *přsapóko / alöt'o* ‘otprilike; odoka’, *přdáti* (se) || *přidáti* (se) || (najnovije) *predáti* (se) / *předati* (se), *přviše* || *previše* || *převiše* || (starije) *přkovíše* || *prekovíše* (nekoć: *přkovíšje*). Nekoliko glagola u infinitivu (i gl.p.t.) ima sekundarno *f*(*přspáti* ‘prespavati’, *přbráti* ‘prebrati, presložiti (mrežu); probrati’, *přpráti*), dok je u gl.p.r. većinom drugačije (*přspa*, *přbra*, *přpra*), premda se znatno rjeđe može čuti i *f*(*přspá*, *přbrá*, *přprá*).¹³⁶

Za razliku od govorā SZ skupine dugootočkih sela u kojima je znatan broj primjera s *př-* ili *pri-* umjesto *pro-* (npr. So u kojima se govori *priminiti* (se) ‘promijeniti; presvući’, *priciditi* ‘procijediti’, *pričitati* || **prištiti* ‘pročitati’, *prizváti* ‘dati nadimak’, *pribût'i se* ‘preobući se’, *pričaratür*, D u kojima je npr. *přminiti* (se), *přciditi*, *přčitati* || **přštiti*, *přzváti*, *přbût'i se*, Br u kojem, uz dragovske primjere, kadšto čujemo i *přditi* ‘prodjenuti’), odnosno Iža na kojem je značajan udio prefiksa *pre-* (npr. *preciditi*, *prečitati*, *prediti*, *prebût'i se* (IŽ, 303, 302), ali *přkaratür* (IŽ, 314)), u zaglavskom je govoru sekundarno *f*(<*pro*-) fakultativno i ograničeno na nekoliko primjera (*přgovoriti* (nsv. *přgováráti*) || *progovoriti* (npr. *Da nîsi přgovorila!*), *přkaratür* ‘crkovinar; doživotni skrbnik; zagovornik’, *přpárati* || *přporiti* (npr. *Omûkni, vizêro! s ovîn nožûn t'u ti črîva přpárati, sâmo te rîč čüjin!*), *přpôra* (pojed., rij.) || *propôra* ‘prorez na suknji ili fuštanu’, *přpustiti* (nsv. *přpušt'ati*) (npr. *Sînot'a san bîla zaborâvila popüti medicînu; ê, bîla san přpustila, ma više ne přpušt'an*), *přstrîti* || *prostrîti* ‘prostrijeti (npr. *postîlu*)’, *přstreno* || *prôstreno* ‘prostrto.’

¹³⁵ Kolebanje zabilježeno i u jednoj rečenici: *Tö je přslatko, přslatko, za Mäjku Bôžju! Tö je kâko i medika.*; A: *Přslatka je, přzrela.* B: *Čä dâ?* A: *Přslatka je, přslatka.*

¹³⁶ Jednom smo zabilježili: *Bîla bin přprala te vrâžje gât'e*, a nakon pola minute *přprala*.

Ovjerene su opreke: *přliti* ‘preliti’ ≠ *proliti* ‘proliti’, *přletiti* (nsv. *přlít’ati*) ‘preletjeti’ ≠ *proletiti* (nsv. *prolít’ati*) ‘proletjeti’, *přživiti* ≠ *proživiti*, *přgucáti* ‘ne uzvratiti uvredu’ ≠ *progucáti* (čâ vâse)‘(fig.) pojesti (štogod) (‘progutati’ = *pogucáti*).’ Dok je na Ižu *prsěsti* (se)‘prisjeti se’ i *prisjeti*’ (IŽ, 319.), u zaglavskom je *prsěsti*‘prisjeti’, a *prosěsti se*‘prosjeti se.’ Dominantan je, dakle, ostvaraj *pro-*: *p(r)oklîčiti* || *níknuti*‘proklijati’, *probíti*, *probužáti*‘probušiti, napraviti rupu’, *probostí*, *procidíti*, *procip* || *procip*, *procvîräti* (sl. *xûliti*) ‘propuhivati’, *pročitati*|| (nekoč) *prošti*, *prodíti* ‘prodjenuti’, *produmbočiti* ‘produbiti’, *profundäti* ‘probušiti’, *profürbovati se* ‘postati lukav’, *prohjemût’ati*|| *prohlevet’ati*‘promućkati’, *proklâti*, *prominîti* (se)‘promijeniti; presvući’, *promočiti*, *promôviti*‘pokrenuti; promicati ideju, izum’, *promôviti se*|| *razmôviti se*‘razgibati se, protegnuti noge’, *pronêrgati*‘pronjurgati’, *proněsti*‘početi nesti’, *propâsti*, *prorôk*|| (rij.) *prorök* (G *proröka*), *prosjäti*, *proslöviti* || *prosläviti* ‘(*slövo* || *besëdu*) prozboriti’, *prostikati* ‘početi propuštati (vodu)’, *protrapanäti* ‘prokapatni’, *proxodíti* ‘prohodati; prolaziti (rij.)’, *proxâjäti* ‘prolaziti (u školi)’, *proušiti se* ‘puknuti ušice od igle; prekinuti se’, *provêtriti*, *prozdrâviti* ‘prizdraviti’, *prozvâti*‘dati nadimak’, *prožgäti se* (sl. *prověnuti se*) ‘malo se prosušiti (ob. odjeća kraj ognja ili na suncu)’, itd. Semantičku razlikovnu ulogu prefikasa već smo mogli vidjeti na mnoštvu primjera, ali navedimo i opreku *prösuxo* ‘poprilično suho’ : *prisuxo* || *přsuxo* ‘previše suho.’

Naveli smo primjere sekundarnog *r* u prefiksima *prě(d)-*, *prék-*, *prém-*. Slijede primjeri u ostalim važnim prefiksima: *crěkvъ-*: *crkôvni*|| *crkvěni*(ali: *crîkva*); *drěv- / drъv-*: *drvěni* (*drvîn*)|| *o drîva*, *drvariča* ‘žena koja donosi drva’, pl. *dřva* (G *dřv*) ‘(zb.im.) posječena drva za ogrjev’ ≠¹³⁷ *drîva* (G pl. *drîvov*) ‘nekoliko komada ogrjevnog drva; komadi drva kao građa ili već obrađeni’ (ali: sg. *drîvo*; G sg. *drîva*); *grěxъ-*: *gxõta* (G *gxotê*) ‘grehota, šteta’ (ali: *grîx*); (*ne)sřet-*: *něsřt’ a* || (rij.) *nesřt’ a* ‘nesreća’, *něsřtan* (*něsřtni*) || (rij.) *nesřtni*, *něsřtna* || (rij.) *nesřtna*, *něsřtnák* || (rij.) *nesřtnák* (ž.r. *něsřtnica* || (rij.) *nesřtnica* ‘nesretnik’ (ali: *sřt’ a*, *sřtan*); *sřed-*: *sř*|| *sř*‘sred’ (ü *sř*|| u *sř*‘usred’, *nă sř*|| *na sř*‘nasred’, *na sř*|| *nă sř srědê*‘nasred sredine’, itd.) (ali: *sřidní*).

¹³⁷ Malić (1991: 83–84) se referira na vlastiti rad u kojem ukazuje na mogućnost značenjskoga razlikovanja likova *drvø* i *drivo* u „Žićima svetih otaca.“ Opreka je, kao što vidimo, u zaglavskom (u pl.) sačuvana do danas. Usp. i bilješku 140.

2.8.1.2. Sekundarno *r* u ostalim sljedovima *r + vokal*

Zanimljiva je situacija sa sekundarnim *r* u ostalim sljedovima *konsonant r + vokal*:

ra > r: *břžôla* ‘pržolica’, *křbunčěla* (pojed.) || *kranbučěla* ‘sorta masline’, *třmezâ* (G *třmezâla*) ‘podzid na strmini’ (ALI: *travěsa* ‘pregača’ (usp. Sav, Br, D: *třvěsa*), *ükraj* ‘pokraj’ (usp. D: *křt*));

re > r: *grabantîn* (rij.) ‘ogrebotina’, *gřn* || *grěn* || *grěn* (|| (nekonzervativni) *grēn*) ‘idem (prez., 1. l. sg. < *xodítí*), *křmenâdla* || *krimenâdla* (novo), *ogrbaňáti* (se) || *zagrbaňáti* (se) (sl. *zagřdašáti* (se), opr. *zagrančáti* (samo mačka)) ‘ogrepsti, zagrepsti’, *prcîzni* || *pricîzni* (*pr(i)cîzan*) ‘precizan’, *Přmûda* (otok), *pršeděnt(o)* || *přšiděnt(o)* ‘predsjednik (ob. fig. – osoba koja se pravi važnom)’, *přz* || *prez* (pasivni leksik; danas *bez*), *přzobrâzan* (rij.) || *bezobrâzan*, *přzobrâžníak* (ž.r. *přzobrâznica*) (pasivni leksik; danas *bězobražníak* (ž.r. *bězobraznica*)¹³⁸, *třpije* ‘tronožac za kuhanje’ (ALI: *brevijár* ‘časoslov’, *vretěno* (usp. Sav, Br, D: *vřtenö* (Finka 1977: 92); *kroz* (usp. S: *krez* (stariji); D: *křz*);

ri > r: *břtvulîn* ‘džepni nožić’, *dopřněsti* ‘doprinijeti’, *xripê* (pl. *xripělî*) ‘nosna šupljina’, *kopřva* ‘kopriva’, *Kopřvnica* (grad), *Křstîna* (ž. ime), *pôkřvalo* || (rij.) *pokrvälo* (dem. *pôkřvalce* || *pôkrvalit’o*) ‘poklopac’ (*pízdino pokrvälo* ‘list (riba)’) (usp. SA, 260 *pôkrivalo*), *přžûn* ‘zatvor (općenito)’, *sakřstîja* (usp. SA, 316 *sakreštîja*), *sakřstân* (usp. SA, 315 *sakreštân*), *třbunâ* ‘zadarski zatvor’ (usp. SA, 387 *tribunál*), *Třboxüñac* ‘mještanin *Třbüña*’, *třboxûnski* ‘tribunjski’ (često u ◇), *Třbûn* (mjesto) (ALI: *brîme* (usp. Sav, Br i D (nekoć): *břme*¹³⁹), *krivê* (N pl. *krivělî*) ‘petrovo uho’ (usp. SA, 149 *krvél*), *lětrično*, *lětrika* ‘električna struja’ (usp. S *lětrika* || *lětřka*), *mřîža*, *Pětričane* || *Pêtřičane*, *pokriväča* ‘(fig., šaljivo) osoba koja se *pokrîva* (lažno brani)’, *potřiba*, *strîti*, *Škâbriňa*, *štripâńci* || (ob. mlađi, rij.) *štřpâńci* (rij. sg. *štřipâńak*) ‘ogoljeno, *nevalîvo*,

¹³⁸ Jedna od naših ponajboljih informantica pred kraj života je nekoliko puta izrekla *přz* (npr. prov. *Kî se kâsno stâje*, *přz opânkov ostâje*) i *přzobrâzan*. Nekoliko se lucidnih informanata (ne samo starih) spontano prisjetilo kako se govorilo *přz* *šôldov*, *přz pâmeti*, *přz dicê*, *přz (o)tôga*, itd. Pri upitu, mnogi će reći da je bilo *prez* ili *přz*, ili pak i jedno i drugo. Neki se čak dvoume između *přz* i *břz*, no ipak im se čini da drugi oblik možda nije ni postojao. Pisanu potvrdu *prez* (4 puta) nahodimo u pjesmi „Od kada su Mleti sagrajeni“ koju je Matija Šešelja ispjevala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki 1886. g. (*Tretu igru ku su zaigrali/Dobi Ive curu i galiju/Prez pazara i prez trgovine*) (usp. Milanja 1998b: 170).

¹³⁹ Ovaj podatak donosi Finka (1977: 92). Mi tu pojavu ni u spontanom govoru najstarijih (rođ. 1913. g.) nismo registrirali. Poznato nam je da je u svim selima u govoru starijih (osobito ubrzanom) artikulacija *i* u takvim primjerima nerijetko znatno oslabljena (vidi 2.5.): *brîme*, *mřîža*, *xřpa*, *vrît'a*, *srít'a*, itd. Slušni dojam često zna prevariti, odnosno navesti nas na zaključak da se radi o *r*. Smatramo da primjeri poput ovog izoliranog koji bilježi Finka ni 1955. g. nisu bili pravilo u mjeri u kojoj je to sve do danas primjerice u Milni na Braču (usp. Galović 2012: 89).

suxôr̥ivo stablo' (usp. SA, 368 *štýpânci*), *Tríluke* (top.) (usp. S: *Tjúluke*), *vríť'a*; posebno: *jutreňi* 'jutarnji'¹⁴⁰;

ru > ř: *bgnâ* || *brunâ* (G *br(u)nâla*) ‘kanal za protok vode’, *ôbrč* || (rjede) *öbrč* ‘obruč’, *Obřčan* (kornatski otok), *ostřžen(i)* ‘ostrugan’, *střgäča* || *raškëta* ‘veliko strugalo’, *střgäti* ‘strugati; čistiti ribe’, *střgötina*, *střgäč* ‘strugalica za motiku’ (ALI: *brudët*, *brutvëla* (<tal. *bertovello*) ‘prozorska ili vratna šarka’, *fružâta* ‘vrsta ribolova plašenjem’ (usp. S, Br, D: *fžâta* (Finka 1977: 92)).

2.8.3. Sekundarno *r* u sljedovima vokal + *r*

Također, valja vidjeti kako se *r* ponaša u sljedovima *vokal + konsonant r*:

ar > r: *x̥tpûn* (novo), *k̥rbît* ‘vrsta gnojiva’, *k̥buńér* ‘ložač na vāpôru ili parnoj lokomotivi’, *k̥bûn* (opr. ūgał) ‘industrijski ugljen’, *k̥bûr* (|| *k̥rbît*) ‘karbid, sredstvo za rasvjetu’, *k̥burâča* || *k̥burâš* ‘svjeća na karbid’, *k̥dinâl* (rij.) || *kardinâl*, *K̥lobâg*, *K̥lobâžâni* (pl. *K̥lobâžâne*) (etnik), *k̥mîne* (relativno novije, vrlo rij.) ‘gozba, ob. nakon sprovoda’, *k̥nevâ* (G *k̥nevâla*), *m̥melâda* || *marmolâda*, *p̥läti* ‘(fig.) brbljati’, *s̥dîna* ‘konzervirana srdela’, *Šk̥đa* (otok), *šk̥let* ‘grimiz’ (◊ *cr̥lin* käko (i / da) *šk̥let*), *šk̥letîna* ‘šarlah’, *šk̥pîna* || (rij., većinom mlađi) *škarpîna* ‘ženska cipela’, *t̥tûf* (novo); specifičan primjer (ar > ro): *Tromérka* (otočić kod Oliba) (usp. od Bo do VR: *Tarmérka*) (ALI: *bärjak* (|| (češće) *bandîra*) (usp. D: *bjâk*), *jargôla* ‘ručka kormila’, *Sävarka* (etnik) (usp. Sav: *Sävîka*), *starjî* (usp. D: *stjî*), *škarpêl* (|| *sikâč*) ‘dlijeto-sjekač’, *tarmäti* ‘izjedati odjeću, i sl.; (fig.) dosađivati’ (*târma* ‘sitni nametnici; odjeća (ili dr.) *starmâna* od nametnika, i sl.’);

er>r¹⁴¹: *Bṛlīn* (grad), *bṛlīnski* (*zîd*), *Bṛnârdica* (ime vidjelice u Lurdu), *Bṛnârdo* (m. ime), *fṛmäti* (*se*) (pojed.) || *fremäti* (|| (vrlo rij.) *fermäti*) ‘prestati; zaustaviti (*se*)’, *fṛmitūn* || (novije) *kükuruz* ‘kukuruz’, *Hṛcegovīna*, *ōra pṛ brōko* || (pojed.) *brūko de ḫra* ‘vrlo skupocjeno’, *Mṛlīn* (Merlin (iz filma)), *pṛfāl* ‘nenamjerno, slučajno’, *pṛfōrma* (= *pṛlafinta*), *pṛlafigūra* ‘za ukras (ali beskorisno)’, *pṛlafinta* || *za fīntu* ‘tobože, na prijevaru’, *pṛlaskūža* ‘tek iz pristojnosti’, *pṛlīn* || *bṛlīn*

¹⁴⁰ Malić (1991: 83) zapaža kako »kod dvojnih osnova, onih s *r̄i r̄e* > *ri*, ne može se znati o kojoj se osnovi upravo radi. Takvi su glagoli *br̄ći/brići*, *črpsti/čripsti*, *dřći/drići*, *střći/strići* i njihove tvorenice, te imenice *dv̄o/drivo*, *jutr̄ia/jutriňa*, koji se u srednjodalmatinskom čakavskom javljaju u oba lika« [posljednje autorica zaključuje prema Akademijinom rječniku, op. a.]. U današnje vrijeme na zadarskim otocima prevladava *jutreňi* (prema saznanjima autora ovih redaka). U zaglavskom je *vřgnuti* || *vřt’i* (danas, doduše, vrlo rij.) ‘staviti’, a negdje smo na Dugom otoku (Ž ili L) bili zabilježili *vrňt’i* (prema sjećanju informanata).

¹⁴¹ Spomenimo pojavu ograničenu na govor pojedinaca, izgovaranje vrlo oslabljenog /e/ (ö) uz /r/ (ako nas slušni dojam ne vara, ipak ne čistog /r/) u sljedećim primjerima: *köp^rr*, *mäf^rr* (A sg.), *süp^rr*, *Lüt^rr* (vidi 2.5.).

‘plavilo’, *prlināti* || *b̄līnāti* ‘prati rublje u vodi s *prlīnun*’, *prmūra* ‘hitnoća’, *prmūrno* ‘hitno’, *přsemulīna* ‘(fig.) *gōspoja*, žena koja se pravi važna’, *přšōna* ‘najčešće u: *postiňla* || *lancūn o(d)* *přšōne* (i po / dví); (fig.) osoba koja se pravi važnom; debela osoba’, *přzēnte* ‘prisutan’, *přzintāti* (se) ‘pojaviti se (ob. nepozvan); predočiti; predstaviti’, *tabgnākul* || (novije) *tabernākul* ‘svetohranište’, *tř* (*Čā na bölovańe ne iđe, nōgo sāmo ništo odâla, tř odâla?!*; A: *ájde, dūšo, pōj po ūle, poslūšaj me!*! B: *Nēt'u, tř nēt'u!*; *Ma mūči, sînko. Mūči, tř mūči!*; ’*Gōspu Okrūńenicu, tř ti nū!*(psovka))¹⁴², *t̄carō*(G *t̄carōla*) ‘konopac na jedru; skraćeno jedro; mjera za jačinu vjetra’, *t̄nīta* ‘crijep od eternita’, *v̄dūra* || *zēlen* ‘povrće’, *v̄nūž* ‘emajl, glazura’, *v̄zēta* ‘verzot, kelj’ (ALI: *p̄rla* ‘(fig.) osoba umišljena u svoju ljepotu’, *tānto per ömo*’(fig.) svakako, ipak-bogme’ (*Tānto per ömo, pōnōt'e su pasāle, a zvāra si me da je jedanājst.*));

ir > ţ: *c̄kulācija* || *cerkulācija*, *c̄kulār*, *c̄kulīräti* || *cerkulīräti* (nove riječi), *m̄ta*, *zadrkīvāti*, *zadrkīlv*, *m̄lisäti* (arh.; danas *vońāti* || *dāvāti*) ‘mirisati’;

or/ur > ţ: *b̄land'ēra* ‘stara sorta 'divlje' loze (možda <*Burgundija*>), *f̄katēla* ‘ukosnica u obliku 'U', *f̄kāta* || *frokāta* ‘rašljasta motka u brodu na koju se odlažu vesla i osti’, *f̄tūna* ‘orkanski vjetar’, *prgatōrij* ‘čistilište’, *ppurēla* || *purpurēla* ‘lukobran’, *t̄pedni* (*brōd*), *t̄pēdo* || *t̄pēdo*, *t̄pelārka* ‘torpiljarka’ (zadnja tri primjera pod utjecajem iz doba služenja vojnog roka), *žrnāta* ‘nadnica’ (ALI: *burlāti* ‘govoriti bezveze, *błuzgati*’, *görko* || *žüko* (iđeńe) || *görko* (živlēńe), *mornār*, *špurtēla* ‘veća košara za prijenos hrane iz grada’, *tornāti* (se) || (češće) *v̄nūti* se(usp. SA, 364 *špjtēla*; IŽ, 429, Dragove: *t̄nāti* (se));

ur > ţ: *f̄milānti* (|| *šibice* || (pojed.) *f̄urmini* || (nekoć) *šuferīni* || (nekoć, rij.) *f̄jamīferi*) ‘žigice’, *t̄lulū* || *t̄lulū* (<mlet. *turlulu*) ‘uzvik (pri ruganju); glupan’ (ALI: *purtēni* (pojed., rij.) || *p̄tēni* ‘prten (lanen, pamučan’)).

Među navedenim odabranim primjerima znatan je broj romanizama i prema pretpostavljenoj osnovi su i razvrstani. U govoru mlađih u većini primjera (od onih koje uopće koriste) sonorizacija *r* se ne provodi. Sljedeći primjeri koje od nekih starijih možemo čuti nekoliko zadnjih godina (a i neki gore navedeni) svjedoče o vitalnosti ove važne stare čakavske promjene koja je u zadarskim spisima registrirana još u 15. st. (usp. Finka 1977: 91): *p̄blīžīti* se (izvorno: *dōjti blīzu / blīžje*, i dr.), *p̄bācīti* (nsv. *p̄bacīvāti*) (izvorno: *prxititi*, *prxit'evāti* ||

¹⁴² Finka (1977: 91) govori o vrlo čestom izgovoru rječce *tř* u JI skupini sela te navodi primjere »*tř san_tí rěka, tř si zna, ně bilo_te - tř te ně bilo.*«, od kojih u današnjem zaglavskom govoru možemo potvrditi samo zadnji. Danas se čuje vrlo rijetko, tj. registrirana je samo u nekoliko gore navedenih primjera (kao pojačavajuća čestica, u stilski obilježenom govoru), a uz primjer *tř övo*, *tř öno* sve se ćešće čuje *te övo*, *te öno*. Informanti su nam potvrdili da je nekoć *tř* bilo češće, čak i u značenju ‘pa’, pa se moglo čuti primjere tipa: *Pōj, tř t'eš vñti!*

přxit'iväti), přglèdati (izvorno: *vižitáti*), *přjäviti* (izvorno: *akužáti*), *přlagöditi se* || *přlagoditi se* (nsv. *přlagod'iväti se*) (izvorno npr. (u vezi klimatskih uvjeta): *temperäti se*), *přmet(j)ëtiti* (nsv. *přmet'iväti*) (izvorno: *avërtiti* || *zatïnditi* || *oblíčiti* || *opäziti* || *zapäzith*), *přstävläti* (izvorno: *přzintiväti*, i dr.), *přtvoriti(se)* (izvorno: (o bićima) *stvoriti(se)(u)* || (o stvarima) *krënüti se(u)*), i dr.

3. KONSONANTIZAM

3.1. O konsonantskom inventaru i o izgovoru pojedinih konsonanata

Konsonantski inventar čini 24 fonema¹⁴³: /b/, /c/, /č/, /t'/, /d/, /d'/, /f/, /g/, /x/, /j/, /k/, /l/, /ʎ/, /m/, /n/, /ň/, /p/, /r/, /s/, /š/, /t/, /v/, /z/, /ž/. Konsonantski sustav mlađe dobne skupine, k tomu, može uključivati zvučni afrikat /ž/ (u pojedinim¹⁴⁴ posuđenicama, namjesto /d'/ ili /ž/), /ž/ (namjesto /d'/ ili /j/) te /ć/¹⁴⁵ (namjesto /t'/). Većina se fonema izgovara približno kao i u hrv. stand., izuzev pojedinih o kojima će biti riječi u nastavku.

Specifični su zvučni (/d'/)¹⁴⁶ i bezvučni (/t') palatalni ploziv. Potonji je praslavenska baština čakavskoga narječja. Valja pripomenuti da se, prema našem akustičnom utisku, izgovor zaglavskoga /t'/¹⁴⁷ ipak ponešto razlikuje od izgovora kakav možemo čuti od Istrijana (Istrana)¹⁴⁸, tj. ipak nije toliko *umekšan*. Samo u posebnim govornim prilikama, kakav je stilski obilježen govor (npr. ironija), možemo čuti drugačiji izgovor, tj. /t'/(ovdje ga bilježimo s *č*) koje se približava svom zvučnom parnjaku (npr. A: *Tö t'e se osmrđit*. B: *Öte!*; A: *Öto grôzje t'e ti zgñiliti töte*. B: *Öte Gôspê mi!* ‘kako da neće!’). Pritom i susjedni vokal /o/ ima osobit, „odsječan“ ton (približava se *ə*). Ta bi pojava mogla biti ključ za tumačenje kolebanja u artikulaciji leksema *mant'ëla* || *mand'ëla* ‘veliki crni t'ifa (cipal).’¹⁴⁹

¹⁴³ Podrobnije o konsonantskim fonemima, varijantama, kao i o izgovoru tzv. polukonsonanata – poluvokala vidi u: Finka (1977: 38; 44–48).

¹⁴⁴ Naime, i mladi će reći *narâňza*, *žigerica*, *pid'âma* (stariji: *pîd'ama*), *d'ëmper* (stari i: *d'ûmper* || *jûmper*), no neće reći *žep* (što je inače novija riječ, izvorno i češće u svih dobnih skupina je *tâška*(rom.)), već *žep*, neće reći *d'ämija*, *žunga*, *svidõzba*, *D'iboni*, već *žämija*, *žunga*, *svjedožba*, *žiboni*, itd.

¹⁴⁵ Ipak ne /č/ (tzv. srednje č). Naime, u konsonantskom inventaru mlađe dobne skupine uvijek se razlikuju dva afrikatska para (prvi fonem u paru je zvučni, a drugi bezvučni): /ž/ (fakultativno) i /č/ te /ž/ i /č/ ili /d'/ i /t'/ . Može se reći da prâvo /ž/ i /č/ (štokavske artikulacije) neki mladi govore većinom u razgovoru s prijateljima iz Zadra.

¹⁴⁶ Moguš (1977: 65) piše kako se u čakavskom pored *jjavljaj* i novije *d'* koje je „mnogo mekše od štokavskoga, te se gotovo razabira u govoru sinteza glasova *d+j'*, ali da »ne treba, dakako, isključiti ni izgovor *d*(...) što se obično smatra štokavskim utjecajem, iako M. Hraste konstatira da je „taj suglasnik *d* svakako nešto mekši od štokavskoga *d*“.“.

¹⁴⁷ Moguš (1977: 65), zahvaljujući stručnoj pomoći mr. Damira Horge, donosi opis izgovora *t'*akvo on, izvorni čakavac (Senjanin), izgovara: »Kod čakavskoga ćvrh jezika se upire u donje alveole ne dodirujući donje zube [dok se štokavsko ć upire o donje zube]. Mjesto dodira jezika s nepcem je gotovo palatalno. U tvorbi okluzije i tjesnaca učestvuje srednji dio jezika. Neznatno je slabija zračna struja i još labavija opća artikulacija.« Taj opis vrijedi i za izgovor *t'* u Zaglavaca starije i srednje dobi (i nekih mlađih).

¹⁴⁸ Usp. npr. URL⁸.

¹⁴⁹ Zanimljivo je da su oba lika ovjerena u rječnicima: u SA, 176. *mant'ëla*, a u BIB, 376. *mand'ëla*.

Zapažanje o izgovoru fonema č iznosi Finka (1977: 46)¹⁵⁰ i s njime se načelno slažemo. Dakle, prevladava izgovor č (srednje č) koje u ovom radu bilježimo grafemom č. Pozicijski uvjetovano *mâćji* umjesto *mâčji*, koje navodi Finka (1977: 46) u današnjem govoru nismo registrirali, osim pri tepanju djeci, odnosno stilski uvjetovano.

Odsutnost zvučnih parnjaka afrikatā /č/ (apsolutna) i /t'/ (ipak relativna) u govoru izvornih govornika, uz neznatna odstupanja (/d'/ je frekventnije u posuđenicama, nego kao refleks prsl. *d') jedna je od specifičnih značajki čakavskog konsonantizma (usp. Lisac 2009: 17). /ž/ se u posuđenicama i domaćim riječima zamjenjuje fonemom /ž/ (žëp (tur.) || (češće) tâška (rom.), žigerica (tur.) ‘jetra’, žüngla (angl.), narânža (tur.), svidôžba, sjžba, i dr.), a s /d'/ u orijentalizmima (d'äbe || (češće) zamân/zalüdu ‘uzalud’, d'ämija, d'ûnbus, fêred'a, xöd'a, i dr.) i uglavnom novijim angлизmima (pið'ama || (mladi) pid'âma, d'ëm || (češće) mymelâda || marmolâda, d'ip, d'ûmper || (rij.) jâmper || (najnovije) d'ëmper, D'iboni (pjevač Gibboni), d'öker, i dr.). U jednom je primjeru reducirano (uvegija || vegija (tur.) ‘mladoženja, zaručnik’) (ž>d>j > Ø). Prevladavaju, kao što vidimo, posuđenice. Dodajmo kako je neutralizirano štokavsko /ž/ i /č/ izvornim govornicima smiješno.¹⁵¹

Isključivo pri tepanju djeci, kadšto i mladunčadi (npr. jânčit'u) izostavlja se r (ili je namjesto njega l), l može biti umekšanije, a dolazi i do pojave cakavizma (npr. Mâlo, d'âgo stvôre, pos'âno! ; G'êmo nâmo; Câ t'emo? pâpiti?; Dî je slâ mâška? U bûzu je sła, rëci).

Pokušaj rekonstrukcije (u kraćim crtama) konsonantizma izumrloga govora jedine zaglavskе stare štokavske obitelji, *Dâjmovix*, donijeli smo u bilješci br. 16.

¹⁵⁰ »Alofone varijante č č fonema č često su rezultat i slobodnoga izbora, tj. mogu biti upotrijebljene u identičnoj poziciji (npr. čovik-čovik-čovik), ali je još češće njihov izbor uvjetovan. Varijanta je č normalan ostvaraj, osim ako se ne ostvaruje zbog stilematskih razloga. Ostvarivanje varijante č uvjetovano je samo stilematski (povođenje za književnim izgovorom, za izgovorom u kojem drugom dijalektu ili oponašanje osobitoga izgovora pojedinačnih govornika iste ili koje druge gorovne sredine). I varijanta č uvjetovana je pretežno stilematski, kao i varijanta č, ali i pozicijski. Premda nema oštare granice, u dodiru s ostvarajima zvučnoga sklopa fonema j običniji je izgovor č nego č (npr. maćji - maćji).«

¹⁵¹ Tako se npr. ismijava govor jedne *pplôvine* ‘(fig.) doseljenice’, *Vläxinke* ‘Vlajne’ iz Zatona koja svog muža zove Änželo. Koliko je zbunjujuć štokavski „srednji“ izgovor afrikata (kakav se može čuti na televiziji) svjedoči uvriježen lik *Tüzman* umjesto *Tüd'man* (prezime pok. predsjednika; čuje se često posvuda) i novije primjenice *spavačica* ‘spavačica’ i *mökrača* (samo u vezi s liječenjem; izvorno i češće: *pišina* || *pišöka*). Nije to rezultat nerazlikovanja č: č, odosno dž: dž u nas čakavaca (naprotiv, mi ih savršeno razlikujemo), već ima veze s jednakom, gotovo jednakom ili neznatno različitom artikulacijom tih fonema u prenositelja poruke, tj. štokavaca.

3.2. Distribucija konsonanata (*d'*, *x*, *I*, *J*, *ń*, *m*, *n*)

D'. O veoma važnom odrazu praslavenskih *d'i* *dəj* vidi u 3.3. Ovdje ćemo razmotriti *d'u* romanizmima.¹⁵² Od (*g*)*gi* [dʒi], odnosno *ge* [dʒe] dobiveno je najčešće ***d'*** (npr. *d'irāti* ‘(fig.) šetati’, *d'ilōž* ‘ljubomoran’, *lid'ēro* ‘razrijedeno; krhko’, *vērd'ima* ‘nevina (djevica)’, *mened'ite* (pl. tantum) || (novo) *mened'it̄is* ‘meningitis’, *D'ornāli* (nadimak)), Ž(npr. *přžūn* ‘zatvor’, *tražět* ‘morski tjesnac (ne nužno uzak!)’) ili *j*(npr. *jūšto* (|| *tōčno*, *tōšno* || *tāčno*) ‘točno’, *kurāj* ‘hrabrost’ (mlet. *coragio*), *lūj* ‘srpanj’ (mlet. *lugio*), *bujō* ‘drveni kablić’ (mlet. *bugiōl*), *fameja* ‘obitelj’ (mlet. *famēgia*), iznimno *i* u dubleti (*ita* (pojed., starije) || *d'īta* ‘izlet’ (tal. *gita*)). Registriran je i primjer dubletna ostvaraja (ž||j) (*žardīn* || *raždīn* (premetnuto) || *jardīn* ‘mali povиen obzidan vrt uz kuću’ (tal. *giardino*, mlet. *zardin*)), odnosno tripletnoga (*j* || *i* || *ž*) (*je(n)dārma* || *indārma* || (novije) *žēndar* ‘žandar’). Stariji pamte negdašnji izgovor *än'je*¹⁵³ ‘anđeo’, no danas je *änd'e*. Istina, jednom smo registrirali *Än'jelo* umjesto *Änd'elo*. Od konzervativnih i danas registriramo *Nēvijane*¹⁵⁴ i etnike *Nevijānac*, *Nevijānka* te ktetik *nevijānski*. Od dvaju mletačkih likova *giugno* || *zugno* imamo *zūń* ‘lipanj.’ Romanizam *diabolo* / *diavolo* dao je *djäva* || (rjeđe) *jäva* – frazeološki iznimno plodan lik¹⁵⁵ (jedino kod mladih, ponekad, *d'äva*), a od *diacus* je postao *d'äk*. Od romanskog npr. *giacca*, *goacchetta* (tal.) imamo *d'äka* ‘jakna’ i *jakēta* ‘jakna; u staro doba umjesto *błuze* te kao odijelo (*veštīd*), svečano svadbeno ruho.’ Zanimljivo je i nesliveno *dj* u *faštidjāti* ‘=činiti faštid || škifo, dešturbīvāti (*kōga*), dodjīvāti, dosađivati’ (rom. **fastidiare*), a čak se kadšto čuje *j* (<**d*) u novom glagolu *dosafīvāti*.

¹⁵² Kao i inače, ne želimo opterećivati tekst stalnim navođenjem pretpostavljenih ishodišnih (romanskih) likova. Navodimo ih samo nekoliko, a ostale zainteresirani mogu pronaći u rječniku venecijanskoga dijalekta (Boerio, 1867) ili npr. na URL¹.

¹⁵³ U D smo imali prilike čuti *än'je* i *Än'jelo* od pokojne Marije Bijelić, rođ. Matulić (rođ. 1913.).

¹⁵⁴ Zapravo u etimonu nije bilo *gi*, već je naziv naselja nastao od antičkog *villa Neviana* ali se to kasnije pučkom etimologijom povezalo s *vidjeti* (*nevid'*) (usp. URL¹).

¹⁵⁵ Čini se da je češće nego *vrag* (pl. *vrazi*). Npr. *Djävli mu ôči zdüбли i rözi kläli!* [*pošt'ēru*, *zäč nī pënsiju donësa*] ; *Dažī kako svī djävli.* (‘jako kiši’); A: *Väla je pälō ništo* [*däžja*] B: *Pâ je djäva kî ga nösi.* (‘vraga je palo, tj. nije kišilo ništa’); A: *Jêti djäva u köži, zapečät'eni!*; A: *jësi (d)jävlu* || (češće) *vrågu svôj!* (‘blizak si s vragom, tj. zločest’); A: *Käko si?* B: *Käko vrág u målo vodē!* (‘loše’). Često je i (*d)jaule*, osobito u psovci, i tada se često mijenja i rod, duljina naglaska varira, kao i oblik optativa (*Djäule zaköli!*; *Djäule te ponësle* || *ponësli* || *ponësi*; *Djäule te udūši!*; *Djäule ju stvorile!*; *Jäuli te stvorili i nā me namirili!*, itd.), ali i npr. u *djäula nī!* ‘kako da ne! (u neslaganju sa sugovornikom).’ Moguće da je vokativ tu zamijenio nominativ (kao ekspresivno sredstvo), kao što je to često npr. u *stvōre*, i kako je u narodnim pjesmama ili Šenoinom *Postolaru i vragu* (*Skoči vraže, ludo zvijere*; *Vrag se trese, vraže stenje*). Umjesto *djäva* često se koristilo (danasa rijetko) i eufemističke zamjene, npr. *djämbyl* ili *djänkul*, tako da su neki, umjesto *zdjävlun (bi)!* || *kvrâgun* || *kurâgun*, znali reći *djänkulun (nè bi)!* ili *djämbylun*; umjesto *djävle* - *djämbyle* (usp. u Salima su sva tri oblika s *d'!*; vidi SA, 77).

X(h) je bezvučni velarni spirant. I zaglavski govor pokazuje visoki stupanj čakavnosti čuvanjem toga glasa u svim pozicijama. Primjeri: *doxōdak* (G *doxōdka*), *dûx* ‘duh; (rij.) = *zdâx*, *odûr*, miris¹⁵⁶, *duxât* ‘koji je pri dahu, koji je (jedva) na životu’, *d̥xat* ‘drhtavica’, *d̥xt’äti*, *xajdâk* ‘(fig.) delikvent’, *xalavarija*¹⁵⁷ ‘(fig.) hrpa’, *ärpa*, *xäla* || *xälica* ‘(nekoć) ženski kaput’, *xälgäk* ‘(nekoć) muški čobanski kaput od gruboga sukna’, *xântav(i)* ‘neuredan, prljav’, *xîmbeni* (rij.) ‘zao; prijetvoran’, *xixeriti* (sl. *rëžiti*) ‘stršiti’, *xlâd* ‘hlad(ovina); = *näxlada*, prehlada’, *xoxlîst’äti se* ‘hihotati se’, *xostîne* (pl.) || *xostîne* (zb.im.) ‘prazni grozdovi, ogrozdi’, *xropäti* ‘hrkati’, *xrâna*, *xuxumêt’e* ‘nešto sićušno ili kržljavo’, *xřbavo* || *xřlavovo* || (novije) *xrăpłavo* ‘hrapavo’, *xromûšt’äti* ‘= *xřstati*; (fig.) jesti’, *xüdati* ‘kuditi (koga)’, *xûdi* (nekoć) ‘zloban’, *xûdo* ‘nemasno meso’, *xûdo mälo* ‘vrlo malo’, *xülti* ‘prodirati hladan zrak’, *jarûx* (|| *kurbariňa*) ‘(fig.) pretjerano seksualno aktivan muškarac’, *jäxati (se)* ‘jahati; (se) = (fig.) *jebäti (se)*’, *kùxati*, *mät’exa*, *mâx*¹⁵⁸ ‘obraslost stabla; najgušći dio stabla; nárvat’, *moxùňa* || *mošníca* || (rij.) *mušníca* ‘mahuna’, *mûxäti se* || *mûxati se* ‘vрpoljiti se’, *ödixa* ‘otvor za zrak; otvor’, *oglûxnüti* ‘oglušiti’, *poxâjmiti* ‘ugrabiti (za sebe)’, *poxülići se* ‘snužditi se i pognuti’, *prâx* ‘prah; barut’, *prduxätitise* ‘pojesti toliko da dobijemo snagu’, *püxäti*, *rüxo* (◊ bez *krüxa i rüxa*), *straxöta* (G *straxotë*), *sumprâxa* ‘kratkotrajna žeravica; žeravica pretvorena u pepeo’, *trbûx* (arh., rij.) || *drôb*, *üxo*, *zâlixia* || (starije, rjeđe) *šperâncra* (rom.), *zapüxnüti* || (mlađi) *zapüxäti* ‘zapuhati’, *zdâx* ‘dah; zadah; (rij.) miris’, *zadxnüti* ‘izdahnuti, umrijeti’, *zdixati* ‘disati; uzdisati’, itd.

Odstupanja nisu znatnija i zajednička su mnogim čakavskim govorima. Fonem *x* se reducira u *tîti* || (starije) *otîti*¹⁵⁹, *öt’e* (prez., 3. l. sg.) ‘hoće’, *öte* || *öt’eju* (3. l. pl.) ‘hoće’, *tîme* ‘htjedne’, no u *proxîtî se*, *zaxtîvâti*, *(ne) xotêt’i i nêxotice* je očuvan. Reduciran je u *ödma* (vrlo rij. *ödmax*), ali ne u *mâx*, *nämax* ‘zajedno, skupa’, *zämax* ‘zámah’, (*ödma*) *s mäxun* (|| (rij.) *dile*) ‘mahom, odmah.’ Zanimljivo je da je *udûnüti (se)* ‘uduhnuti se, ugasiti se’ još u staroslavenskom bilo dubletno, s *x* ili bez njega (strsl. *v dunotî* || *v d hnotî*). Uz starije * stija* (rom.) čuje se i *xostija*. Stari govore *armôniga* || *armöniga* (romanski utjecaj) i *(u)äpsiti*, a mlađi *xarmônika* i

¹⁵⁶ Npr. *Bôle da ča kâšnje zrângat’i [slanîna]* ‘užeže se, upali (rom.)’, *j rbo ûn dûx, zdâx grûbi ìma* ‘ružno odiše, smrdi.’

¹⁵⁷ Čini se da je to premetnuto od **xavalarija*. Usp. *naxavalâno* ‘natrpano (na hrpu)’, *xävoline* ‘ono što je pokupljeno ili što valja kupiti (npr. trava, sijeno, otpaci)’, *xävoliti* ‘(fig.) kùpiti *xävoline*’, *xuvełäti* ‘kùpiti; prekapati, prevrtati (i *zb rati* bolje za sebe)’, *xuvełäti se* ‘nakupljati se (npr. oblaci)’ *xuvełäča* (fig.) ‘žena koja *xuvełäča* (po stvarima)’, i dr. Inače, ‘havarija, kvar’ je *xavarija*. Moguće je da su od istog korijena (arap. ‘awariyy ‘oštećena roba’) (usp. URL¹: *havarija*).

¹⁵⁸ Usp. ‘mahovina’ je u zaglavskom *travića*.

¹⁵⁹ *Otîti* se više čuje u užem značenju ‘odlučiti; naumiti’: *T ko je B g otî! ; I  nda je otî da se öna odâ na b zînu. ; V la je otîla da te uni ti*, i sl. No ima i iznimaka, npr.: *B  bi  t  otî, ali öna n  ti la*.

(u) *xāpsiti*. Najčešće je *iʃada* || *iʃadu*, *iʃadūti* ‘tisućiti’, *iʃadārka*, dok je zastupljenost pojedinačnog ostvaraja *xɪʃada*-*u* neznatna. Redovito je *manit* (*manići*) ‘mahnit’, *māništi se* ‘manuti se, kloniti se (koga)’, *äjde* || *äj*, *äjmo*, *äjte* (tur.), *rīšt’ani* ‘pravoslavac’ (<*xrišćanin*), *pōp rīš’tanskf* ‘pravoslavni svećenik.’ Od muškaraca se kadšto može čuti *čāura* ‘ovoj metka ili patrona’ (utjecaj iz vojničkih dana), no *x* je očuvano u staroj riječi *čāxorica* ‘drvena zdjelica; svaka obla, *čahurasta* stvar.’ Također, pojedinci koji su dolazili u doticaj sa štokavcima koji se bave sjećom *xrāsta* i obradom hrastova drva, ponekad, jedino u kontekstu te zgode, kažu *rāstovina*, no i u njih prevladava *xrastōvina*.

Na mjestu skupa *xv* dolazi *f*, *v* ili *x* (*fāla*, *fālīti* (*se*), *pofālīti*, *zafālīti*, *zāfalan* (*zafālni*), *zafalēt’i* ‘zahvaljujući’, *nafālno* ‘cijenjeno’, *üfati se* (< **up̥vati*); *vātati* || *t’apīvāti*, *uvātiti* || *t’apāti*, *zavātiti*, *pr(x)vātiti* (nsv. *pr(x)vāt’ati*), *s(x)vātiti* (nsv. *s(x)vāt’ati*), *xāstati se*, *xastlīv* ‘hvastav’, *xāstavac*, *xastlīvica*, (prov.) “*pūno xāsti, mālo čāsti!*”). Iznimno (i novije) je *Zaxvalēne* (*stāromu godīšt’u*) ‘zahvala u crkvi za staru godinu.’ U primjeru *nī fajdē* ‘= *nī korīst*, nema koristi; nema potrebe’, premda je u štokavskim govorima *hajda*, *vajda* ili *hvajda*, *f* je etimološko (< tur. *fayda*).

U nekoliko potvrda *xuz* samoglasno *r* je otpalo te je nadomješteno popratnim vokalom *a* / *v* (*arjāv* ‘zao’ (i izvedenice), *ärpa* || *vřpa* || *jřpa*, *ärvati se* ‘boriti se; nastojati’), no inače je sačuvano (*Xrvāt*, *Xrvatīca*, *Xrvāska* (nekoć *Xrvāška*), *xrvāski* (nekoć *xrvāški*), *xřt* ‘hrbat; riblja kost’, *xřteňāča*, *xřdobraz* ‘oštra visoka trava (*Stipa pennata L.*) pogodna za izradu *bruškīnovi metlīc*’, i dr.).

Rjeđe su zamjene *x* fonemom *f* (*čefūla*, *baldakīn* (rom.), *kobōtnica*, *bronkīte* || *brunkīte* (rom.) (relativno novije) ‘bronhitis’, *krēnofke* ‘hrenovke’ (novo), *patrijārka* ‘patrijarh’ (novije), i dr.). Na Ižu i Murteru *f* se dosta zamjenjuje sa *x*, a i obrnuto (usp. Lisac 2009: 103; MURT: 84–89, 99–108; IŽ: 77–87, 104–110). Jedina poznata nam supstitucija fonema *f* fonemom *x* u zaglavskom je potvrđena u leksemu *přxare* (pl. tantum) ‘kronični bronhitis; zaduha, astma’¹⁶⁰ (mlet. *pifaro*, *piffero* ‘puhače glazbalo’, tal. *piffero* ‘frula’), *pixurāti* ‘jedva disati, kao da *svīri u přsīx*’, naspram riječima praslavenskog korijena *pixt’ati* ‘teško disati (ob. od zamora)’, *zapixt’ati se* ‘zadihati se’ (usp. prsl. i strsl. *piskati*; rus. *piščát'*; hrv. *pištati*). Zajedno su *přxare* i *pixurāti* dosta stare posuđenice, iz vremena kad konsonantski sustav još nije imao fonema *f*.¹⁶¹ Prepostavljamo da je ista situacija i s leksemom *vřneri* || *vřnerit’i* (pl. tantum) ‘izrasline ispod

¹⁶⁰ Zanimljivo piše Šimunović (2009: 653): *Pihūra i zōdūha nāše su hrvōske rīči*.

¹⁶¹ Već u Marulićevoj *Juditī* (pisanoj početkom 16. st.) su *pifari* ‘svirači puhačkog glazbala (*trumbite*)’ (usp. URL⁹ (str. 15., 100.)).

brade u nekih koza’¹⁶² (tur. *fener*)¹⁶³ u kojem je, kao i u *pixare*, došlo do pomaka u značenju. Supstitucija *fsa v ili p* karakteristična je za štokavsko narječe (usp. Lisac 2003: 53) i stoga može upućivati na to da je leksem primljen od doseljenika štokavaca.

L. Kao i na čitavom otoku, u glagolskom je pridjevu radnom *I* redovito reducirano: *dâ*, *bî*, *činî*, *râdî*, *znâ*, *žâ*(<*žâti*), *poslâ*, *poznîvâ*, *zamîri*, *prkînu*, *zdf*‘izdjenuo’, *platî*, *bûdî*, *pöpi*|| (vrlo rij.) *popî*, itd. Jedino je u izreci *Aprîl – nâpo popîl*, no, razumije se, to je igra riječi i uvjetovano je rimom prema *aprîl*. U prilogu *žâ* također ispada (usp. SA, 435. *žâ*||*žâl*). U svemu ostalomu što ćemo dalje iznijeti zaglavsko se stanje *I* na kraju riječi i sloga manje-više podudara sa stanjem u svim dugootočkim govorima osim Sali. U Salima se, naime, *I* čuva u svim tim primjerima.¹⁶⁴ Zajednički su (saljski i zaglavski) primjeri redukcije ili promjene *I* jedino sljedeći, od kojih je neke već naveo Finka (1977: 92): *pô* (i izvedenice), *sâpa* ‘salpa’, *zâva* ‘zaova’, *Sâšt’îca* (top.), *Dôčit’*(top.), *Kaštênak*(top.), *kadênak*(Z) : *kadeňâk*(SA, 122), dok je *I* dalo različit konsonant (*v* : *b*) u *bîvno* (Z) : *bibnö* (SA, 34), odnosno *v* : *Ø*, uz različit prethodni vokal u *škropîvnica* / *škropôvnica* (Z) : *škropênicâ* (SA, 358).

U zaglavskom je govoru nevelik broj potvrda čuvanja dočetnoga *I/u N sg.* To su imenice: *pêpel*(|| (mnogo češće) *lûg*), *katafâl*(rom.) ‘mrtvački odar u crkvi’, *bôl*, *môl*‘riba oslić’ (rom.), *fâl* ‘greška pri radu, npr. krpanju ribarske mreže; tvornička greška’ (rom.), *kâl* ‘kurje oko (na nozi)’, *kôl* ‘veliki paket, koleto’ (rom.), *käul* ‘karfiol’, *bûl* ‘poštanska marka’ (rom.), *aprîl* ‘travanj’ (rom.), *sidôl*(novije) ‘tekuće sredstvo za čišćenje’, *trotîl*(novije) ‘TNT, eksploziv’, *refâl* (novije) ‘rafal’ (rom.), *štîl*(fig.) ‘bodež, mač’, i dr. Iznimno u G pl. imenicâ *sjdëla*, *mânula*‘gira’ (rom.) i *mîndula* ‘badem’ (rom.) *I* je reducirano: *sjdë*, *mânu*, *mîndu*. U svim ostalim se čuva: *Gôspe od and’êl*‘zaglavsko proš’êne(2.8.)’, *čêl*(<*čëla* ‘pčela’), *gradêl*(rom.), *intimêl*(<*intimëla* ‘jastučnica’) (rom.), *kanaštrêl* (<*kanaštrela* ‘mreža plivarica’) (rom.), *lumbrêl* (rom.), *pânul* (<*pânula* ‘povraz s udicom’) (rom.), *propêl*(<*propëla* ‘vijak’) (rom.), *vîl*, *zdêl*, *zogâtul*(<*zogâtula* ‘igračka’) (rom.), itd. Nisu brojni pridjevi s dočetnim *I*, osobito stoga što prevladavaju određeni oblici pridjeva (*gnîl* se čuje samo u manje konzervativnih govornika, a *bêl*, *cêl* ne govori nitko).

¹⁶² Usp. SA, 319. *sêrcit’i* ‘dvije jačolike izrasline ispod kozje brade’ ; IŽ, 452. *vînd’er* (tur.) ‘bradavica koja visi; izraslina ispod kozje brade; ukras koji visi.’

¹⁶³ ‘Fenjer’ se, inače, naziva *feralit*’, *ferâ*(rom.).

¹⁶⁴ Sljedeća Finkina tvrdnja vrijedi samo za Sali, budući da se u svim ostalim selima *I* ni danas nije restituiralo, jedino u mlađih pojedinaca u primjerima *žmû(I)*, *krivê(I)*. Evo te tvrdnje: »U ostalim primjerima restitucija glasa *I* sve se više zapoža, osobito u mlađega svijeta, i to najviše u S: *mîsal* : *mîsli*, *posâl* : *poslâ*, *žmûl* : *žmûla* (*žmûlâ* . . .), *kotâl* : *kotlâ*, *maštel* : *maštëla*, *krvêl* : *krvëla* (školjka).« (Finka 1977: 94). Naime, taj „mlađi svijet“ (odnosi se na mlađe 50-ih godina kad je provođeno istraživanje), naši su današnji glavni informanti.

Ima ih tek nekoliko: *nàgal*, *tèpal* ‘topao’, *trûxal*(rij.) ‘trudan’,¹⁶⁵ i eventualno još koji.¹⁶⁶ Kao i u *fâl*, *Ije* sačuvano i u vrlo frekventnom prilogu *přfâl*(sl. *nëxotice*|| *ne xotêt’i*) ‘zabunom, nehotice, greškom, slučajno’ (rom.).

U sljedećim imenicama *I* se u N sg. redovito reducira (osim gdje je zapisano dvojako): *Blâsu* || (vrlo rij.) *Blâsul* ‘Blaž’, *čäva* ‘čavao, veća *brûkva*’, *dê* ‘dio’, *kabâ*, *kotâ*, *mîsa* ‘misao; namjera’, *Mixovî*, *nämisa* ‘namisao’, *pakâ* ‘pakao; paklina’, *Päva*, *posâ*, *sôko* || (rij.) *sôkol*, *svjða* (m.r.) ‘svrdlo’, *stô*, *sô*, *vô*, *postô* ‘cipela’, *üza* ‘uzao, čvor’, *vîta* ‘vrt’, *zämisa*, i dr. Također, u neodređenim oblicima pridjeva: *vëse*, *dëbe*, *kîse* ‘koji je skîsa, ukisnuo se, pokvaren’¹⁶⁷, *gô*, i dr., te prilogu *pô* || *pôlak* ‘pola’ (*pô* i *pô* ‘pola-pola’, *i po* ‘i pol’, *nâ po* || *näpolak*, *pöpolak* || (rij.) *po pô*, *pôdne*, *pônot’e*(pl. tantum) ‘ponoć’, *pônot’ka*). Neki mlađi govornici često bez *I* izgovaraju čak i *gô* ‘pogodak (u nogometu).’

Većina romanizama gubi dočetno *I*: *ând’e* || (nekoć) *än’je*, *anê* ‘metalni prsten za privez (npr. na sidru)’, *bavarô* ‘podbradnik (za dijete)’, *but’ê* ‘želudac peradi, ali i cipla’, *budê* ‘ob. 1/3 mreže *sprteñâče*(*zôg*, cijela mreža = ob. 3 *budëla*)’, *djäva* || (rij.) *jäva*, *facô* ‘rubac, marama’, *fažô* ‘grašak’, *ferâ* ‘ribarska svjetiljka; fenjer’, *jârbu* ‘jarbol’, *kacô* ‘zaimača’, *kampanê* (|| (mlađi) *zvonik*), *karatê* ‘= *bâčva*’, *kavicâ* ‘krajnji konop, vezan za *manâ*’, *konâ* ‘morski kanal; udolina; rij. = *br(u)nâ*, *kvintâ* ‘100 kg’, *manâ* ‘plutajuća oznaka (o mriži, *parangâla*, *vîše*)’, *maštê* ‘kaca’, *meštrâ* ‘maestral’, *mânku* ‘drveni stupić za privez (na brodu)’, *mâšku* ‘držač kormila’, *pat’ê* (<tal. *fiacolla* (?)) ‘ribolov pomoću baklje i sablje’, *pajô* ‘pomična brodska podnica’, *parangâ* ‘ribarska sprava od udica nanizanih na nit’, *pinê* ‘kist’, *pucâ* ‘pročišćivač vode na *gušterni*’, *sîga* ‘vjedro’, *sântu(la)* ‘kum(a) na *kîstu* i *krîzmi*’, *špitâ* (arh.) ‘bolnica’, *tašê* (sl. *ukräjak*, *retäj*) ‘zakrpa, komad kojim se što popunjava (mreža, obuća ili drveni pod, rjeđe odjeća)’, *tinê* ‘dnevni boravak’, *tôrku* ‘tjesak za masline; uljara; količina jedne meljave, *prësa*’, *turnê* ‘koloturić na konopu protiv sukanja’, *trbunâ* ‘zadarski zatvor’, *žantê* ‘poprečna gredica koja drži *pajôli* u *gajëti* i *lë(v)utu*’, i mnogi drugi.

Mlađi u većini navedenih romanizama (od onih koje rabe) restituiraju *I*. I kod starih je *I* redovito u *äpostol*(grč.), *fjtunâl*(=*fjtûna*) ‘orkanski vjetar’ (rom.), *misâl* ‘knjiga iz koje se čita

¹⁶⁵ Npr. u priči o muškarцу koji je mislio da je *trûxal*, *nosêt’i*. Ekscerpirali smo i ovu potvrdu: *Ka je trûxal, mirûje u càri* ‘vrsta mreže’ i *pükne*, *udâvi se* [pâs (morski)].

¹⁶⁶ Tih oblika ima, ali su vrlo rijetki. Najfrekventniji su u muških govornika (koji su, inače, po svim pitanjima manje konzervativni). Kao izvorni govornik, autor ovih redaka, npr., ponekad bi izgovorio *ôbal*(=*ôbli*), *svîtal*(=*svîthli*). No teško je ovdje zaključivati o tomu na temelju nekoliko primjera.

¹⁶⁷ Usp. *skîsani* (<*skîsati*) ‘uzdignut djelovanjem kvasca; pokvaren’, *lût(i)* ‘kiseo (npr. *lemûn*, *kvasîna*); ljut (na koga)’, *sûtîti se* ‘ukiseliti se (npr. *vîno*)’, *jakî* || *paprîn* (*paprëni*) (|| *kî pâli*) ‘jakog, ljutog okusa.’

misa' (rom.), *opôl* 'prvo otočeno vino, bez dodavanja vode i šećera', *štrûdel* (germ.) 'savijača', ali je po svoj prilici bez /ostvariv *arñûl* (rij., arh.) (|| *bubrîg*) 'bubreg' (tal. *arnione*). Dublete su *vê* || *vëlo* 'veo' (rom.) i *rokê* || *rokëlo* 'kolut, svitak konca' (rom.). *L* se vrlo rijetko restituira u *garöfu(l)* 'karanfil' (rom.), *kâpsu(l)* || *kâfcu(l)* 'antibiotik; kap(i)sla' (germ.), *mû(l)* 'mol, mjesto za privez brodova' (rom.) i u riječi nejasne etimologije *grgañô(l)* 'kopneni puž *Helix Aspersa*'

U starijih su registrirane dublete: *trabäku(l)* 'veliki teretni brod' (rom.), *žmû* || *žmân* (rij.) *žmûl* 'čaša' (rom.), *rëfu* || (rij.) *rëful* || (pojed.) *rëfut* 'nalet vjetra' (rom.). Razlikovnu (semantičku) ulogu ima opreka *siñâ* 'malo, mrvicu' : *siñâl* 'znak; signal.' Za usporedbu, u solinskom je toponim i apelativ *žâ*, dok je u zaglavskom *žâlo*.

U srednjem je slogu *I* očuvano primjerice u *dîlba* || *dilîdba* i *krëlce* (dem. < *krëlo*). Uz vjerojatno noviji lik *and'eôski* govori se i *and'êlski* (*Gôspe and'êlsa*). Konzervativni govore *dôlñí* || *dolñí* 'donji', dok je *dôñi* pojedinačna (novija) varijanta. Od toponima su nam ovdje bitni *Dôlâc* i *Dôčit*. U G sg. je stanje ovakvo: *kôlâc* (G *kôlca* || (pojed., rij.) *kôca*), *gôlâc* 'kopneni puž golač' (G *gôlca*), *mûlâc* (|| *mûlo*) 'kopile; (fig.) deran' (G *mûlca*), *Dôlâc* (G *Dôlca* || (pojed. *Dôca*) te *Ždrêlâc* || (pojed.) *Ždrelâc* (G *Ždrêlca* || (pojed.) *Ždrêca*). Etnici su *Ždrêčâni* (m.r., sg.), *Ždrêška* (ž.r., sg.), *Ždrêčâne* (m.r., pl.).

Zanimljivo je promotriti neke etnike i ktetike. Primjerice, govori se *Sîlba* (usp. VR: *Sîba*), ali su etnici *Sibińani* (m.r., sg.), *Sîbinka* (ž.r.), *Sibińane* (pl.), a ktetik *sîbinski*. Saljani od *Sâle* izvode etnike *Sâłani*, *Sâłka*, *Sâłane* i ktetik *sâłski* || *sâłski* || (rij.) *sâłskî*. U zaglavskom je etnik (ž.r.) *Sâłka* || (rij.) *Sâvka* || (samo mladi) *Sâłka*, a ktetik je *sâskî* || (samo mladi) *sâłski*. Za usporedbu su zgodni solinski depalatalizirani likovi *Sâłka*, *sâłski*, te zaglavski leksemi *bîvno* 'bjelanjak', *dîvnica* 'veliki komad dobre zemlje', *kîstîvnica* || *kîstôvnica* 'krstionica' i *škropîvnica* || *škropôvnica* 'škropionica.' Svi ti primjeri ukazuju na to da se u *Sâłka* od primarnog **I*¹⁶⁸ razvilo *v* koje se naknadno obezvuciilo (**I* > *v* > *f*). Također, *sâskî* i *Sîbinka* možemo usporediti s leksemom *kadêńak* 'kadionik, kadionica' u kojem je najzad došlo do redukcije *v* (*I* > *v* > Ø). Ovoj tezi u prilog ide činjenica da se u sporijem govoru kadšto može čuti i lik *sâvski*. No, od *Kâle*, premda su identične glasovne strukture, do depalatalizacije ni do dalnjih promjena nije došlo, pa se govori *Kâłka*, *kâłskî* || *kâłski*. To ponovno potvrđuje našu tezu, već isticanu u radu,

¹⁶⁸ »Razlog promjenama pa i nestajanju glasa /treba tražiti u primarnoj artikulaciji *I*, koje je, po Hammu „bilo tvrdo i velarno obojeno.“ Vokali u svezi sa *I*, djelujući na /asimilacijski progresivno, utjecali su na taj glas da se njegova artikulacija labavljenjem zatvora promjenila, pri čemu su se stvarali uvjeti za stvaranje posebnoga niza diftongâ koji su u raznim govorima (i jezicima) mogli imati više ili manje otvoren ili zatvoren, odnosno prednji ili stražnji karakter u izgovoru neslogovnoga dijela.« (Finka 1977: 93).

kako su glasovnim promjenama podložniji oblici koji se vrlo često koriste od onih manje frekventnih.

L i **ň** su prednjonepčani (palatalni) konsonanti. Izolirani primjeri delateralizacije /l/ u saljskom rječniku (*jubâv, jubîti* (SA, 120), *fijöca* ‘kumče’ (SA, 84)), a i oni koje smo sami, u govoru pojedinaca, registrirali u današnjem saljskom govoru (*patûjak, jüjaška* ‘ljuljačka’), kao i neka druga obilježja toga idioma, dokaz su jače prisutnosti čakavskih crta češćih na jugoistoku (usp. Lisac 2009: 77, 102, 146). U Zaglavu, pak, toga nema. Govori se: *fîlöco* (ž.r. *fîlöca*) (tal. *figlioccio*) *lubâv* || (novije) *lübav, lübîti* || (stariji češće) *bušîvâti, lûl* ‘ljulj’ (◊ *(svüder je)* *lûla i kokûla* ‘među dobrim ljudima ima i loših’), *lûlaška* (novije), *lûläti (se)* ‘ljuljati se; klimati se’ (mlađi) || (stariji) *lëläti (se)* ‘klimati (se); ljuljati (se)’ || *cuncułäti (se)* ‘ljuljati (se); = *zibäti, lât(i)* ‘ljut (na koga); kiseo’ (usp. bilješku br. 167.), *nedîla, pôle, prijateł*, itd. Primjeri su nove jotacije: *ûle, vesêle, zdrâvle...*

Navedimo nekoliko primjera s **ń**: *čûńka* ‘njuška’, *kön* ‘konj (*Equus*)'; nogar za piljenje drva', *närîti* ‘uporno pitati’, *nêrgati* (|| *kuminäti* || *bruntuläti*, i dr.) ‘njurgati’, *nîva, nöño* || *nône* (ž.r. *nöña*) ‘podrugljivo, ob. za blesavu, sporu osobu’, *râń* ‘riba *Trachinus araneus*’, *sâńa* ‘san, engl. *dream*¹⁶⁹, *stâńe* ‘imanje; stajanje; stanje’, *śńûn* ‘s njom’, *žńeje* ‘iz nje’, *Nâusak* (nadimak), itd.

Depalatalizacija je redovita u primjerima: *(nâj)krâjni* ‘(naj)krajnji’, *dalîna* ‘daljina’¹⁷⁰, u oblicima imenice *jänac* (npr. G sg. *jâncă*, N pl. *jânci*), kao i u sintagmi *jagänče* || *jäganče Bôžji*, a fakultativno u *ditfnstvo* i *mekîne*. Analogijom prema *jutreńi, čerâńi* ‘jučerašnji’, itd. imamo *bûrńi* ‘sjeveristočni’, *jûžńi* ‘jugoistočni’, *jäpřšńi* ‘jugozapadni’, *zmörašńi* ‘sjeverozapadni.’

Suprotna promjena, palatalizacija, potvrđena je u primjerima *lufina* ‘lùpina’, *zgöla* (|| *refûzo* (rom.)) ‘zgoljno, odvojeno, čisto’¹⁷¹, *vjälati* (sl. *sklatârîti se*) ‘vrludati, tumarati’, *bacił* ‘bacil’ (rom.) (novije); *cîńa* ‘sjena’, *gnüšasti* ‘gn(j)usan’, *ńeškati se* ‘dvoumiti se; nećkati se’, a može se reći, i u *ńuńářiti* (sl. *nüniti*) ‘dremuckati’, fakultativno u *muženâli* ‘mozak’, *sińot’(a)* ‘sinoć’, *síkńica* ‘manje sito’ i *pońíkva* ‘ponor.’ Za razliku od saljskog, u zaglavskom nije provedena palatalizacija u *plöča, plöška, zaklopîti*. *L* se često palatalizira u konsonantskim

¹⁶⁹ Usp. *sân* ‘san, engl. *sleep*’. U starijih rijetko kad registriramo *sân* za „dream“ (no i tada je pl. *sâńe*), a u mlađih je uglavnom *sân* u oba značenja (u još mlađih i nekonzervativnijih *sän*).

¹⁷⁰ Ova imenica pripada tipu koji završava na -îna (*dumbîna, jačîna*, itd.). Dakle, u liku *dalîna* nije provedena palatalizacija *l*.

¹⁷¹ Npr. *Donêsti t'u mlâdoga koromâča z (s) t sja po Kaštênak i skûxati ga zgöla s kumpîrima. ; Ne pijažâ ga zgöla p sta, č  t'u muj ... ; Göre raspüca (z m la) di je zgöla, bez šk le; u peš ki ne rasp ca z m la. ; Uv tili smo tr st  k li, zgöla sk rdinul* (‘skuša’); *m žda k g li šar n jed no...*

skupovima *bl*, *gl*, *xl*, *kl*, *ml*, *šl*, odnosno *n* u *gn*, dok *mń* može prijeći u *mł* (vidi 3.4.1.). U *mlaskäti* ‘mljacketi’, *pleskäti* (strsl. *pleskati*), kao i u *kuräl* ‘korali’ (tal. *corallo*) nije baš ispravno govoriti o depalatalizaciji. Zanimljivo je (u odnosu na hrv. stand. lik) *ń* u *pêdań* (prsl. *pędь*), odnosno obrnuto u *pövodał* ‘jaka kiša.’

Lateralizacija je ovjerena u primjerima: *gùcał* ‘gutljaj’, *näručał* (G *näručała*) ‘naručaj, naruče’, *pröbučał* (G *pröbučała*) ‘preobuka, presvlaka’, *dëpłu* || *depiju* ‘više, dodatno’ (rom.), *pröpłu* ‘baš’ (arh.) (tal., mlet. *prop(r)io*), *kûrļak* ‘bradavica na ruci’ (usp. *čîrļak* ‘čir’ (prsl. *čirъ*)).

M, n. Kao i u ostalim selima, bilabijalni /m/ prelazi u dentalni nazal /n/ redovito u gramatičkim nastavcima i nepromjenjivim riječima (usp. Lisac 2009: 103–104). To je jedno u nizu tzv. jadranskih obilježja ili adrijatizama¹⁷² (usp. Brozović; Ivić 1988: 84) koja se obično pripisuju venecijanskom utjecaju, a neka se javljaju i u štokavskom. Npr. u prez., 1. l. sg. (*san*, *jesân*, *mîslin*, *čëkan*, *zovîn*, itd.), L, I sg. (*po svîn* || *svêmu šëstu* ‘po svemu sudeći’, *s tûjin* *čovîkun*, *s otûn tvojûn prökletun ženûn*, itd.), brojevima (*sëdan*, *ösan*, *sedandesê(t)*, *osandesê(t)*, *sëdanstô*, *ösanstô*) te vezniku i prilogu (*döčin* || (novije) *čîn*, *sasvîn*).

No u starijih je zabilježen i prijelaz *m* u *n* i u leksičkim morfemima: *sân* (G *samôga*), *Düjan* (G *Düjana* (!)) (ali: *Jerôlim*, G *Jerôlima*), *pântiti* || *pâmetiti*, *zapântiti*, *pânt'eńe*, *o(d)* *pântivîka* || *pântivîka* || *pântibôga*, *pisâjce* (G *pisâjca*) || (starije, češće) *bulitîn* ‘pisamce; cedulja; "biljeg" (trag oštećenja) na emajliranom sudu’ (rom.) || *t'itâba* ‘pisamce; cedulja’ (tur.), *rêzin* (G *rêžina*)¹⁷³ ‘nametnuta vlast (ne državna!), tlačenje, teror’ (rom.), *pöbratin* (pl. *pöbratini*) (rij.), *lubînac* (G *lubînjca*) ‘omiljena osoba’, u zacijelo novijoj potvrdi *mezînac* (G *mezînjca*) (pojed.), kao i u novima: *albûn* (G *albûna*), *kostîn* (G *kostîna*), *islaništa* (pl. *islaništi*), a pojedinačno kadšto čak i *dâtuna* (G < *dâtum* || *dátum* = (arh.) *milêzin* (rom.)).

Dubletni su ostvaraji *katräm* || *katräñ* || (rjeđe) *katräñ* (rijetko *n* u G) (tur.), *bušträm* || (rjeđe) *bušräñ* (rom.) ‘bršljan’ (rijetko *n* u G), *pötonstvo* || *potômstvo* i *mobiïla* || *nobiïla* (rom.) ‘pokućstvo.’ Složeno je stanje u *grûn* || (novije) *gröm* || (pojed., samo u psovci) *grön* || (samo jednom zabilježeno) *grûm* (G *gröma*, pl. *grömi*).

Kao i u većini čakavskih govora (usp. Lisac 2009: 21), dočetno *m* se čuva u imenicama *dîm*, *döm* (rij., literarni lik), *kûm*, *pitôm*, *Rîm*, *zâjäm*, *gřm* (novo; u starijih češće: *plôt* ‘grm(lje)’ ili *kît'e* ‘granje; grmlje’ || *smriči* || *smrdële* ‘grmlje’), *srâm*. Pritom valja upozoriti da imenica glasi

¹⁷² Tu se ubraja i promjena *čk* > *šk*, kraćenje dugog sonantnog *rte* leksički romanizmi (prisutno u zaglavskom), kao i promjena *l* > *j* i cakavizam – gubljenje razlike između *č/c*, *š/s* i *ž/z* (što izostaje u zaglavskom).

¹⁷³ Npr. *Na žënîn rêzin svê čîni äjn-cvâjc.*; *Mène je drûgi cêloga živôta pod nîki rêzin met'â.* È – rêzin, rêzin! Nî me se sparenâlo käko nîku drûgu.

srām, no u funkciji priloga je *srān* (npr. *Dī tī je srām?* *Nīmaš tī srāma ni obrāza.*; *Srān te bīlo zemlē po kōj līzeš!*; *Nī te srān po māteri tūt'i?!* *Muńelo!*). No ipak imamo iznimku u izrazu *zā sran* || *za srān svīta* ‘za sramotu (pred svijetom), za ruglo; zbog srama pred svijetom.’

Naravno, ostvaruje se i nazalna inačica *m* i *n* (*ŋ*), kako u dočetnoj poziciji, tako i u središnjoj (npr. *nalāŋkati* = *nalāmāti* ‘nalomiti (ob. malo granja za potpalu)’, *slāŋka* ‘slamka’), uz mnoge iznimke¹⁷⁴ (npr. *t'īmka* (G <*t'īmak* ‘stjenica’ (rom.)), *stūmka* (G <*stūmak* ‘želudac’ (rom.)), *štrāmca* (G <*štramäc* ‘madrac’ (rom.), *mōmka* (G <*mōmak*) (samo u pjesmi; literarni lik), *lumbrēla* ‘kišobran’ (rom.), *kumpīr*). Katkad dolazi i do eliminacije *m* ili *n* (*üglavno* ‘uglavnom’ (novije), *kufedēncija* ‘komunikacija’, *koferēncija* (novije)).

3.3. Refleks protojezičnih glasova i glasovnih skupina (*d'*, *dəj*, *jd*, *jt*, *zd'*, *t'*, *təj*, *st'*, *sk'*, *čr-*, *wb*, *wzs-*)

D', dəj. Praslavensko *d'* i *dəj* u pravilu su se reflektirali kao *j*, uz novije *d'*. Iznimka je *čād*¹⁷⁵ (G *čādi*) ‘čađa; *maglūšina*, sumaglica’ i *čādavo* ‘čađavo; (fig.) crno, prljavo.’ Očuvala se, dakle, kao i u ruskom, zapravo jedna od dviju mogućih realizacija iz praslavenskog, i to ona u kojoj nije provedena vokalizacija poluglasa (**čadb* || **čadjb*).

Primjeri u kojima je, načelno u svih dobnih skupina (osim najmladih), očuvan čakavski odraz *j*: *arjāv* ‘zločest, loš’, *gōspoja*, *gōzje* || *gōzije* ‘gvožđe, željezo’, *grōzje*, *lōzje*, *sāje* ‘nakupine *čādi* na zidovima’, *vīja* (pl. *vīje*), *prēja*, *sēja* ‘kamena sjeda’, *zijāti* ‘zidati’, *uzijāti*, *uzījen* ‘uzidan’, *glojāti* ‘glodati’, *oglōjen* ‘oglodan’, *rājāti*, *rōjen*, *rōjak*, *žāja* ‘žeđ’ (i izvedenice), *tūji* (ali: *tud'īna*), *rēji* ‘rjeđi’, *mlāji* (ali: *mlad'arija*), *slāji*, i dr. Od starijih se sporadično mogu čuti i *mēja* (rij.) ‘češće u značenju: granično područje između dvaju sela, a vrlo rijetko: granica između dvaju imanja’ (u potonjem značenju redovito: *grībļa*), *mejāš* (rij.) ‘vlasnik susjednog imanja’,¹⁷⁶ (redovito: *griblenāķ* || *diļenīk*).

Primjeri u kojima mladi *j* u glavnom supstituiraju s *d'*: *mej* ‘među’ (mladi: *med'u*), *ugājāti*, *pogājāti* (se) ‘(po)gađati; dogovarati se; teško hodati (*s noge na nogu*)’, *naslajīvāti* se || *naslajevāti* se ‘uživati u tuđoj nevolji’, *oslajevāti* (|| češće: *režintīvāti* (i u moru) (rom.)) ‘oplahnjivati u slatkoj vodi’, *oslājen* (češće: *režintān*), *naxlājen* ‘prehlađen’, *naxlajevāti* se || *naxlajīvāti* se, *prxlājen*

¹⁷⁴ Ipak, ni u sljedećim se primjerima ne ostvaruje čisto *m*, već nazalizirana inačica drugačija od *ŋ*.

¹⁷⁵ Govori se i *sāje* ‘nakupine *čādi* oko *kōmina*.’ Od mladih se čuje *čād'a*, *čād'avo* i „hibridni“ oblik *čād'*.

¹⁷⁶ Usp. u SZ skupini ‘kamen međaš’ se naziva *mejāš*, a u Z je to *grībļa*. U SZ skupini, pak, *grībļa* označava brazdu ili jarak.

‘previše ohlađen; prehlađen’, *oxlājen*, *oxlajevāti*|| *oxlajīvāti*, *dogājāti* se, *odgājāti*(novije, pojed., nikad u konzervativnih!) ‘odgađati’, *nasajevāti* || *nasajīvāti*, *nasājen*, *rasajevāti* || *rasajīvāti*, *rasājen*, *p̄sajevāti* || *p̄sajīvāti*, *p̄sājen*, *posājen*, *sājeno* (ipak, u svih starijih češće: *sād’eno*), *razrejīvāti*, *razrējeno*, *ugrājen* ‘sagrađen’, *ogrājen*, *ograjevāti* || *ograjīvāti*, *procijevālo* (|| *(pro)cidīlo*) ‘cjedilo za čaj ili mljeko’, i dr.

Posljednje rečeno se odnosi i na sljedeće primjere, s time da njih i stariji manje konzervativni kadšto zamjenjuju s *d'*: *ocijēno*, *procijēno* (ali: *šcīd’eno* || *scīd’eno* ‘iscijedeno’; gl.im. *cīdeńe*), *procijevāti* || *procī(j)īvāti*, *polējeno* ‘zaleđeno’, *raspājeno* ‘raspadnuto’ (ali: *pād’eno* ‘koje je palo, 'padnuto'), *sējeno* (ipak češće: *sēd’eno*; gl.p.t. <*sēsti se* ‘skrutnuti se’), *prosējeno* (češće: *prosēd’eno*; gl.p.t. <*prosēsti se*), i dr.

Konzervativni govore npr. *mejā n* ‘među onaj; između onoga’, *mejā n̄* ‘(iz)među njega’, *mejā n̄e* ‘između njih’, a veoma rijetko novije (*i*)*zmēd’u nōga*, (*i*)*zmēd’u nēga*, (*i*)*zmēd’u nīx*. Iznimno kod starih registriramo sljedeće potvrde (dakle, uglavnom su s *d'*): *ukräjeno*, *pogōjeno*, *lūjī*(komp. <*lūd*), a od pojedinca smo čuli *sūje*(inače redovito *sud’ē*, uz pojed. *sūd’e*). Nedavno zapisana potvrda *razrejīvāč*‘tvar za razrjeđivanje, čišćenje boje’ svjedoči kako izvorni govornici i u novim riječima čuvaju stara jezična pravila.

Ipak, *d'* se uvriježilo u sljedećim primjerima: *tud’īna* ("*u tājoj tud’īni*"), *rōd’endān* || *rod’endān* || (mladi) *rōd’endan*, *rād’e* ‘radije’, *pād’eno* ‘koje je palo’, *klād’eno* ‘stavljeni’, *narād’en* ‘koji se dobro naradio’, *prtrūd’en* ‘premoren od truda’, *osūd’en*, *sūd’eno*(stariji češće *dāno*)¹⁷⁷, *pokād’en*, *propād’en*, *osmād’en*¹⁷⁸ || *osmrād’en* ‘koji se usmratio’, *namād’en(i)* ‘namrgoden’, *mlad’arīja* (= *mlādost*, mladež), *urēd’en* ‘uređen (<*urēdīti*); malo ozlijeden (<(u)*rēdīti* (se)), *vīd’en(i)* || *poznāti* ‘poznat, cijenjen’, *zbūd’en* ‘probuđen’, i dr. Držimo da se prije 30-ak godina moglo naći govornike u kojih je u glavnini ovih primjera bilo *j* (usp. neke primjere u SA).

Jd, jt. Ovi su skupovi dobro očuvani u govoru svih dobnih skupina, za razliku od susjednih govora (S, Ž) u kojima se i od starih češće čuje *t'*. Jtimamo u: *dōjti*(nsv. *doxājāti*(arh.) || *doxodīti* || (novo) *dolāziti*), *nājti* || (rjeđe) *pronājti*(nsv. *naxājāti* || *naxīvāti* || *najd’īvāti* || (rij.) *najd’evāti* || (rij.) *naxodīti*), *pōjti*(nsv. *xodīti*) ‘poći, ići, otići’, *prōjti* || (stariji češće) *pasāti*(rom.) (nsv. *proxājāti* (*škōlu*)) || (rij.) *proxodīti* || (rij.) *projd’īvāti* || (rij.) *projd’evāti* || (najčešće) *prolāziti*, *pasīvāti*), *zājti*‘zaći, *zapāsti*(nsv. *zaxājāti* || (rij.) *zaxīvāti*; *zapādati*); zahvatiti; zamesti; pokupiti

¹⁷⁷ Npr. *Vaļa nī(n) (bīlo) dāno* ‘valjda nije (bilo) suđeno.’

¹⁷⁸ Trenutno ne možemo pronaći taj primjer, ali čini nam se da je bilo zabilježeno starije *osmādījen*.

(npr. stado ovaca) (nsv. *zajd'ivati* || (rij.) *zajd'evati*)¹⁷⁹, *obâjti* (nsv. *obaxâjati* || *obaxivati* || *obaxajivati* || *oxâjati* || *obajd'ivati* || *obajd'evati*) ‘obići; potražiti; pretražiti; snaći, zadesiti’,¹⁸⁰ *snâjti se* (nsv. *snajd'ivati se* || (rij.) *snajd'evati se* || *snalâziti se*) (|| škorlôviti se (možda <mlet. *scorlaure*)), *razâjti se* (nsv. *razajd'ivati se* || (rij.) *razajd'evati se*) ‘razići se; raspršiti se.’ Pojedinačni, moglo bi se reći „improvizirani“ (analoški) oblik *ûjti*, registriramo vrlo rijetko u starih, češće u mlađih; najčešće je *ût'i*, a rjeđe se čuje nekoć jedini oblik *ulîsti* (nsv. *uliživati* || *uliževati*) ‘ući’ ili *intrâti* ‘ući (rij.); susresti’ (tal. *entrare; incontrare*), odnosno *zlisti* (nsv. *zliživati* || *zliževati*) ‘izaći’ (više fig.; ob. je nekoć, kao i danas, bilo *zîti*).

Stariji redovito govore *zîti* (nsv. *zid'evati* || *zid'ivati* || *zidovati* || *sxâjati*) ‘izići, izaći’ (< * *iz+it'i*), a od mlađih se može čuti i analoški oblik (*i**zâjti* (nsv. *izlaziti*). Ne postoji glagol ‘ići’ u tom obliku, već *xodîti* ‘ići; hodati’, a oblici prezenta su posuđeni od glagola **gresti* (infinitiv nije u upotrebi!): *grîn* || *gr n* || *gr n* (|| (mlađi i nekonzervativni) *gr n*), *gr š*, *gr *, *gr mo*, *gr te* || (pojed., rij.) *gr ste*, *gr du*. Od **it'i* su sačuvani oblici svršenog prezenta (*îdin* || *pôjdin*, *îdes* || *pôjdeš*, itd.) u značenju ‘otidem, odem, pođem’, odnosno gl.p.r. (*š  * || *pôša*, *š  * || *pôšla*, itd.). Nije ovjeren glagol **sî(j)ti* / *sâjti* (usp. Finka 1977: 131 *sâjti*), već se govori *kalâti se* (rom.); ne govori se **pri(j)ti*, *prît'i*, ni sl. (usp. SA, 280. *prîti*), već *dôjti bl zu*, *p st p ti*, i sl.; umjesto *dos jti* (usp. SA, 72) govori se *dos t'i*.

Jd je uvijek u prez. navedenih glagola (npr. *dôjdin*, *dôjdeš*, *dôjde...*), u imperativu svih glagola, s tim da se od *pôjti* čuje skraćeni oblik *p j*, *p jmo*, *p jte*, a vrlo rijetko *pôjdi...* Također, *jd* je ovjeren u prilogu *dojd t'i* ‘idući.’

Zd! Praslavensko **zd'* dalo je tipičan čakavski rezultat *žju* oblicima imenice *d  z* || (rjeđe) *d  z* ‘kiša’: G sg. *d  ja*, D, L sg. *d  ju*, I sg. *d  jun* || (starije) *da  jn*; N pl. *d  ji*, G pl. *d  jov*, D, L, I pl. *d  jima*. Neobičan je lik *mu  n  li* || *mu  n  li*¹⁸¹ (pl. tantum) ‘mozak’ u kojem je, po svoj

¹⁷⁹ Npr. *S  nce t' e z  jti pri  ja p  t   ri.*; *Tr  vi se je, n  s  t  nak, b  ti t  ote ka je r  da p  ucala i z  šla ga je b  umba (i ub  la).*; *  to spo st  la z  jd   (metl  n)*!; *Z  jd     fce i dog  ni x   u   s  k!*

¹⁸⁰ Npr. *Xod   san ob  jti m  sline.*; *Ob  jdi j   li se t  ote zav  ga pr  sl.*; *Ob  ša san c  lu k  t'u i n   je n  der.*; *Dr  uga t' e te ob  jti ka se j   zv  jin, j   ti gov  rin!*; *Ob  jti e me t  uga i nev  la. N  t' e k  sno, ne b  j se.*

¹⁸¹ Razlikuju se *mu  n(j)  li* ‘mozak’ (< **mo  ž  n*) i *m  zak* ‘moždina, koštana sr  ’ (< **mozg  *), prema riječima informanata: *M  zak je kros k  sti, a   no u v  hu gl  v   se zov   mu  n  li (i   lad  na, i   ivin  eta)*; *Mu  n  li oli mu  n  li, k  ako   t' e  , se zov   m  zak u gl  vi od   ovi  ka,   fce, r  be, pr  šca, m  ške...* *Mu  n  li su d  bri fr  gani. T  amo po   friki kap  n  ak zn  mu majm  nu i fr  ski mu  n  li id  .* *M  zak* (G *m  šca*, pl. *m  sc  * || *m  skov  *) je i ‘konopac provučen kroz oka na krajevima mre  e.’ U novije vrijeme *m  zak* sve više potiskuje izvorne likove *mu  n(j)  li* i *mo  žd  n* ‘mozak’ (mladi ih uopće ne koriste). Danas se razlikuju genitivi: od *m  zak* ‘covječji mozak’ (G *m  zga* (*T   n  ma   n  jka z  na m  zga u gl  vi!*), pl. oblik nije potvrđen) i od *m  zak* ‘životinjski mozak’ (G *m  zga* || *m  ska* || *m  šca*, pl. *m  sc  *). Ipak, za ‘životinjski mozak’ jo   se uvijek najčešće govori *mu  n(j)  li*, kao što se i *ar  n  l* češće može čuti u značenju ‘životinjski bubreg’, a *j  tra* u značenju ‘riblja jetra.’

prilici, otpalo *j* (usp. u saljskom je dubletno: *možēna* || *možjēnā* (SA, 191), a u SZ skupini *muženā*), kao i u *dažiti*. No čuje se isto tako i *ždu* liku *moždāni* (pl. tantum) ‘mozak’ koji se (barem danas) osjeća stilski afektivnijim.¹⁸² Pored toga, registriran je i refleks *žd'* u *žvīžd'āti* || *zvīžd'āti* ‘zviždati.’

T', təj. Refleks *t'* i sekundarne skupine *təj* je uobičajen, *t'* čakavskoga izgovora (*nōt'*, *pēt'i*, *svīt'a*, *srīt'a*, *vot'ē*, *Božīt'*, *mlatīt'*, *napjēt'en(i)*, *okit'en(i)*, *zimōt'a*, *līšt'e*, *prūt'e*, *kīt'e* ‘granje; grmlje’, *zlit'āti*, itd.). Dakle, nova jotacija je provedena (usp. Lisac 2009: 101). Ipak, iznimka je, redovito u govoru starijih, *trēti(G trētoga)* ‘treći’, *trēti dē* || (novije) *tret'īna* ‘trećina’, kao i 3. l. pl.¹⁸³ *öte* || *öt'eju* (<(o)tīti), odnosno nenaglašeno *te* || *t'eju*, niječno *nēte* || *nēt'eju* ‘neće.’ Mjesto zb.im. *brät'a* govori se pl. *bräti*, jedino je u prov. *Sēdan brät'e - jēne gäť'e*. Inače, lik *brät'a* izvorni govornici osjećaju učenim, *gospōskin*. Ne postoji lik *nēt'ak* ni sl., već *nēput* (ž.r. *nēfča*).

St', sk'! Skupina *st'*dala je *št'*, što je i očekivano u ikavsko-ekavskom dijalektu (usp. Lisac 2009: 101). Jedino je u primjerima *skücati* (*se*) ‘štucati (se)’,¹⁸⁴ i *skücavac* ‘štucavica’ te *kliška* (pl. *kliške*) ‘rakova kliješta (jedna)’, *kliške* (pl. tantum) ‘kliješta (alat)’ i *kliškār* ‘škorpion’ došlo do promjene u *sk*, odnosno *šk*.

Od primjera u kojima je u vijek *št'*¹⁸⁵ izdvajamo: *budalāšt'īna* (novije), *darōvšt'īna*, *godīšt'e* ‘godina’,¹⁸⁶ *gospodāršt'īna* ‘(fig.) upravljanje, vlast (nad kime)’, *gūšt'erica*, *gršt'āvak* ‘grkljan’, *gršt'īca* ‘snop(ic), svežnjić (npr. slame)’, *xōmuš'* ‘gusti dio stabla (*kosmāto*,

¹⁸² Npr. *Smē si mi pāmet i moždāni!* ; *Vīše mi je do moždānov dōšlo.* ; *Moždāni bin je razbīla ka bi mi tō prtākla!* ; *A po glāvi me näjvīše tūčē:* *po tīmenu, moždānima.* Samo jednom prilikom zabilježen je (novi, analoški) oblik *mōždan* (*Rēka je da tī je mōždan povrīd'en u kičmi*).

¹⁸³ A: *Öte dōjtī?* B: *Brīga mēne, 'kō te i ko nēte!* ; Futur (3. l. pl.): *Ponēste* || *ponēšt'eju*; *dāte* || *dāt'eju*; *dōjte* || *dōjt'eju*, *pāste* || *pāšt'eju*, itd. U jednini (3.l.) smo par puta zabilježili (*öte un pōjti?*; *čā te un nēmu*), no već su i sami dotični govornici poimali takav lik kao vrlo arhaičan (ipak, pitanje je radi li se tek o pogrešci, budući da ni u govoru najstarije Dragovke nikad u 3. l. sg. nije registriran takav lik). Inače se do danas kod ponajboljih izvornih govornika čuva opozicija: *un t'e*: *öni te, rēka je da öt'e*: *rēkli su da öte*; *un nēt'e platīti*: *öni nēte platīti*; *uzēšt'e (un)*: *uzēste* (*öni*), itd. U Solinama nam je jedan informant (rođ. 1940.) priopćio kako je tako govorila njegova prabaka. Danas se može čuti samo u Z, L i D. Općenito se najbolje čuva u *nēte* (u mnogih govornika koji inače govore *t'eju*). Finka (1977: 133) tek usput spominje da se »gdjekad čuje i arhaična varijanta prezenta: *öt'u*, *öteš*, *öte*, *ötemo*, *ötete*, *öteju.*« U Salima je ta pojava danas u potpunosti isčezla pa nije teško shvatiti Finkine riječi. No nije nam jasno kako mu je promaklo nešto što i danas živi u govoru najstarijih Zaglavaca (a i autora ovih redaka).

¹⁸⁴ *Zasküclo mi se je* ‘zaštucnuo sam.’ ; A: *Sküca mi se, nīki me spomīne.* B: *Jē, bāba na gövnu!* Međutim, glagol u značenju ‘pucketati (prsti(ma))’ glasi *št'ūcati* (sv. *št'ūknuti*).

¹⁸⁵ Dakako da se ovo odnosi na starije govornike jer mlađi ni ne koriste većinu primjera koje navodimo ili ih pak izgovaraju s novim *št* (npr. *štēta*, *štāp*).

¹⁸⁶ *Godīšt'e* || (rij., više fig.) *lēto* ‘godina’ (*Nāš māli īma osavnājst lēt, prāvi mladīt*'; *Nisān ni jā o čēra, īman i jā osandesē lēt, pasānix!*); usp. *gōdina* ‘=vršnāk; (fig.) obilna kiša’ (*Mī smo gōdine;* *Dī si, gōdino!*; *Dažī kāko (eřna) gōdina*); *gōd* ‘obljetnica smrti.’

obrešt'ëno', *Igrîšt'e*(arh.) || *Ravânac* 'središte Zaglava', *jošt'ë* || *jôš* 'još; još uvijek', *korišt'ëno* || *duperâno*(rom.), *košt'ë*(zb.im. <*kôst*>), *košt'iča*(dem.), *košt'ina* || *košt'ürina*(augm.), *kôšt'un*(I sg. <*kôst*>), *lašt'iti se* (|| *läskati se*) 'sjajiti se', *lupêšt'ina*, *lužîšt'e* 'mjesto gdje se baca pepeo; mnogo pepela', *marošt'ina* 'sorta grožđa', *mîšt'ani* 'mještanin', *munjêšt'ina* 'ludost; ludorija', *napašt'iväti* || *tintäti* 'napastovati', *nâtašt'e* || *na prâzân stümak*, *nîšt'e* || (arh.) *nîš* || (novije) *nîšta*, *ognîšt'e* (arh.) || (danasa redovito) *kömin*, *oprôšt'eno*, *Päkošt'ane* (selo), *pešt'ika* 'zemlja puna sitnog kamena (*pešt'ikasta*)', *pišt'ur* 'mjehur na koži, plik', *plûšt'ävac* 'sorta sitnog grožđa', *prîšt'*, *pûšt'ati*, *sîrišt'e* 'sirilo; dio želuca preživača iz kojega se dobiva sirilo', *siromâšt'ina*, *skorišt'iväti* 'iskorištavati', *smetlîšt'e*, *smâšt'en(i)* 'zgnječen (ob. *grôzje*; inače, *smêžiti* || *z/žgnâviti* 'zgnječiti)', *spišt'ati* 'ostati bez soka (*grôzje*)', *št'apikäti* 'podupirati se štapom pri hodanju', *št'ëta*¹⁸⁷, *št'ëtit*¹⁸⁸, *št'ipälica* 'štipaljka za rublje', *št'ipäti* (sv. *ušt'ipnüt*), *št'âp*, *täšt'e* (sl. *prôsto*)¹⁸⁹ 'prazno; čistina', *tašt'ina* 'snažan osjećaj gladi i slabosti', *tûšt'* 'vrsta trave kojom se liječe rane', *uništ'en(i)*, *upropâšt'en(i)*, *vošt'ëni*(*vošt'îm*), *vošt'enica* 'svijeća voštanica', *zarešt'în* (*zarešt'ëni*) 'zarastao', *zatišt'ati* 'ukočiti se dugo *sidêt'î*', itd.

Vrlo rijetko se čuje *gröbišt'e* || *gröbište*, kao i stilski obilježeno *kapišänat* (rom.); prevladava *gröble*, uz *cimîter* || (rij.) *cimatôrij(e)* (rom.) 'mjesno groblje.' Dubletan je lik i *divlâšt'ina* || *divlâština*. Nikada se ne govori *dvorišt'e* ili sl., već *dvôr*.

Sekundarna skupina *sk' dala je *št'* u prezentu, npr. *iskäti* 'tražiti' (*išt'in*), *prtîskäti* (*prtîšt'in* || *prtîskan*), *stîskäti* (*stîšt'in* || *stîskan*), *pleskäti* 'pljeskati; tući' (*plêšt'in*).

Rijetke su iznimke (*št'*) koje pripisujemo nečakavskom utjecaju, bilo onomad od strane štokavaca - prebjega pred Turcima, bilo posredstvom medija i školovanja u novije vrijeme. Primjeri isključivo sa *št*: *bratôvština* 'vjerska bratovština' (starije, arh.: *sküla*), *neimâština* (|| češće) *potrîba*, *ostâvština*, *ploština* 'površina' (izvorno), *plâšt* 'plašt na kipu Gôspê od and'êl', *počîvâlište* 'mjesto gdje se počiva s bremenom', *potrîpština* || (rjeđe) *poxvišta* 'najnužnije stvari',

¹⁸⁷ 1. *Št'ëta* || (rij.) *škôda* (germ.) 'čin nanošenja štete; (fig.) spolni čin; (|| *karešt'ja*) počinjena materijalna šteta' (*Öfce su šlë u št'ëtu i popâsle tfsje. ; Šl' su u št'ëtu (= (fig.) jebâti se); Učinî mu je št'ëtu || zakavešträ mu je.*); 2. *grxôta* || (novije, rij.!) *št'ëta* '(u službi uzvika) izražava se žaljenje zbog propuštenog, propalog, itd. (užasna šteta); moralna šteta (ponekad u vezi s materijalnom)' (npr. *Grxôta je da ötu nôvu mäju zakaroňâš (šporkâš)*; A: *Nêt'u pojti, i t'â ! B: Ma grxôta je, sînko (od Bôga i o(d) svîta)! ; Jô(x) mèni, grxotê Bôžje!*).

¹⁸⁸ *Št'ëtit* (gl.p.t. *št'ët'en*) 'oštetiti (što); iščašiti (ruk ili nogu)' ≠ *škôditi* || *ûditi* 'nepovoljno utjecati ili djelovati; štetiti (komu)' (*Čâ löčes ka ti škôdi?!* ; *Poñ je škùntra pânda mu je naškôdilo ; Nîšta mu ne škôdi*).

¹⁸⁹ U strsl. je *tâčb* 'prazan; gladan; uzaladan; suvišan, ništavan; nemoćan, malen', a *tâče* 'uzalud.' Usporedimo to sa zaglavskim primjerima: *Va vîn dlânu*, *va vômu tâš'temu* (va vîn ča je gölo) me bolî bôlun bôlomice. ; *Opârnica vet'înun zîde po spâzuxâl od rûk*, *u vâ vo tâš'te*. ; A: *Dî je bîla gujîna?* B: *Nämô na tâš'temu* || *prôstomu* || *t'arîni* ('na čistini, na proplanku'); *Tâš'er bôk* (pl. *tâš't'i bôci*) 'slabine': ALI: *utâšte* 'uprazno, utaman' (*Cinît'eš me da spoménin îme Bôžje utâšte*).

prīxōdište ‘mjesto gdje se mreža šumīva, steže’, *stēzalište* ‘istezalište za brodove’, *štītīti*(novije) || (češće) *brānīti*, *tīštīti*. Najnovije potvrde mimo staroga pravila su: *bōt’alište*(stariji redovito: *zōg* (mlet.)), *igralište*, *prīstanište* ‘trajektna luka’, (*u*)*štēdīti* (stariji redovito: (*za*)*spareňāti* (mlet.); pojed. mlađi: (*u*)*špārāti* (germ.)), *štēdīv* (stariji redovito: *spareňōž* || (rij.) *spareňūž* (mlet.)), *štēdīa*(stariji redovito: *spareň* || (rij.) *spareňāncija*(mlet.)), *štikadēnt* ‘čačkalica’ (rom.). Relativno noviji primjer koji je „adaptiran“ je *partizāšt’ina* ‘ideologija NOB-a; partizanska vlast.’

Međutim, ima, dakako, i *št(<st)* u romanizmima (*maštē*‘kaca’, *pištōla* (nekoć) ‘pištolj; nadimak’, *štīl* ‘(više fig.) bodež’,¹⁹⁰ (mlet. *stilo*, *stilēto*), *teštamēnat* || *taštamēnat*, *taštāti* ‘(fig.) = *kūšati*’, *bēštīja* ‘= *skōf*’, *beštīmāti* ‘psovati’, *paštōžo*(opr. *ukōrno*) ‘meko, gipko, savitljivo’, itd.), ali i *št’* (<*st*, *sch*) (*fišt’āti* (|| *rūkāti*) ‘trubiti (*vāpōr*); = *žvīžd’āti*’, *mūšt’*¹⁹¹ || *profūm* ‘parfem’, *pošt’ēr*‘poštar’ (mlet. *postiēr*), *rišt’*‘rizik’, *rišt’āti* (|| (novije) *rizikāti*) ‘riskirati’, *št’īga* || *št’īgaīca* || *rekēc*, i dr. ‘periodična oscilacija mora uz obalu’, *št’īka* ‘špranja; (fig.) = *pr(i)bodica*, *špūnta* (rom.), i dr., zajedljiva riječ’, *št’ikēta* ‘drvena letvica (za strop i pregradni zid)’, i dr.).

Izvanredno je zanimljivo da neki mlađi govore (*i*)*spāšt’āti*, dok je u najkonzervativnijih redovito *spāštāti*. Radi li se o restituciji staroga stanja ili pak analogiji, nije jednostavno odgovoriti. Prema našoj prosudbi, ipak će prije biti riječ o analogiji ili pak saljskom utjecaju. Također, od mlađeg govornika smo registrirali *trēšt’ē*‘triješće (za potpalu)’ što stari nikad nisu ni čuli, već *zbīčje* || *zbīčle*, *snīt*, *s/šužbēle*, *pizdopāl*ili *dašt’īce*(sve za *snit’īvāti ogāñ*), dakle, riječ je o posuđenici iz saljskog (usp. SA, 386).

Čr- Inicijalno starojezično *čr*-u konzervativnih je očuvano u sljedećim potvrdama: *črīpńia* ‘peka’, *črīšńia* ‘trēšnja’, *črīvo*(dem. i nadimak *črīvce* || *črīfce*), *črīfca* ‘vrst trave’, *čjīmaʃ*¹⁹²‘crvena (tamnosmeđa) nabita zemlja podno obradive’, *črmīlīva zēmļa* ‘tamnosmeđa zemlja, *čjīmaʃ*, *čjīv* (dem. *čjvīt*)‘crv; boja za bojenje tkanina; opruga na *škārami od rīza*’, *črvārija* ‘kemijska bojadisaonioca tkanine; zagr. top. (u Bučjaku, udubina u kamenu sa zelenom vodom)’, *črvīti* (gl.p.t. *čjvīlen*) ‘bojati tkaninu, pređu, mrežu’, *očrvāti*(gl.p.t. *očrvāñ*) ‘ucrvati se.’

Iznimke su *cīni*, *cīnīti* (se)(i ostale izvedenice), *cīlēni* || *cīlēni* (*cīlīn*) (|| (novije) *cīv-* ‘crven’, *cīlenīca*‘zemlja crvenica’, *cīlēnkasti* || *cīlēnkasti* (*cīlīnkasti*)(|| (novije) *cīv-*) ‘crvenkast’,

¹⁹⁰ Npr. *Prītī mi se je da t’ē mi štīl u sīce zabōsti*. ; (fig.) *Ka mi je ötu besēdu rēkla, prāvo mi je štīl u sīce zabōla*.

¹⁹¹ No, postoji i leksem u kojem se čuva *sk* (<mlet. *muschio*), *mūsak*, a koristi se samo pri poredbi s nečim iznimno ugodna mirisa: *Kī je rēka da vā sīr smēdī?? Vōńa līpo kāko i mūsak, a nēmigo smēdī!*; *Rečē se: "Vōńa kāko i mūsak." Zāč, nē znan. I vīno īsto, i īdeńe ka līpin vāńun udāra.*

¹⁹² Zanimljivo je tumačenje ovog leksema: »Tjarmāl (Ćārmalj) = *Antares* (alfa Škorpiona): ovaj arhajski naziv potječe iz Starog istoka i povezan je s indovedskim *karmilika* i armenskim *Karmir*. To ime znači "crvenica" po tamnocrvenoj boji ove južne zvijezde koja je oličenje krvavog zloduha rata i potresa iz Vejskih legendi.« (URL¹⁰).

cjleniti (se) (|| (novije) *cjv-*) (i izvedenice), *cjnika* ‘hrast crnika’, *cjničilo* ‘crnilo glavonožaca’, *cjnilo* ‘tinta’, *cjnik* ‘vrsta crnog grožđa’, *cjnavina* ‘crna površina (npr. morskog dna)’, *cynomānasti* ‘tamnije puti ili dlake (ovca)’, *cjenčinasta (ôfca)* ‘=ôfca kâ prolîva na *cjeno*’, i dr. Iako neki tvrde da se prije moglo čuti *cjeni*, mišljenja smo da je to, ukoliko je uopće postojalo, bilo pojedinačno, osobito s obzirom na top. *Cjena mocira* (nazivi toponima, naime, obično odolijevaju jezičnim mijenama), a i na starije zapisane potvrde.¹⁹³

Za usporedbu, *čr-* je jedino u SZ skupini do danas očuvano i u tim primjerima, npr. D: *čni*, *čjeli* (uz novije *cj-*) ili So: *čarni*, *čarjeli* (uz novije *car-*).

Wz, wzs-. Nećemo ponavljati potvrde odraza prijedloga *wz*, ujedno i primjere jake vokalnosti, navedene u 2.6. Ponavljamo tek kako se *va || u va*¹⁹⁴ realizira samo u vezama s nenaglašenim oblicima zamjenica ((*u*) *vâń*, (*u*) *va vôga*, (*u*) *vâ se*, (*u*) *vâ né* ‘u njih’). Te oblike stariji redovito koriste, dok od sljedećih, karakterističnih za mlade, stariji rijetko koriste samo prvu, a ostale nikada (*u néga*, *u (o)vôga*, *u sèbe*). No, u svih dobnih skupina *u* je u ovim primjerima: *u grâd* ‘u Zadar’ (stariji razlikuju od *na grâd* ‘(otići) u grad na dulje vrijeme’), *u môre*, *u prvidân* (|| (mlađi) *ponedîlak*), *ü mene || kôd mene* ‘kod mene’, *u nîx || ko(d) nîx* ‘kod njih’ (mlađi ob.: *kod mène*, *ko(d) nîx*). Rijetke su redukcije *u*.¹⁹⁵ Usput budi rečeno, uz sate stariji ne koriste prijedlog *u* već *na* (A: *Nâ ku âru part'îva?* B: *Na čëtre i po.*), a u datumima ne koriste redni broj, već *na + glavni broj* (*Svëti Ante je na trînajst züna*).

U prefiksalnim složenicama refleksi su *u*, *v*, *va* ili *Ø* (primjere s *va* vidi u 2.6.). *U* je redovito u *udovâc || udovâc*, *udoviča*, *ubiti*, *ubostî*¹⁹⁶, *utočiti*, *utörak*, *uskrsnuti* ‘uskrasnuti; iskrasnuti’, *umoriči* (se), *unûtrix* (arh., rij.) ‘unutra’, *ükraj* ‘pokraj’, *u sr̄* || *ü sr̄* ‘usred’, itd. *V* je u *vnûk* (dem. *vnüčit*), *vnûka* (dem. *vnüčica*), *pravnûk || prâvnûk*, ali je redovito *u* u zb.im. *ünučad*. Pojedinačne su varijante *nûk* (dem. *nüčit*) i *nûka* (dem. *nüčica*). Redukcija inicijalnog *u*

¹⁹³ U pjesmi „Od kada su Mleti sagrajeni“ koju je Matija Šešelja 1886. g. kazivala Jakovu (Jakši Čedomil) Čuki pronalazimo *cjleni* (*Lipo ga je preobukla mleta, Ma sve lipo u škrlet crljeni.*) (usp. Milanja 1998b: 169), kao i u „Ide Janko u goru zelenu“, „Dva su vrha (/bora), oba su jednakia“, pjesmama koje je ista osoba pod starost (1953.) kazivala Olinku Delorku (*nego zmiju u crljeni oko. ; ki ti dade vina crljenoga*, itd.) (usp. Delorko 1954: 226, 229–230).

¹⁹⁴ Finka (1977: 83) navodi samo *va* (npr. *vâ me* (*û me*)) pa prepostavljamo da se *u* počelo dodavati u novije vrijeme. Neki su naši informanti uistinu rijetko govorili *u va*. No, primjeri koje isti navodi, kao *û me*, *û te*, *û nî*, *û nû* nisu se zacijelo *nikad nigdje na otoku* govorili (jedino možda u Salima). Govori se čak i *vâ se* || *u vâ se*, a jedino u (novijoj) izreci je *û se* (*üzdaj se* *û se* *i u svôje klüse!*).

¹⁹⁵ Npr. *Sâgdan san kopâla, a blâgdan san ôfce čûvâla* (‘u svagdan / svagdanom, u blagdan / blagdanom’); *Žmû(n) cêloga mòreš popiši svâko dôba*. No za razliku od govora SZ skupine, u zaglavskom ne možemo potvrditi primjere kao npr. *Xödi küt'u*, *Grîn grâd*, *Mî smo rodù* ‘mi smo u rodu’, *Šâ je Vëli Rât*, itd.

¹⁹⁶ Usp. samo u D u najstarije govornice: *vabostî*.

(*< v < wž*) je registrirana u čéra ‘jučer’ (|| *učéra* kod rijetkih pojedinaca; u mladih često *jučér(a)*), *čeráni* ‘jučerašnji’, *játro* ‘ujutro; jutro’, *nátra* ‘unutra’, *nutréni* ‘unutarnji’, *véčer* ‘uvečer; večer’, *zglávje* ‘uzglavlje’, *zalüdu* ‘uzalud’, u novijoj riječi *ópt'e* (|| (starije i češće) *nájka/nánka/nánci/nánka zjna*) ‘uopće’ a kadšto i u (*u*)*zdíxati* ‘uzdisati.’ Potvrda redukcije u središnjem slogu registrirana je u *zamán* ‘uzalud’ (< prsl. *za *və manə*). Metateza je provedena u liku *švenác* (pl. *švínici* || *švěnici*; dem. fig. *švénko* || (nekoć štokavska obitelj *Dájmovi*) *šénka*) ‘uš’ (< prsl. **vəšenəcə*).

Skup *wžs*- dao je *sv-*, odnosno došlo je do metateze (*sví*, *svě*, *svä*, *sväki* ‘svaki; svatko’, *sväka* ‘svaka; svašta’, *sväko*, *sväčigov* ‘svačiji’, *svüder* (|| (novo) *svügdi*) ‘svugdje’). Odstupanje potvrđuje naziv svetkovine *Sisvěti* (G *Sisvětix* || *Sisvět*) ‘Svi sveti.’ Nepremetnuto je i *svás* ‘sav’, uz dodano inicialno analoško *s*, ali je u kosim padežima premetnuto (G *svěga*, itd.). Metateza nije provedena ni u *ságdan* (opr. *blágdan*) ‘svagdan, radni dan’, *sagdáni* (|| *svakidášní*)¹⁹⁷ ‘svagdanji, svakodnevni’, s time da je reducirano inicialno *v*.¹⁹⁸

3.4. Konsonantske promjene

Poznato je kako se čakavski konsonantizam odlikuje slobodnom distribucijom suglasnika, no i znatnim ograničenjima u vezama suglasničkih fonema (usp. Lisac 2009: 21). Radi lakšeg izgovora, suglasnici različiti po zvučnosti se jednače, odnosno provodi se asimilacija¹⁹⁹ (naravno, uz odstupanja, npr. u zaglavskom: *jáčmak* ‘ječmenac’), ali nerijetko dolazi i do razjednačavanja suglasnika istih po zvučnosti, odnosno disimilacije²⁰⁰ (iznimka npr. *pod bôr*, dok je npr. na Braču ostvarivo *pol bôr*, a na Ižu *poj bôr*). Također, dolazi do gubljenja početnih suglasnika, osobito okluziva. Lisac (2009: 21) ističe važnost primjera različitih pojednostavnjivanja suglasničkih skupova.

¹⁹⁷ *Obúci sagdánu röbu, a némigo blagdánu!* ; *Kí se naučí kürbovati od málíh nôg, têlo väik íšt'e tü šporkícu, pa to spáde káko i krûx sagdáni!* ; *Mlîka fâli u küt'i, tríbalo bi ga dobäviti dän-pô dan.* Tô je potriпština svakidášňa.

¹⁹⁸ Usput, u zaglavskom je inače očuvano *v* u suglasničkoj skupini *vr* (četvrti, tvřdi, čvřsti, čvřst' áxan ‘poprilično čvrst’, *svráka* (literarni lik; dakle, ne kao domaći naziv ptice, već samo u pjesmici, i tada se može čuti i *sráka* (zbog igre riječi)), itd.) (usp. Lisac 2009: 22).

¹⁹⁹ Da budemo precizni: »Asimilacija je približivanje u izgovoru ili potpuno izjednačavanje dvaju susjednih glasova (mogu biti jedan do drugoga ili u susjednim slogovima).« (Kapović 2008a: 132).

²⁰⁰ Preciznije definirano: »Disimilacija je udaljavanje u izgovoru dvaju susjednih glasova (mogu biti jedan do drugoga ili u susjednim slogovima).« (Kapović 2008a: 133).

Cjelokupan prikaz promjena suglasnika i suglasničkih skupova iziskivao bi podrobniju obradu, premda smo i ovdje nastojali obuhvatiti ih što više.²⁰¹ Neke smo već i naveli u 3.2. Popis koji donosimo u nastavku valja nadopunjavati. Kako će biti i upozorenio, neke primjere donosimo tek radi usporedbe sa standardnojezičnim likom (npr. *skriňa*, *sliňa*, *žiřna*), tj. u njima nije došlo do promjene u odnosu na praslavensko stanje. Također, ima potvrda za koje je pretpostaviti da su prispjele izravno iz venecijanskog dijalekta (usp. Boerio (1867)), budući da u ostalim romanskim jezicima, koliko nam je poznato, glasovne promjene posvjedočene u njima izostaju. Valja napomenuti kako, čak i tamo gdje nismo navodili iznimke ("ALI:"), zasigurno postoje leksemi koji odudaraju od „pravila“, tj. koje je navedena promjena mimošla. Ove su promjene karakteristične za govor izvornih govornika (u punom smislu riječi), staraca pod neznatnim utjecajem hrv. stand. i drugih govora. Novoprimaljenice u kojima je odraz suglasničkih sljedova sukladan odrazu u starim leksemima svjedoče o vitalnosti ovoga jezičnog fenomena. Međutim, u govoru mladih ih možemo registrirati znatno manji broj, s time da oni u svoj govor unose i neke posve nove, većinom nečakavske suglasničke promjene.

3.4.1. Pregled promjena suglasnika i suglasničkih skupova²⁰²

bk (> pk) > vk / fk: *klūfko* (dem. *klūfčit’o* || *klübašce*) ‘klupko’ (< **klob*), *zīkva* ‘zipka’ (premetnuto < *zivka*), *šīfka* ‘šipka’ (novije; mlađi: *šipka*; izvorno i u starijih češće: *zbödak* || *žbödak* || *zbödka* || (rij.) *žbödka*), i dr.;

bl > bl̩: *bliixnuti* ‘naglo izliti’, *bliža* ‘bluza’; ALI: *blitva*, , i dr.;

bst (> pst) > st: *zēsti*, *dūsti*;

ck > sk: *liskati* (se), *griskati* || *griskuļāti*, *mlaskāti*, i dr.;

cvr > čvr: *čvrčāk*, *čvršti* se ‘žestoko se prepirati’, *čvrščiga* ‘vrsta ptice’;

č > t’: *t’ikulāda* ‘čokolada’ (rom.), *t’ikulādni*, *t’ikulāno*, *t’üt’ati* ‘cuclati; dudati’, *t’üt’ā* || *t’ut’ān* ‘duda’ (rom.), *T’ěška* || *Čěška* (hipokoristik od *Frânicā*, tj. tal. *Frančeska*), *T’ižo* (hipokoristik od *Narcízijo*, tj. *Narcizo*), *T’ile* (pl. tantum) ‘Čile’, *T’ikāgo* ‘Chicago’, (*päš*) *vodīt*’ (novo); (u romanizmima) *pat’ifiko* ‘mirna, spora, ravnodušna osoba’, i dr.;

²⁰¹ K tomu, za stjecanje potpunije slike, upućujemo i na Finkin prikaz konsonantskih alternacija koji vrijedi i za zaglavski govor (vidi Finka 1977: 50–52).

²⁰² Većinom su to asimilacije, disimilacije i pojednostavnjivanja suglasničkih skupova.

č > ž: (s) *mēžiti* ‘(z)gnječiti, (iz)mečiti’ (i druge izvedenice, npr. *namēžiti* ‘nagnječiti’) (<-*mek*-); ALI: *mēčje* ‘meso bez kosti; pulpa, mesnati dio voćnih plodova; (|| (rij., češće u mlađih) *pūpa*) mekani dio kruha’ (< *mek + je*); *namēčiti se* ‘navabiti se; pomamiti se; steći naviku olakog korištenja čim povoljnim’ (usp. hrv. stand. *méka* ‘mamac’);

čk > šk (u mlađih samo u nekim etnicima, kteticima te imenici *māška, piška*(rij.); u starih smo promjenu registrirali čak i u pismu (*mlīšnak, zäjedniška*), što svjedoči o snazi promjene, budući da se inače trude pisati „ispravno“): *māška, viška* || (češće) *štriiga* ‘vještica’, *piška, smrīška* ‘plod *smrīča* (horizontalne zimzelene četinjače lišća poput čempresova)’, *badlāška* || (rij.) *badlakūn* ‘plod *badlāča* (bodljikave šmrike)’, *stāraški, Dīvojaški vīx* (kornatski top.), *težāški, seļāški, prašaškī* || *prasaškī*(fig.) ‘=prāčji, praseći’, *zäjedniški, Gřška, gřški, Němaška, němaški, vodīški* (<*Vodīce*), *Līška* ‘Ličanka’, *līški, Lūška, lūški, Prēška, prēški, Brāška, brāški, přškati* ‘tračati; prčkati’, *přškarije* ‘bezvezne stvari; t'ākule, přške, tračevi’; dubletno: *jūnaški* || *jūnački* ‘snažno’ (npr. *Vītar pūše jūnaški, Týlicāla san nō jūnaški*) (opr. *junāški* || *junāčki*(rij.) ‘junački’), *mrtvāški* || *mrtvāčki, stūpaški*(rij.) || *stūpački* ‘objema nogama, sastavljenim stopalima (skočiti)’, *übitaški* || *übitački* ‘ubitačan, mukotrpan’, *böraški* || *börački, töška* (rij.) || *töčka, rüška* (rij.) || *rüčka, igraška* || *igračka* (starije: *zogātula*(rom.)), *dēško*(rij.) || *dēčko* (izvorno i češće: *mladīt*); novije: *pļāška, pļaškāš, opļāškati, lūlaška*; ALI: *popēčka, s popēčkun*(G, I < *popēčak* ‘žarač’), i dr.;

čn > čm: prez. < *počāti, načāti, začāti (se)* (npr. 1.l.sg. *pōčmin, näčmin, zäčmin (se)*);

čn > šn: *mlīšno, töšno* || *töčno* (= *täčno, jüšto*), *mūšno* ‘malo vjerojatno, teško (da će se nešto dogoditi)’, *näušna* || *näučna* ‘navikla’, *öbišna* || *öbična, dötisni* || *döticni, priilišno* || *priilično, oblašno* (rij.) || *oblačno*, i dr.;

čń > šń: *pōkoj višni, mlīšnak* ‘maslačak’, *gužišníak* ‘anus; rektum’; *kāšníak* || *kāšník* ‘najdonji čep na bačvi’ (ako je < **kaca*);

***dět (> det) > dek:** *smṛdeklīv* (*smṛdekliivi*) ‘smrdljiv’; *smṛdeklīvac*, *smṛdeklīvica* ‘smrdljivica; smrdljiva trava’ (usp. SZ skupina: *sm(a)rdetliiv*);

dk > tk: *nāprítka* || *naprítka* (G sg. < *nāpričak* || *napričak*); ALI: *dohôdka, zbôdka203;*

dl (> zdl) > zl: *zlāka, zlákavi* (češće: *gūňavi* || *kosmäti*), *kozlák* ‘vukodlak, vrag’; ALI: *dlēto* || *dlēto, dlān, dläb* ‘daščica, udlaga’;

²⁰³ Iako možda zvuči nevjerojatno, mnogo je puta registrirano neasimilirano po zvučnosti. Istina, ponekad se može čuti i glas između *d* i *t*. Napominjemo da se primjer *naprítka* koristi znatno češće od ostalih dvaju.

ds > c: *Pocēlo* (top.; geografskim položajem uistinu opravdava svoj naziv), *pōcira* ‘tekućina za usiravanje mlijeka (*nikodōba od sīrišt'a o kozlīt'a, a kāšne kupōvna*)’, *pociriti* (se) (nsv. *pocirīvāti* (se)) ‘uliti *pōciru* u mlijeko, usiriti (se);

dš (> tš) > č: *počiti* (nsv. *počīvāti*) ‘podšiti obuću, zašiti potplat; obložiti *daskāmi* (npr. brod), *tīkulami* (ciglama) (npr. *kōmin*) ili žicom (*vīšu*), i sl.’;

ft(>kt) > xt: *müxte* ‘mukte, besplatno’, *mañamüxte* ‘gotovan, osoba za koju rade drugi; muktaš’ (tur. *müft*);

g > b: *dlāb* ‘daščica, udlaga’, *dlabāti* ‘staviti *dlāb*’;

gək (> xk) > fk: *läfki* (rij. *lägak*) ‘lagan’ (mladi: *läk(i)*, *lägan(i)*);

gl > għ (ispred prednjih vokala) *glīsta*, *glindūra* ‘meduza; izraslina, žlijezda; zla, odurna žena’ (mlet. *glandole*); nekoć redovito, danas vrlo rij.: *glēdati*, *poglēdati*, *zoglēdati*, *zaglēdati* (se), itd.; ALI: *glēžańi*, *glīb* (novije, rij.; inače: *fāng* (u moru) (rom.), *kaļūga* (na kraju)), i dr.;

gn > grí: *gnūša* || (pojed.) *gnōsa* ‘ono što je gnusno’, *gnūšasto* ‘gnusno’, *gnūšarija* ‘gnusnost’, *vagnésti* || *ugnýesti* ‘utisnuti, ugurati’, *zagnésti* ‘zatisnuti’, *nagnésti* ‘natisnuti’, *gnāca* ‘gnjecavost’, *gnācavo* ‘gnjecavo’, *gnāt(j)* (prsl. *g̩natb*) ‘gnjat(i), dio nogu’, *gnāzdo*, *gnīla* ‘glina’, *gnīda* ‘jajašce uši’, *gnōj* || (češće i vjerojatno novije) *gnōj*, *gnōjīti* || (češće) *gnojīti*; ALI: *nēgnoj* ‘vrsta grmolikog stabla’, *zagnāti* ‘potjerati’, *prīgnūti* (se) (|| *potūlīti* se);

xl > xl̄: *xl̄ipati* ‘hlapljivo disati; glasati se pohleplno za nečim’, *xl̄incati* (se) (fig.) ‘plakati, cmizdriti’, *xl̄inuti* ‘naglo probiti u mlazu (npr. krv)’; dubletno: *xlemūt'āti* || *xlemūt'āti* || *xlevet'āti* || *xlevet'āti* ‘mućkati’, *xl̄ib* (arh.), *Pōxlb* (top., otočić), *xlandrōvina* ‘landovina („divlja riba“)’, *xl̄ustati* (sl. *cāmbati*) ‘(fig.) gaziti (ob. po mokrom)’; ALI: *xl̄apati* ‘halapljivo jesti’, *xl̄epiti* (sv. *poxl̄epiti*) || *lebedīti* || *grūstīti* se (za *čīn*) ‘čeznuti, žudjeti’, i dr.;

-ina > -iňa: (u manje konzervativnih rjeđe) *dumbīńa*, *dugīńa* (novo: *dužīna*), *širīńa*, *težīńa*, *slabińa*, *jačińa*, *mrtvīńa*, *višińa* || *visočińa* || (rij.) *vīšāk* (novo: *visīna*), *dalīńa* (novo: *dalīna*), *plitkīńa* || *plitköt'a* (i novije: *plit'īna*), *sirovīńa* ‘sirovost’, *kiselīńa* ‘kiselost, kiseloća’; ALI: *kiselīńa* ‘giht; solna kiselina (|| *äcid(o)* samo u \diamond *lūto kāko (i) äcid(o)*’), *brzīńa* ‘brzina’ (starije: *žveltīca* ‘brzina; brza osoba’), *vrut'īna*, *ploštīna* || (novo) *površīna* ‘površina’, *purīna* ‘nezačinjeno (*pūro*) jelo’, *ostrīna* ‘oštiro morsko dno (nepogodno za sidrenje)’, i dr.;

j > n: *austrīnski*;

k- > t'-: *t'īxāti*, *zat'īxnūti* (< **kyxati*), *t'īxavac* ‘kihavica, nadražaj za kihanje’, *t'īkara* ‘šalica’ (<mlet. *chicara*);

kək (> xk) > fk: *mēfkī* || *mēfkī* (rij. *mēkak*) ‘mek’ (mladi: *mēkan(i)*);

kč (> vč) > fc: *drufčīje* || (novije, pojed.) *drūfčīje* || *drugačīje*,

kt' > xt': *xt'î*(G sg. *xt'erê*, N pl. *xt'ëre*);

kj > t': (u romanizmima) *mät'a* ‘mrlja’, *mat'äti* ‘umrljano’, *mat'âno* ‘umrljano’, *t'ânta* (augm. *t'antürina*) (nekoć) ‘opletena boca (talijanska)’;

kl > kł (ispred prednjih vokala²⁰⁴) *kłäknüti* || (novije) *kłäknuti*, *kłačäti*, (*pro*)*kłäti* || (*pro*)*kūniti* ‘(pro)kuniti’, *proklińati*, *pröklet(i)* ‘proklet’, *kłetva*, *kłesen* ‘nakupina skrtnute tvari (npr. krvi, taloga)’, *kłiske* ‘kliješta’, *kłica*, (*po/pro*)*kličiti* ‘(pro)klijati’, *klin*, *kłepac* ‘klatno zvona; čepér (krpelj) pun krvi’, *kłepati* ‘klimati; klecati, teturati; mlitavo visjeti’, *kłepasti* || *kłepavi* ‘klimav; slab, oronuo’, *kłocati* ‘klecati (od nemoći)’;

kł > kn: *knäkasti* ‘kljast, sakat; zakriviljenog tijela’, *knäkica* ‘sakata ruka’, *Knäjo* || *Knäjit*’ (nadimak);

kr > xr: *xrôšta* (rom.) ‘korica (od prljavštine, npr. na tijelu, posudi, i sl.; zagorena kora peciva)’ (inače: *köra*), *xrôštuł* (češće pl. *xrôštuł*) (rom.) ‘slastica što se pripravlja ob. o Uskrsu’, *xrâsnica* ‘uski *capûn* (trnokop) kojim se obrađuju nepristupačni krški tereni - *skräče* || *skräsi* (površine između stijena)’ (< *kras* ‘krš’ (germ.)), *xrâsta* (pojed., vrlo rij.) || *krâsta*;

kš (> xk > fk) > fč: *polafčica* ‘olakšanje, olakšica’, *oblafčati* ‘olakšati’, *omefčati* ‘omekšati’ (mladi: *olakšati*, *omekšati*);

kt > xt: *nôxti*(N sg. *nôxat*) (u svim padežima *xt*) (prsl. *nogъtъ*), *zanôxtica*, *lâtxa*(G sg.; i u ostalim padežima osim N sg. *läkat*), *dôxtor* || (starije, češće) *likâr* (ž.r. *dôxtorica*) ‘liječnik’, *doxtûr* ‘(fig.) osoba koja se pravi važnom, "diplomat"; rječita osoba’, *träxtor* (novije) ‘traktor; freza’, (*s*)*traxtoräti* ‘(iz)orati frezom’;

I > n: *Gôspe o Kârnena*;

I > r: *pìrit* ‘pile, pilić’, *ärkoxol* || (pojed.) *arkoxôl* (novije), *pìrula* (rom.) (mlet. *pilola* || (“più volgarmente”) *pirola*), *fjmilânti* || (pojed., rij.) *fürmini* ‘zigice’ (rom.);

I ↔ r: *Ludôrfo*, *rašapašâle* ‘ravnodušno, bezbrižno’ (tal. *lasciar passare*), *levôrver* ‘revolver’ (angl.) (novije);

I(a)s > I(a)c: *pûlâc* (G *pûlca*) ‘puls, bilo’ (germ., lat.);

Is > Ic (mladi: > **Iš**): *fâlcí* ‘pogrešan, krivi; lažan; prijetvoran’ (mladi: *fâlši*), *falcifíkûn(ka)* || *falcûn(ka)* || *fâlca munîta* ‘licemjer, prijetvorna, lažna osoba’ (mladi: *fâlshûn* || *fâlša munîta*),

²⁰⁴ Prema riječima Josipa Galića (pismeno): »Do prijelaza *kl > kł* i *gl > g*/dolazi samo onda kada se iza njih nalazi prednji vokal. Primjer *glib* vjerojatno je kasnijega postanja, tj. u govoru se pojavio onda kada spomenuti prijelazi u zaglavskome govoru više nisu bili aktivni. Naoko od toga pravila odstupaju primjeri *klačati*, *kłati* i ostali njima slični, međutim u svima je njima /a/ zapravo refleks prednjega nosnog samoglasnika (dakle, također prednjega vokala) iza palatalnoga /ł/ usput, to bi moglo značiti i da je prijelaz *kl/gl > kł/g* stariji od zamjenjivanja prednjega nosnog samoglasnika fonemom *a* iza palatala.« Dodajmo i da je u *kłocati* prethodno došlo do prijeglasa (*e > o*).«

falcitâd ‘licemjerje; lažna stvar’, *balsamâti* || (rij.) *balcamâti* ‘balsamirati’, *balsamân(i)* || (rij.) *balcamân(i)* ‘balsamiran; (fig.) očuvan (od rada)’, *balsäm* ‘sredstvo za balzamiranje’ (rom.);

ʃ > ſ: pêdań (prsl. *pedb*) (primjer donosimo tek radi usporedbe sa hrv. stand. likom *pedalj!*); *gromuńâti* (i izvedenice) ‘drobiti, mrviti (ono što je grudičasto)’; ALI: *pôvodał* ‘jaka kiša’, *gromûla* || *gromûlica* ‘grudica (skrtnute tvari)’ (sl. *grünâ* ‘(veći) grumen (ob. zemlje)’);

mj > mň / vň: tavńâń || *tamńâń*, *davńâna* || (rij.) *damjâna*, *Lavńâna*;

ml > ml: *młaka* || *kaługa* ‘raskvašena zemlja, blato’, *młoxavi* ‘mlohati’, *omłoxaviti*, *razmłoxaviti* (se); ALI: *mlako*, (*s*)*mląčiti* (usp. SZ skupina ugl.: *młaknō* || *młakō*, *smłaknō*);

mn > vn: *sedavnâjst*, *osavnâjst*, *gûvno* (poznato kao leksem, ali Zaglavci nisu imali gumna za vršenje žita); ALI: *mnögi* (stara riječ, rij.), *potamnîti* ‘potamnjeti’, *dâvâti tamnôš’tun* ‘biti bez ukusa’;

mň > ml: *sümla*, (*po*)*sümlati*, *sumłoviťo* ‘sumnjivo’, (*ne*)*pômla* ‘(ne)pomnja, (ne)pažnja, (ne)promišlenost’, (*ne*)*pômliv(i)*, *dîmłak* || (rij.) *fumâr* (rom.), *dîmłačar*, *dîmla* || *dîmle* (pl. tantum) (G: *dîmał*) ‘prepona’ (usp. *popôna* ‘prednja trbušna stijenka; donji trbušni mišići; vrsta mreže stajaćice’²⁰⁵);

mr > br: *bravînac* ‘mrav’ (< **morvъ*), *bravînčevina* ‘mravinjak’;

ms > ſs: *rasplańśârîti se* ‘rasplamsati se (*ogân*)’; (fig.) razljutiti se (*čełâde*)’;

mt > nd: *plandisäti* ‘plamtjeti’, *plandisäti se* (fig., rij.) ‘biti izložen ognju’;

n > l: *Jerôlim*, *filâncâ* ‘financ u doba Kraljevine Jugoslavije’ (usp. D: *fîdûnca*) (germ.), *fmilânti* (|| (pojed., rij.) *fûrmîni*) ‘žigice’ (rom.);

n > ſ: (*po*)*nîknuti* (|| (*po/pro*)*kličiti*) ‘niknuti’, *samońik* (pl. *samońici*) ‘samonički krumpir’;

-n > -r: *rënger* ‘rendgen’ (novo);

nč > nž: *narânža* (tur.), *narânžasti* (pojed.) || *nârančasti* (novije);

nd (n (+j)) > ſ: *přtěníti* (pojed.) || *přtěndítí* ‘položiti pravo na što, pretendirati’;

ň (> n+j > jn) > j: *majkäti* ‘manjkati’, *pomajkäti*, *zmajkäti*;

p > f: *ļufîna* ‘lupina, ljudska (*od grôzja, sôčiva, jâja...*)’ (opr. *kaftunića* ‘deblja ovojnica, opna, tvrda ljudska sa sjemenom (npr. od *žëluda* ‘crnikina žira’, *orîxa*, ali i *brôske* ‘vrsta lisnatog kupusa’, i dr.)’), *ļufinäti* (se) ‘ljuštiti (se)’; *foker*, *fokerâš* (novije) (angl., germ.);

p > v: *poverûn* ‘feferon’ (rom.); ALI: *paprîka*;

²⁰⁵ *Popôna je dôli kod dîmał, di su dîmle. Ko ti pükne popôna, čëka te operâcija, ča ranije - to böle. Črîva se töču u vâ to ka mêzdra popûsti; ko se mêzdra ogôvni, biš ümra! ; Ka popôna pükne, tö je jëben posâ, nâjskôli dëbelima. Ne smîš više njedan kârag dîzati. Môre püknuti i ka nâglo zakrêneš životûn.*

**pъš* (> *pš*) > č: čenīca, čenīšnica ‘vrst trave’;

pk (> *vk*) > *fk* (?): kâfka ‘tonzura, obrijani krug na tjemenu’;

pk (> *vk*) > *fk*: třífki ‘trpak’; ALI: *pâpka* (G < *pâpâk*), *pûpka* (G < *pûpak*);

pl > *fl*: flabäja ‘svjetina, rulja; metež’ (mlet. *plebagia*, tal. *plebaglia* ‘svjetina’); (?) (*u*)*flânci* || (rij.) *uplânci* || *uštrânci* (rjede u sg.) ‘dronjci’; ALI redovito: *plańcîd* ‘poderotina (na obući ili odjeći)’, *plańcîdovica* ‘osoba koja nosi dronjke’, *rasplańcâti* (se) ‘poderati (se)’ (<germ. *Plance* (?)), i dr.;

pł > *bl*: błąskati ‘pljuskati (npr. valovi u brod)’; ALI: *płuska* ‘šamar’ (rij.; češće: *kapelâda* (rom.)), *płusnuti* (nsv. *płuskatî*) ‘šamarati’ (rij.; češće: *kapelâti* (nsv. *kapelîvâti*) (rom.)), *płixa* ‘pljusak’;

ps (> *sc*) > šc / *fc*: (o)šcovâti (*kôga*) ‘(u)koriti, izgovoriti ružne riječi’ (usp. *beštimâti* ‘psovati’ (rom.) (usp. Dragove: *ps* (> *šc* > *šč*) > č: čüti (se) (!) ‘(u)koriti; (se) prepirati se’), *fcostî* (rij.) ‘psovke, pogrdne riječi’ (usp. *beštêmija* ‘psovka’ (redovito) (rom.)), *kâfca* || *kâvca* (lat. *capsa*) ‘lijes’, *kâfcu*(*I*) (pojed.) || *kâpsu*(*I*) ‘antibiotik; kap(i)sla’;

pš(j) (> *pč* > *vč*) > *fč*: (stari redovito) *lîfči* || *löfči* || *lufči* ‘ljepši’ (mlađi redovito: *lîpši*);

r > *I*²⁰⁶: *luzâr* ‘ruža’ (rom.), *luzârij* || *luzârij* ‘pobožnost krunice’, *lucmarîn* (rom.) ‘ružmarin’, *Ludôrfo* (rom.), *lëbro*, *zalêbreňak* ‘= z bânde lëbar (o prâšca), změd’u pršûta i špalëte’, *Lêbre* (nadimak), *pôlebrica* ‘upala plućne maramice’ (starije i češće: *plaurîta* (rom.)), *slëbro*, *slebrëni* (nekoć, danas *srëbro*, *srebrëni*)²⁰⁷, *klitizirâti* (uz starije: *kritikovâti*) (rom.), *lemôrt* || *lemûrt* (|| *têga*) ‘remorkaža, tegljenje plovila’, *lemart’âti* || *lemurt’âti* || *lemort’âti* ‘remorkirati, tegliti plovilo’ (rom.); relativno novije riječi: *lizêrva* ‘rezerva’, *lizervâr* ‘rezervoar’ (germ., lat.), *legrût* ‘regrut’ (germ.), *lefe(k)tôr* ‘reflektor’ (germ., lat.), i dr.; dubletno: *lošt’êra* || *rošt’êra* ‘plitka posuda za pečenje u špäxeru (štednjaku)’ (rom.), *pôtolica* || *pôtola* ‘potpora’ (*dâvâti pôtol(ic)u kômu*), *mandolîn(k)a* ‘mandarinka’ (novo); ALI: *narêbrîti* se ‘narogušiti se (npr. u opasnosti); (fig.) naljutiti se’;

²⁰⁶ Usput napominjemo kako nitko, ni najmlađi, ne govori *jel* namjesto *jer*(*bo*) (osim pojedinačne varijante *jëbo* u starijih), za razliku od štokavaca kod kojih je u novije vrijeme ta pojava uhvatila dosta maha.

²⁰⁷ Matija Šešelja 1953. g. kazuje Olinku Delorku pjesmu „Dva su bora, ova su jednaka“ (*Jednomu ču kolajnu od zlata, / drugomu ču jabuku od slebra.*) (usp. Delorko 1954: 229–230). No, Jakov (Jakša Čedomil) Čuka 1886. g. u dostupnoj nam pjesmi („Dva su vrha, ova su jednaka“) bilježi mahom *srebra* (usp. Delorko 1954: 227–228). Naravno, dokazna vrijednost ovih potvrda ovisi o vjernosti zapisivanja, odnosno jesu li zapisivači bili skloni „prepravljanju“ (Čuka na hrv. stand., a Delorko na „čistiji“ čakavski).

(*r*)*sk* > (*r*)*st*. (samo za usporedbu sa hrv. stand. oblikom!) *x̄stati* (|| (samo o hrani) *x̄stulāti* || *xromūšt’āti*) (< **xr̄ostiti*) ‘hrskati’, *x̄stavo, na x̄st* (*kùxano*) ‘neraskuhano, al dente’, *p̄x̄snuti* || *p̄x̄stati* ‘pregristi; (fig.) = *p̄mučati, p̄gucati*, ne uzvratiti uvredu’, *zax̄snuti se* (fig.) ‘(nehotice) opsovati’, *x̄stańôla* ‘hrskavica’; *xr̄sta* (češće u pl.) ‘visoka stijena’ (< **xrustъ / *xruskъ*);

s > *c*: (*po)cicati* (više fig.) || (*po)sasäti* ‘(po)sisati’, *cice* (češće u mlađih) || *säse* || *p̄sa*; (romanizmi) *pocës* ‘površina, teren (|| *ploština* || *trämet*); *posjed*’, *pocesäti (se)* ‘zaposjeti; (fig.) nametnuti se, zavladati’, *pìnac* ‘penis’, *räca* ‘pleme; soj; rasa’ (germ. *Rasse*, tal. *razza*), i dr.;

s > *š*: (u nsv. oblicima glagola, gl.im., gl.p.t., i dr.) *opaštväti* || *opaševäti, obištväti* || *obiševäti, p̄pištväti* || *p̄piševäti, navištväti* || *naviševäti, p̄pišivaňe, navišivané, Uznešené, donešin* ‘donesen’, *povíšti se, vīšák* || *višná* || *visočná* ‘visina’, *pūšti* || *pūsti* (imp. <*pustiti*);

s > *š*: (distantna asimilacija²⁰⁸) *šuša* || *sūša*, *šušti (se)* || *sušti (se)*, *šuša* ‘sitni priobalni račić’, *škörusva* || (češće) *skörusva* ‘oskoruša’, *Šukošän*, *Šukošänac* (ž.r. -änka), *prašaškî* || *prasaškî* (fig., npr. *Prasaškâ čèladi!*; *Kùxa po prašaškû* ‘(on) kuha vrlo loše’; inače: *präčji*;

s > *š* (u brojnim romanizmima) *bäšta* ‘dosta (kao naredba)’, *bäšta šikûro* (arh.) ‘dovoljno sigurno (uzvik)’ (*šikûro* danas samo u šali, inače *sigûro* || *siğuro* ‘sigurno’), *ši* ‘da (osobito pri poticanju)’ (inače se za potvrđivanje koristi *jē*), *pöjtí šöto* ‘propasti’, *Gâšpar, šâla* ‘prostorija’, *šödica* ‘soda bikarbona’, *šälde* ‘čvrsto, učvršćeno’, *šalvaömine* ‘pojas za spasavanje’, *šörtä* (|| *vj̄st(a)* || *bñ*) ‘vrsta’, *špäš* ‘šetnja’, *šübito* ‘odmah, istog časa (samo kao naredba)’ (arh., nekoć), *kunšêrva* || *kunsêrva*, *liispita* ‘naslage pljesni’ (mlet. *lispio*), *pîstula* ‘poslanica (drugo misno štênie)’, *pošâncija* ‘potencijal, moć; namatanje vlasti’ (mlet. *possanza*), *peškarija* ‘ribarnica’; *škräča* || *skräča, skräčje* || *škrâcje, skračlivo* || *škračlivo, špört* || *špört*²⁰⁹ ‘(ob. ironično) uživancija’ (relativno starije), itd.; u novoprimaljenim angлизmima, npr. *špiker(ica)*; ALI: *pënsija* (ranije možda: *penšijûn*), *pensijonêr* (novo), *skarsäti se* ‘smanjiti se’, *stümak* ‘želudac’, *balaüstra* ‘ograda’, *fälco* (mlađi: *fälšo*), itd.;

s (> š) > č: *čufit* ‘tavan’ (rom.);

²⁰⁸ Odnosno jednačenje po mjestu tvorbe na daljinu. Hvala prof. Josipu Galiću koji nas je upozorio na nužnost razlučivanja ostalih primjera *s* > *š* od ovih.

²⁰⁹ Primjeri upotrebe: A: *Čä mi's da jâ vo o špôrta cînin, ča ne vîš da ne môrin!* B: *A mënî je o špôrta, jê li?!* *Ti bogovît'anicu...* (zadnje je zamjena za psovku); *◊ bätiti špôrt* ‘razmetati se gizdavim, športskim stilom, "tjerati" takav stil’ npr. *Nösi špôrski št'ap lustroñan* ‘lakirani.’ *Mîsli da te ga böle begeñäti* ‘cijeniti’ *ča bâti špôrt.* *Jädna potriiba...* ‘bijednik (podrugljivo).’

sc > šc (fakultativno): *šciditi (se) || sciditi (se)* ‘iscijediti (se)’, *rašciditi || rasciditi, šcīd'eno || scīd'eno*; ALI: *scīpāti, racīpāti*, i dr.;

sc > šc: *prāšca* (G sg.), *prāšci* (N pl.) (<*prāsāč*); *praščēvina* ‘svinjetina’ (usp. S, Br, D, Bo, So, Ver, Po, VR: *prajcā* || *prājcā*; Ž, L: *prāfca*; Sav: *prašcā*);

st' > št': *št'öfati* || *st'öfati* (sl. *zbädati*) ‘izbosti, izbockati; iskljucati (ptica)’; *št'ixäti se* || *st'ixäti se* ‘iskihati se (ob. o glavonošcima: pustiti crnilo)’, *rašt'aräti (se)* || *rast'aräti se* || *razvēdrīti (se)*; *Svâš t'e se raspästi; Večerâš t'e dôjti; Not'âš t'e büra; Sëutroš t'e* || *jütroš t'e bïti donësa*; (futur) *Narëšt'e* ‘narast če (3. l. sg.)’ : *narëste* || *narëšt'eju* (3. l. pl.); *pâšt'e* ‘past če’ (3. l. sg.) : *pâste* || *pâšt'eju* (3. l. pl.), itd.;

sěn̄- / stěn̄- (> (*s*)*tin*) > *ciń / tiń*: *cíňa* || (samo u ◊) *tińa* ‘sjena’, *ucińiti (se)* ‘osjeniti (se)’, *ocěnuti* (ob. samo o ljudima) || *ustińuti* (općenito) (nsv. ob. *stińuti*) ‘ohladiti se, smrznuti se’; ALI: *stēna*;

sm > cm: *lucmarîn* ‘ružmarin’ (rom.);

ší > šń: (jednačenje po mjestu tvorbe u *sandhi*-položaju²¹⁰) stariji redovito: *šńm*, *šńn*, *šńixovin*, *šńigövin* || *ńegövin*, *šńevun* || *šńezinun*;

st > z: *ázma* (i starije: *píxare*) (<tal. *asma*);

***stb > st > c** (sporadično) *caklînka* (rij.) || *caklënkă* || *cakleniča* ‘staklena posuda’; ALI: *stàklo, staklëni* (*staklîn*), *Stäklar* (nadimak), *stâblo, stäti (se)* ‘stati; (se) ustati’, itd.;

stv / stb > zb: *ízbina* (ne nužno fig.!) ‘jestvina, jelo’;

š > s (do promjene zapravo nije došlo (osim palatalizacije *n*); primjere donosimo tek za usporedbu sa hrv. stand.!): *slíva* (< **sliva*), *slivít'* (|| (starije) *ämul(a)*) ‘šljivić’, *slívar* (pl. *slívare*) ‘rajčica *šljivar*’, *slíarovica* ‘šljivovica’, *skriňa* (< **skrina*), *(u)skopíti* || *otút'i* (< **skopiti*), *sköpac* ‘uškopljeni *brâv* (ovan) ili *järac*’; ALI: *špiňla* (novo) (grč.);

š > s: (u većine starijih) gl.im. *köseńe, mřseńe, pröseńe* || *pröšńa, nöseńe* || *nöšńa* (G *nošńe*); *osińuti* || (rij.) *osińuti* (ob. *grûn*), *osińen* ‘ošinut²¹¹ (ob. fig. = *ovlâdan*, koji se ponaša poput opsjednutog, pomućenog razuma)’;

šk > šv: *krûšva* || (novije) *krûška, rant'îní su trî krûšvice* ‘naušnice s tri kruškolika filigranska privjeska’;

²¹⁰ Tj. na granici dviju jezično-pravopisnih riječi koje čine jednu fonetsku riječ.

²¹¹ No ne isključujemo, osobito s obzirom na najučestaliji kontekst u kojem se rabi, mogućnost da je ovo od *sěn̄- / stěn̄-* (‘opsjenjen, obmanut’ (od vraga) = *ovlâdan*), ili pak od *opsi(d)ńen* ‘opsjednut’ (= *ovlâdan*) (budući da su redoviti gl.p.t. tipa *nägńen, uvěńen, dīgńen*). S druge strane, moguće je i da je ovaj drugi oblik nastao od **sijati(o + si(v)nuti)* (s obzirom na *grûn ga je osińu* || *osińu*). S obzirom na činjenicu da *osińen* nema varijante sa š, vjerojatno se ovdje radi o dvjema različitim osnovama.

šl > **šl**: *šlāpe* (novo; izvorno: *cavāte* || *capēle*); ALI: *šlāngi* (tal. *slanciato*) ‘vitak’, *šlēta* (|| *figūra*) ‘građa, oblik tijela’, i dr.;

št > **sk**; **šk**: *skücati se, skücaće, skücavac* ‘štucavica’; *kliške, kliškár* ‘škorpion’;

t > **c**: *güca!* || *gūc* ‘gutljaj’, *gucäti* (sv. *gücnuti*) (i izvedenice);

tl > **kł**: *pékla, zapekłati (se), pekłati se* || (ob. fig.) *pékłati se, pekłanija* ‘spletka’, *pekłänac* (ž.r. *pekłanka*) ‘spletkarloš’; novo: *šepkla* (izvorno i češće: *šäpkanko* i pridjev *šäpkankasti* ‘šeprtljav, nespretan, zbumjen’);

tn > **kn** (> **kn**): *síknica* || (rjede) *síknica* ‘okruglo sito, rešeto’ (*síto* je veće), *síkníčar* ‘izrađivač i prodavač *síkn(j)ic*’; ALI: *sítňica* ‘sitnica’, *sítni (sítan)* ‘sitan’, *Sítno* (top., uvala) (možda < *sít* ‘biljka sit, sitina, žukva (*Heleocharis palustris*)’ koji je uistinu rastao u Sítnu i kojega Zaglavci danas nazivaju samo *žük* (tal. *giunco*); zanimljivo je da se njegovo pruće koristilo upravo za pletenje *síkníc*);

v > **b**: *kúrba* (augm. *kurbetīna* || *kurbäč(in)a*; dem. *kúrbica*), *kurbański, kúrbovati se, kurbarīna* ‘ženskar’, *kúrboluk* ‘kurvarluk’; *govnobájlác* ‘kukac kornjaš, govnovalj (*Scarabeus sacer*)’;

-v > **-g**: *náplög* (pl. *náplözi*) || (rij., ob. mlađi) *naplôv* ‘snažna kiša’ (usp. *płixa* ‘pljusak’) (usp. So: *plåsa* ‘pljusak’, *nålög* ‘snažna kiša’);

v- > **j-**: *jápnán* || (novije, analogijom < *vapno*) *jápno* ‘vapno’, *japněnica* ‘jama ili peć u kojoj se pali vapno’, *japníšt'e* (|| *ruinác*) ‘otpala žbuka’; *japnēnac* ‘vapnenac’ (novo!);

vk > **fk** (rijetki su stariji govornici u kojih kadšto izostaje ova promjena, dok je u mlađih većinom *v*): *barófka* (G pl. *barövak* || *barófk*) ‘češer’, *žeráfka* ‘žeravica’, *přprodáfk* (m.r. *přprodávac*) ‘(pre)prodavačica’, *ölofka, slöfkatí, Záglaſka, Ságka* ‘Saljka’, *Drágofka, Božáfk*, *Sláfko, Žíffko, Ífka*, vrste smokava: *sífka, přfka, petrófka*, itd.;

vs, vc; vč > **vc; vč** > **fc; fč** (rijetki su stariji govornici u kojih kadšto izostaje ova promjena, dok je u mlađih većinom *v*): *Láfca, őfca* || *ofčīna, čřífce* (dem. <*čřívvo*), *žíffci* (novo); *žíffcan(i)* (novo), i dr.; ALI: *dívce* || *drívce*;

z > **s**: *bēs tebe, s küt'e* ‘iz kuće’, *rās tēbe* || *uzâ te, kros cēlo tēlo* || *tīlo*, itd.; neobično: *sa pēt* ‘za pet, izvrsno’; dubletno: *zvěčera* || *svečera, zjûtra* || *sjûtra; Saxarija* (pojed.) || *Zaxarija*;

z > **ž**: (u brojnim romanizmima) *mížérija* ‘bijeda; mala ili bezvrijedna stvar; ništavna osoba’, *kažín* ‘bordel; (fig.) prljavo mjesto’, *žvělto* || *lěsto* || *břzo*, *žardäti se* ‘usuditi se’, itd.;

z > **ž**: *čížme* || (nekoć) *štivále* (rom.), *zimogrōžan* (*zimogrōžni*);

za (> **ža**) > **ča**: *čafarān* ‘šafran’ (samo u \diamond *žūti je* (*žūtī se*) *käko* (*i / da*) *čafarān*) (arap. *zafarān*, tur. *şafran*);

zg > sk: G *môska* (rij.) (<*môzak od živinô*), pl. *môskovi* (rij.) (<*môzak* ‘konopac provučen kroz oka na krajevima mreže’);

zg (> zk > sc) > šc: G *môšca* || *môzga*, pl. *môšci* (<*môzak od živinô*); G *môšca*, pl. *môšci* (<*môzak* ‘konopac provučen kroz oka na krajevima mreže’);

zgní > žgní (fakultativno): *žgnáviti* || (češće) *zgnáviti* ‘zgnječiti, směžiti’; ALI: *zgníliti*, i dr.;

zn > zl: *zlämen* (rij.), *zlämenati se* ‘prekrižiti se’, *zlaméne* (u \diamond *čüda i zlaména* ‘mnogo’; za *čüdo i zlaméne* ‘začudo’; *inti zlaméne!* (psovka), i sl.);

žn > žní: (jednačenje po mjestu tvorbe u *sandhi*-položaju) stariji redovito: *ž nígöve* || *négöve*, *ž níxove*, *ž néje* ‘iz nje’, *ž néga*, *ž níx*, *béž néga* || *béž néga*, *râž néje* || *uzâ nü* || (mlađi, pojed.) *uz nü / uz nü, krož níxovu*; dubletno: *žnárići* || *zánárići* (sl. *zmámiti* ‘izmamiti upornim moljenjem’, *žnoriti* || *znoriti* ‘izroniti’);

***žbr (>žr) > žd(e)r²¹²:** *žderäti, poždrîti* (gl.p.r. *pöždra*), *proždrîti, naždrîti se* (gl.p.r. *näždra*), itd.; (usp. So: *žeräti, požrîti* (gl.p.r. *pöžar*), *nažrîti se* (gl.p.r. *nâžar*));

žl²¹³ > zl (fakultativno, u starih) *zliča* || *žliča*;

ž > r: (promjena zvana rotacizam (usp. Kapović 2008a: 177)) glagol *möt'i*: prez. 1.l.sg. *mörin* || *mözin* || *mögu (n)* / *mögu(n)*, (...), 3.l.pl. *möru* || *möžu*; glagol *pomöt'i* (*köga* || (novije) *kömu*): prez., 1.l.sg. *pomörin* || *pomözin* ‘pomognem’, (...), 3.l.pl. *pomöru* || *pomöžu*, imp. 2.l.sg. *pomöri* || *pomöži* || *pomözi*, *morebiti* || *možebiti* || (novije i češće) *mözda, jër(bo)* (<*ježe), *nïkakor(ce)* (<*nikakože), *sväkakor(ce)*, *nïder(ce)*, *nïkamor*, *nïčesar(a)*, itd.

3.4.2. Pregled suglasničkih redukcija²¹⁴

***bъč (>pč) > č:** *čëla, čeliňak* (rij.), *Čeliňak* (top.);

t'k>t': *prät'a* ‘praćka’, *müt'a* (|| *mut'ärda*, m.r. *mut'ärdo*) ‘(pogrdno) za priglupu ženu’ (ako nije rom.);

d>Ø: (samo mlađi, pojed.) *glëati, (po)glëaj, rǟdit'i, xōdit'i*, itd.;

-d > -Ø: *sǟ* || *säda, kå(d)* || *ka(d)* || *kåda* ‘kad (rijetko s d)’, *käd i kåd* ‘katkad’, *nïka* (*vïka*) || *nïkada, ko* || *kod* (npr. *ko frätra, ko škole, ko(d) mättere, kõ tebe* || (mlađi) *ko tëbe, ko(d) nâs*,

²¹² Međutim, nema promjene *zr>zdr* (usp. D: *zdrëlo, zdrëjati* ‘zreti, zoriti’).

²¹³ Zapravo premetnuto <*lž.

²¹⁴ Napominjemo kako smo ovdje također uvrstili rezultate asimilacije, disimilacije i pojednostavnjivanja suglasničkih skupova.

ko(d) níx, kôd mene || kôd mene || (mladi redovito) *ko(d) mène, kôd níje || kôd níje ||* (mladi redovito) *ko(d) níje, kod otôga||* (mladi) *ko tôga, itd.), nâpri||* (pojed., novije) *nâpri, pŕ(d)|| pŕ(d)* ‘pred’, *sŕ|| sŕ ‘sred’, spŕ(d)|| spŕ(d)* ‘ispred; pred’, itd.;

d/t > Ø: *kaîna* (samo u \diamond *Iäjati || kvajnäti kâko (i) pâs na kaînami || kaînax* ‘snažno vikati, galamiti’) || *kadêna* ‘lanac’ (rom.), *Katîna* (kornatski top.);

dc, tc > c: (sporadično) *ocîci*(pl. tantum) ‘ocjedci, voda u kojoj se kuhalo zelje, napoj za stoku’, *pŕci*(N pl. <*pŕdac*), *bäci||* (rij.) *bätcí*(N pl. <*bätag*), *mëci*(N pl. <*mëtag*), *pêci*(N pl. <*pêtak*), itd.; ALI: *zbôdci|| žbôdci*(N pl. <*zbôdag*) || *žbôdag* ‘šipka; šiljato izbočenje na nekom predmetu’);

dn > d: prez. <*pâsti*(*pâdin, pâdeš*, itd.); ALI: *jâdna, jâdnica*;

dn > n: *jenôga, jenê, (ni)jêna, nijeno, svejêno || svêjêno*, itd.; ALI: *jêdnaki, pŕdnuti*(usp. S: *pŕniti*), *dno, vrîdna*, itd.;

dá > á: (sporadično, vrlo rij.) *zâníi ||* (najčešće) *zâdníi*(usp. S (i danas često): *zâníi*); ALI: *Bâdnak, (s)prîdníi, sûdníi*, itd.;

ds > s: *luskî* ‘ljudski; kako valja (npr. napraviti)’, *lüstvo, gospôski, prêstava* (novije), *grâski, brôski pôd*(novo), *süstvo*(novo), *prêsjednik*(novo; starije, fig.: *přsíděnt(o)|| přséden(t)o*), *postâv* ‘podstava’, *Gôspe lûr(d)ska*;

gd > d / nd: *dî, nîder(ce) ||* (pojed., rij.) *nînder, svüder(ce)* (mladi sporadično: *nîgdi, svügdi*), ALI: (možda nekoć) *nîgdar* ‘nikada’ (danас je redovito: *nîka (vîka)*);

gm > m: *flêma* ‘slaba, zadnja istekla rakija; flegmatično, ravnodušno čeljade’, *flemâtičan* (grč. *phléigma*, mlet. *flema*);

gš > kš > š: *lušîja* ‘voda s pepelom kuhana za pranje rublja’, *lušijâč* ‘kabao s tri *uha* za pranje rublja na dasci’;

gv- > g-: *gôz(i)je, gozdîn (gozdëni), gozdeňâčica || gozdiňâča* ‘gvozdeni sud s ručicom’;

j- > Ø-: *Osîp ||* (novije) *Josîp, Osîpa ||* (novije) *Josîpa, Olända ||* (novije) *Jolända*;

j: ne reducira se (osim u rijetkih pojedinaca): *ij(te)* ‘jedi(te)’, *pij, prvij, sij, ulij, ubij, pokrîj, smij se*, itd.; ALI: *uîdäti, poîsti*(kadšto se čuje oslabljeno *j*, izuzev u *îsti, naîden || naîdîn, naîdost, îgla*, i dr.);

kæk (> xk) > k: *žüki*(nije registriran neodređeni oblik) ‘= *görki (görak)*’;

kt' > t': *t'êrce*(V sg. <*xt'î*);

kr- > k-: *kumpîr, kumpirövina* ‘krumpirovo lišće’;

ks > š/s/x: *lušarija* ‘luksuz, raskoš’ || (vrlo rij., novo) *lûsus* (lat. *luxuria*, tal. *lusso*), *lüšîi ||* (vrlo rij., novo) *lûsuzan* ‘luksuzan, raskošan’, *lušäti* ‘raskošno, lijepo urediti’, *pîšica*

‘piksida, posuda za sv. ulje, hostije, i dr.’ (samo u \diamond *pokrâ bi i pišicu Bôžju*); *ëstra* ‘(fig.) izuzetno, specijalno’, *splodîrati* ‘eksplodirati; (fig.) pobjesnjeti (= starijem *škopijâti*)’, *esplozija* (rij.) || *esplôzija*; posve nove posuđenice: *rûsak*, *mîser*, *testîl*, *Mêšiko*, *Sênija*, *eskûrzija*, *estremîsta* || *istremîsta*, *Ästeris*; *täxi* (*h*, a ne *ks!*) (pojed.) ‘taksi’, i dr.

kt > t (u posuđenicama, pretežno rom.): *prâtik* ‘praktičan’ (tal. *pratico*), *tâtika* (tal. *tattica*), *tâtîcar* ‘(fig.) prepreden čovjek’, *detrîna* ‘vjeronauk’ (lat. *doctrina* ‘nauk’), *fatûra* (novije), *otôbar* ‘listopad’, *profêt* || (rij.) *profêt* ‘savršeno, izvrsno; kako treba’, *rešpêt* ‘poštovanje; ugled’, *barjatâr* (tur.); novije riječi (također samo u starih): *dijalët* || *dijalëтика*, *lëtrika*, *lëtrično*, *lëtričar*, (*e*)*lëtra*, *trajët*, *batêrija* || *baxtêrija* (usp. *bateriјa* ‘baterija’), *lefe(k)tôr* ‘reflektor’; ALI: *derëkt* ‘izravno, direktno’, *derëktor(ica)*, *prodükt* ‘proizvod’;

kv > k: *köcati*, *köcavica* ‘kokos̄ koja kvoca i ne nese’, *rasköcati se* (*kökoša*) (v. sljedeću bilješku), *Köca* (nadimak za ženu koja nije mogla zatrudnjeti)²¹⁵, *brëska* (novo; izvorno: *pêršiga* || *prâska* || *prâska*); ALI: *lôkva*, *poníkva* || *poníkva* (sl. *grapâča* || *proždôr*) ‘jama u kršu, ponor’, *crîkva*, *smôkva*, *tîkva*, *zîkva* (usp. D: *crîka*, *smôka*, *lôk(v)a*, *zîk(v)a*, *tîkva*; So: *crîka*, *smôka*, *lôfka*, *zîfka*, *tîfka*);

m > Ø: *kaomîla* ‘kamilica’ (lat. *camomilla*) (usp. D: *kagomîla*), *kapišänat* ‘groblje’ (samo u \diamond *pôjti u kapišänat* ‘umrijeti’; inače: *cimîter* || (rij.) *cimatôrij(e)* ‘zaglavsko groblje’; *grôb/e* (|| (mlađi i nekonzervativni) *grôb/e*) (općenito)) (tal. *camposanto*, *cimitero*);

mb > b: *abulânta* (novo) (rom.);

nad > na: *nažîvîti* ‘nadživjeti’, *nagradîti* ‘nadgraditi; nagraditi’, *Vîčino na vîčinax!*; *Nô je zvîr na zvîrima.*; *Čä tûžna mörin, sirôta na sirôtami!*; *nâ tobun* ‘nad tobom’; *na(d) nîn*; ALI: *nad năpun, năd manun, nadâ t* ‘nad taj’, *nadâ nîe* ‘nad njih’, itd.;

nkc > nc: *füncija* (češće u pl. *füncije*) ‘(liturgijski) obred’; novo: *funcija* ‘funkcija, uloga’;

nt > t: *patagäna* (pojed., većina govori *mîš*) ‘štakor, ogroman miš’ (rom.), *tzmutâna* ‘sjeverni vjetar; sjever’ (rom.), *fîmitûn* ‘kukuruz’ (rom.);

nz > z: *bruzîn* (|| *brûnâc*) ‘lonac za kuhanje na *köminu*’ (mlet. *bronzin*); ALI: *brônza* ‘bronca’;

²¹⁵ *Ka bi kökoša köcala – tîla bi sâmo ležati, a ne nêsti, rečê se: rasköcana je, rasköcala se je. Užale su žînske t'apâti ju za krëla i umočiti u kabâ (studëne) vodê da se oxlâdi mälo, jérbo da se kökoša svrût'i, čä jâ znân... ; Nesîca je kökoš kâ jâja nôsi. Ka fîmâ nêsti, se rasköca i zovê se köcavica oli rasköcana. I ünda ko ìmaš petexâna jâja, mòreš pîrit'i učinîti podâ nîu. Jérbo ka se rasköca, sâmo na gñâzdu ležî, nêt'e da grê ž nêga.*

*od, pod (ot, pot), ob > o, po*²¹⁶: *o* || *od ‘od’* (*Starjí je ò tebe / ôd mene / ôd níega; konôp o(d) kozê, tò je je o(d) mâtore, itd.*), *olíčiti* ‘odliječiti’, *ozvěknüti* ‘odjeknuti’, *ozgôr(a)* || *zgôr(a)* ‘odozgo’, *ozdôl(a)* || *zdôl(a)* ‘odozdo’, *opetäti* ‘odlijepiti’, *okìnuti* (nsv. *kìdati; okìdàti (se)*), *okrìti* ‘otkriti’, *o kà ‘otkad’*, *oklopìti* ‘otključati’, *opočinuti*, *onemöt’i* ‘obnemoći, onemoćati’, *osít’i* ‘odsjeći’, *obotunäti* || *opucäti* ‘otkopčati’, *ozijäti* || *razijäti* “odzidati”, *ukloniti uzidano*’, *omaknüti* (*se*) ‘magnuti (se); odmagnuti (se); (bez se) otići dalje’, *ðsustvo* (novije), *osükäti, po* || *pod, spo* || *spod* ‘ispod’, *posít’ati* ‘podsjećati’, *poplât* ‘potplat; taban’, *pögrlina* || *pobrâdnak* ‘podvoljak’, *pömukli* || *potûxli* ‘podmukao, podao’, *posmixlîv, poruglîv, pöpis* ‘potpis’, *okoliti* (novo) ‘opkoliti’; ALI: *obrûžiti* ‘pogrditi (koga)’, *obzijäti* ‘obzidati’, *opslužíväti* || (češće) *šèrviti* (*kôga*) (rom.), *potpôr* ‘drveni potporanj (za *bâcvu, badân*)’, i dr.;

***pzt > t:** *tîca* (dem. *tîčica*, augm. *tîčina*), *tît*, *tičarija* (zb.im. <*tîce*);

pl > p: *töpeńe* (gl.im. < *topiťi*), *küpeńe* (gl.im. < *küpiti (se)*), *oköpeni* (gl.p.t. < *okopiťi*); ALI: *lûb en e, živ en e, rast p leno* || *rast leno, usk p len(i)* || *ot chen(i)* ‘uškopljen’;

pn > kn / Ø: *kröknuti* || *krönuti* ‘uliti samo malo čega, kapnuti’;

ps > s: *s lam* (pl. *s lm *) (lat. *psalmus*);

-r > -Ø: *kat te* (pl. tantum) || *kat ta* (ž.r., sg.) ‘kateter’ (novo);

rg > g: *kirugi ja* ‘kirurgija’ (novo);

rp > p: *šepent na* ‘dio fenjera koji „leži“ u *špirit  ri* (posudi koja se nalijeva *petr v un oli šp ritun*)’ (rom.);

rs > s: (romanizmi) *trav sa* (G. pl. *trav ras* || *trav s*; augm. *traves na*, dem. *trav sica*) ‘pregača; (|| *v zmina* || *panc ta* || *m ezdra*) svinjska potrušnica’, *traves n* ‘u a, gornja pregača’, *trave t i* || *bordi  t i* || *brodi  t i* ‘jedriti protiv vjetra, u cik-cak liniji’, *trave  da* || *traves  da* || *bordi  * || *brodi  * ‘jedno jedrenje protiv vjetra s okretanjem’, *Prov sa* || (pojed., ob. mlađi) *Prov rsa* (G. pl. *Prov ras* || *Prov s*) (top.); ALI: *v rsi* ‘mahovi (npr. *Bol  me na v rsi*)’ (rom.);

sf > f: *tranf zija* || *tronf zija* (novo);

st > s: *r  sa* (gl.p.r. < *r  sti*), *m  san* (*m  sni*);

sv- > s-: *sek va*; ALI: *sv kar* (usp. SZ skupina: *s kar, sek( ) va*; vidi u 3.3. o refleksu

**W *, **W S-*);

²¹⁶ Promjena je fakultativna. U govoru starije dobne skupine zahvaća više primjera. Primjeri kao *osít’i, oklopìti, ôsik* ‘staja’, *popl t* su redoviti u svih dobnih skupina. *Okr ti* je redovito u starijih. Čuje se, naravno, i *odl  t i, opet  t i* || *odpet  t i, odbutun  t i, otpuc  t i, obnem  t i*. U mlađih se promjena rjeđe provodi. Neki mladi govore čak i *pods  t i, pods  t i*.

***sv̄l̄r-** > **sv̄r-**, **svr-** > **sr-**, **sr:** *srb̄iti*, *srb̄ež*, *srâb*, *srabljiv*; ALI: *sv̄rda* (m.r.) (G *sv̄rl̄da*) ‘svrdlo’, *sv̄rtiti se* (*kômu*) ‘preokrenuti se (misao), predomisliti se’, i dr.;

šč > **č**: *prâčit*’ || *gûdit*’ ‘prase’; ALI: *ščešl̄ati* (*se*), *grûščit*’ (dem. <*grûg* ‘ugor’);

-t > **-Ø**: *pût* > *pû* (sporadično) (npr. *Pânda jedân pû sí se zvâra*, *i čä t'eš više.*); *put* > *pu(d)* || (pojed.) *po* (*Šâ je pud Ravâncă*; *pud môra*; *pud Árka*; *pu grâda*; *pu Sâlf*, itd.), *pê(t)*, *dêve(t)*, *dëse(t)*, *dvâjse(t)*, *trêse(t)*(ali: *trêset i jedân* || *trestjedân*), itd.; u mlađih kadšto čak i *šê(st)*, ob. pri brojenju (u starijih samo npr. *šêz gödišt*); ALI: *mlâdost*, *râdost*, *xüpost* ‘marljivost’, itd.;

tf > **f**: *plafôrma* (novo);

tk > **k**: *nîko* ‘nitko’, *nükati*, *Kûn* ‘Tkon na Pašmanu’, *käti*, *kâlica* (m.r. *kâlâc* (rij.)) ‘tkalja’, *kânicâ* ‘šareni otkani pojas’; ALI: prez. (<*käti*): *tkîn*, *tkêš*, *tkê*, *tkêmo*, *tkête*, *tkû*; *otkäti*, gl.p.t. *otkâñ(i)*, *pâtka*, *pôtkova*, *slâtki* || (fig.) *slâtki*(rij. *slâdak*) (usp. S (nekoć češće): *slâki*, So i D (pojed.): *slâki*);

ts > **s**: *xjvâski*, *splîski*, *proklêstvo*, *bogâstvo*, *brâski*(rij.), *špôrski*, *pêstô* || *pêsto*, *dêvestô* || *dêvesto*, i dr.;

uvr- > **ur-**: (*u)rêdîti* (*se*) ‘povrijediti (se), ozlijediti (se)’; ALI: *uvrîti* || (češće) *vavrîti*,

-v > **-Ø**: *pröti* (npr. *Jâ nêt'u govorîti pröti nêmu.*; *È, ali ka nârod zglâsa, nîka nêt'emo u vâ nûl!* [u *Erôpu*] *Šlî bimo svî pod röpstvo nêmaško i propâli zauvîke ämen. Da bârin svî pröti büdu!* (izgovoreno uoči referenduma o ulasku u EU, 22.1.2012.));

vd > **d**: *öde* || *odëka* (rijetka restitucija *v*);

vr- > **r-**: *rêbâc* ‘vrabac’ (< **vorbâ*); ALI: *vretëno*, *vrâna*;

vstv > **stv**: *kralêstvo*, *zdrâstvo*(novo); ALI: *lukâvstvo*(novo, rij.); obično: *furbariâ*(rom.) ili pak *lukâvština*);

zc (> **sc**) > **c**: *racipäti*, *racipîti*, *ra(s)cvatîti se* || *ra(s)cvatäti se*; ALI: *scidîti* (*se*) || *šcidîti* (*se*);

zč (> **žč** > **šč**) > **č**: *racêpîti*, *racêplenô*; ALI: *šcëznuti* ‘išceznuti, nestati; jako se prepasti’, *šçepřkatî*, *rašçepuläti* ‘skinuti zrnje (*razgnîti*) ili koricu i sl.’, *rašchinîti* (opr. *načinîti*), *raščikoriti* ‘raščačkati’, *raščistiti*;

zn- > **n-**: (samo u mlađih; u starih kadšto samo u (*Z*)*naš* (znatno rjeđe)): (*Z*)*nâš*, (*Z*)*nâči*;

zz (> **žž**) > **ž**: *ražâjâti se* ‘jako ožednjeti’, *ražalostîti se*, (*Z*) *Žmâna* ‘iz Žmana’, itd.;

ž > **Ø** (samo mlađi, pojed.; zapravo ž ili j oslabljene artikulacije) *jâ ti kâen* (<*kažen*), *küžiš*, i dr.;

***žd** > **žd** > **ž**: *dâž* || (rjeđe, ne nužno fig.) *dâž*, *dažîti*, *nadažîti se*, i dr., *dažôvno* ‘kišno’; ALI: *dâžja* (G. sg.), *dâžji* (N. pl.), itd.;

ž̄v>ž̄: (samo u odnosu na standardnojezični lik!) *ž̄na* (pl. tantum) ‘žrvanj, ručni mlin za žitarice’ (< *ž̄rny), *ž̄no* (*górné i dôlne*) ‘kamen u ž̄nima’, *ž̄novica* ‘kvadratni drveni sanduk na četiri noge u kojem su smještena ž̄na, dva mlinska kamena’;

ž̄v>v: *díža* || *dížica* ‘dižva, bukara.’

3.4.3. Epenteza (umetanje) i paragoga (dodavanje) suglasnika²¹⁷ ili sloga

-ce: (sporadično, najčešće u starijih) *göder(ce)* || *köder(ce)* || *göli* || *köli*, *svüder(ce)* ‘svugdje’, *n̄der(ce)* ‘nigdje; negdje’, *n̄kakor(ce)* ‘nikako; nekako’, *sväkakor(ce)*; ALI: *n̄kamor*;

d / t: (u prefiksnu) *podnāšāti se* ‘ponašati se’ (*podnāšāti* ‘podnositi’), *podjāčāti* (*se*) ‘pojačati (se); okrijepiti se’, *podnosīti se* || *podnāšāti se* ‘ponositi se’, *potpūnīti* ‘popuniti’, i dr.;

f: (samo stariji) *sfurgäti* (*se*) || *sfgäti* (*se*) (mlađi redovito: *surgäti* (*se*)) ‘usidriti (se)’ (lat. *surgere*), *surgadīna* || (vrlo rij., pojed.) *srgadīna* (novo: *sīdrina*) ‘konop za sidro’;

g: *Fägušto*, *Fägušta* (imena); *šprēgnuti* ‘prenuti se, preplašiti se’ (< * *prēti* (*se*); usp. strsl. *v̄sprēnoti*);

j: *dāvāti morjūn* ‘mirisati po moru’ (npr. *Morjūn dāje öno ča je z mōra zīšlo. Irōba ka si na rībax* || *na rībami pōsli morjūn dāje.*; ALI: *S mōrun se nīigrāti!*) (usp. *stvārjun* I < *stvār*);

-j: *pirēj* || *pirej* ‘pire od krumpira’ (rom.);

-k: *pōlak*;

-ka: (sporadično) *bāš* || (rij.) *bāška*, *danās(ka)*, *not'ās(ka)*, *večerās(ka)*, *sēutros(ka)* || (pojed., nekoć) *sējutros(ka)* || (novije) *jūtros(ka)*, *ündē* || *undēka*, *(o)tōte(ka)*, *öde* || *odēka* ‘ovdje’, *kudēr(ka)* ‘kuda, kojim putem’, *odēr(ka)* ‘ovuda; ovdje negdje’, *undēr(ka)* ‘onuda; ondje negdje’, *tudēr(ka)* ‘tuda; tu negdje’, i dr.; ALI: *kāmo*, *nāmo*, *vāmo*, *(o)tāmo* (poznata nam je samo jedna osoba koja i zadnja tri lika kadšto govori s -ka), *dōli*, *gōri*, *dōma* (usp. S i So, pored većine ostalih likova, -ka često dodaju i u: *dōli(ka)*, *gōri(ka)*, u S k tomu i *dōma(ka)*, *kāmo(ka)*, *nāmo(ka)*, *vāmo(ka)*, *tāmo(ka)*, nekoć čak i *tēbe(ka)*, *sēbe(ka)*, *mēne(ka)* (usp. Finka 1977: 140), dok je u D često *kadē(ka)* || *kāde(ka)* ‘gdje’; čini se da je u S dodavanje najfrekventnije);

-ko(j): *nūko* || *nūkoj mi* ‘daj mi’ (arh., pasivni leksik);

m: *dumbōk* (*dumböki*), komp. *dūmbli* || *dumbočiji*, *dumbīna* || (novije) *dumbīna*, *produmbočīti* ‘produbiti’;

²¹⁷ Mogli bismo ih nazvati i pokretnim suglasnicima. O navescima (pokretnim samoglasnicima) vidi i u 2.5.

n: *brancēra* || *bracēra* ‘jedrenjak za prijevoz tereta’ (rom.), *brēncati* ‘brecati (ob. zvono)’, *brunculēt* ‘narukvica’ (rom.), *břnbati* ‘prevrtati (ob. jelo po zdjeli)’, *cīncija* ‘cicija, škrtica’ (tur.), *cingāni* ‘iznuđivati; cjenkati se’ (možda ipak prema tal. *zingaro* ‘ciganin’), *dänkle* (pojed.) ‘dakle’ (možda prema tal. *dunque*), *dřndati (se)* ‘drmati (se), tresti (se)’, *kunbüriti* (sl. i češće: *živārīti*) ‘kuburiti, favoriti’, *kūnče* ‘mladunče psa’ (samo u \diamond *bez ditēta i kunčēta*)²¹⁸, *Lüncifer*, *manzīja* (tur.) ‘čelik’ (samo u \diamond *tvřdo käko (i) manzīja*; inače, nekoć: *jacäl* ‘čelik’), *mindäla* ‘medalja’, *mintīräti* ‘imitirati, oponašati’ (lat.), *panzâr* || *pazâr* ‘sajam’ (tur.), *rant’în* ‘naušnica’ (rom.), *rīnga* ‘crta’ (rom.), *tarancäti* || *zatarancīvätí* (sv. *zatarancäti*) ‘gaženjem nabijati prekopanu zemlju’ (rom.); ALI: *cīgani* ‘ciganin’, *kulēda* || *kulēda* ‘krijes što se palio na (sv.) *Stīpana* i na *zādñi dān godīš’ta*’;

-n: (u D, L, I; pojed., rij.) *nämin*, (u) *va tīman väšīman küt’amin*, š *nīman*; *dōman* (pojed., vrlo rij.) ‘doma, kući’ (!), *böramin* ‘bogami’ (pojed.); (sporadično) *nīn* ‘nije’;

r: (samo za usporedbu sa standardnojezičnim likom!) *gārza* (tal. *garza*);

s: *poskružäti* ‘pokupiti (ob. žlicom) masnoću, ulje i sl. (uokolo) koja pliva na *skörupu* || *skorūpu*’ (ako nije <*poskoru(p)*+*žati* ili pak romanizam);

-š: *börmeš* || *börme* ‘bogme’;

-ta: (sporadično) *līpo(ta)* (kao poštupalica; i ‘čak’);

-to: (sporadično) *atröke(to)* || *altröke* ‘a kamoli; a ne kao’ (rom.) (\diamond *atröketo krüxa i sīra*);

-v: *petrōv/e* ‘petrolej’, *petrovļāča* ‘petrolejka’ (lat.).

3.4.4. Ozvučivanje bezvučnih i obezvučivanje zvučnih konsonanata

Ozvučivanje bezvučnih konsonanata potvrđujemo mnoštvom primjera: *Ärab* (pl. *Ärabi*), *blömba* ‘plomba, zubna ispuna’ (germ.) (novo), *brēnza* ‘kočnica’ (germ. *Bremse*), *brēnzati* ‘zakočiti; (češće fig.) (*kōga*) sprječavati’ (germ. *bremsen*), *brōnza* (tal. *bronzo*), *na dřk* || *nä dřk* ‘trkom, trčeći’, *dřčäti* (pojed., rij.) || *tět’i* ‘trčati’ (usp. u S je redovito *dřčäti*), *Gitäravit’(ka)* (sadašnja predsjednica; pojed.), (*x)armōniga* (germ., tal.), *gabīna* ‘kabina (ob. brodska)’ (germ.), *kanōnig* (germ., lat.), *madrīkula* ‘moreplovnica’ (lat.), *manteñuda* (m.r. *manteñudo*) ‘ljubavnica’ (rom. (*donna*) *mantenu(t)a*), *mōdrag* ‘vrsta ribe’, *Nadāle* (nadimak (nekoć) <*Bōžo*, *Božīna*) (rom.), *pečūrga* ‘gljiva’, *pēršīga* (|| (rij.) *prāska* / *prāska*) (lat. (*malum*) *Persicum*), *petīd* ‘apetit,

²¹⁸ Postoji i \diamond *küčice lovīti* ‘smrzavati se’ (Čā si šā vānka (po vōj stüdeni) *küčice lovīti?*!).

tek' (germ., rom.), *pôrtig* (danäs češće: *xôdnik*) 'hodnik', *šâng* (novo) (germ.), *veštîd* 'odijelo' (rom.), *zîng* 'cink' (rom.), *zingâno* 'pocinčano' (rom.), *zlâk* 'slak (trava)', *žegândo* 'osoba koja se pravi snažnom' (tal. *gigante*), i dr.; ALI: *lästik* 'lastik' (rom.), *s p*, *Ver nika*, *divl k*, *buzar nt* 'homoseksualac', itd.

Kao što je i očekivano, za razliku od, primjerice, kajkavskih govora u kojima obezvучivanje zvučnih konsonanata zahvaća mnoge primjere (osobito u finalnoj poziciji), u zaglavskom je govoru registrirano u manjem broju primjera: *k leb* 'aleb', *pl na* 'stolarski alat za obradu drva', *pla ti* 'blanjati', *pr t*²¹⁹ 't k, slast, korist (za organizam)'; ALI: *gr d*, *b b*, *B g*, *n  z*, *s d*, *gambur ta* || (pojed., rij.) *kambur ta* 'račić što živi u puževoj kućici' (mlet. *gambaro*, tal. *gambero* 'rak'), itd.

3.4.5. Proteza

Proteza je dodavanje glasa na početku riječi. Ta se glasovna promjena javlja još u praslavenskom. Protetski su glasovi npr. i u riječima *j rbu* 'jarbol', *j len*, *jes n* 'jesam', *j zero*, *j tro* (usp. *s utros*), *v dra* (usp. Kapović 2008a: 132, 133). Mi ovdje izdvajamo uglavnom neke manje „obične“ primjere:

d: *dumid ca* || *dumit d* 'vlažno', *d midno* 'vlažno', (*o)dumid ti* '(o)vlažiti', *dumid v ti* 'vlažiti' (rom.) (uz novije *vl ga*, *vl zno*, (*o)vl ziti*);

g: *gus nac* 'osa'; ALI: * sti* (usp. Ver, So, Bo: *us nac*, Ver (pojed.), So, Bo: *g sti* 'osti; gosti'; D (sporadično): *v  sti*);

j: *j salica* || * salica* 'kvadratna zdjelica' (germ. *Ebschale*), *j pe(t)* || *j peta* 'opet', *jarg la* 'ručka kormila'²²⁰, *jac l* 'čelik' (mlet. *azz l*)²²¹, *j zula* 'kopča' (tal. *asola*), *j rdelit* 'osoba koja se pravi važna, gospodićić; dobro očuvana osoba (◇ *zdr v k ko j rdelit*; *d   se k ko j rdelit*', i sl.)' (usp. SA: * rdelit*) (<tal. *erede* 'nasljednik' ili < hung. (?)); ALI: * nda*, * sta*, * dro*, *in* 'im', * sti*, * sto*, * ko*, * zina* 'popodnevni međuobrok', *u n ti*, *uveg ja* || *veg ja* 'mladoženja, zaručnik'²²²;

²¹⁹ Dakle, disimilacijom je dobiven lik jednak onom u značenju 'prut, šiba.' Primjeri: *S  ka si poi, po ni slava cu da ti  de u pr t.*; *Viti je da mu sv  gr  u pr t ka je n ko d be.*; *N  mi  l  u pr t* 'nisam probavio kako treba.' U molitvi je sačuvano *pr d ti* 'koristiti' ( vi d ri (...) da nan pr du i kor stu). U S, kao i u SZ skupini, nije provedena disimilacija, dakle, govori se *pr d*.

²²⁰ Srećko Lorger se pita je li i u ovom leksemu „nakalemljen“ staroslavenski element (usp. URL¹¹).

²²¹ Zanimljiv je i nadimak *Arc li* || *Arc le* koji je nadjenut upravo izuzetno snažnom čovjeku. Prepostavljamo da je *a(r)c l* negdašnji (stariji) oblik (usp. IŽ, 7 *ac l* || *oc l*).

²²² U pjesmi „Prosi Maru sve polje Petrovo“ koju je Matija Šešelja 1886. g. kazivala Jakovu (Jakši Čedomilu) Čuki nahodimo lik *juveg ja* (usp. Milanja 1993: 377).

I: *lēška* ‘meka’ (tal., lat. *esca*, mlet. *lesca*), *naleškāti* ‘staviti meku; (fig.) namamiti’²²³;

m: *mint’ūn* ‘riba inéun’ (mlet. *inchiò*);

n: *nūnde* (pojed.) || *nūnde* (pojed.) || *ünde* || *undēka* ‘ondje’;

s: (*po*) *späzuxal* || (novije) (*po*) *späzux* ‘(pod) pazuh(om)’; *spřdā me* || *přdā me* ‘(is)pred mene’, *spřdā ní* || *přdā ní*, itd., *sprídni* || *prídni* (analogija prema *spřd* ‘ispred’, *sprida* (usp. u slovenskom *sprední*); *sklatārīti se* (|| *skít’āti se* || *vrásāti* || *vřläti*) ‘skitati se, klat(ar)iti se’;

š: *šprēgršt’* || *šprēgršt’* || (vrlo rij.) *pregršt’* ‘pregršt’, *šküntra* || (češće) *küntra* ‘protiv; protivno’ (*küntra* ‘protiv(no); prema’) (rom.), *šprēgnutí* || (vrlo rij.) *prēgnuti* ‘prenuti se, prepasti se’, *špexīt’āti* (sv. *špěxnuti*) ‘ritati se; udarati stražnjim nogama; (fig.) bahato nametati vlast’²²⁴, *špīlák* ‘= *kamičít*’, kamenčić’ (usp. *pīlák* || *pīlác* ‘(mladi) vrh biljke’);

z: *zdräča* ‘drača, trn; ribilja kost’, *zdračlīv* ‘trnovit; riba s puno *zdrāč*’, *zdrāčje* ‘trnje; trnovit teren’;

ž: *žbrēknuti* (nsv. *žbrēcati*) ‘breknuti, grubo se otresti na koga’ (usp. BRAČ, 131 *brēknut* (nsv. *brēcot se*)), *žvřdołak* (pl. *žvřdo/ci*) ‘kvrgava i tvrda tvorevina (npr. nerašešljana vuna ili kvrgavi oblici *fřít*, uštipaka)’ (usp. BRAČ, 1032 *vřděják* ‘kvrga, čvor’; u zaglavskom je *žvērāc* ‘kvrga (od udarca) na glavi’).

3.4.6. Metateza

Metateza ili premetanje glasova registrirana je u ovim primjerima: *ärjan-bärjan* ‘razuzdanost, galama’ (tur.), *bärjak* (|| (češće) *bandīra* (rom.) || (novo) *zástava*) (tur.), *bordižāti* || *brodižāti* (|| *travešāti*), *bordiž* || *brodiž* (|| *travešáda*) (mlet. *bordizar*)²²⁵, *cúńka* ‘njuška’, *gníla* ‘glina’ (< **glina*), *koromáč* ‘biljka komorač’, *mōstri* (pl. tantum) ‘manastir, samostan sa crkvom’ (lat., grč.), *lerōj* ‘sat’ (mlet. *relògio* || *lerògio*)²²⁶, *narāžan* || (rjeđe) *narānž* (G pl. < *narānža*), *picizlāka* ‘cjepidlaka’, *poxvišta* || *potričpština* ‘potrepštine; pokućstvo’ (< **po* + *hyža* = *pohištvo(a)*), *raždīn* || *žardīn* || *jardīn* ‘mali povиšeni vrt uz kuću’, *remedijāna* || *meridijāna* ‘sunčani sat’ (mlet. *meridiana*), *rēoplan* (nekoć, pojed.) || *ěroplan* || *avijōn* ‘zrakoplov’ (rom.), *střtīka*

²²³ Usp. SZ skupina, IŽ i južnočakavski (npr. BIB, BRAČ): *ješka*.

²²⁴ Usp. S: *špāxīt’āti* (SA, 361); neka sela SZ skupine: *pāxīt’āti (se)*.

²²⁵ Pojašnjenje značenjā navedeno je u 3.4.2. (*rs > s*).

²²⁶ Uz *lerogio* Boerio (1867: 366) stavlja opasku: »Voce degl’ idioti«. U zaglavskom je, moglo bi se reći, obrnuto. Danas se čuje samo *lerōj*, a neki od naših sredovječnih ispitnika pamte da su se rugali starijim pojedincima koji su govorili *relōj* (*Nē zna ni lerōj rēt’i!*). Slično je i s nekadašnjim *rēoplan* umjesto *ěroplan* (mada, koliko nam je poznato, nije smatran „idiotskim“, tj. govornom manom).

‘trs(ti)ka’, *Stṛtenīca* (top.), *šprāgnot* || *šprāgnot* ‘= *pāpāk*; kandža’ (prsl. **nogъtъ* ‘nokat’; strsl. *paznegъtъ* / *paznogъtъ* ‘pandža, papak, kopito’), *št iñerica* ‘biljka štirenica, crkvina’, *švenâc* ‘uš’, *zaik* (< **jazik*), *zíkva* ‘zipka’, i dr. Novije su potvrde npr. *ivedèncija* ‘evidencija’, *Vjëtman* (◊ *kâšleš* || *xrîpješ* *kâko da si bîna Vjëtmanu*). Samo je u nekonzervativnih registrirana pleonastična sintagma *fûdno ü dho* ‘u morsko dno, u dubinu’, inače je redovito (*a)fûndo* (*ü dno*) (rom.).

Kapović (2008a: 132) navodi kako se »u južnoslavenskom svako *el u zatvorenom slogu pravilno premeće u *lě, usp. hrv. *mljëti* < *mel-ti, ali *mělj-ē te* < *mel'-ete.« U zaglavskom je, dakle, premetnut lik *mliti*, ali nije *mělete*, kao ni *měleno* ‘mljeveno’, *s(a)měleno* ‘samljeveno.’ Praslavenska dubleta **nýrëti* || **roniti* u zaglavskom se reflektilala kao *nýrëti* (jedino ◊ *roniti* *süze*). Pored starinskoga *šototäjer* ‘ronioc’ (rom.) i novoga *rönilac*, od pojedinaca se čuje i *nýrâc* (pl. *nýrci*) u istom značenju, od ostalih samo katkad u šali, a inače redovito u značenju ‘gnjurac (morska ptica)’ od čega je izведен leksem *nýrcära* || *nýrçara* ‘rupa u kojoj se gnijezde gnjurci; (fig.) smrdljiva, prljava soba, rupčaga (*bužâkula*).’ Umjesto *ix* (nenaglašeni oblik <*nýx*) neki informanti kadšto govore *xi*, a nekoliko njih redovito poput Lučana (usp. lik *jí* u nekim govorima koji nemaju *x*, npr. bibinjskom (BIB, 294).²²⁷) Zanimljivo je premetanje u sintagmama, npr. *pütni krîž* ‘pobožnost križnog puta’ i *krûxun za třbùxun* (|| (rij.) *třbùxun za krûxun*).

3.4.7. Palatalizacija

Prva se palatalizacija u V sg. dosljedno provodi: *junâče*, *röjače*, *stârče*, *vrâže*, *jarûše*, itd. Kod deminutivnih oblika stanje je složenije: *juxïca* (ob. <*jûxa* (jelo)) : *jušïca* (ob. općenito za sve što je jušnato), *müxica* (< *müxa* ‘kućna muha’, rij., kad se baš želi istaknuti veličina) : *müšica* (ob. za vrste koje uvijek ostaju male, npr. vinska; hir), *rükica* (<*rüka* (djeteta)) : *ručïca* (dio alata, zdjele, i sl. koji se hvata rukom), *nögica* (< *nöga* (djeteta)) : *nožïca* (npr. *od mîxa*, *od kokošë*, i sl.), *slikica*, *vnükica* || *vnüčica*, *vnükit'* || *vnüčit'*, *tïčica*, *küčica* ‘peteljka’, *Dražica* (top.), *petešít'* (< *pëtex*), itd. Augm. je *kalüžina*, no polazni je oblik redovito nesibilariziran – *kalüga*. Od *bôg* je augm. *bogetïna*, a dem. (uvjetno rečeno, kao ime svetkovine) *Božít'*. Od *krâx* je dem. redovito

²²⁷ Davno je bilo *je* ‘ih’. Nahodimo ga npr. u pjesmi koju je Matija Šešelja 1886. g. kazivala Jakovu (Jakši Čedomil) Čuki: *Pase ovce Ive i Jelina / Pasli su je devet godin dana...* (usp. Milanja 1998b: 161). Finka je taj lik 50-ih g. 20. st. zabilježio pojedinačno (naziva ga slobodnom, ali arhaičnom varijacijom), a također kao rijetkost navodi *zâ ñe* ‘za njih’ (usp. Finka 1977: 124). I ovo nam, nažalost, pokazuje kako je Finka pomno istražio jedino svoj rodni saljski govor. Naime, danas se u Salima takvi likovi nikada ne čuju, dok u svim ostalim selima u govoru konzervativnih prevladavaju (u čak ≈ 90% slučajeva!) (*zâ ñe*, *nâ ñe*, *pô ñe*, *(u) vâ ñe*, *nadâ ñe*, *podâ ñe*, *prdâ ñe*, *uzâ ñe* || (Z) *râž nîx*, *mejâ ñe*, *krozâ ñe*). Nekonzervativni, dakako, govore *za nîx*, itd.

krüxit' || (rij.) *krüšac*, a augm. *kruxetīna*. Od *piļux* ‘jastreb’ augm. glasi *piļušīna*, a dem. *piļušīt'* || *piļuxit'*. Također, *müčina* ‘mučnina’ (< *müka*).

Uz starije oblike *obukīvāti* (*se*) (< *obūt'i* (*se*)) (rij.), *svukīvāti* (*se*) || *svukovāti* (*se*) (<*svūt'i* (*se*)), *zvukīvāti* || *zvukovāti* (<*zvūt'i*), *navukīvāti* || *navukovāti* (<*navūt'i*), *provukīvāti* (*se*) || *provukovāti* (*se*) (<*provūt'i* (*se*)), *vavukīvāti* (*se*) || *vavukovāti* (*se*) (<*vavūt'i* (*se*)), i dr., čuju se i oni u kojima je provedena analoška palatalizacija (*obučīvāti* || *obučevāti*, itd.). I u nekih drugih glagola na -*ivati* javlja se palatalizacija: *zapiševāti* || *zapišīvāti*, *vežīvāti*, *pokaževāti* || *pokažīvāti* (= starijem *kāzāti*, *povīdāti*), *přbačīvāti* || *přbačevāti* (novo, u mlađih; stariji (ovisno o kontekstu): *přxit'evāti* || *přxit'īvāti* || *přmešt'īvāti* || *přmešt'evāti* || *přbarkīvāti*, i dr.), itd. Tako je i u gl.p.t. *zapīšeno*, *vēženo*, *pokāženo*, itd. Međutim, imamo dubletu *napuxīvāti* (*se*) (češće) || *napušīvāti* (*se*), gl.p.t. *napušeno* ‘napuhano.’

Druga palatalizacija (sibilarizacija) u srednjočakavskom dijalektu dosta često izostaje, ali je u mnogim potvrdama provedena (usp. Lisac 2009: 103). Slično je i u zaglavskom. U D i L sg. imenica a-deklinacije u starijih govornika nije provedena u ovim primjerima: *u Mēriki*, *u Āfriki*, *u Līki*, *na Rīki*, *na Räki* (top.), *u Drägi* (top.), *u vōjski*, *u säki* ‘u krajnjem vrećastom dijelu mreže’, *na däski*, *būski* ‘smrđljivoj stonogi’, *papriki*, *Mäjki Bôžjoj*, *u zädrugi* ‘u dućanu’, itd. Iznimke su: *u šäci* || *u šäki*, *na nözi* || (rij.) *na nögi*, *na rüci* || (vrlo rij.) *na rüki*, *u Läci* || (rij.) *u Läki*, *u jäsi*, i dr.

U množini prevladavaju sibilarizirani likovi: *vüci*, *räci*, *snñzi*, *brñzi*, *düzi*, *bubriži* || (arh.) *arnüli* (rom.), *rözi*, *präzi*, *orësi*, *bä(t)ci*, *ösici*, *svidöci*, *vnüci*, *düsi*, itd. U starijih je najčešće: *söki* (novije), *päki*, *stíski*, *cöki* (< *cök* ‘panj, obli komad debla ili grede’), *Vikingi* (novo, rij.), *dvöjniki* (novo, rij.), a rjeđe, pak, *sríški* (< *srížak*) (ob. *sríšci*), a vrlo rijetko (obično zbog „brzopletosti“ u govoru) *zaïki*, *krüxi*. Uočljivo je kako sibilarizacija više izostaje u množinskim oblicima manje frekventnih i(l) novijih riječi. U D i L pl. se provodi: *kücima*, *po jüzima*, *po vřsimā* || *vřsimā*, itd., ali: *sökima*, *päkima*, *stískima*, *cökima*, *Vikingima*.

Imperativ glagola kojemu je osnova velar lijepo potvrđuje izreka: *Přvo spěci, pända rěci!* I zaista, u zaglavskom su „prevagnuli“ sibilarizirani likovi, za razliku od saljskog u kojem registriramo znatno više sekundarno (analoški) palataliziranih, npr. *speči(mo)*, *reči(mo)*, *rečíte* || *rešte* (usp. Finka 1977: 136), i dr. Ipak, govori se *leži* ‘legni, lezi; leži’, *(o)strízi* || *(o)stríži*, *vřži* || *vřži* (< *vřgnuti* || *vřt'i* ‘staviti’) (arh., danas rij.), *tüci* || *tüči*, *vüci* || *vüči*, *püsti* || *püšti*, međutim samo *obüci*, *svüci*, *síci*, *tëci*, itd. Od navedenih dubletnih likova, prema našim zapažanjima, prevladavaju sibilarizirani. Po analogiji (budući da nema uvjeta za provedbu promjene) rezultat

palatalizacije se prenosi i u 3.l. pl. prez. (*lèžu* ‘legnu’, (*po)mòžu* || (*po)mòru* ‘mogu (pomognu)’, (*o)strīžû*, *rečû*, *tečû*, *sīčû*, *vūčû*, itd.).

Treća palatalizacija provedena je npr. u (*o)mīcati*, *pomičati*, *stēzati*, *šprežati*, *poričati* (|| (rij.) *porikati*), ali nije u *tīkāti* (< *taknūti*), *stīkati* (< *stēt’i*) ‘stjecati, zarađivati; istjecati, propuštati tekućinu’, *otīkati* || *natīkati* (< *o/natēt’i*) ‘o/natjecati (tekućina); dobivati oteklinu’, *narīkāti* ‘naricati’, *potīkati* (< *potaknūti*), *přtīkati* || *utīkati* (< *př/utaknūti*) ‘spoticati, predbacivati’, *zapīkati* (*se*) (< *zapēt’i (se)*), *přsīkāti* || *přsīkīvāti* (< *přsīt’i*) ‘presijecati’, *rasīkāti* || *rasikīvāti* || *rasikovāti* (< *rasīt’i*), *u-/na-/va-/poda-žīgati* (nsv. <*u-/na-/va-/poda-žgāti*), *zdīxati* ‘disati’, (*u)zdīxati* ‘uzdisati.’ Stariji uglavnom govore *dosičati*²²⁸ (< *dosēt’i*), *posičati se* (za čīn / (*u*) vāč) (< *posēgnūti se*), dok u mlađih prevladava palatalizirano. Do promjene je došlo i u leksemu *Jutīca* ‘ljutika.’

Nepalatalizirani, odnosno nesibilarizirani su oblici nekih imenica na *-ak* (N, G, D, A, (V²²⁹), D, L, I sg. i G pl.): *kokošīnak* || *kokošīnāk* (G *kokošīnaka*) (|| *kopunēra* (rom.)), *kusānāk* (G *kusānka*) ‘manji *kūs*, komadić, ostatak čega’, *gršt’āvak* (G *gršt’āfka*) ‘grkljan’, *kapēnāk* (G *kapēnaka*) ‘vrh glave (*tīme*); vrh (poklopac) kotla za kuhanje rakije, i dr.’(< **kapelhāk*; tal. *capo* ‘glava’), *křnāk* (G *křnāka*) ‘krnji zub’, (*u)flānāk* (G (*u)flānka*) ‘poderani ostatak (mreže, odjeće, i dr.); dronjak’, *prāčjak* (G *prāčjaka*) ‘svinjac’, *bušīnak* (G *bušīnka*) ‘bušin (*Cistus*)’, *Křbūš’tak* (G *Křbūš’taka*), *Ôrlak* (G *Ôrlaka*), *Sredīnāk* (G *Sredīnaka*) (top., brda), i dr. No ima mnogo iznimaka: *konāc*, *lōvac*, *otāc*, *sūdāc*, *bēzvirac* ‘ateist’, *jānac*, *gusiñac* ‘osa’, *zmīnac* ‘biljka (*Calla palustris*)’, *gladomōrac* ‘(fig., šaljivo) onaj koji gladuje’, *stājac* (češće pl. *stājci*) ‘kamen stanac’, *sīrac* (dem. < *sīr*), *tinēlac* (dem. < *tinē* ‘dnevni boravak’), itd. Zanimljivi su i očuvani stari oblici na *-ac*: *svīrāc* || (u mlađih redovito) *svīrāč* (pl. *svīrci*) || (u mlađih) *svīrāči* (strsl. *svīrēcъ*), *vōžāc* || *vogāč* (rom.) || (u mlađih) *vozāč* (pl. *vōšci* || (u mlađih) *vozāči*), *přprodāvac* || (u mlađih) *pr(e)prodavāč* (pl. *přprodāfci*) || (u mlađih) *pr(e)prodavāči* ‘(pre)prodavač.’

3.4.8. Jotacija

Jotacija je provedena u oblicima i izvedenicama glagola kojima korijen završava na *t*: *dx̄t’āti*, *met’āti* ‘stavljati’ (< *mētnuti*), *namīt’āti se* (*kōmu*), *šēt’āti (se)*, *skīt’āti se*, *zlīt’āti* ‘izlijetati’, *zalīt’āti se*, *krīt’āti (se)* ‘okretati (se)’ (usp. *mōviti se* || *mīcati se*, i dr. ‘kretati se’),

²²⁸ Npr. A: *Zaikōno špōrka!* B: *Prāva se jāvļa!* A tvōj zaīk bi do guzīce dosīga! do guzīce bi dosēga da ti ga je potēgnūti! ; Mříže je dosīga (= salpīvā, dīza). ; Ún slābo dosīže (= slābo pōjmi, s(x)vāt’ā).

²²⁹ Običniji bi, naime, bio npr. V sg. *kokošīnāče*, *bušīnče*, nego *kokošīnaku*, *bušīnku*, mada nije isključiv.

zakr̃it'ati ‘zaokretati’, (*ra*)*split'ati* (< *raspl̃esti*), *sm̃it'ati* ‘ometati’ (< *sm̃esti*), *prxit'eväti* || *prxit'iväti* (< *prxititi*) ‘prebacivati’, *sri't'ati* (< *sr̃esti*) (rij.), *zapret'ati* (nsv. *zapret'iväti*) ‘pokriti pepelom žar ili ono što se peče; (fig.) zavući (se), skloniti (se), i sl.’, *opl̃it'ati* (< *opl̃esti*), *spit'iväti* || *spit'eväti*, (*o*)*svit'äti* (< *osvanüti*), itd. Iznimka je, primjerice, *vagniitati* (nsv. < *vagniéstí*), no, očekivano, *vagniit'in* (prez, 1.l.sg.).

Jotacija se, osim u oblicima gl.p.t. glagola na *-diti* (npr. *pokäd'en(i)* : *posäjen(i)*), provodi i u gl.p.t. glagola na *-sti* (npr. *pokräd'en(i)* || (rij.) *pokräjen(i)*). Dakako, stariji su nejotirani likovi.

Izdvajamo zanimljive nejotirane likove: *plaklív*, *plaklívac*, *straxlív*, *straxlívac*, *potuklív* ‘koji se lako potuče’, *potuklívac*, *dixt'in* (prez. 1.l.sg. <*dixt'äti*), *trëti* (redni broj). U jotiranim je likovima *lažlív*, *lažlívac* provedena epenteza, nasuprot oblicima *lažív*, *lažívac* u većini govora SZ skupine.

U starijih su dominantni oblici gl.im. u kojima nije provedena jotacija (npr. *möleńe*, *fäleńe*, *köseńe*, *miseńe*, *xödeńe*, *tïndeńe*, *pöteńe*, *müzeńe*, itd.), a ponekad izostaje i epenteza (npr. *töpeńe*), uz neke iznimke (npr. *živlénie*). Slično se može potvrditi i u staroslavenskom (npr. *molenie*).

4. PROZODIJA

Više je puta isticano kako je akcentuacija najkonzervativniji segment jezika, odnosno kako najjače odolijeva mijenama. Danas smo suočeni s novim izazovima, odnosno navedenu tvrdnju valja uzimati s oprezom, s obzirom na veliku izloženost utjecajima s raznih strana i ubrzanim promjenama koje zahvaćaju sve jezične razine govornih idioma.

Čakavska je akcentuacija u mnogim govorima pokazatelj starijeg naglasnog stanja i stoga je njezin značaj u jezičnoj znanosti iznimski (usp. Lisac 2009: 23). Budući da danas različiti govornici u tomu pokazuju različit stupanj izvornosti, potrebno je pomno proučiti govor onih najkonzervativnijih, ali i usporedno otkrivati i nove pojave i tendencije u govoru mladih. Naglasni je sustav temelj i prepoznatljivost svakoga govora. Bilježenje najstarijega stanja je, na neki način, preventivna mjera jer bismo na temelju dobivenih podataka u budućnosti mogli educirati znatiželjnjike, posebno ljubitelje govora svojih predaka, i, tko zna, možda i revitalizirati bitna²³⁰ stara jezična obilježja.

4.1. *Ton i silina*

4.1.1. *Inventar*

Prozodijski (naglasni) sustav zaglavskoga, kao i ostalih dugootočkih govorova²³¹, sastoji se od dva naglaska (˘, ˇ), prednaglasne nenaglašene duljine i kraćine. Ukinuta je opreka između ˘ i ˇ (prijelazom ˘ u ˇ).²³² Isključivo u stilski snažno obilježenim iskazima ponekad se može javiti akut²³³ (npr. *Mî smo šôldi dâli. Šôldi, šôldi zâ ñu!*; A: *Õno t'e više durâti.* B: *Pê pûti!*). Dakle,

²³⁰ Leksik je najmanje bitna sastavnica jer i bez nekih leksema iz područja (negdašnjeg) bavljenja (poljoprivreda, ribarstvo), jezik dobro funkcioniра. Ni uz nadljudske napore, ne bi ga bilo moguće rekonstruirati, budući da su nekoć primarne djelatnosti većinom zapuštene te su leksemi iz tih sfera naprosto nepoznati i nepotrebni. Potrebno je još napraviti detaljniju morfologiju i sintaksu zaglavskoga govora.

²³¹ Jedino je u dragovskom u najstarije govornice (uglavnom u stilski neutralnom iskazu) registriran akut (ðca, ûla (češće û/a), t'ûka (<t'ûkä), zîma (češće zîmä), râdu, na svîtu (i na svîtû), povîti, lâčan ‘gladan’ (uz lâčan), i dr.). No, s obzirom na to da je ista osoba te riječi izgovarala i drugačije, to nije osobito relevantno. K tomu, neki primjeri ukazuju na prenošenje akcenta s ultime na penultimu (<ocä, <zîmä, <svîtû), a to je relativno novija pojava pa govorimo o neoakutu. Finka je 1955. g. akut registrirao također samo u D, i to samo u jednom primjeru, G sg. <otâc (ðca) (usp. Finka 1977: 81).

²³² To za dugootočke govore ustanovljuje već Hraste 1948. g., kao i Finka 1955. g. (usp. Finka 1977: 29).

²³³ U najtemeljitijoj i najnovijoj studiji o čakavskoj prozodiji Keith Langston se na temelju fonetske analize naglasnih sustava nekih sjeverozapadnih čakavskih govorova priklanja onim opisima koji tumače akut kao temeljno ravan, a ne uzlazan naglasak (usp. Langston 2015: 71). Naš je akustički utisak identičan, no, naravno, nemamo namjeru pridavati tomu ni približno jednaku dokaznu vrijednost. Važno je upozoriti kako smo primijetili kako danas

budući da u neutralnim iskazima izostaje, a kao stilsko obilježje nije fonološki razlikovan (usp. Langston 2015: 55), može se reći da je akut eliminiran iz sustava²³⁴, što je otklon u odnosu na starohrvatsko naglasno stanje (usp. Lisac 2009: 23).

Pokušaj rekonstrukcije (u kraćim crtama) prozodije izumrloga govora jedine zaglavske stare štokavske obitelji, *Dūjmovix*, donijeli smo u bilješci br. 16.

4.1.2. Razlikovna prozodija obilježja

S obzirom na činjenicu da akut, prozodem svojstven tipičnim čakavskim govorima, izostaje, a ne javlja se ni dugouzlazni (štokavski) akcent (')²³⁵, lako je zaključiti da su u

mnogi (čak i jezični stručnjaci) miješaju akut s dugosilaznim, pa i produljenim (nazivanim i poludugi ili tromi) naglaskom (^) koji nastaje duljenjem vokala u nezavršnim otvorenim slogovima (koji se npr. na Dugom otoku čuje u SZ skupini, a nešto slabijeg intenziteta (samo na a) i u Ž) (npr. *kopāti*, *jáma*, *támo*, *príznaći*, *ískra*, *svítli* ‘svijetao’, *mísliti*, *dúplo*, *úsko*; kadšto i na ultimi: npr. *jená*, *žená*). Iako se »čakavski akut ne realizira nužno jednako u svim govorima, kao ni u različitim fonetskim okolinama unutar jednoga govora« (Langston 2015: 54), to nipošto nije opravданje za, slikovito rečeno, „hiperakutizaciju.“ Mnoge „zavede“ sâmo staro akcenatsko mjesto u primjeru poput *vodē*, *kračún*, ili sl., kao i specifična (ponekad „pjevna“) kvantiteta u *kopāti*. Upozoravamo i kako smo primjetili da neki gluhi govornici (i mlađi i stariji!) izgovaraju nešto što neodoljivo podsjeća na akut (pa bismo još k tomu mogli pomisliti, ukoliko je osoba stara i odavna gluha, da je to idealan primjer budući da nije mogla „pokupiti“ noviji akcent), no naravno, to nema veze s akutom. Mi smo se slušajući govor izvornih govornika Neviđana i Bibinja upoznali sa stvarnom prirodom akuta u tim govorima i možemo pouzdano tvrditi da se razlika veoma dobro zapaža i da se produljeni (dugootočki) akcent (^) bitno razlikuje od čakavskog akuta (˜) (što potvrđuje i Finka (1977: 69)). To ne možemo (osobno) tvrditi za bračke i hvarske govore jer ih nismo imali prilike čuti, no drugi su utvrdili da je ^ (produljeni akcent) u tim govorima zaista postao fonetski jednak ˜ (akutu) (usp. Langston 2015: 34; Šimunović (2009); Kapović 2008b: 11).

²³⁴ Lisac (2009: 105–106) definira *govore sa starijim akcenatskim sustavom* kao idiome što su u stanovitoj mjeri ili u potpunosti izgubili akut. Dijeli ih u tri skupine: govori u kojima se akut realizira izvan ultime, potom govori bez akuta, ali s mogućnosti realizacije akuta kao stilogenog elementa, te govori što su u potpunosti izgubili akut. Dugi otok svrstava u treću skupinu, no netom navedeni primjeri pokazuju da bi ga ipak trebalo uvrstiti u drugu skupinu, suprotno Finkinim tvrdnjama (vidi Finka 1977: 73) koje su protuslovne samima sebi usporedimo li ih s napisanim na drugom mjestu (vidi Finka 1977: 75). Štoviše, neki govornici u Dragovama (i jedan povratnik iz Amerike u Brbinju) pokazuju kako je akut dokasna bio živ (ne samo kao stilsko sredstvo!). Iz Finkinog rada, kao što rekosmo, nije baš lako razabrati misli li da se akut javlja kao ekspresivno sredstvo ili ne (usp. Finka 1977: 72, 73, 75), i čuje li se još uopće (u to vrijeme) u dugootočkim govorima (usp. Finka 1977: 67). I, konačno, zaglavski i žmanski govor (a, sudeći po vladajućim tendencijama, uskoro u potpunosti i luški) za razliku od svih ostalih dugootočkih govora svrstavamo u *novije akcenatske sustave* jer je u njima (pored gubitka akuta) došlo do djelomične promjene stare distribucije akcenta, odnosno ograničenja na otvorenoj ultimi (govori se npr. *ogání*, *divôjka*, *krajica*, *glädân* (u Ž i novije: *gladân*), *prorôk* || (rij.) *prorök* || (novije) *pròrok* (ž.r. *proročica*), *svídôk* || *svidök*, *zabädäti* (u Ž i novije: *zabädâti*), *ískäti* (u Ž i novije: *iskâti*), *čěkati*, *mísliti*, *pětē* (G sg.), *s pětân* (I sg.), *pět* (G pl.), *petâmi* (D, L, I pl.), *město*, *zaik*, *krûx*; ALI: *pěta* (N sg.), *pěti* (D, L sg.), *pětu* (A sg.), *pête* (N, A pl.), *dîte*, *sěstra*, *mägla*, *dûša*, *sëlo*, *glâva*, *köza*, *ófca* (u Ž ob. *ófcasvéga* (a ne *svegå*/*svegå*), *(o)tôga* (a ne *(o)togå*), itd.) (usp. Lisac 2009: 106). Od zanimljivih mjesnih razlika izdvajamo npr.: gl.p.r., ž.r. sg. *ümre*, *ümbla* (Z, L) : *umrê*, *umjla* (Ž); *Dänica* (Z, Ž) : *Danića* (L); odrični oblik prez. < bìti: *nisan* (Z, Ž) : *nisan* (L), odnosno potvrđni *jesan* (Z, Ž) : *jèsan* (L).

prozodijskom sustavu ovoga govora relevantni dužina (kvantiteta) i mjesto naglaska (iktus), ali ne i *narav tona* (intonacija, ton). Dakle, ne postoje minimalni parovi (opozicije) po tonu (usp. Langston 2015: 51–52). Značenje nekih riječi moguće je razabrati jedino u govornom kontekstu (vidi *Tablica 5*). Ni intonacija kratkoga naglaska nije razlikovna (nema ` akcenta); ovaj je prozodijski sustav sačuvao starinu zadržavši jedan kratki naglasak u naglasnomu inventaru. Kratki su slogovi u opreci jedni prema drugima samo kao naglašeni ili nenaglašeni (npr. *Čă govöriš?*opr. *T'uti ga čă govöri!*) (usp. Langston 2015: 51). U štokavskim sustavima, osim tona, i zanaglasna duljina vrši razlikovnu funkciju; ovdje je i ona ukinuta (vidi *Tablica 4*, posebno primjer *gori*).

Čakavski prozodijski sustav s fonološkom distinkcijom kvantitete i iktusa u nastavku prikazujemo prilagođenom tablicom iz Langstonove studije (*Tablica 1*). Također, prikazujemo ga i kroz neke primjere minimalnih parova (opozicija) po kvantiteti (*Tablica 2*), po mjestu iktusa (*Tablica 3*), odnosno po obama navedenim obilježjima (*Tablica 4*), da bismo na koncu dali pregled parova ekvivalentnih po svim trima obilježjima (*Tablica 5*).

Tablica 1. Prozodijski sustav zaglavskoga govora

Dugi		+		-
Naglašeni	+	-	+	-

Tablicu je izradio Robert Špralja prilagodbom tablice u Langston (2015: 51). (autor tablice Keith Langston)

Tablica 2. Opozicije po kvantiteti

<i>brīga</i>	‘brīga’ (im.)	<i>brīga</i> ²³⁶	‘brīga’ (u službi priloga)
<i>čisto</i>	‘izravno; potpuno’ ²³⁷	<i>čisto</i>	‘čisto’
<i>dökle</i>	‘dok’ (veznik)	<i>dökle</i>	‘do kad; do kud; odakle’
<i>mäst</i>	‘mošt’	<i>mäst</i>	‘mäst’
<i>möre</i>	(prep. 3.l.sg. < <i>möt'i</i> >)		
<i>möre</i>	(G sg., NAV pl. < <i>möra</i> >)	<i>möre</i>	‘möre’

²³⁵ Jedino, vrlo rijetko, u posebnim govornim prilikama (kao i kratkouzlazni (`) i akut (~)), no to nije dovoljan razlog da bismo te akcente uvrstili u sustav (kao neovisne prozodeme). O pojavi tih akcenata, ali i duljine iza akcenta, pisao je Finka (1977: 72–74). Međutim, barem u današnje vrijeme, zanaglasna duljina u saljskom govoru može se čuti i u posve stilski neutralnom govoru.

²³⁶ Npr. A: *Brīga mēne*. B: *Ni(n) te brīga?!* ; Registrirano je i *čă brīgē!* ‘što ima veze!’ (usp. D: *čă brīga*).

²³⁷ Npr. 1. ‘izravno, jasno, otvoreno’ (...), *čisto t'u ti rēt'i*; 2. ‘potpuno, nedvojbeno’ *Tō je čisto, zā me, väko* ‘to je bez sumnje, po mom mišljenju, ovako.’

<i>poštivāti</i>	‘posložiti’	<i>poštīvāti</i>	‘poštovati’
<i>rāno</i>	‘rāno’ (prilog)	<i>rāno</i>	‘rānō’ (prid.)
<i>sedīti</i>	‘sjediti’	<i>sēdīti</i>	‘sijedjeti’
<i>stāti</i>	‘stāti’	<i>stāti</i>	‘stajati’
<i>ukorīti</i> ²³⁸	‘uputiti prijekor’	<i>ukōrīti (se)</i>	‘okorjeti (se), otvrđnuti’
<i>väläti</i>	‘väljati (<i>vrīdīti</i>)’	<i>väläti (se)</i>	‘väljati (se)’
<i>zästava</i>	‘zästava’ (novo) ²³⁹	<i>zästava</i>	‘zapremnina; površina’

Tablica 3. Opozicije po mjestu iktusa

<i>dřži</i> (<i>dřž</i>) (imp. < <i>dřžati</i>) ²⁴⁰	<i>dřží</i> (pres. 3.l.sg. < <i>dřžati</i>)
<i>fäliti</i>	‘pogriješiti; nedostajati’
<i>xítiti</i>	‘baciti’
<i>järam</i>	‘tlačenje, ugnjetavanje’
<i>jüga</i>	‘jüga’ (G sg. < <i>jügo</i>)
<i>kobögda</i>	‘akobogda’ (prilog)
<i>könac</i>	‘konacā’ (G pl.)
<i>köta</i> (ž.r.)	‘mjera za kuhanje rakije’
<i>mêsta</i>	‘mjësta’ (G sg. < <i>mêsto</i>)
<i>(na)pítati</i>	‘pítati, hraniti’
<i>prlëtiti</i>	‘preživjeti ljeto’
<i>fäliti</i>	‘hvaliti’
<i>xítiti</i>	‘hitati, žuriti’
<i>järam</i>	‘poprečna greda za koju su pričvršćena vesla (dem. <i>jarmît</i>); dio opreme za oranje’
<i>jugâ</i>	‘jüga’ (N pl. < <i>jügo</i>)
<i>ko Bôg dâ</i>	‘ako Bog dâ’ ²⁴¹
<i>konâc</i>	‘konac’ (N sg.)
<i>kotâ</i> (m.r.)	‘kotao’ (1 <i>kotâ</i> = 1 <i>köta</i>)
<i>mestâ</i>	‘mjësta’ (N, (A) pl. < <i>mêsto</i>) ²⁴²
<i>pítati</i>	‘pítati; prositi curu’
<i>prletîti</i>	‘preletjeti’

²³⁸ Najčešće se govori (*o*)šcovāti || ošvānīti || okēfati (*dāti kēfu*) || obruskināti (*dāti bruškīn*) || dāti špūntu || povīti štēñe (i pīstulu) / evand'čle || ofrīti || obrūžīti, i dr.

²³⁹ Starije je *bandīra* || (ob. svatovski) *bärjak*.

²⁴⁰ Neke potvrde koje čuvaju staru opoziciju zanimljive su jer se usporedno s njima javljaju novi likovi, npr.: *činī* (gl.p.r.) : *činī* || *čini* (pres., 3.l.sg.) : *čini* (imp.) (< *činīti*); *ucři* (gl.p.r.) : *ucři* || *üči* (pres., 3.l.sg.) : *üči* (imp.) (< *ucřiti*). U imperativu je, dakako, došlo do regeresivnog pomaka. Isto je i sa *sušīti* || *šušīti*, *trošīti*, dok je npr. od *gradīti*, *xrānīti*, *zvonīti* drugačije (u prez. je „pobjijedila“ novija konjugacija). Npr. *zvonī* (gl.p.r.) : *zvōni* (pres., 3.l.sg.) : *zvōni* (imp.). Od *mučāti*: *müča* (gl.p.r.) : *müči* || *mučī* (pres. 3.l.sg.) : *müči* (imp.); od *kasnīti* (prema istom obrazcu i *gūbīti*, *xrānīti*, *platīti*, *pustīti*, *gradīti*, *smastīti*): *kasnī* (gl.p.r.) : *kâsnī* (pres., 3.l.sg.) : *kâsnī* (imp.); od *mrzīti*: *mrzī* (gl.p.r.) : *mřzī* (pres. 3.l.sg.) : *mřzī* (imp.); od *slomīti*: *slomī* (gl.p.r.) : *slömi* (pres. 3.l.sg.) : *slömi* (imp.) (usp. Kapović 2008b: 17–19).

²⁴¹ Npr. *Un t'e kobögda bänuti čäs po čäs.* ; A: *Öt'eš ozdräviti?* B: *Aaa... Ko Bôg dâ.*

²⁴² Ipak, ova je opozicija poprilično nestabilna (sve se češće čuje samo *mêsta*). *Mestâ* se najbolje čuva u *na mestâ* ‘mjestimično’.

<i>sâlam</i>	‘psalam’	<i>salâm</i>	‘saláma’ (novo)
<i>slômite (se)</i>	‘slomite se’ (prez. i imp. 2.l.pl.)	<i>slomi�e (se)</i>	‘slomit će se’ (futur I. 3.l.pl.)
<i>smîriti</i>	‘pogoditi (čime), udariti’	<i>smîriti (se)</i>	‘smíriti (se)’ (češće: <i>umîriti (se)</i>)
<i>škôditi</i>	‘(+ D) štetno djelovati, <i>ûditi</i> ’	<i>škoditi</i>	‘(+A) utjerati dug, dobiti natrag’
<i>ûditi</i>	‘ûditi, štetno djelovati’	<i>uditi</i>	‘udjenuti’
<i>vrîmena</i>	‘vrèmena’ (G sg. < <i>vrîme</i>)	<i>vrimenâ</i>	‘vremèna’ (N pl. < <i>vrîme</i>)
<i>žînska</i>	‘ženska osoba’ (im.)	<i>žinskâ</i>	‘ženska’ (prid.) ²⁴³

Tablica 4. Opozicije po kvantiteti i mjestu iktusa

<i>gòri</i>	‘gòri’ (D, L sg. < <i>göra</i>)	<i>gòri</i>	‘g�r�’ (komp. < <i>slâb</i> <i>arjâv</i> <i>n�dobar</i>)	<i>gôri</i>	‘g�re’ (opr. <i>d�hl</i>)	<i>gor�</i>	‘g�r�’ (prez. 3.l.sg. < <i>gor�ti</i>)
<i>��star</i>	‘o�star’ (G <i>o�str�ga</i>)	<i>��star</i>	‘jug’ (G <i>��stra</i>)	<i>o�st�r</i>	‘��t�r, kr�mar’ ²⁴⁴		

Tablica 5. Ekvivalencije po intonaciji, kvantiteti i mjestu iktusa

<i>d�n</i>	‘d�n’ (im.)	<i>d�n</i>	‘= <i>d�dn�</i> ’ (prez. 1.l.sg. < <i>d�ti</i>)
		<i>d�n</i>	‘d�n, d�t’ (gl.p.t. < <i>d�ti</i>)
<i>krep�n(i)</i>	‘uginuo’ (prid.)	<i>krep�n</i>	‘krepam’ (prez. 1.l.sg. < <i>krep�ti</i>)
		<i>krep�n(i)</i>	(rij.) ‘(odje�a) od <i>kr�pa</i> (fine tkanine)’ (prid.) (rom.)
<i>l�k</i>	‘bijeli l�k, �e�njak’	<i>l�k</i>	‘l�k (oru�je; <i>l�k i str�la</i>) (nova rije�!)’
<i>p�sti</i>	‘p�sti’ ²⁴⁵	<i>p�sti</i>	‘p�sti’

²⁴³ Npr. *S mo p zde   nsk  je pokot la*. Međutim, navedena opozicija nije ba  stabilna, pa se i od starijih mo e  uti *  nska* / *  nska gl va* ‘žena, ženska osoba’, *  nska m ja* ‘ženska majica’, i dr. Dodajmo da nema akcenatskih opreka u *mu k * ‘mu karac (*mu k  gl va,  ov k*)’ i *mu k * ‘mu ki’ (pridjev).

²⁴⁴ Koristi se samo u \diamond *  niti k nat bez o t ra* “praviti ra un bez kr mara”, odlu ivati iza le a onoga koga se ti e ili koji odlu uje ’ te \diamond *bez o t ra* ‘nepromi ljeno; bezveze.’

²⁴⁵ Saljani govore *p sti* ‘p sti’, a nerijetko i za ‘p sti’ govore jednako. Zaglavci su o tomu smislili rugalicu (igru rije i): *U gr du t e p sti r va* (= *u gr du t e p s ti r va* ‘u gradu  e pasti riva / u gradu  e pas ti gura’).

		<i>sud</i>	‘sudnica, sudište’
<i>sud</i>	‘posuda’	<i>sud</i>	‘jug’ (novo, rij. (samo u kontekstu smjera puhanja vjetra) pod utjecajem pomorske škole)
<i>svitlo</i>	‘svjetlo’ (im.)	<i>svitlo</i>	‘svijetlo’ (prid.)
<i>(u)rēditi (se)</i>	‘(u)réditi (se)’	<i>(u)rēditi (se)</i>	‘povrijediti (se), nanijeti ili zadobiti blažu ozljedu’

4.1.3. Distribucija i izgovor

Naglasak je slobodan, što znači da može biti na bilo kojem slogu u riječi. Ipak, postoji ograničenje pojavljivanja naglaska na ultimi, odnosno nema kratkosilaznog naglaska na završnim otvorenim slogovima (usp. Langston 2015: 134–145).²⁴⁶ Pritom se, dakako, misli na višesložnice (usp. *svē*, *dño*, *zlō*). To je posljedica regresivne metatakse (pomicanja) akcenta (pri čemu je akcent u pravilu²⁴⁷ dug ukoliko dolazi na mjesto nenaglašene duljine) (npr. *zēmļa*, *dīca*, *vōda*, *glāva*, *mliko*, *jāpno*(|| (starije) *jāpān*), *srēda*, *težāka*(G sg.), *mūlca*(G sg.), *lipōta*, *postōli*, *kōni*(N pl.) ili pak duljenja (npr. *jesū*, *nisū*, *jenū*(pojed.) || *jēnu*, *vrimenā*(N pl.), *jugā*(N pl.), *imenā*(N pl.), *olovnā*(mlađi: *ðlovna*) ‘olovna’, *šuvernā*(mlađi: *šuvrēna*) ‘plutena’, *starjī*(mlađi: *starīji*) ‘stariji’, *lusķī* ‘ljudski, kako treba’, *sud’ē*, G *sud’ā*, *xrebłē*, G *xrebłā* (zb.im. < *xrēb* ‘deblo’), *vraštvō*|| *vraštvō*(|| *vragulīja*) ‘vragolija’, *vražjī*, *fratarskī*, *komō* ‘komoda’ (rom.), *milē* ‘ukrasni čipkasti stolnjak ili podmetač’ (rom?), N pl. *milā*, *třululū* ‘uzvik (pri ruganju); glupan’ (rom.), *kanū* ‘kanu, uski čamac’ (novo, pojed.)), a ponekad su na snazi oba čimbenika (npr. *ōca* (G sg.), *cr̄lēna*). Zanimljive su neke pojedinačne iznimne potvrde starijega stanja.²⁴⁸

Slogotvorno je *r*, kao što je već istaknuto, isključivo kratko (npr. *čřv*, *křv*, *přst*, *dřv*(G pl.), *střnūti* ‘protrnuti; utrnuti’).

²⁴⁶ »Ovo [ograničenje naglaska na kratkim završnim otvorenim slogovima, op. a.] je najšire rasprostranjeno ograničenje koje se javlja u čakavskim govorima. Potvrđeno je u srednjočakavskim govorima u unutrašnjosti Hrvatske i u Istri, u mnogim jugoistočnim čakavskim govorima u dalmatinskom priobalju i u Istri, kao i na otocima Prviću, Zlarinu i Žirju te u nekim govorima na Šolti i Čiovu.« (Langston 2015: 135).

²⁴⁷ Neke iznimke navodimo u 4.1.5.

²⁴⁸ *Mřtva* (G *mřtvę*) ima A sg. *mřtvu*. Ipak, dva puta registrirali A sg. *mřtvū* (npr. *Da su ju nāšli mřtvū*). Također, L sg. od *brđd* glasi *u brödu*, no registrirali smo i *u brodū*. A sg. od *vřša* glasi *vřšu*, no jednom smo čuli i *vřšū*. Još ima govornika koji čuvaju stariji A. sg. od *öva*, *öta*, *öna* i *jëna* (*ovū*, *otū*, *onū*, *jenū*). Ne posve konzervativna govornica (koja je dosta boravila u Vodicama, pa ponekad govoriti npr. i *cvři*) izgovorila je oblike *krīlā*, *crīvā* (inače: *krīla* ‘vrsta sukњe’, *crīva*). U jedne govornice koja je udana u Žman registrirali smo *tetä*, *ustä* (inače: *těta*, *üsta*).

Kratkosilazni akcent („) izgovara se drugačije nego u susjednom saljskom govoru. Saljski je „ brži i izrazito odsječan, a katkad za njime slijedi svojevrsna zanaglasna duljina.²⁴⁹ Budući da se Saljani po intonaciji govora (preciznije: akcenatsko-ekspiratornoj rečeničnoj liniji²⁵⁰) veoma razlikuju od svih ostalih Dugootočana, dok su među ostalima razlike neznatne, pretpostavljamo da je to posljedica snažnog talijanskog utjecaja. Talijani su naselili saljski Porat negdje u 16. st., a potpuno su asimilirani (pohrvaćeni) tek u 19. st. (usp. Finka 1977: 26–27). Ne bi li dočarali način govora Saljana, u nedostatku stručnog izraza mogli bismo upotrijebiti domaći izraz *skōsaće* ‘trzanje’ jer uistinu tako zvuči, kao i talijanski. Čak ni u Zaglavaca koji govore brže ne realizira se takav „ akcent niti približno slična govorna intonacija.

U zaglavskom se govoru, u starijih govornika (u nekih rjeđe, u nekih gotovo beziznimno) ostvaruje varijanta „ akcenta koju bilježimo znakom „ jer je kvantitetom između „normalnog“ kratkosilaznog („) i produljenog (^)²⁵¹ (tj. neznatne duljine, ali ipak ne istovjetan kratkosilaznom), a ima i „prizvuk zatvorenosti.“²⁵² To je zapravo nešto kraći aloton (inačica) „tromog“ (produljenog) naglaska (usp. Kapović 2008b: 9, 15). Razlika je u tomu što je „ ostvariv u slogovima sa svim vokalima (rjeđe na *u*; ipak, u većine govornika pretežno na *a* i *o*).²⁵³ Neki

²⁴⁹ Upravo ta duljina, zajedno s prethodnim brzim, „oštrim“, „odrješitim“ „ akcentom daje prizvuk prepiranja, *skōsaće* saljskom govoru i zbog toga ćemo Saljanina lakše prepoznati po govoru nego sve druge Dugootočane (koji su međusobno veoma slični po intonaciji). Npr. S: *Lîtra ûla je bîla trî kîla grâxâ:* ; *Pê gödî:n; Jâ govôrî:n: (...), (Ne) mörë:n*, itd. Uočili smo kako se duljina u saljskom javlja u posve neutralnim iskazima. (Napomena: dvjema točkama iza duljine ovdje označavamo takav osobit tip duljine u saljskom).

²⁵⁰ Ovaj termin koristi Finka (1977: 75), no ne primjećuje da saljski govor po tomu snažno odudara od ostalih dugootočkih govorova.

²⁵¹ Tzv. produljeni (ovaj termin zagovara Finka (1977: 72) i mi mu se priklanjamo) ili „poludugi“ (vidi objašnjenje zašto je taj naziv sporan u Finka 1977:72) ili pak „tromi“ (vidi objašnjenje zašto je taj naziv neprecizan u Kapović 2008b: 9) nastao duljenjem u unutarnjem otvorenom slogu (usp. i Lisac 2009: 108) (npr. *iskâti, slâma*) karakterističan je za SZ skupinu (najkraći je u Sav, a najdulji od Bo do VR), a ponešto slabijeg intenziteta (čini se tek u novije vrijeme) čuje se i na JI (Ž), rjeđe kod mlađih i sredovječnih pojedinaca u Z. Ipak, u svih se govornika u nekim riječima, obično u stilski afektivnjem izričaju, mogu javiti sve varijante naglaska (npr. *vrâg* (dugosilazni) || *vrâg* („tromi“, kraći aloton produljenog) || *vrâg / vräx* (kratkosilazni) || *vrâg* (dugosilazni zatvoreni) (slijeva nadesno: uglavnom sve jača afektivnost)).

²⁵² To kažemo u nedostatku stručnoga termina. Finka (1977: 86) u odjeljku *Impresionizam i sistematičnost u bilježenju* na pitanje »da li da se bilježi samo ono što se može uvrstiti u odgovarajuće sustave, a drugo da se smatra samo slučajnim pojавama, netipičnima za ispitivane govore, pa to da se i ne uzima u obzir, ili se u bilježenju valja držati impresija pa na temelju njih izvoditi zaključke« odgovara »da se [valja, op. a.] vodi[ti] jednako računa i o sistematičnosti i o impresionizmu. Ne može se naime iz govora isključiti subjekt, a subjekt je uvijek potencijalan nosilac subjektivnih govornih osobina, koje idu čak i do te mjere da se može govoriti ne samo o specifičnom govoru ove ili one etničke skupine, pa i tako minijaturne kao što je obiteljski krug, nego i o specifičnom govoru svakoga pojedinca. A jezični je objekat ispitivanja uvijek pojedinac. (...)«. Ipak, ovdje se ne radi o pojedinačnoj pojavi te joj stoga valja posvetiti još veću pažnju (iako odudara od „klasičnog sustava“).

²⁵³ Evo nekoliko primjera iz govora jedne informantine u koje se „ realizira čak i u slogovima s e i i (napomena: zarez ispod znaka čne znači ništa; ovaj smo znak koristili jer nismo mogli pronaći odgovarajući): *na plôči, glavîcu,*

primjeri, npr. *pōkle san se ūdala* ‘nakon što sam se udala’ ukazuju na možebitnu složenost ovog problema (postoje li neka ograničenja, odnosno pravilnosti u distribuciji”?). U potpunosti smo sigurni da se u susjednom saljskom ova varijanta ne čuje, u žmanskom i luškom je ostvariva, dok za ostale govore nećemo ništa tvrditi dok ne obradimo sve snimke kojima raspolažemo, a tada ćemo moći reći više i o zaglavskom”, i o pravilnostima, ukoliko ih ima.

4.1.4. Refleks praslavenskih prozodema

Iz subbine praslavenskih prozodema izdvajamo bitne činjenice:

- 1) Praslavenski se dugi cirkumfleks (˘) u ovom govoru realizirao kao ^ akcent (npr. *grad*, *drago*, *jaje*, *meso*, *mur*, *muz*, *zlato*) (usp. Kapović 2008b: 2, 4; Lisac 2009: 23);
- 2) Praslavenski je (stari) akut (") nestao iz sustava i realizirao se:
 - a) kao kratkosalazni akcent (npr. *cesta*, *glavica*, *jama*, *kopito*, *lopata*, *patiti*, *riba*, *sito*, *smit*, *veli*, *aba*),
 - b) kao dugosalazni akcent (npr. *brat*(G *brata*), *gad*(G *gada*), *krasti*, *mia*(G *mia*), *rak* (G *raka*), *sesti*, *slab*, *zaik*(< **jezyk*)²⁵⁴) (usp. Kapović 2008b: 2, 4, 9; Kapović 2010: 54; Lisac 2009: 23);
- 3) Kratki praslavenski cirkumfleks (˘) odrazio se kao " (npr. *slovo*, *kolo*, *jezero*, *nebo*), a u nekim je primjerima došlo i do duljenja (npr. *oko*, *plot*²⁵⁵) (usp. Kapović 2008b: 2; Lisac 2009: 23; Moguš 1977: 54);
- 4) Na mjestu metatoniskog akuta (nazivanog i dugim neoakutom) (˘) dolazi ^ (npr. *kral*, *kletva*, *gospodar*), dok je u mnogim tipičnim čakavskim govorima supstituiran akutom (usp. Kapović 2008b: 2; Lisac 2009: 23);
- 5) Praslavenski metatoniski kratkosalazni akcent (nazivan i kratkim neoakutom) (˘) dao je " (npr. *koza*, *kora*), a u duljenjima pred sonantom dao je ^, rezultat tipičan za čakavski jugoistok

robică, pokle san se ūdala, vecer, bi se muka pivala, udrili, doma(n), ūbiaj, blagoslovti, xodti, veli(ki), ūsici, Tomislav, pameti, posli, celadi, vi dva ste isan dan razlike, itd.

²⁵⁴ O duljenjima, posebno na mjestu poluglasa, bit će riječi kasnije (vidi 4.2.2.; 4.2.2.4.). Usp. SP: *brat*(G *brata*), *gad*, *krasti*, *mia*, *rak*, *sesti*, *slab*; SS: *brat*(G *brata*), *gad*, *krasti*, *mia* || *mia*, *rak*(G *raka*) || *rak*, *sesti*, *slab*(rij.) || *slab* (inače, SS je danas pod velikim utjecajem SP, tako da je sve više likova s kratkim akcentom; nekoć je situacija u SS bila gotovo identična zaglavskoj); D, Bo, So, Ver, Po, VR: *brat*(G *brata*), *gad* || *gad*(G *gada*), *krasti*, *mia*, *rak*(G *raka*), *sesti*, *slab* || *slab*. Negdašnje likove *jazik*(S) odnosno *zaik* || *zaik* (|| *jazik*(?)) (ostala sela) danas će malo tko posvjedočiti. Još se mogu čuti u Z, Ž i L. U SZ skupini je danas redovito *jezik*.

²⁵⁵ U govorima SZ skupine (npr. So) u nekim primjerima dolazi do progresivne metatakse siline kratkoga sloga (vjerojatno po analogiji) *slovo*, *kolo*, *jezero*, ali je stanje nepromijenjeno npr. u *oko*, *nebo*; također govore *plot*.

(npr. *krâj*). I u duljenjima ispred šumnika rezultat je isti (npr. *bôb, pôp*) (usp. Kapović 2008b: 2, 4; Lisac 2009: 23).

4.1.5. Regresivna metataksa siline

U zaglavskom je govoru, osim ukidanja opreke [~] i [^], došlo do regresivne metatakse. Kao što smo već istaknuli, akcent je sustavno pomaknut samo sa kratkih otvorenih finalnih slogova. Pri pomaku je upotrijebljen stari čakavski akcenatski inventar, što je specifično za čakavsku akcentuaciju. Dakle, radi se o novijem dvoakcenatskom sustavu s djelomičnom promjenom stare distribucije akcenta, za razliku od govorâ S, (L^{256}) i SZ skupine selâ u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto u svim pozicijama, bez obzira na otvorenost ultime (usp. Lisac 2009: 25, 106).

Navedimo nekoliko primjera iz Sôlinâ u kojima je očuvano staro akcenatsko mjesto: *čarlenö*, *čelâ*, *dalekô*, *dažjâ* (G sg.), *dîtë*, *dobrò*, *Gôspë* ‘Gospa’, *glâvî* (L sg.), *grâdù* (L sg.), *konâlî* (N pl.), *likârâ* (G sg.), *lipotâ*, *mokrînâ* || *mokrînâ* ‘tekućina; mokrina’, *mûka* ‘brašno’, *nârôd*, *nijenogâ* || *nijenogâ* ‘nijednoga; nikoga’, *nosêt'â* ‘trudna’, (*o*)*vakô*, *pokrivenö*, *rosâ*, *rûkâ*, *samot'â*, *sovâ*, *stablô*, *svît'â*, *švinci* ‘uši’, *težâcî* (N pl.), *ustâ*, *vînô*, *visoki*, *vodâ*, *vôjskâ*, *vretenö*, *zelenâ*, *zemlâ* ‘ob. Zemlja; država’ || *zêmla* ‘ob. obradivo tlo’, *ženâ*. Ipak se čuje i novije *čarlêno* || *carvêno*, *rûka*, *vôjska*, *nârod*, *nijenôga* || *nijenoga*, itd.

Usporedimo navedene likove sa zaglavskima, posebnu pozornost obraćajući na akcente koji su nastali na mjestu nekadanje duljine: *çylêno* || (pojed.) *çylêno* || (novo) *çyveno*, *čëla*, *dalëko*, *dâžja*, *dîte*, *dòbro*, *Gôspe*, *glâvi*, *grâdu*, *konâli*, *likâra*, *lipôta*, *mokrîna* || *mokrîna*, *mûka*, *nârod*²⁵⁷, *nijenoga* || *nijenôga* ‘nijednoga’, *nosêt'a*, (*o*)*vako*, *pokrivêno* (mladi: *pokriveno*), *rôsa*, *rûka*, *samôt'a*, *sôva*, *stâblo*, *svît'a*, *švînci* || *švênci*, *težâci*, *üsta*, *vîno*, *vôda*, *visôki*, *vôjska*, *vretêno*, *zelëna*, *zêmla*, *žëna*.

Primjećujemo da se pri skakanju silaznih naglasaka s kraja prema početku izgovorne cjeline najčešće čuva kvantitet (dužina ili kratkoća) (npr. *mûka* (< *mûkâ*), *čëla* (< *čelâ*), *mokrîna* (< *mokrînâ*), *dalëko* (< *dalékô*)).

²⁵⁶ Prema rezultatima Finkinog istraživanja, luški je govor imao stariji dvoakcenatski sustav (s dosljedno očuvanim starim mjestom akcenta) (usp. Finka (1998)). U današnjih govornika dolazi do regresivnog pomicanja akcenta te se bojimo da je više nemoguće pronaći govornika koji bi te primjere redovito izgovarao drukčije od Žmanaca i Zaglavaca. Naši su informanti gotovo redovito izgovarali s novim akcenatskim mjestom. Ako ništa drugo, onda je luški govor barem živi dokaz munjevite brzine odvijanja jezičnih promjena.

²⁵⁷ Varijanta *nârod* se može (ili mogla se) vrlo rijetko čuti, i to u kakvoj govornoj eksibiciji pojedinca. Neki naši informanti tvrde da je nekoć bilo pojedinaca koji su tako redovito govorili.

Zanimljivi su primjeri kao *närod*, *rüka*, *vöjska* u kojima novonaglašeni slog nije zadržao dužinu, kao i npr. *cyléno* (uz *cyléno*) u kojem je provedeno duljenje izvorno kratkoga sloga (usp. So: *zém̥la*), no ipak, redovito čujemo *zeléno*. Međutim, pri deklinaciji lika *rüka* duljina se restituira (G sg. *rükē*, I sg. *rükün*), a kadšto i kod *üsta* (I pl. *üstima* (pojd.) || *üstima* || (najčešće) *ustīma*).

Zaglav je najmlađe naselje na otoku, stoga ne čudi što je u njemu akcent prešao s kratke otvorene ultime na prethodni slog (ili se, rjeđe, samo produljio). No, u padežima u kojima su postojali uvjeti za duljenje, ponajviše u G i I, stanje se uglavnom nije mijenjalo (sudeći po izdvojenim potvrdoma, to vrijedi za dvosložne i trosložne imenice (izuzev onih s.r. na *-o*) te dvosložne pridjeve s otvorenom ultimom) (npr. *Gospē* (G sg.), *Gospūn* (I sg.), *vodē* (G sg.), *vodün* (I sg.), *vodāmi* (D, I pl.), *vodāx* || *vodāmi* (L pl.), *lipotē* (G sg.), *lipotün* (I sg.), *zemlē* (G sg.), *zemlāmi* (D, I pl.), *zemlāx* || *zemlāmi* (L pl.), *ustīju* || *üst* (G), *doprōga* (G sg.), *doprōmu* (D sg.), *doprīn* || *doprōmu* (L sg.), *doprīn* (I sg.), *doprīx* (G pl.), *doprīma* (D, I pl.), *doprīx* || *doprīma* (L pl.)...). Među gore navedenim primjerima iznimke od „pravila“ koje smo izveli su *söva* i *vöjska*.

Također su u skladu s pravilom o ograničenju naglaska na kratkoj otvorenoj ultimi i oni primjeri u kojima je u N, A sg. akcent na starom mjestu, a u G, D, L, I sg i u svim množinskim padežima na novom: *kōlāc* (G *kōlca*, N pl. *kōlci*, G pl. *kōlcov*), *konāc* (G *künca* || *könca*, N pl. *künci* || *könci*, G pl. *könac*), *mūlāc* (G *mūlca*, N pl. *mūlci*, G pl. *mūlcov*), *otāc* (G *ōca*, N pl. *ōci*, G pl. *ōcov*), *pētāk* (G *pētka*, N pl. *pēci*, G pl. *pētkov*), *živāc* (G *žīfca*, N pl. *žīfci*, G pl. *žīfcov* || (rij.) *žīvac*), itd.

Usporedimo prezent glagola *xodīti* (< **gresti*) i *zvāti* u solinskom, odnosno zaglavskom govoru:

sg.	Soline	Zaglav	pl.	Soline	Zaglav
1.	<i>grīn</i>	<i>grīn</i> <i>grēn</i> <i>grīn</i> ²⁵⁸	1.	<i>gremō</i>	<i>grēmo</i>
2.	<i>grēš</i>	<i>grēš</i>	2.	<i>greste</i>	<i>grēte</i>
3.	<i>grē</i>	<i>grē</i>	3.	<i>grēdū</i> <i>grēdu</i>	<i>grēdu</i>
1.	<i>zovīn</i>	<i>zovīn</i>	1.	<i>zovemō</i>	<i>zovēmo</i>

²⁵⁸ Varijanta *grīn* čuje se iznimno rijetko. Stari manje konzervativni i mlađi govore *grēn*.

2.	<i>zovēš</i> <i>zovēš</i>	<i>zovēš</i>	2.	<i>zovetē</i>	<i>zovēte</i>
3.	<i>zovē</i>	<i>zovē</i>	3.	<i>zovū</i>	<i>zovū</i>

Najvidljivija je razlika u množinskim likovima, a to je stoga što mahom završavaju vokalima (otvorenim slogovima). Zanimljiv je izostanak prednaglasne duljine u solinskim likovima *gremō*, *grestē*, *zovemō*, *zovetē*. Riječ je o kraćenju dubinski dugih vokala, koje se provodi u većini čakavskih govora (usp. Langston 2015: 148–151).

Ipak, i na *Sölinax* (kao i u ostalim selima SZ skupine) danas, frekventnije u manje konzervativnih govornika, registriramo doublet: *vodā* i *vōda*, (*u*) *vodī* i (*u*) *vōdi*, *rečetē* i *rečēte*, *ležīmō* i *ležīmo*, *zelenō* i *zelēno*, *dobrā* i *dōbra*, itd. Budući da ni najstariji Zaglavci (dakle, koje autor ovih redaka pamti iz djetinjstva, rođeni početkom 20. st., a ni oni na snimkama Vladimira Skračića²⁵⁹) nisu govorili takve primjere, niti se itko od starijih sjeća da se tako govorilo, možemo pretpostaviti da je na *Zâglav* u 15. st. pred Turcima došla veća skupina štokavaca koji su poremetili prozodijski sustav starosjedilaca čakavaca.

Duljenja koja se u zadnje vrijeme mogu čuti od mlađih nekonzervativnih kao npr. u *sōva*, *stâblo*, ali i *lôvac*, *môst* (obično, u odnosu na izgovor konzervativnih, neznantno zatvorenenog sloga) nisu rezultat razvoja unutar samog idioma, već izravnog štokavskog utjecaja. Primjeri poput npr. *ispod nōge* (stari: *spod nogē*), *glâdan* (stari najčešće: *glâdân*), *jësan* (stari: *jesân*), itd., dokaz su uznapredovale tendencije regresivne metatakse, i to ne samo s otvorene ultime koja je kratka. Jednostavno, dominantni akcenatski uzorak²⁶⁰ (koji je u većini, u ovom slučaju sklonidbenih, oblika) potiskuje onaj manjinski.²⁶¹ Pri tomu se očituje težnja za pojednostavljanjem sustava, odnosno eliminiranjem nepotrebnih (neodrživih) elemenata

²⁵⁹ U Skračić (1996: 135–139) čitamo neispravno akcentuirane primjere: *Pûnta Mîšina*, *Poxlib*, *Švôrcovo Žâlô*, *Žâlô*, *Artît*, *Artâk*, *Pod Selô*, *Prdârtinu*, *Sazbüre Vyxâ*, *Rânčâ Nîva*. Autor (prof. dr. sc. Vladimir Skračić) ljubazno nam je ustupio svoje snimke iz Zaglava, na čemu smo mu neizmjerno zahvalni, te smo ih preslušali i potvrdili svoje sumnje. Na snimkama su te potvrde izgovorene ovako: *Pûnta Mîšina*, *Poxlib*, *Švôrcovo Žâlo*, *Žâlo* (govornici ovako izgovaraju pred (učenim) strancem; inače je uvijek (*Švôrcovo*) *Žâlo*), *Artît*, *Artak* (Jakov Čuka izgovara *vōje* *Artak*, potom, kako bi jasno naglasio ispitivaču: *Ar-tak*, i zato dolazi do zabune), *Pod Sêlo* (strma padina prema moru; međutim, danas to nitko tako ne naziva, jedino imamo top. *Pocêlo* (pl. *Pocêla*), podno jezgre Sela; čini nam se da je došlo do zabune pri ubicanju i transkripciji oblika jer je na snimci upravo *Pocêlo* i *Pocêla*), *Prdârtinu*, *Sazbüre Vyxâ*, *Rânčańiva* || *Rančańiva*. Ovo nam je osobito bilo važno provjeriti jer su ti primjeri (i mnoštvo drugih na tim snimkama) dokaz da ni kasnih 80-ih i početkom 90-ih godina 20. st. ni u govoru najstarijih (kakav je J. Čuka, rođ. 1909.) na otvorenoj ultimi nije stajao kratkosilazni akcent.

²⁶⁰ Npr. *Jësi*, *jësmo*, *jëste*; *nōga* (N sg.), *nōzi* (D, L sg.), *nōgu* (A sg.), *nōge* (N, A, V pl.).

²⁶¹ Npr. *Jesân*, *jesû*; *nogē* (G sg.), *nogûn* (I sg.), *nogämi* (D, I pl.), *nogâx* || *nogämi* (L pl.).

(prežitaka iz negdašnjeg sustava).²⁶² S druge strane, analoški oblici poput *robē* (G sg.), *robūn* (I sg.) (< *rōba*)²⁶³ koji su u starih veoma rijetki (u njih je u ≈ 90% slučajeva: *rōbe*, *rōbun*) pokazuju kako promjena, makar ne sustavno, može krenuti i u suprotnom smjeru. Međutim, valja uzeti u obzir i primjere *učitēlīca* (stari: *učitēlica*), *direktōrica* (stari: *derēktorica*) nastale pod izravnim utjecajem hrv. stand.

Kapović (2008b: 35) razlikuje dvije vrste arhaičnosti – *izgovornu (fonetsku)* i *smjenbenu (paradigmatsku) arhaičnost*. Pojašnjava: »Izgovorno je arhaičan onaj govor u kojem se od prasustava do danas nije dogodilo puno naglasnih promjena, u smislu da su očuvana, primjerice, stara tri naglaska („, „, „) i nenaglašene duljine, da nije bilo sustavnih pomicanja naglaska prema početku riječi (dakle da je *ženā*, *glāvā*, a ne *žēna*, *gláva* ili *žēna*, *glāva*) i sl.« Zadnji kriterij zadovoljavaju govori SZ skupine (ipak, sudeći po dubletnim likovima, npr. *vodā* || *vōda*, *nārōd* || *nārod*, i u njima se već „narušava“ staro stanje), a po ostalima su inovativni.

Zaglavski je govor inovativan i izgovorno, i smjenbeno (npr. *žēnu* = *nōgu*; *mēne* = *mēni*), ako pod pojmom *smjenbena arhaičnost* razumijevamo čuvanje starih naglasnih odnosa u sustavu (npr. *ženū* : *nōgu*; *mēne* : *meni*) (usp. Kapović 2008b: 35).

4.1.6. Prokliza i enkliza

Finka (1977: 82), na temelju jedine sigurne realizacije proklize (preskakanja akcenta na proklitiku ili prednaglasnicu) u petrefaktima („jezičnim okaminama“), posebno afektivnim izrazima, zaključuje kako je ona u starije doba bila redovitija pojava. U Zaglavu su danas, kao i na čitavom otoku, uvriježeni ovi primjeri u kojima prokliza izostaje²⁶⁴: (*pōjti*) *u grād* (na kratko vrijeme) (jedino S: *ü grad*) : *na grād* (na dulje razdoblje), *na rīvi*, *u crīkvu*, *u küt'u*, *na Drāgove*, *na rībe*, *u mōru*, *na svīt*, *na nēbo* (u S često i: *nā nebo*), *pr smīt*, *bes pāmeti*, *rāz mōra* || *uz(a) mōre*, *po mōre* (samo S: || *pō more*), *u čēlo*, *u zīmi* ‘zimi’, *u lēti* ‘ljeti’, *kod vās* || *u vās*, *za nās*, *uz(a) pūt*, *u vrīt'i*, *u zēmļu*, *u pōle*, *pod ösik*, *spo(d) stōla*, *na Ūrlak*, *za srīt'u* ‘nasreću, srećom; za sreću’, *za nesrīt'u* ‘nažalost; za nesreću’, itd.

²⁶² No, dakako, ne razvija se jezik samo u tom smjeru (pojednostavnjivanja), već i obrnuto (usp. Kapović 2008a: 121–122).

²⁶³ *Rōba* je romanizam i izvorno nije imala akcent na ultimi, suprotno od lika *vōda*. Dakle, u *robē*, *robūn* je došlo do progresivne metatakse (analogijom prema: *vodē*, *vodūn*).

²⁶⁴ Dakako, moramo uvažiti mjesne akcenatske razlike tipa *u čelō*, *u zemļū* || *u zēmļu*, *spo(d) stolā*.

Od dubleta *u brôd* || *ü brod*²⁶⁵, *u môre* || *ü more*²⁶⁶ drugi se oblik najčešće koristi u stilski obilježenim iskazima. Kao stilski neutralni, ti su primjeri češći u saljskom. Tako je i s potvrdom *nä grob*, jer se govori isključivo u afektu²⁶⁷ i u *◊ nägrob nogämi* (|| *na pûnti smj̄ti*) ‘na rubu smrti, jednom nogom u grobu.’

Kad se govori o dobi, odnosno dijelu dana ili pak godišnjem dobu i sl., prokliza se gotovo beziznimno provodi i tu se zapravo radi o svojevrsnim „petrefaktima“: *prîd večer*, *prîd not*, *pôd not*, *zä svitla* (ALI: *zarân* ‘zarana’), *dö jutra*, *dö večera*, *dö not’i*, *dö dana*, *dökasna*, *vâdne* ‘danju’ (arh.) (|| *dnêvun* (arh.) || *dânu(n)* || (rij.) *po dânu*), *ü not’* (|| *u mîklu nôt*) ‘u vrijeme kad se bliži noć’, *krôz dan* || *krôz dan*, *zä zimu*, *krö(z) zimu*, *krôz leto*, *zä leto*, *dö leta*, *vôšt’e* || *vôgodîst’e* ‘ove godine’ (ALI: *krospôdne* “okopodnevlje”, *kros pôdne* ‘oko podneva’, *do zîmê*, *u zîmi*, *u lëti*, *dogodîst’ a* ‘dogodine’).

Prokliza može imati i razlikovnu ulogu. Npr. *Grîn* || *gîn* || *grën* (|| (novo) *grên*) *nä more*; *Nä more smo dôšli šezdestôsme.*; *Přvi su pôčali zijâti küt’u nä moru* ‘dio mjesta blizu mora.’ Kad se pak kaže: *Nî vo vrîme za na môre xodîti*, nedvojbeno se radi o isplovljavanju brodom. *Nânoge* znači ‘pješice’, a u značenju ‘na noge’ podjednako se rabi i *na nôge* i *nä noge*. Moguće je reći samo npr. *Skrcâj se na krâj!*; *Kî t’e s tòbun (zîti) na krâj!*, međutim, *nä kraj nôg* ‘na kraju kreveta, podno nogu.’ Također, *Klâdi ju u krâj!* ‘u stranu (s puta)’, no, *Küt’ a mu je ükraj môra* ‘pokraj mora.’ Dok je *pöništa* (rij., pojed.) *pöništ’ e* ‘besplatno’, *po ništa* (rij.) *po nîšt’ e* znači ‘po ništa.’ *Nä stran* se pretežno²⁶⁸ koristi u značenju ‘na WC’, dok inače prevladava *na strân* (novije) *na strânu* (npr. *Kako jê-jê, pûstimo mî prške na strânu, sväki se probjâza za dînar kako znâ i umîje.*; *Dökle se pŕkole žîvo, užâla san na strân pôjti, nisân to volila glèdati*). Usput, inače se najčešće koristi romanizam *bânda* (npr. *Klâdi to nä bandu* || *z bânde!*; *Marëta tûcê ü bandu*; ALI: *Nâ ku strân je šâ?* B: *Na jügo, (u) vâ ne mère*).

²⁶⁵ Npr. *Spo Karantûna sväka marëta (je) ü brod cûpala, sväka!* (govornica pripovijeda doživljaj na brodu po olujnom nevremenu; govori o valovima koji su zapljuškivali brod); ALI: *Ukrcâ se je u brôd*. Isto tako, *pôjti nä brod* je više rezervirano za posebno značenje (= *pôjti navigâti*).

²⁶⁶ Upotreba ovoga oblika, istina, ne mora biti znak jačega afekta. Neki govornici govore češće *u môre*, a neki *ü more*. Npr. *Rîbe smo morâli xîtiti, svîx ösan ijlâd kîli zlopatâli s kuvêrte ü more spo Sânsiga, za da mòremo dôjti žîvi u Lošînî.*; *Pajô je u kopît’u da ti je mâne od pôlak tîla ozgôra, da ne pâdeš ü more*.

²⁶⁷ Npr. *Pôseren ga kî bí mi cvêt’ e kâ nä grob donësa!* (ovdje je i *pôseren*, umjesto neutralnog *poserîn*); ALI: *Nosîla san cvêt’ e na grôb*.

²⁶⁸ Evo jedne iznimke: *Ünda ka ti öva pîd’ama ne trîbuje, ünda t’u ju klâsti nä stran?*

Sasvim su neutralna oba dubletna lika, npr.: *pōd more* || *pod mōre*, *spō(d) gr̄la* || *spo(d) gr̄la, pōd osti* || *pod ôsti, pōd noge* || *pod nōge*, s time da u starijih (konzervativnih) rjeđe možemo čuti likove bez proklize, dok je u mlađih obrnuto.²⁶⁹

Sljedeći su oblici u starijih redoviti (uz mogućnost izostajanja proklize u slučaju snažne potrebe da se naglasi imenica, što smo već i vidjeli kod *na stran*): *pō vodu, nā glavu, nā stran, nā vrime, nā ruke, zā vrat*. Za usporedbu, u So glase: *pō vodu, nā glavu, nā stran, nā vrime, nā ruke* || *na rûke, zā vrat*. Primjećujemo da je u So češće duljenje sloga. Zaglavci kažu *nā Sale* (|| (rij.) u *Sâle*) ‘u Sali’, a Solinjani *na* || *u Sâle*, što znači da do proklize dolazi pri češćoj upotrebi (Solinjani su daleko od mjesta Sali).

No, s druge strane, ovakvih duljenja nema u So: *bēz mene, bēs tebe, bēž néje, ôd mene, ôd néga, ôd néje, spōd mene, spōd néga, spōd néje, pōd manun, kōd mene, kōd néje, kōd néga, pō strax* || *po strâx* (sl. *pod mūs* (germ.)) ‘pod prijetnjom, prisilno’, *ô glada* || (vrlo rij.) *od glâda, ô žaja* || *od žâje, ô zlata* || (rij.) *ö zlata* || (vrlo rij.) *od złata, ô srama, ô straxa*. Rijedak je izostanak duljenja u konzervativnih. Napominjemo da muški govornici najčešće ne dulje slog (to vrijedi za gornje primjere, ali samo do *kōd néga*), dok se u mlađih govornika (kao ni inače) obično ne provodi prokliza (*bes tēbe, ispod nēga*, itd.; iznimka, pod utjecajem saljskog: *kō mene*).

U So je *ne znâi ne bi*, a u Z *nê zna i nê bi*. U oba je sela *ne dâ, ne spî, ne smî, ne mōre* || *ne möže, ne čüje* (samo fig.: *nê da, nê smi, nê more* || *nê može*; u šali (Z): "Nê čuje se ništa!").

Neki nas primjeri navode na pitanje radi li se o direktnom, ali ne skorašnjem, štokavskom utjecaju. Takvo je i neobično (fakultativno) prenošenje s dvosložnice na višesložni prijedlog (*přma suncu* || *küntra suncu*) kao i s trosložnice na jednosložni prijedlog (*nâ Jezero* ‘na (žmansko) Jezero’). Žmanski, pak, lik *nâizero* kontrahiran je upravo zbog velike frekvencije uporabe.

Kako bismo stekli cjelovitiju sliku, podastiremo još ponešto primjera (iz govora starijih!) u kojima je uglavnom rjeđe neprovodenje proklize: *do: dō doli, dō dva / dō tri dâna* || (stilski neutralnije) *do dvâ / trî dâna* (novo: *zâ dva / zâ tri*), *dō vrx²⁷⁰, dō gr̄la, dō sita* (*naistî se dösita*); *kroz: krôz more* || *krôz more* || *kröz more* || *kroz mōre; mej: měj rozi* ‘među rogove; između rogova’, *měj noge, měj ruke, měj uši, měj oči; na: nâ vesla, nâ idro, nâ dan* (*trî pût nâ dan*), *nâ bok, nâ plet'a, nâ t'aru* ‘na vedromu’ (*Sûnce je nâ t'aru*), *nâpo* || *nâpolak, nâ stumak* (*Pälo mi je nâ stumak* ‘teško mi je "palo" jelo’), *nâ grlo* (*Svë mi je dôšlo nâ grlo ča san poî*), *nâ nos, nâ usta, nâ oko, nâ oči, nâ sunce* || *na sûnce, nâ vrat, nâ mesto* || *na mêsto* || *na mîsto* (sva tri oblika

²⁶⁹ Npr. A (mladi govornik): *Vâ podlânica je käko da zgörena. Bít'e se uvätila za dnô* [od zdèle], *sígiromínti*. B (stari govornik): *Prâvo govòriš, bit'e se t'apâla zâ dno.*

²⁷⁰ Npr. *Fûndu popûstiš svê dökle se ne dîgne lantâna dô vrx járbula. ; Dôša si mi dô vrx glâvê!*

približno jednake frekvencije) (npr. *Klădi nă mesto.*), *nă pete* (npr. *Čă mi grēš nă pete?!*, *da me zvřneš – săčuvaj Böže!*), *nă dušu* ‘na savjest’, *nă dar*, *nă tanko* (*Šâ je nă tanko s pāmet'un*), *nă suxo*, *nă vřx* (npr. *jârbula*) ‘na vrhu’ (ali: *Grěn na vřx*), *nă misli* (*Dôšlo mij je nă misli* ‘sjetio sam se’, *Nă misli mij je*, *da mu se nî čâ dogodilo* ‘zabrinut sam’), *nă sr* || *na sr* ‘nasred’; **od:** *ö tebe*; **po(d):** *pō starost*, *pō tobun*, *pōd vrat*, *pōd nos*, *pōd oko* || *pod ôko*, *pōd noge*, *pōd noxti*, *pōd bradu* || *pōd bradu*, *pō stene* ‘pod stijene’; **po:** *pō polak*, *pō raz* || *râzun* ‘u razini s čime (npr. žlica napunjena *pō raz* (opr. *u vřx* || *vřxun*); **pr(d):** *přd manun*, *přtōbun*; **pu(t):** *pü domu* ‘k domu, doma’ (opr. *z dōmun* ‘iz doma’), *pü doli* ‘put dolje, prema dolje’, *pü gori*, *pü néga*, *pü tebe*; **spod:** *spō sebe*, *spō tebe*, *spōd mora*, *spō(d) grla*, *spōd oka* || *spod ôka*; **u:** *ü bok* || *u bôk*, *ü plet'a*, *ücelo* ‘ucijelo’, *üsporko* (*Napřiši üsporko*), *ütaj* ‘u tajnosti’, *ü dno* (*Pôša je (fûndo)* *ü dno* ‘u morsku dubinu’); *Trüpi je (brodûn)* *ü dno*.), *ü raz* || *râzun* ‘u razini s čime; pokraj’, *ü oči* || *u ôči* ‘izravno (reći); u oči’, *ü glavu* (npr. *Pâmet ü glavu* || *u glâvu!*; *ûn je opâlen ü glavu.*), *ü suxo* (*küt'a zíjena ü suxo*), *ü tvřdo*, *ü mefko* (*jâje kùxano ü mefko*), *ü sr* || *u sr* ‘usred’; **uz(a):** *uzä zid*; **zä:** *zä manun*, *zä tobun*, *zä stumak* (*Uvâti se je zä stumak*), *zä grlo*, *zä uru*, *zä nogu*, *zä ruku*, *zä vlasti* ‘za kosu (ob. uhvatiti)’, *zä dušu* (*Jâ san mu išto zmolìla trî očenâša zä dušu*), *zä ništa* || *za ništa* || (rjeđe, ob. jača afektivnost) *za nîšt'e* (npr. *Îma zêta kî je za nîšt'e u küt'i.*; *Čă t'e mi ît'e*, *čă t'e mi pît'e*, *ka nisân za nîšt'e!*), *zä uru*, *zä kuma* ‘za kuma, kumom’ (*Marjân mij je bî zä kuma*).

Primjećujemo da se prijedložni izrazi nerijetko osamostaljuju kao prilozi (*ücelo*, *üduplo*, *ütaj*, *ügusto*, *pōfino* (opr. *ügrezo* || *provižôrno*) ‘detaljno; potanko’, *nălet* ‘u letu, na brzinu’, *năsuxo*, itd.). Također, primjeri tipa *pōd nos*, osim značenja ‘pod nos’ (A), imaju i značenje instrumentalala (= *pod nosûn*). Međutim, dok Saljani kažu *nă Sale* (A, L), u zaglavskom to ima samo značenje akuzativa (L: *na Salîx* || (novije) *na Salîma*).

Zanimljive su sljedeće sintagme u kojima se akcent prenosi na proklitike (u starih beziznimno): *dân zä dan*, *dân pō dan*, *öd kraja dō kraja*, *öd gori dō doli*, *pō brig gôri* ‘uzbrdo’, *pō brig dôli* ‘nizbrdo’, dubletno *zä sran svîta* || *za srän svîta* ‘za sramotu; zbog srama’ te *nă tixu mîru* || *na tîxu mîru*, no ipak: *čâs po čâs* || *xîp po xîp*, *po skâle dôli* ‘niz stube’, *po skâle gôri* ‘uz stube.’

U romanizmima se prokliza također provodi, npr. *dëpunto* ‘okomito’, *dëoltra* || *öltra dë oltra* || *öltra de Öltra* ‘skroz’, *dëgušta* ‘s užitkom’, *dëpošta* ‘namjerno, ciljano’ (ALI: npr. *dekûko* ‘u tajnosti’, *defëšta* (pojed.) ‘potpuno’, *detrînko* ‘potpuno’, *alöt'o* ‘odoka, otprilike’).

Veoma je važna situacija s prijedložno-zamjeničkim vezama (vezama prijedloga s nenaglašenim oblikom zamjenice): *pâ ní* || (novije) *pô ní*, *nâ me*, (u) *vâ te* ‘u tebe’ : *ü tebe* ‘kod tebe’, (u) *vâ vu* ‘u ovu’, (u) *vâ níe* ‘u njih’ : *u níx* ‘kod njih’, *nadâ te*, *podâ se*, *přdâ vi* ‘pred ove (m.r.)’, *přdâ ve* ‘pred ove (ž.r.)’, *uzâ te* (|| *râz têbe*), *mejâ níe* ‘među njih; između njih’, *mejâ ti*

‘među te, između tih (m.r.)’, *přdâku* ‘pred koju’, (*u*) *vâk(i)* ‘u koji’, *pôk(i)* ‘po koji’, *pôn(i)* ‘po onaj’, itd. Izvorni govornici vrlo rijetko koriste prijedlog + naglašeni oblik zamjenice, dok je u mladih suprotno. Tada su naglašene enklitike: *po nêga*, *na mène*, *u têbe*, *u nîh*, *mej nîx*, *mej otîx*. Sljedeće od starih nikad nismo ni čuli: *u övu*, *na(d) têbe*, *po' sëbe*, *přd övi*||*přd ovîh*, *přd öve*, *uz (us) têbe*, *mej öti*, *př(d) kû*, *u kî*, *po kî*, *po ûn*||*po onâ(j)*, itd. Jedino su u Salima češći potonji oblici pa nije ni čudno što Finka (1977: 83) ne pravi razliku u frekvenciji upotrebe nenaglašenih i naglašenih zamjeničkih oblika u prijedložnim vezama, ali nas čude oblici koje navodi u zagrada (û *te*, û *me*, û *ń*, itd.) jer ih na Dugom otoku (osim Z: û *se* (rij.) || (*u*) *vâ se*) nitko ne govori (izuzev, možda, Saljana).

Prokliza, već smo pokazali, može biti i snažno stilsko izražajno sredstvo. Evo još nekoliko primjera: *Nîma dâna da čâ ne dîpne. Ī vraga dîgne.* (tj. ukrade)²⁷¹ ; *Sä t'u ti povîti: kâ smo nikodöba spareñâli, nîšto smo i stêkli. A danâska nî djavla!* ; A: *Žëna ga je bandunâla jur mîsec dân.* B: *Ī pravo je!* ; A: *Čâ se rûgaš š nîn?* B: *Īman ī pravo!* Naravno, česti su i zâvraga, zâdjavla, pövragu, i dr.

Afektivnost se postiže i variranjem iktusa i kvantitete, npr.: *Do trî dâna t'e öva kùt'a u lâgum pojti. Dö tri dâna! Jâ t'u dalamîtu užgâti. Čâ mi'ž da nêt'u?!* *Öt'u(,) po svêtu Gôspu!* ; *Zâ / zâ/ pö/ pö stârca|| stârca Böga!*|| *Za / po stârca Böga!* (pri čuđenju)²⁷² ; *Pö Böga!* (pri čuđenju, nevjericu, i dr.) ; *Po Böga (žívoga, i dr.)!* (ob. pri zakletvi) ; *Pö tri böra!* (čuđenje) ; *Pö sto börov|| Bögov!* (čuđenje); *po Gôspu*|| (eufemistički) *po trôspu* ‘zaista’, *pö Gôspu!* (npr. za pojačavanje efekta uvjerljivosti sugovorniku). Često se čuje *za böra|| za böga* ‘zaboga (samo kao poštupalica), dok se pri čuđenju govori npr. *za Böga mîloga!*

I, konačno, enkliza, odnosno prenošenje akcenta na enklitike (zanaglasnice) veoma je izražena u SZ skupini (npr. *Nisûn ni pojîla niti t'ü.* ; *Nî škôle bîlo; kâ san šlâ da t'ü, vët' se je bîla zatvorîla.*; *Böle da stë!*). Ovi dragovski primjeri u zaglavskom bi glasili posve drugačije: *Nisân ni poîla nîti t'u;* *Nî škôle bîlo; kâ san šlâ dâ t'u, vët' se je bîla zatvorîla.* ; *Böle da ste!*

²⁷¹ Usp. *Ne valân za cînu kügu; svê do žânte me bolî: i ramenâ, i kolëna, i djäva sväki.*

²⁷² Nikada, ni u jednom selu, nismo čuli likove koje navodi Finka (1977: 82–83): *zâ starca!, pö starca, zâ jarca!, pö jarca!* Dakle, ili je dvostruki akcent, ili je naglašena samo imenica. Istina, kaže se npr. *Nîko ne xâje za stârca* ; *Tö je mîx od jârca* (usp. Finka 1977: 82).

4.2. Kvantiteta

4.2.1. Nenaglašene duljine

Očuvane su jedino prednaglasne nenaglašene duljine, što također odudara od najstarijeg stanja (usp. Lisac 2009: 23) (npr. *prāsāc*, *rēstē* (prez. 3.l.sg. < *rēsti*), *brādē*, *brādūn* (G, I sg. < *brāda*), *žītāk* ‘imanje; životne namirnice’, *přtīsnūti*, *svīrīti*, *prīmīti*, *dospītāk* || (novije i češće) *svršētāk*, *stōlāc*, *nadūšāk* ‘naiskap’, *krstoklūnāc* ‘vrsta ptice’). Ipak, »gotovo ni jedan srednjočakavski govor ne poznaje zanaglasnu duljinu, osim kao posljedicu povlačenja naglaska u površinskim oblicima u nekim područjima (npr. u sjevernim i središnjim gradišćanskim govorima)« (Langston 2015: 149–150).

U zaglavskom se duljine iza akcenta (ipak slabije²⁷³) javljaju na enklitikama (npr. *Čä tī mīslīš?*; *Čä ūn mōre tōte?!* ; *Ma je šā ūn nā brod?* ; *Čä kī čīni, sēbi čīni, čä kī dēla, prdā nā pāda!* (prov.)).

Distribucija prednaglasnih duljina je slobodna. Što se tiče izgovora, važno je istaknuti kako su one prave, *nenaglašene* duljine, to jest, za razliku od saljskoga govora, nikad se ne javlja nešto što zvuči poput dvostrukog akcenta. Silina (udar) „pada“ samo na akcenatsko mjesto i duljina nikad ne traje toliko²⁷⁴ da bismo mogli pomisliti o udvostručavanju akcenta (npr. Z: *xrānē* (G sg.) ≠ S: *xrānē*²⁷⁵ || (rij.) *xrānē*; Z: *opālī*(gl.p.r.) ≠ S: *opālī*|| *opālī*). Prepostavljaljali smo da je to u Salima novija pojava, no registrirali smo je i u starijih, a i Finka ju je uočio već 50-ih godina 20. st. On je smatrao da je pojava svojstvena svim dugootočkim govorima.²⁷⁶ Ponovno naglašavamo

²⁷³ Često su, kako ističe Lisac (2009: 23), nenaglašene duljine duže u prednaglasnoj nego u zanaglasnoj poziciji.

²⁷⁴ U saljskom je često dulja prednaglasna duljina nego mjesto iktusa (akcenta). Npr. S: *xrá:nē*, *šírý:nē* (G sg.) (usp. Z: *xrānē*; *šírýnē*). Napomena: dvjema točkama ovde označavamo duže trajanje duljine u saljskom, odnosno iktusa u zaglavskom govoru.

²⁷⁵ Ovdje umjesto duljine bilježimo dugouzlagani naglasak (ā) jer uistinu tako zvuči. Čini se da je obična varijanta (ā) u Salima rjeđa. Sve u svemu, registriramo variranje (npr. u jednoj minuti govora jedne osobe: *boškarīnā* (A sg.) i *na Finkinoj Glávī* (L sg.)).

²⁷⁶ Finka, naime, prikazuje akcenatsko-ekspiratornu liniju govora saljskog Selā, prema izgovoru jedne žene. Na temelju ispitivanja te osobe, o prednaglasnoj duljini (na osnovu izgovorenog primjera *vīnā* (G sg.)) zaključuje sljedeće: »(…) prednaglasna se duljina jače ističe nego kratki nenaglašeni vokali, i to tako da njezina silina raste sve do realizacije idućega naglašenoga vokala. To je i razlog da se ta duljina gdjekad osjeća kao naglasak i da se, štoviše, može osamostaliti kao naglasak« te u popratnoj bilješci tvrdnju potkrjepljuje riječima M. Hraste »o prenaglasnoj duljini na otoku Hvaru (...) [po kojem] (M. Hrasti), op. a.] ta duljina „više naliči na uzlazni akcenat nego na dužinu, jer se pri kraju dužine glas nešto penje“ (Finka 1977: 78).

da je ta pojava prepoznatljivost saljskoga govora.²⁷⁷ Smatramo da je ona dio (prvi stupanj) procesa regresivne metatakse.

Glede distribucije duljinā, vrijedi uočiti kako u Zaglavu, kao i u svim naseljima osim Sali²⁷⁸, prednaglasna duljina izostaje u sljedećim potvrdama (i ostalim izvedenicama od kojih neke prefikse navodimo u zagrada): (*u*)*dušiti* ‘ugušiti’, (*u*)*gasiti*, (*u*)*graditi*, (*po*)*kaditi*, *navaliti*, (*pr*)*platiti*, *pustiti* ‘pustiti; (|| *bandunäti* (rom.)) napustiti’ (ALI: nsv. *pūšt'äti*), *tajiti* (ob. o ognju), *zapustiti* (se) || (češće) *bandunäti* (se) (rom.), *razvaliti* ‘srušiti; razvaliti’ (ALI: nsv. *vääläti*), (*po*)*saditi*, (*o*)*šušiti* || (*o*)*sušiti*, (*o*)*xladiti*, i dr. Jedino se uz *voziti* čuje i lik *vōziti*, a uz *zaxladiti* također *zaxläditi*. U tim je infinitivima očuvan stariji naglasni obrazac (usp. Kapović 2008b:19).

Korisno je izdvojiti i neke potvrde u kojima je nenaglašena duljina nestabilna, odnosno u mlađih najčešće izostaje, a sporadično i u starih. Imali smo, doduše, govornikā koji su je i u tim primjerima beziznimno čuvali. Evo nekih primjera: *čäčí* (prez. 3.l.sg. < *čačati* ‘čučati’), *kläčí* (prez. 3.l.sg. < *klačati* || (vrlo rij.) *kläčäti*), *kläknüti* || (novije) *kläknuti*, *Mixöla*, *nenävändan* ‘zavidan, ispunjen mržnjom’, *näbôd* ‘gnojna upala, oteklina ispod kože na tabanu’, *näcip*, *näcîmba* ‘začin’, *nädijati* se ‘nadati se’, *nämôr* ‘bolesno stanje, malakslost’, *näpîlak* ‘piće u društvu, pijanka’, *näplög* ‘prolom oblaka’, *näpriðak*, *närämak* ‘bremence, svežanj, naplećak’, *nästöjati*, *pristöjati*, *prisâd*, *Prögön* (top.), *Pöxlîb* (top.), *Ränčańiwa* (top.), *räskrižje*, *u sâkrêt* (vrlo rij. s duljinom) (|| *ütaj* || *deküko* || *uškundûn* (rom.) || *spo(d)* *kabanit'a* || *spo(d)* *guzice*) ‘u tajnosti, kradomice’, *südâc*, *üjäm* ‘naknada za mljevenje’, *väpôr* ‘parobrod; trajekt’ (rom.), *vrïdnost* (|| (rij., ograničena uporaba) *valôr* (rom.)), *zädîv* ‘ono za što (se) zapinje (*zadîva*, *rašâ*) (ob. u moru (greben), ali i (fig.) smetnja, „zapinjanje“ u promuklom grlu)’, *zägjst* ‘zapešće’, *zäjäm*, *zäkôs* ‘*kûs* reda trsja (polovica reda)’, *zäperak*, *zästör* ‘velika nepromočiva zaštitna pregača koja se stavljala na magarca kako mu se ne bi zaliјepile dlake pri nošenju maslina (odatle i \diamond *špôrko kâko i zästör*); (novije) = *koltrîna* (rom.), *zastor*’, *zätiłak*, *zävît*.

I u L pl. se duljina veoma često ukida (npr. *po glävâx* || *po glavâx* || *po glävämí* || *po glavämi*, *u ustîx* || *u ustîma*). Od primjera *za pâsûn* ‘za pâsom’ || *za pasûn* (ipak češće: *zä pas* ‘za pâs(om)’), noviji je lik (bez duljine) izjednačen sa starijim I sg. imenice *pâs* (ipak je češći noviji *za pâsun* ‘za psom’). U *promîniti* (se) je redovito ukinuta (usp. S: *promîniti* (se)), ali se čuva u

²⁷⁷ Osim zaglavskoga, zasigurno se ne javlja u žmanskomu koji je po pitanju akcenta vrlo blizak zaglavskomu. Za ostale govore zasad ne možemo donijeti sigurnu prosudbu, no pojava je u njima svakako znatno manje frekventna nego u saljskom (u kojem je u mlađih postala gotovo pravilnom (isključivom)).

²⁷⁸ U saljskom se najčešće čuje specifičan tip prednaglasne duljine, više nalik dugouzlaznom naglasku (pa tako riječ biva dvostruko naglašena), npr. *xläditi* || *xläditi*.

razmīnīti, namīnīti, zamīnīti, zmīnīti. Dubletno je *razvēdrīti (se) || razvedrīti (se) (|| rast'arāti (se) || rašt'arāti (se))*. Rijetko se gubi²⁷⁹ u *zbūdīti (se)* ‘probuditi (se)’ (obično pri bržem govoru).

No unatoč nekolicini primjera u kojima je izražena tendencija uklanjanja nenaglašene duljine, ona se inače do danas veoma dobro čuva, i to u svih dobnih skupina. Nećete nikad čuti npr. *radīti, radī*(gl.p.r.), *gladān, petāk, napisāti*, dok je u susjednom Žmanu danas u mlađih (i sredovječnih) redovito tako.²⁸⁰ Nećete od Zaglavca, kao što rekosmo, nikad čuti ni *rādī*, a od Saljana veoma često.

Zavirimo li malo u gore navedene primjere u kojima sve više dolazi do eliminacije duljine, zaintrigirat će nas duljine u nekim potvrdoma. Tako je npr. duljinu u romanizmu *vāpōr* teško protumačiti bilo čime osim analogijom (usp. npr. *rāžān*), budući da je etimologiski nezasnovana. Slično je u SZ skupini, npr. u So, u likovima *nārānža* (Z: *narānža*) i *zārān* ‘zarana’ (Z: *zarān*) ili u D, sporadično u liku *vōrātī* ‘orati.’

Spomenimo i veoma čestu pojavu dugosilaznoga, fonetski kraćega, *muklog* akcenta („poluakcenta“, koji je izgovorom veoma sličan nenaglašenoj duljini, pa ga ovdje, budući da nemamo boljega znaka, i bilježimo s *ā*), pri čemu se zatvorenost sloga čuva (npr. *I dōša jā...; Popīj dōkle nī ustīnulo*). Vjerojatno je to novija pojava izazvana težnjom za kraćenjem akcenta²⁸¹ (*dōša > dōša > dōša*), kao što se umjesto *bīla* (gl.p.r., ž.r. < *bītī*) često (posebno u bržem govoru) čuje *bīla*. Ipak, kratkosilazni se naglasak u takvim primjerima još uvijek ne čuje. Ista je fonetska vrijednost tipa *mukle duljine* (poluduljine) koja se često javlja u SZ skupini (ponekad čak i u ŽJI skupine) (npr. *dāvātī, zaklāpātī*)²⁸², pri čemu je *a* još zatvorenije negoli pod običnom duljinom (gotovo izjednačeno s *o*). Mišljenja smo da je produljeni akcent (^) u susjednom slogu mogao utjecati na slabljenje duljine (usp. Langston 2015: 150²⁸³; usp. i eliminaciju duljine u primjerima tipa *pisāti*, ali i *petāk* u Ž u zadnje vrijeme).

²⁷⁹ Zapravo, izvorno je bilo bez duljine, a kasnije je duljina unesena u prezent i infinitiv ponajprije iz imperativa, ali i pridjeva *būdan* (usp. Kapović 2008b: 19).

²⁸⁰ Da je eliminacija duljina (kao i produljeni akcent (^)) novija pojava, potvrdio nam je i Zlatko Vidulić, izvrstan poznavatelj rodnog (žmanskog) govora, komu ta promjena veoma smeta. Uistinu, teško je prihvati („naviknuti uho“ na) *radī* umjesto *rādī*. Sudeći po govoru naših najstarijih žmanskih informanata (rođ. 1921. i mlađih), pojava ^ akcenta ipak nije posve nova, ali eliminacija duljina jest.

²⁸¹ A moglo bi se prostim riječima reći i „lijenošću“ (olakšavanjem izgovora).

²⁸² Kako bismo istakli razliku, takav tip duljina mogli bismo prikazati jednim zatvorenim *a*, a obične (cjelovite) duljine dvama zatvorenim *a*. Valjalo bi istražiti jesu li jedna u odnosu prema drugoj razlikovne.

²⁸³ »Dokidanje kvantitativnih opreka u nenaglašenim slogovima predstavlja prirodnu fonološku tendenciju; budući da dugi vokali nastoje privući naglasak, nenaglašeni vokali također pokazuju težnju prema skraćivanju (vidi npr. Prince 1990: 358).«

4.2.2. Duljenje vokala ispred opstruenata i sonanata

Vokali se u čakavskim govorima dulje u završnim zatvorenim slogovima i u nezavršnim slogovima ispred konsonantske skupine. Ta su duljenja fonološki uvjetovana i jedna su od prepoznatljivosti čakavštine (usp. Langston 2015: 151). U zaglavskom su ta duljenja veoma izrazita. Jedino se, za razliku od SZ skupine dugootočkih govora i, primjerice, ugljanskih govora, još uvek ne primjećuje izrazitija tendencija duljenja u unutarnjem otvorenu slogu²⁸⁴ (usp. Lisac 2009: 108; Langston 2015: 173–176).

U nastavku ćemo duljenja prikazati komparativno. Za usporedbu ćemo uzeti primjere iz dragovskog govora (koji su uglavnom isti u svim selima SZ skupine, izuzev Sav i Br). Upozoravamo da su u dragovskom u svim primjerima (u dugom slogu) ostvarivi diftonzi (*ie, ua, yo*), no iz tehničkih razloga to nismo redovito bilježili.

4.2.2.1. Duljenja ispred zvučnih šumnika

U zaglavskom, za razliku od dragovskog, duljenje je provedeno primjerice u ovim potvrđama (u zagrada navodimo G sg. deklinabilnih oblika): *bēz mene, bīž(i) || bīž(biš)* (imp. 2.1. sg. <*bižati*), *bubrīg (bubrīga), bōb (bōba), dīd (dīda), grōb (gröba), grūg ‘ugor’ (grūga), kōd mene, u lēbrix || u lēbrima* (ali N pl. *lēbra*), *lupēž (lupěža), medvīd (medvīda) (|| mēde (mēdē || (novije) mēda)), obēd (obēda), obrāz (obrāza)²⁸⁵, ôd mene, (o)sēdlati || (o)sedlāti, prāg || prāg (prāga), pōd ‘kat’ (pōda), slāb (slāboga)²⁸⁶, spōd mene, srbēž (srběža || srbēža) (D: šrbēž (-a)), zāpād²⁸⁷ (zāpāda || zāpāda).*

U dragovskom se, za razliku od zaglavskog, duljenje provodi npr. u: *bēdra || bedrā (bedrē), grâble (grâbal || grabâl), nâžga(la)(gl.p.r. < nažgâti), nâžgin* (prez. 3.1. sg.), *vâzmin* (prez. 1.1.sg. < *vazê(s)ti*).

²⁸⁴ Pritom isključivo mislimo na pojavu produljenog akcenta (^). Kažemo „ne izrazitija“ jer se samo kod manjinskog dijela govornika (uglavnom u dobi od 60-ak do 70-ak godina) primjećuje blago duljenje (slično žmanskom, ali mnogo slabije nego duljenje u SZ skupini), a ovdje ga bilježimo podebljanim znakom **a** (npr. *sa(da), tamo, agači, nafte, nana, zaboraviti, napadaju, ostali*), no to je fakultativno jer se i u tih govornika registrira kolebanje (npr. *ostârili : ostârili*). No, kod najkonzervativnijih (najstarijih), kao ni kod najmlađih (do 20-ak god.) pojava nije registrirana (opr. u Ž u mlađih redovito!).

²⁸⁵ U D je, pored *obrāz*, ostvarivo i *obrâz* (vidi sljedeću bilješku).

²⁸⁶ U D je, pored *slâb* (G: *slâboga*), ostvarivo i *slâb*, s neznatno produljenim akcentom u odnosu na npr. *mâti*.

²⁸⁷ Samo u npr. *Sûnce je bîlo na zâpâdu || zâpâdu*, i sl., ne kao strana svijeta. I *sûnca zâpâd* (novije) *sunca zapâd / sûnca zâpad*.

Zajednički su primjeri duljenja ispred zvučnih šumnika primjerice ovi: *dâž*(Z: || *dâž*) (Z: *dâžja*; D: *dažjä*), *îgla* (*iglê*), *korîzma* (*korîzme*), *lêgla* (gl.p.r., ž.r. < *lët'i*), *ôgrada* (D: || *vôgrada*) ((*v*)*ôgrade*), *rôdbina* (*rôdbine*), *sêdmica* (*sêdmice*) (|| *šetemân* (Z), *šetemûn* (D) (rom.)), *zâdñi* (*zâdñega*).

4.2.2.2. Duljenja ispred bezvučnih šumnika

U zaglavskom, za razliku od dragovskog²⁸⁸, duljenje se provodi npr. u: *agûst* ‘kolovoz’ (*agûsta*), *bês tebe*, *Božit'* (*Božit'a*), *brodít'* (*brodít'a*), *brât* (*brâta*), *čêp* (*čëpa*), *čovîk* (*čoviķa*), *dešpêt* (*dešpëta*), *xâstati se* ‘hvastati se’, *grâx* (*gräxa*), *gûšt'erica* (*gûšt'erice*), *Isûs* (*Isüsa*), *Josîp* || (starije) *Osîp* ((*J*)*osîpa*), *konôp* (*konöpa*), *kozlâk* (*kozläka*), *krûx* (*krüxa*), *kûp* (*küpa*), *lûk* ‘češnjak’ (*lüka*), *mâk* (*mäka*), *mîš* (*mîša*), *mladít'* (*mladít'a* || *mladít'a*), *mûlâc* (*mûlca*; D: *mûlcä*), *nîšt'e* ‘ništa’²⁸⁹ (Z: *nîčesa(ra)*; D: *nîčesa*), *ôči* (*očiju*), *ôko* (*ôka*), *orîx* (*orîxa*), *pijât* (*pijäta*; D: *pijâta*), *poplât* ‘potplat; taban’ (*popläta*; D: *poplåta*), *pôp* (*pöpa*; D: *popä*), *pršût* (*pršüta*), *siromâx* (*siromäxa*; D: *siromâxa*), *sît* (*sîtoga*), *svâs* ‘sav’ (*svêga*; D: *svegâ* || *svêga*), *svidôk* || *svidök* (*svidöka*; D: *svidokä*), *tabâk* (*tabäka*; D: *tabâka*), *tît'* (*tît'a*), *tlôx* ‘pod, tlo’ (*tlöxa*; D: *tloxä*), *udovâc* || *udoväc* (*udöfca*; D: *udovcä*), *vnûk* (*vnüka*), *zaîk* (*zaïka*), *zâvît* || *zavît* || (rij., pojed.) *zavît* (*zâvîta*) (D: *zâvît (-a)*), *zêt* (*zëta*).

U dragovskom se, za razliku od zaglavskog, duljenje provodi npr. u: *bjjâk* (*bjjäkä*) (Z: *bärjak* (-a)), *cûkar* ‘šećer’ (*cûkra*), *dâska* (*daskê*), *dêsno* (*dêsnoga* || *desnôga*), *mûšno* (prilog) ‘malo vjerojatno, mali su izgledi’, *nâčmin* (prez. 1.l.sg. <*načâti*>), *ôstro* (*oštrôga*)²⁹⁰, *pûknuti*, *pûkñeno* ‘(na)puknuto’, *slâ(t)ko*²⁹¹ (*sla(t)kôga*), *stîsnuti*, *stîšñeno* ‘stisnuto; stješnjeno’, *uništitî* || (novije) *uništitî*, *ûsnica* (*ûsnice*), *Vêli Rât* (*Velartâ*; Z: *Vêloga Räta*), *zdubâc* ‘riba zubatac’ (*zdubäcä*) (Z: *zubâc* (*zubäca*)), *zâspa(la)* (gl.p.r. < *zaspâti*), *zâspin* (prez. 1.l. sg.).

Zajednički primjeri duljenja pred bezvučnim šumnicima su primjerice ovi: *bâčva* (D: || *bâča*) (*bâčve* (D: || *bâče*), *bîčve* (D: *bîče*) (*bîčav*), *čêšla* (G sg. < *čëšal*), *čîsti* (*čîstoga*), *danâs(ka)*, *črîšňa* (*črîšne*), *divlâk* (*divlâka*) (D: *diblâk* (*dibläkä*)), *donêsti*, *dôša* (gl.p.r. < *dôjti*), *fêšta* (*fëšte*),

²⁸⁸ Ipak, u dragovskom se rjeđe čuje i *pijât*, *tabâk*, *poplât*, s produljenim akcentom duljine neznantne u usporedbi s dugosilaznim, kao i s produljenim u npr. *kopâti*.

²⁸⁹ Kada je u značenju ‘nitkov, niškoristi (od čovjeka)’, onda G glasi, iako vrlo rijetko, *nîšt'a*. No, danas se više čuje *nîšta*, a *nîšt'e* prevladava u značenju ‘nitkov’.

²⁹⁰ Premda, čuli smo nekoliko puta i ovu varijantu u zaglavskom. Čini se da je nekoć postojala.

²⁹¹ U Z se *slâtko* koristi samo u afektivnim iskazima (npr. *A mënje slâtki živôt, jë li?!*; *Govòri slâtko kâko da sîpa cvêt'e, a žîva küga je (u) va nîj!*).

funēstra ‘prozor’ (*funēstre*), *grīsti*, *īsti* ‘jesti; jelo, = *īdeńe* || *īdeńe*, *īt’e* (G *īsti*)’, *jātro* (Z) || *jātri* (D) ‘ujutro’, *jātro* ‘jutro’ (*jātra*), *kāpla* (*kāple*), *klāsti* ‘staviti’, *kōsti* (*kostīju*), *māslina* (*māslīne*), *māška* (*māške*), *mēsto* (*mēsta*), *mētla* (*metlē*), *molītva* (*molītve*), *mrāz* (*mrāza*; D: *mrazā*), *nevēsta* (*nevēste*), *nāspa* *se je* ‘naspavao se’, *nāš* (Z: *nāšega*; D: *nāšoga/-ega*), *nāša* (gl.p.r. <*nājti*>), *not’ās(ka)* (D: *net’ās(ka)*), *ōpra(la)* (Z) || ^(v)(*u*)*ōpra(la)* / *oprāt(la)* (D) (gl.p.r. <*oprāti* (Z) || *oprāti* (D)), *ōsti* (*ostīju*) (D: || ^v*ōsti* (*ostīju*)), *otāc* (*ōca*; D: || ^(v)(*u*)*ōca*), *pāsti* ‘pāsti; pāsti’, *pīsma* ‘pjesma’ (*pīsme*), *pētāk* (Z: *pētka*; D: *pētka*), *plēsti*, *pōša* (gl.p.r. <*pōjti*>), *rēkla* (D: *r(j)ēk/a*²⁹²) (gl.p.r., ž.r. <*rēt’i*>), *smōkva* (*smōkve*) (D: *smōka (-e)*), *sūdāc* (*sūd^(d)dca*; D: *sudāc*, *sūd^(d)cā*), *tēkla* (gl.p.r., ž.r. <*tēt’i*>), *trīš’ten* ‘lijen’ (*trīš’tenoga*), *vazē(s)ti* || *uzē(s)ti* (D: *(va)zēti*; gl.p.r. *zē(la)* || *vazē(la)* (usp. Z: *väze(la)* || *üze(la)*)), *večerās(ka)*, *zēsti* ‘zepsti.’

4.2.2.3. Duljenja ispred sonanata

U sljedećim primjerima u dragovskom izostaje duljenje, dok se u zaglavskom provodi, npr.: *bēž’íega*, *bēž’íeje*, *cīlēni* / *cīvēni* || (pojed.) *cīlēni* / *cīvēni* (*cīlēnoga* / *cīvēnoga* / -*ēnoga*) (D: *cīlēni* (rij.) || (novije) *cīvēni*), *četīre* (|| *čētre*) (*četīre* || *četirīx*), *īme*²⁹³ (*īmena*), *kōd’íega*, *kōd’íeje*, *kumpīri* (N pl.) (*kumpīrov*) (D: *kumpīri* (*kumpīrov* || *kumpirōv*)), *ūle* (*ūla*; D (rij.) *ūla*), *zān* ‘lipanj’ (*zūńa*), *ōd’íega*, *ōd’íeje*, *spōd’íega*, *spōd’íeje*.

U dragovskom se, za razliku od zaglavskog, duljenje provodi npr. u ovim potvrdoma: *ān’je* || (novije) *ānd’e* (*ān’jela* || *ānd’ela*), *gōrkō*²⁹⁴ (*gorkōga* || *gōrkoga*), *krōv*²⁹⁵ (*krovā*; Z: *krōva*), *lāvkō* (*lāvkoga*) (Z: *lāfko(ga)*), *nājgori*, *nājstjējī* (*nājstjēga*) (Z: *nājstarjī (-jēga)*), itd., *sūmļa(ti)*, *zēmļa* || *zemļā* (*zemļē*).

U oba govora duljenje je provedeno primjerice u sljedećim potvrdoma: *dīm* (*dīma*), *divōjka* (*divōjke*), *dlān* (*dlāna*) (D: *dlān* (*dlāna*)), *dōli* (u D češće *dōli*), *gn(j)ōj* (*gn(j)ōja*; D: || *gn(j)ojā*), *gōri* (u D češće *gōri*), *gospodīn* (*gospodīna*), *kār* (Z: || *kār*) (Z: *kāra*; D: *karā*), *kīlna* || *kīlna*, *likār* (Z: *likāra*; D: *likārā*), *lubāv* || (novo) *lūbav* (*lubāvī* || *lūbavi*; D: *lubāvī* || *lūbavi*), *māj* ‘svibanj’ (*mäja*; D: *måja*) (rom.), *maštē* (*maštēla*), *mixār* (Z: *mixāra*; D: *mixūrā*), *ogāní* (*ögña*) (D:

²⁹² U dragovskom, kao i u savarskom, artikulacija /u r(j)ēkla/ najčešće je znatno oslabljena, a kadšto se zaista čuje i *r(j)ēka* (uz *r(j)ēkla*).

²⁹³ Ipak, *īme* je u čestom uzviku *īme Isūsovo!*; *īme Bōga!*; *īme Mājke Bōžje*, *Divīce Okrūnenice!*, i sl. Ali: *Kāko mu je īme.*; *nē znan je īme*, itd.

²⁹⁴ U Z prevladava *gōrko* || (rjeđe) *žūko*. *Gōrko* se koristi ob. u stilski obilježenim izrazima (npr. *Gōrki su mēni dāni š nān*). Isto je i sa *slātko*.

²⁹⁵ U mlađih nekonzervativnih Zaglavaca registriramo *krōv*. U starih je redovito *kuvērta* (rom.) || (rjeđe) *krōv*.

vogūń (*ogníā*)), *plâmk* ‘plamen’ (*plâmika*), *pûn* (*pünoga*), *sîr* (*sîra*), *sâňia* (*sâňe*), *trûdân* (D: *trûdûn*) (*trûdnoga*), *tâji* (*tujega*).

4.2.2.4. Zaključne napomene

Langston (2015: 165) dijeli čakavske govore u tri skupine s obzirom na raspon okolina u kojima dolazi do duljenja u zatvorenom slogu: skupina u kojoj se provodi duljenje ispred sonanata (npr. *krâj* (G *krâja*)); skupina u kojoj se, k tomu, duljenje provodi ispred zvučnih opstrenata (npr. *krâj*, *prâg*); skupina u kojoj se duljenje provodi u svim zatvorenim slogovima (npr. *krâj*, *prâg*, *brât*). Zaglavski govor, kao što smo vidjeli, spada u treću skupinu.

U nekim primjerima (ponajviše, izgleda, u zaglavskima) u zamjenu za ispadanje poluglasa produljeni su svi novonastali naglašeni zatvoreni slogovi koji završavaju opstrenima. Tezi o starosti tog tipa duljenja ide u prilog činjenica da se događa samo ondje gdje je nekoć bio poluglas (npr. **slâbъ*, **gâdъ*, **pôpъ*, **bôbъ*, *plotъ*, itd.), a ne gdje ga nije bilo, npr. *pôgled* (|| (nekoć) *pôgled*), *îdro* (usp. Kapović 2008b: 25; Finka 1977: 82). Ipak, ima duljenja i gdje nije bilo poluglasa (npr. Z i D: *pobîgra*, *îgran se*, *ôblak*, (*v*)*ôgrada*) pa se ne usuđujemo generalizirati ni po ovom pitanju.

4.2.2.5. Neke posebnosti duljenja

Najzad, izdvojimo i neke od primjera zaglavskih dubleta²⁹⁶ (svih vrsta duljenja) koje registriramo katkad u govoru jedne osobe, katkad se razlikuju od osobe do osobe, a neki su individualni i/ili vrlo rijetki, dok neki stariji likovi alterniraju s mlađima (to će biti napomenuto; u zagrada navodimo G sg. deklinabilnih riječi): *crlêni* || *crlêni* (-oga), *četîre* || (vrlo rij., pojed.) *četîre* (*četîre* || *četîrîx*), *dîgnuti* || *dîgnuti* || *dîgnuti*, *dilîdba* || *dilîdba* (|| *dîlba*) (-e), *dlêto* || *dlêto* (-a), (*z)düba* || (*z)düba (gl.p.r. < (*z)düsti*), *friški* || *friški* (-oga), *gövno* || *gövno* (-a), *kâmi* || (u starijih rjeđe) *kämik* (*kämika*), *kâr* || *kâr* ‘zaprežna kola’ (*kära*), *krâtki* || *krâtki* (*krâtak*) (-tkoga), *kmêt* || (rij.) *kmêt* ‘gospodarstvo; obitelj’ (*kmëti*), *mëfki* || *mëfki* (*mëkak*) (*mefkôga*), *môgu(n)* || *môgu(n)**

²⁹⁶ Teško je reći koji je lik stariji. Zlatko Vidulić, vrstan poznavatelj žmanskoga govoru nam je u razgovoru spomenuo kako ga je njegov otac upozorio: *Mî sâda govòrimo korâk, ma stâri su govorili korâk!* (u zaglavskom je *kôrak* (G *kôrka*, pl. *kôrci*). S druge strane, Vidulić primjećuje kako su vokali u starim imenima redovito dugi (npr. *Mârko*, *Ânte*), a u novima kratki (npr. *Stänko* || *Stânsko*). Svakako su, općenito, od gore navedenih dubletnih likova u zaglavskom češći oni u kojima je provedeno duljenje i oni su uistinu mjesna posebnost (npr. rijetko ćemo drugdje čuti *četîre*, *ôko*, *zêt*, *nîšt’ei* *crlêno* || *crvêno*). Specifični su, s druge strane i *rûka*, (*üsta*), *nârod*, *vôjska*, *pîzda*, *gövno* u kojima bi po pravilu trebao biti dugi akcent.

(*¶ mōrin / mōžin*) (prez. 1.l.sg. < *mōt'i*), *näglas* || *näglas*, *näpri* || (pojed., rij.) *näpri*, *natëga* || *natëga*, *ôbrc* || (rij.) *ôbrc* (-a), *ôčevo* || *ôčevo* (-oga), *päšt* || (pojed., rij.) *päšt* ‘obrok’ (rom.) (*päšta* || (rij.) *päšta*), *pizda* || *pizda* (*pizdə*), *pöslí* ‘poslje; poslovi’ || *pöslí* ‘poslje’ || *pöslí* ‘poslje’ (pojed., arh., rij.), *potëga* || *potëga* (gl.p.r. < *potëgnüti*), *prág* || *prág* (*präga*), *prorök* || (rij.) *prorök* || (novo) *prörok* (-a), *rastëga* || *rastëga*, *rüno* || *rüno* (-a), *rëžin* || (vrlo rij.) *rëžim* ‘rëžim’ (najčešće fig.)’ (*rëžina* || *rëžima*) (rom.), *sakët* || (rij.) *sakët* ‘vrećica’ (*sakëta*) (rom.), *tindalët* || (pojed., rij.) *tindalët* ‘platno za skupljanje mreže’ (rom.) (*tindalëta*) (ALI: samo *bukët* (-a), *brudët* (-a), *tražët* (-a) (rom.)), *smöla* || *smöla* (-e), *sredîna* || *sredîna* (-e), *stëga* || *stëga* (gl.p.r. < *stëgnüti*), *svidök* || *svidök* (*svidöka*), *tänki* || *tänki* (*tänak*) (-nkoga), *udoväc* || *udoväc* (*udöfca*), *usäxla* || *usäxla* (gl.p.r., ž.r. < *usaxnüti*), *zävít* || *zavít* || (rij.) *zavít*.

U konzervativnih se čuje i ovakav imperativ glagola *xoditi*: *xödi*, *xömo*, *xöte* i posve je stilski neutralan, premda bi se iz sljedećeg izoliranog primjera moglo zaključiti suprotno (*Ne xöte, mäle, nä more, döli je vëli ogän, ne xöte!*). Često je i *öt'u*, *öt'eš*, *öt'e...* (prez. < (*o)tüti*). Zanimljivo je starinsko *čëkaj* (imp. < *čëkati*), kao i *u lëbrix* || *u lëbrima* (L pl. < *lëbro*) te duljenje nakon regresivnog pomaka u (*o)sedlati*, pored starijega lika (*o)sedläti*.

Pri sklonidbi nekih imenica (npr. *doxödak*, *näpridak*, *käšał*, *čëšał*, *bänak* ‘klupa’ (rom.), *čäva*, *zäpërak*, *ukräjak*, *uböjak* (češće u pl.) ‘vrsta obuće’, *stärac*, *zmïnac*, *trägövac*, *märač* ‘ožujak’ (rom.)) te pridjeva (npr. *kuntënat* (rom.) || *zadovölan*, *podlöžan*, *umöran* || *trüdän*) provodi se duljenje (npr. u G: *doxödka*, *näprítka*, *käšla*, *čëšla*, *bänka*, *čävla*, *zäpérka*, *ukräjka*, *uböjka*, *stärca*, *zmïnca*, *trägövca* || *trägöfca*, *märača*; *kuntintoga* || *zadovölnoga*, *podlöžnoga*, *umörnoga* || *trüdnoga*). Obrnuto je npr. u *dlän* (*dläna*), *postö* (*postöla*), *sö* (*söli*), *pakä* (*päkla*). Ima i potvrda duljenja i u N, i u ostalim padežima, npr. *zimogröžan* (G *zimogröžnoga*). Kao i na čitavom otoku (osim SP) razlikuje se kvantiteta u gl.p.r. m.r. i ž.r.: *posika* i *posikla*, *pobiiga* i *pobiigla*, *ponësa* i *ponësla*, *rëka* i *rëkla*, *spëka* i *spékla*, *lëgai* i *lëgla*, itd. U liku *razlika* registriramo akcenatsko previranje. Tako se čuje: *räzlika* || *razlika* || *räzlika* || (rjeđe) *räzliika* (u mlađih: *räzlika*). Uz najčešće *razlikovati* kadšto registriramo i *razlikovati*.

Dubletni su deminutivni oblici s naglaskom na ultimi ili penultimi odnosno antepenultimi: *käblit*²⁹⁷ || (rjeđe) *kablít*’ (L sg.: *u käblit'u* || *u kablit'u*) (< *kabä*), *bänçit*’ || (rij.) *bançít*’ (< *bänak*), *järbulit*’ || (rjeđe) *jarbulít*’ (< *järbu*). Prevladava *pökävalo* (dem. *pökävalce* || *pökävalit'o*) ‘poklopac’, no može se čuti i *pokävälo* (dem. *pokävälc*e). Dem. od *änd'e* je samo *änd'elit*.

²⁹⁷ (*U*) *va nän mödrin* || *modrîn käblit'u*; *Jëste znëli mödri käblit'*?; Isto tako i u pl. < *kabä*: *Daži käko da s käblima*.

Međutim, noviji dem. glasi samo *stančit'* (< (*gradski*) *stān*). To, uz ostalo, ide u prilog našoj tezi da su u ovom slučaju stariji likovi s akcentom na prvom slogu.

Zanimljiva je situacija s duljenjima u gl.p.r. odnosno perfektu glagola: *nabräti* ‘ubrati; nabrati’, *nakrästi se*, *nasmijäti se*, *nasväti se*, *nasräti se* ‘i fig. nabrbljati se’, *nastäti se* ‘nastajati se (dugo vremena)’, *nažgäti (se)*, *opräti (se)* ‘oprati (se); umiti (se)’, *pobräti*, *pospäti*, *postäti* ‘odstajati’, *posvojäti*|| *pôsvojati* ‘prisvojiti’, *prbräti*, *přspäti*, *užgäti (se)*|| (starije, rij.) *važgäti (se)*, *zaklätí se*, *zasväti*.

Evo ih redom (nema većih razlika u odnosu na SZ skupinu²⁹⁸): *nâbra(la)*, *nâkra(la)* se je (ipak češće: *nakrä/nakräla se je*), *nâsmija(la)* se je, *nâspa(la)* se je, *nâsra(la)* se je (ipak i *nasrä(la)* se je), *nâsta(la)* se je, *näzga (se) je*, *öpra(la) (se) je*, *pôbra(la) je*, *pôspa(la) je*, *pôsta(la) je*, *pôsvoja(la) je* || (rij.) *posvojäla je*, *prîbra(la) je* || (rij.) *přbrä(la) je*, *prîspa(la) je* || (vrlo rij.) *přspä(la) je*, *üžga(la) (se) je* || (rij.) *väžga(la) (se) je*, *zâkla(la) se je*, *zâspa(la) je* (možda nekoć i *zâspa(la) je*).

U 3.l. sg. prezenta glagola *prosûti*, *posûti*, *nasûti*, *zasväti*, *užgäti* stanje je drugačije nego u SZ skupini (i npr. Ž) (prvi lik, prije dvotočja, je zaglavski): *prôspe* : *prôspe*, *pôspe* : *pôspe*, *nâspe* : *nâspe* || *nâspe*, *zâspe* (< *zasväti* i *zasûti*) : *zâspe* (< *zasväti*) || *zâspe* (< *zasûti*), *üžge* : *üžge*. Od *saxnûti*, *troväti* je dubletno: *sâxne*|| *saxnê*, *trüje*|| *trüjê*.

Afektivnih duljenja u primjeru *döbri* u zaglavskom govoru nema (usp. SZ skupina: *Mâli mój döbri!*; *Döbra nâša Antica*, *Bôg jej dâj srît'u i zdrâvle!*; *Isüse mój döbri, pomozi me!*).

4.2.2.6. Duljenja u novi(ji)m riječima

Važno je da dijalektologija ide ukorak s vremenom, odnosno da detektira i novije pojave, primjerice akcent u nedavno primljenim riječima. Zašto se primjerice, od starih najčešće čuje *provizäcija*, a veoma rijetko *provizäcija*? Zašto redovito kažu *koferëncija*, a nikada *koferêncija*? Te su riječi prodrle u govor za vrijeme 2. svjetskog rata (prva znači ‘ratna pomoć’). Prvi medij od kojega su čakavci čuli ove riječi bio je štokavac, i to u obliku *provizäcija*, *konferëncija*. Budući da čakavski prozodijski inventar ne uključuje uzlazne akcente, pokušaj „oponašanja“ izgovora na štokavski način pomoću raspoloživih sredstava, i ne provodeći inače „prirodno“ zatvaranje vokala u unutarnjem slogu, rezultirao je upravo ovakvim oblicima. Zaglavcima je prirodnije izgovoriti *provizäcija*, negoli *provizäcija*. S druge strane, govornici nisu osjećali potrebu za „finijom“

²⁹⁸ Ovo bi bile glavne razlike: *nâzga(la) (se) je*, *üžga(la) (se) je* || *väžga(la) (se) je*, *zâspa(la) je* (redovito duljenje u SZ skupini).

prilagodbom izgovora leksema *râcija*, a možemo lako pretpostaviti i zbog čega (asocijacije na *raciju*: ugnjetavanje, nanošenje štete, diktatura, nametnuta vlast).

Ovakve „poetske“ interpretacije, dakako, valja uzimati s oprezom, ali je, prema nama, ovo bolje objašnjenje negoli, primjerice, analogija (npr. < *bonagrâcija*; < *kufedêncija*) kojom se prečesto tumače jezične pojave. Sve u svemu, čuvaju se stara naglasna pravila i to potvrđuje stabilnost sustava (barem u govornika *izvornih* u punom smislu riječi).

Evo mnoštva novijih primljenica (a među njima i imena, relativno novijih) u kojima nije provedeno duljenje (u starijih govornika): (*a*)*kumulätor*(mladi: *akumulâtor*), *Amâlja* || *Amâlja*, *babaröga*, (*bäba*) *žöfa*, *bäger*, *bölnica* (|| (manje konzervativni) *bôlnica*; izvorno (arh.): *špitâ* (rom.)), *Böris*, *Bränka*, *cedevîta*, *čäkavica*, *čäkavski*, *dâma* || *dâma*, *društvø* (izvorno: *kumpaňja*), *glüpa* (izvorno: *n  pametna* || *  empijasta* || *t  kasta*, i dr.), *gr  zno*, *g  zva*, *x  dnik* (izvorno: *p  rtig* (rom.)), *J  sa* (hipokoristik), *Jos  povit*, *katastro  fa* (|| (starije, rij.) *katastr  ff(a)*), *kl  ma*, *kl  pa* (izvorno: *b  nak*), *kr  ma* (izvorno samo: *m  st*), *kr  levska* (salama), *Kr  šo*, *l  dnica*, *M  rijo* || *M  rijo*, *Mil  novit*, *n  čelnik*, *n  kaza* (izvorno: *prstr  xa* || *pr  zraka*), *n  pad*, *n  vac* (izvorno: *  oldi* || *d  nari*), *ob  te* (rij., najčešće u: *sv  ta ob  te*; izvorno: *fame  ja*), *oper  cija*, *par  zer*, *pa  t  ta*, *p  nta*, *pl  vo* (|| *pl  vo*; izvorno: *m  dro*), *P  morska v  čer*, *pr  vo* ‘pr  vo’²⁹⁹, *pri  ča* (izvorno: *  t  rija* || *fj  abula* || *  tr  fica*, i dr.), *pr  roda*, *pr  zor* (samo pri razgovoru sa strancima, inače *fun  stra*), *p  tnik*, *r  dijo*, *s  bor*, *s  jam* (izvorno: *pa(n)z  r*), *sal  m* ‘salama’, *sj  no* (izvorno: *sl  ma*), *St  nko*, *  tor*, *  t  kavski*, *veg  ta*, *v  lkan*³⁰⁰, *z  druga*.

Neka od navedenih imena su relativno novija te je to vjerojatno razlog izostanka duljenja (za koje su postojali uvjeti, kao i u svim navedenim potvrdama), no teško je objasniti izostanak duljenja u starom imenu *L  ka* (možda kako bi se razlikovalo od naziva mjesta *L  ka*?), kao i pojedinačno duljenje u *R  nko* (usp. *Br  nko*, *St  nko*, *  nka*; usp. u L pojedinačno: *Br  nko*).³⁰¹

No nije uvijek izostanak duljenja siguran pokazatelj da se radi o novijoj primljenici (usp. npr. *d  ba* (ž.r. / s.r.³⁰²) (< *dob  *), *k  n*, *l  vac*, *m  st*, *s  lam* (pl. *s  lmi*) ‘psalam’ (rom.), *s  m  la*, *s  m  lati*, *m  šno*). Zanimljiv je naglasak na antepenultimi u posve starim riječima *s  tona* (G

²⁹⁹ Postoji stara riječ *pr  vo* ‘pr  vo’ (točno; upravo; ravno) i nova *pr  vo* ‘pr  vo’ (npr. *To je n  xovo pr  vo*; *Studira pr  vo*) koju nekonzervativni izgovaraju *pr  vo*.

³⁰⁰ Relativno novije. Često u \diamond *c  no k  ko (da / i)* || *k  * || *k  o v  lkan*; *c  n se kako v  lkan* (ob. nebo).

³⁰¹ Zanimljivost: npr. *Mil  novit*, *Git  rovit* (*Kit  rovit*) nije produljeno (vjerojatno nema neke riječi koja bi poslužila kao „uzor“, barem ne frekventnije; usp. *git  ra* (stari češće) *g  tara*). *Karam  rko* je očito produljeno po uzoru na staro ime *M  rko*. S druge strane, *Jos  povit* nije produljeno, premda je staro ime (*Jos  p* (ž.r. (*Jos  pa*)).

³⁰² Oblik u srednjem rodu zacijelo je noviji. Usp. *D  sla je k  sna d  ba*; *Do v   dob   st  ti!?*; ALI: *T   je b  lo u st  ro d  ba*. (usp. So, najstarija govornica govori sve u ž.r., čak i: (") *st  ru dob  *).

sōtōne) (i u SZ skupini; G *sotonē*), *žīvina* (G *živinē*), *rūgoba* (G *rūgobe*), *mūčina* (G *mūcine*) ‘mučnina’, *zdīxati* (u SZ skupini: *dīxati*) i *znēnada* ‘iznenada’, u riječi upitne starosti *spāvalo* ‘ličinka bogomoljke (kokon, spužvasta tvorevina zalijepljena ob. ispod kamena)’, zacijelo relativno novijoj *būdala* (|| *būzdo* (rom.)), novijoj *stōpalo* ‘papučica na *mäkini za šīti röbu*’, *pāpuče* (|| (vrlo rij., više u šali) *papūče*) (izvorno: *cavāte*), *gītara*, te novima *flōmaster*, *Milena*, *pīd'ama*, *tēlefōn* (|| (pojed.) *telefōn*; nekoć, navodno, i *telefūn*), *žīrafa*. Također relativno novija riječ *cīnilo* ‘tinta’ sačinjava minimalni opozicijski par sa starijom *cīnilo* ‘crnilo glavonožaca; crnilo (općenito).’

Navest ćemo i nekoliko novijih primljenica u kojima je akcent posve prilagođen domaćem naglasnom sustavu, odnosno iskorištene su sve mogućnosti (progresivna metataksa, a većinom i duljenje te zatvaranje sloga): *bazēn* || *bazēn*, *bezvēzno*, *buñbār*, *čistačīca* || (u starijih većinom) *čistāčīca* (!), *derēktor(ica)*³⁰³ (|| (mladi) *dirēktor* || *dīrektor*, *direktörīca*), *grad'evīna* ‘studij građevine’, *grad'ēvīna* ‘zgrada’, *grīva*, *xotēl* || *xotēl*, *kultūrno*, *kāmp* || *kāmp*, *līm* (G *līma*; izvorno: *lāta*), *majmūn*, *ocējan* (mlađi: *ōcean*), *o(t)pr(i)līke* (izvorno: *po pr(i)līki* || *pršapōko* (rom.) || *alöt'o* (rom.)), *plīn* (G *plīna* || *plīna*), *povišīca*³⁰⁴, *pustīňa* || *pūstiňa*³⁰⁵, *rāng*, *rībñak*, *slikār* (pojed.) || *slikār*, *strucnāk*, *stāž*, *tamān* || *tamān*, *tāne* ‘puščano zrno’, *terēn* || *terēn*, *žīva* ‘živa (Hg).’ Zanimljiv je i lik *Varōš* ‘zadarska Varoš.’ Biblijsko je ime *Jōb* (duljenje prema: *grōb*, *bōb*, *drōb*...).

Izuzetno je zanimljivo „uhvatiti“ razlike između akcenta starije i mlađe osobe u razgovoru, na temelju jedne rečenice, što smo mi mnogo puta uspjeli (A = sin (rođen 1965.); B = otac (rođen 1931.)), npr. A: *Tō je līvadni mēd.* B: *Â, līvādni!*³⁰⁶; A: *A čā je po mīsecu xodī?* B: *I po misēcu, i po škūru.*; A: *Nāšli su ga u tal'jānskima vōdama.* B: *U tal'jānskima vodāmi?* A: *Ê.* Sa sigurnošću se može reći da su izvorni govornici uistinu nepokolebljivi, to jest da snažno odolijevaju utjecajima.

³⁰³ Analogijom prema starom *učīteļ*, *učīteļica*, *Spasīteļ*, i dr.

³⁰⁴ Moguće tumačiti analogijom prema *polafčīca* ‘polakšica, olakšanje.’

³⁰⁵ A: *Nēvrime xāra pustīňun. Pijāvica.* Vē kako se ôfce kūpu u kūp! B: *Dobrīn ix je brōja vīti.* [Izrečeno gledajući TV dokumentarac]

³⁰⁶ *Līvada ni līvadni* (*līvādni*) inače ne postoje u zaglavskom govoru (osim u narodnoj pjesmi, npr. *Čūvan ôfce nā līvādī sāma...*).

4.3. Prozodijska stilska izražajna sredstva

Nije dovoljno proučavati akcentasko stanje u izoliranim riječima. Već smo vidjeli (posebno kad smo govorili o proklizi) koliko je akcent snažan kao izražajno sredstvo i kakve se sve značenjske i osjećajne nijanse ostvaruju variranjem iktusa i kvantitete. Akcent je upravo čudesan instrument u „rukama“ izvornih govornika. Nažalost, kod mlađih se većina tih izražajnih kvaliteta gubi. Sav ovaj mozaik vrijednih (i možda manje vrijednih) detalja koji podastiremo pred istinoljubiva čitatelja u mlađih se naraštaja razbija i ostaju tek krhotine.

Na početku, ističemo afektivnu vrijednost otvorenog (i otegnutog) izgovora zatvorenih vokala, npr. *Kotâri* (*Öti u Kotâ:rima da bëru räno grôzje; tò prodâju vǟla na pijäci*). Ovakvim se izgovorom izriče odmak od *Vläxov* (stanovnika Ravnih kotara), a pomalo i zavist. Podrugljivim tonom izrečeno je *neodâ:na* (mjesto *neodâna*) (*Nîma ni dîtëta ni kunçëta, nogo stâra curetîna neodâ:na, a sprdârîla bi svâkomu*). Mjesto običnog lika *kçcât*, lik *krcâ:t*, s akcentom produljenim na poseban način, ovdje je upotrijebljen za isticanje, pojačavanje dojma (o ulovu) (*Tö je jëno čüdo, pûn baligöt rîb, krcâ:t!*), kao što su ovi koji slijede korišteni namjesto *kâo* i *trâva* (*Blütavo je kâ:o trâ:va*). Kako bi se istaknula jačina vjetra, umjesto neutralnog *levantâ:ra* koristi se *levantâ:ra* (*Pûxâlo je; levantâ:ra – fjtûna je bîla, a nôt', düpli škûr*). U sljedećem je primjeru *svâs*, mjesto stilski neutralnog *svâs*, također za isticanje, ali i na poseban način izražava gorčinu zbog pokradena grožđa (*Un t'js nâmo, vê, – svâ:s je "očiš't'en", nî najka zjâna na nîm, znâš ča je rët'i zjâna!*).

Produljeni se akcent, iako za razliku od SZ skupine ne dolazi u neutralnim iskazima, kao što smo vidjeli, može upotrijebiti kao stilsko sredstvo (*Bîla su sâmo trî kîla*; *Jê:?* (umjesto *jê*)).

I zatvaranje sloga, uz duljenje, može biti snažan izraz afektivnosti (npr. *Vrâg te ödnija ôd mene, da te ödnija!*; *Ma döbre su. Opêru se, i čâ in je - vrâg*), ali i druga krajnost (*Vräx* || *vrâg te ukotî i nâ me namîri!*) (usp. neutralan lik *vrâg* || *vrâg*). Neznatno duljenje i zatvaranje sloga registrirano je u *P:rôklet bî!*; *P:rôkletô ti bîlo!*; *P:rôkletô stvôre?*³⁰⁷ (usp. slabija afektivnost: *prôklet(o)*). Dvjema točkama iza *p* označena je osjetna stanka (između *p* i *roklet*)³⁰⁸ kojom se postiže najjači stupanj afektivnosti, odnosno iznimno snažna želja da se nekog prokune. Neutralno je *požâti* (*žîto, čenîcu*), a afektivno i figurativnog značenja *požâti* (*Nô je kurbetîna, požâti t'e ti svî šôldi*).

³⁰⁷ U nedostatku odgovarajućeg znaka (" s potpisanim točkom), ovaj naglasak bilježimo znakom za zatvorenu duljinu (ø).

³⁰⁸ Usp. *K:râvo špôrka!* (jača afektivnost nego ob. *krâvo špôrka*).

Osim u *mâjo* ‘majko, mama’ (ali afektivno: *mâjko* || *mâjko*³⁰⁹), *nâne* ‘bako’, *t'ât'e* ‘oče, tata’, pri intimnijem obraćanju slog se dulji i u *têta* (V) i *rôde* (*Rôde mój!*).

Veoma frekventan lik *têško*, za razliku od *têško*, obično ima ponešto stilskog naboja (*Öto zêle je têško kâ vrâg - üleno i têško. Jâ san kùšala jedân sińâ, ma... kî bi to i... ; Öt'eš u mänoj ponêsti? öta zdëla ti je têška za nositi.* ; A: *Čâ san mûnen?* B: *Å, têško sî pâmetan* (= nisi nego pametan! (ironija)).

Osim variranja kvantitete, i regresivno pomicanje akcenta koristi se u stilske svrhe. Najprije navedimo normalno naglašene riječi: *dešpêt, sramöta* (G *sramotê*, D *sramötu*, V *sramöto*), *opâlin, žîvê, lokâli, okrije se, kûsâla, i prâvo, ne trîba, zaköli, lažlîvče, lažlîvica, gustâ, ostâne, krepâ, krepâj, t'ikâ* (fig.) ‘pati, živcira se’, *krepâ, reštâ* (fig., rij.) ‘o(p)stane’, *t'apâ* ‘uhvati’, *ostâvi (se), prasîca, obrâz, ubije se, ne biše || bijâše || bijâše lokâti* ‘tko ga je tjerao da loče, nije trebao.’

Primjeri u kojima su govornici namjerno pomaknuli akcent kako bi postigli snažan stilski efekt bili bi, istim redoslijedom, sljedeći:

A bâš za dëšpet nêt'u! pûši mi u gûjcu || guzîcu! ; Nî nögo za srämotu ; Srämoto! ; (...) I jâ nû opalin po kiki [kobôtnicu ostîma] ; Ma nêt'e ju döma dopełâti, nögo dökle žîve - žîve. ; Lôkali su ča su više mögli. ; Svë se okrije, prija o pôslî! ; A: Ždëri, vadurîno, nîsi odâvna kûsala! B: Èvala mi, iman i pravo! ; Mëni në triba! (još afektivnije: në treba) ; Vrâg ju zäkoli! (mladi: zäkla) ; A: Rëka san mu 'kô su po mâlu pöčali šušîti, nëka ne zalîva xi. [kumpîri] B: A pîvo si ga tî nagnâ nât posâ! Mîš, lâžlivče! ; Lâžlivica jëna špôrka! ; Mëne bolî [kâl] i ležût'i, i xodêt'i, i na svâki mödi - ne mörin od štöke žîvîti. Ma kûpiť'u mäst, koliko güsta - güsta! ; Čâ te brîga, ča östa - östa.³¹⁰ ; Neka krêpa ô žaja! ; A: Jô, ča je zîma, pozêš't'u! B: Tâko, krêpaj! Pustî si da se ogâń udûne posvë, sa dîž! ; Nëka t'ika! ; Zalüdu ti je, sütra se jâ kûpin t'a u grâd, pâ kî krêpa, kî rësta! ; Čâ kî t'äpa (- t'äpa). ; Ostavi se mène! ; Präsica jëna špôrka, nöje je obraz! ; Znëmi to s pûta, da se übije kî, sâčuvaj Böze.³¹¹ ; A: Da mu je žîgerica zgorila aplamînte. B: Në biše lökati!

³⁰⁹ Općenito, ‘majka’ je *mâti* (G *mâtere*, V *mâjo*). *Majka* je u stilskoj upotrebi i u često spominjanom imenu Bogorodice (*Mâjka Bôžja* || *Majka Bôžja* (vrlo rijetko, ob. stilski obilježeno: *Bôžja mäth*). Veoma česta „poštapolica“: *Åjme, mäjko!* ; *Mäjko mòja mîla, čâ si me rodila!* ča pûti san ti nèsrtina rêkla.

³¹⁰ Usp. u So: *Ča škäpula - škäpula* ‘što se spasi - spasi’ (usp. gl.p.r. *škapulâ*).

³¹¹ Rijetko se čuje *sačûvaj Böze*, ali bilo je starijih koji su tako redovito govorili (usp. čak i mlađi govore samostalan imp. *sačûvaj* (= starijem *škapulâj* (rom.))). Ovo je očit primjer kako stilski obilježen akcent (*sâčuvaj Böze*) u frekventnim primjerima može potisnuti onaj neutralan (slabije izražajnosti), odnosno kako mogu zamijeniti uloge. Danas, pak, pojedinom govorniku u stilske svrhe može poslužiti upravo ovaj rjeđi oblik (*sačûvaj Böze*). Usporedbe

Izuzetno je zanimljiv primjer u kojem pratimo pomicanje i duljenje akcenta, uz zatvaranje sloga, a potom i promjenu tona (`` > ^ > ~): *Prēviše su lôkali, môj sînko, lôkali!* Zâto su se zgûbili. A čâ t' e näko za kqnevâla da žîvê u kùt'i?! A jâdan je, a nä ('a eto')... ka ga je dopâlo.

Izuzetne su rijetke potvrde naglašavanja i naglasnice i klitike u stilsko svrhe. To sljedećem primjeru daje „prizvuk“ naricaljke (izgovorila ga je žena u času smetenosti, ne mogavši održati organj): *Jô, ugasiť'e se!... Jädna tî san na svîtu vômu!* (usp. manje afektivno: *jädna ti san...*). Ostvarive su, naravno, i druge varijante, ovisno o rasponu čuvstvenih doživljaja.³¹² S druge strane, mnoštvo je primjera stilski neutralnoga dvostrukog akcenta u višesložnicama.³¹³

Ovdje smo tek načeli problematiku koja je nažalost zanemarena u akcentologiji. Među našom golemom neobrađenom građom kriju se mnogi još zanimljiviji primjeri. Poseban je slučaj s akcentom u frazemima, izrekama³¹⁴, molitvama³¹⁵ i pjesmama³¹⁶, brojalicama, uspavankama i ostalim usmenoknjiževnim oblicima (ponešto o tomu vidi i u Finka (1964); Špralja (uskoro)).

radi, govori se *pôdažgan* || (rij.) *podâžgan* ‘napaljen (seksualno)’, dok bi organj bio (mada se rijetko koristi u tom kontekstu) *podažgân*.

³¹² Npr. moguća je realizacija (navodimo, po prilici, redom od najslabijeg do najjačeg stupnja stilske obilježenosti): 1. *Jädna san tî na (o)vômu svîtu!*; 2. *Jädna tî san na (o)vômu svîtu.*; 3. *Jädna tî san na svîtu (o)vômu.*; 4. *Jädna tî san na svîtu ovômu.*; 5. *Jädna tî san na svîtu vômu.*; 6. *Jädna tî san nâ svîtu (o)vômu.*, itd. Uz to je ostvarivo i (o)vâm mjesto (o)vômu, a snagu afektivnog izričaja može potencirati i promjena tona (akut). U *jädna* se akcent može i blago produljiti.

³¹³ Starije potvrde u kojima se ostvaruje dvostruki akcent (no u nekim je moguće i ostvarivanje samo drugoga po redu): npr. *mütikâša, pîcîzlâka, št'etivûn(ic)a* (šaljivo) ‘osoba koja pravi štetu (obično djetetu)’, *stëciküt'a* (ob. se misli suprotno – rasipnik), *râs(p)iküt'a, rôd'endân, sùtradân, cêra nôt'*, *prâvnüka, sîgiromînti* ‘(za)sigurno’ (rom.), *âbëñ!* ‘a baš!'; kako da ne! (ovim se uzvikom izražava nevjericu i jedan ironijski odmak od riječi sugovornika)’ (rom.), *ârnebësa* ‘urnebes’ (informanti tvrde da je riječ stara!), *mëzoštajôn* ‘prijeđazno godišnje doba’ (rom.), *mëzogöspoja* “polugospoda” (rom.), i dr.; *pjâkoviš, pjâkočêra* (samo ako želimo istaknuti *prko*; inače: *prkoviš, pjâkočêra*); brojevi: *dvîstô, cëtrestô, ösanstô*, itd.; superlativi: *nâjgorî, nâjstarjî, nâjzâda* ‘na kraju’, *nâjvölin, nâjvoli bin...* (ALI: *deškomôdno* ‘nêšesno, nezgodno, nezgrapno, neupotrebljivo’, *aplamînte* || *dekapôto* ‘potpuno’); Novije potvrde: *vêlesâjam, dîvokoža, sëkundâlno, jëdnostâvno* || *jëdnostâvno, mâmémentâlno* || *mâmémentâlno, têkpapîr, pôriluk, pôlisêstra, pôlibrât...* Često se dvočlani nazivi blagdana izgovaraju kao jedna riječ (*Sîsvêti(G Sîsvêti), Trî Krâli* || *Trîkrâli* || *Trikrâli(G Tri(x)krâlov)*, *Vêli pëti* || *Velipêti(G Velipêti)*).

³¹⁴ Npr. *Kâd ne ôsta, nê biše nî dôsta!*; *Čâ kî čîni, sëbi čîni; čâ kî dëla, pîða nî* || *prdâ nî pâða!* (inače redovito *prdâ nî*); *Kî riš't'a, tâ i rôžiga!* ‘tko riskira, profitira’ (inače: *riš't'a, rožigâ*); *Kî t'e kôsice gôjiti, da t'e sûzice röniti!* (inače: *gôjiti, ronići*).

³¹⁵ Npr. *O, Isûse, Bôže mój, jâ te zòvin nâ pomôt'*, *dâ mi dûša nê gine, dâ mi tîlo pôčine.* O preslavni svêti Ivâne, kâžite mi prâvi pût svûd kûd budin xoditi: *nâ ne vòde vrûlice, nâmo di je Mârja, bjêle rûke ümila; ümij, Gôspe, rûčice, zâ sve grîšne dûšice!* Tâknimo se râmena od Isûsa râhena. Da je tîlo rânenô, ôd Boga je slâvleno, u râju je mîlo i vêselo, a u pâklu trêselo (...).

³¹⁶ Evo jednog primjera akcentuacije u narodnoj pjesmi (napominjemo da se često teži otvorenijem izgovoru vokala, kao i u molitvama): *Čûvan ôfce nâ livâdi sâma, nîkog nêma ôd_nâsîh čobâna, sâmo Râde štô_kosi livâde l_on lûbi dîvojčice* || *dîvojčice mlâde. Lûbi Râde trî divôjke mlâde: Jë(d)nu lûbi pâsut' bîle ôfce, drûgu lûbi sijut'i čenîcu, trêtu lûbi sâdet'i lozîcu.* Pâ se jünak i oköristijo: *Svâka ôfca pô_dva bîla jânca, svâka lôza po kopâňu grôzja, a plavîna po barîlo vîna.*

5. ZAKLJUČAK

Nakon fonološke analize možemo konstatirati kako je današnji zaglavski govor ujedno i konzervativan i revolucionaran. Potonje se posebno odnosi na prozodiju, odnosno na neka njezina obilježja koja su, sinkronijski gledano, atipična s obzirom na stanje u čakavskim arhaičnim govorima. U njima je, naime, za razliku od novoštokavskih govora, pored kvantitete i iktusa, i intonacija razlikovna, a raspodjela akcenta absolutno je slobodna. S dijakronijskog, pak, motrišta, zaglavsko je stanje znak urušavanja naglasnih obrazaca iz praslavenskog sustava što se, s obzirom na stanje registrirano u konzervativnih, tumači utjecajem doseljenika novoštokavaca, prebjega pred Turcima, u 16. ili 17. stoljeću. U govoru, pak, nekonzervativnih, izloženih sveprisutnom štokavskom utjecaju, taj proces ide još dalje. Uostalom, u njih je sve manje potvrda u kojima se provode specifična duljenja, dok se s druge strane, neke novoprimaljenice izgovaraju sličnije hrv. stand. (npr. *gūžva*, *nēma*; usp. stariji *gūžva*, *nēma* || *nīma*). To će u budućnosti najvjerojatnije rezultirati izjednačenjem sa štokavskim sustavom, što je samo po sebi dovoljan razlog da se sadašnje stanje detaljno opiše.

Sve u svemu, u nekonzervativnih (mladih) je potvrđena odlična očuvanost sljedećih čakavskih odlika na planu konsonantizma: fonema *f*, *x* (uz neznatne iznimke, prisutne i u konzervativnih), razlikovnosti *č* i *t'*, fonema *l*, te, za razliku od saljskog, refleksa *jd*, *jt* (*pōjti*, *pōjde*). Iako je moguće da je hibridni lik (*i*)*zâjti* (izvorno: *z̄ti*) potekao iz saljskog, vjerojatniji je istovremeni samostalan razvoj prema hrv. stand. likovima, kao i *č̄ad'* (izvorno: *č̄ad*), *ûjti* (izvorno: *ul̄sti*). Inovativno je što su u sustavu nekonzervativnih ostvarivi fonemi *ž*, *ž̄* i *ć*, a kao refleks **d'*, **dəju* znatno je većoj mjeri zastupljeno *d'* nego izvorno *j*, a *št'* (< **st'*), *čr*, *čr* (< **čr*) sve više ustupaju mjesto *št*, *čr*, *tr*; te je izgubljena razlika između 3.l. sg. i 3.l. pl. (*t'e* : *te*). Izvanredna je potvrda (*i*)*spāšt'äti* koju konzervativni Zaglavci izgovaraju *spāštäti* pa prepostavljamo da se radi o saljskom infiltratu, no nije isključena ni mogućnost analogije (usp. *prāšt'äti*). Sonorizacija *r* se u mladih znatno rjeđe provodi, a promjena *m* u *n* ograničena je na gramatičke nastavke i nepromjenjive riječi. Također, uočljiva je tendencija restitucije dočetnog */u* romanizmima.

U vokalizmu nekonzervativnih dosta je inovacija: slabija ili neznatna zatvorenost dugih vokala, slaba potvrđenost jake vokalnosti i *a* kao refleksa *ɛ* te neki novi ikavizmi (npr. *zvîzda*, *vîrovati*; *dîjo*) (prema saljskom ili zadarskom; prema hrv. stand.), ekavizmi (npr. *prêdñi*, *srêdñi*, *srêtan*, *nëki*, *nëšto*) (prema hrv. stand.) i jekavizmi (npr. *rjêka*) (prema hrv. stand.). Inovativnost

se očituje i u znatno manjem broju vokalnih i konsonantskih promjena. U nekima je očito povođenje za urbanim govorom Zadra (npr. *mō's*, *glēaj*). Saljskom se utjecaju, primjerice, može pripisati nezatvaranje *eu* i ispred nazala (npr. *čūjen*, *zovēn*), kao i realizacija *fālši* namjesto *fālci* te nekontrahirane prijedložno-zamjeničke veze (npr. *u (o)nāj*, *u övo*, *po kī*, *uz tāj*, *kroz (o)vāj*, mjesto izvornih (*u*) *vā n*, (*u*) *vā vo*, *pō k(i)*, *uzā t(i)*, *krozā v(i)*).

Od nekih zanimljivosti do kojih smo došli tijekom istraživanja izdvajamo nepisano pravilo da glasovnim promjenama teže odolijevaju likovi veće frekvencije upotrebe (usp. npr. *sāskī*: *kālskī*, *Sāfka* : *Kālka*, *pēci* : *zbōdcī*) te da se stariji likovi ponekad bolje čuvaju u specifičnim (užim) značenjima (npr. *jātra*, *arñūl(i)*, *muženāli*||*muženālī*) ili frazemima i izrekama (npr. *Bōlest je prosūtāk*, *a smj̄t je dospītāk*; u svakodnevnom govoru najčešće: *svršētāk*). Neupućeni bi lako mogao pomisliti da se npr. u *skriňa*, *slīva*, (*u*)*skopīti*, *žř̄na*(< *žbrny), *xř̄stati*(< *xr̄ostiti) javljaju glasovne promjene, no radi se o reliktima iz praslavenskog; jedino je, zanemarivši prijeglase, u posljednjem došlo do sonorizacije *r*.

Danas, kad su organski idiomi više nego ikada izloženi raznim utjecajima te smo svjedoci ubrzanih promjena na svim jezičnim razinama, pred dijalektologijom stoje novi zahtjevni izazovi. Nipošto se ne smije zadovoljavati uzorkom informanata koji nije reprezentativan, kao ni površnim opisima, a osobito se, kao što vidjesmo, pri pisanju valja kloniti generaliziranja. Krajnja svrha dijalektologije ne bi smjela biti tek puka pomoć razrješavanju pitanja na dijakronijskoj razini, već bi suvremenii dijalektolozi trebali ulagati napore u promicanje zavičajnih govora naraštajima koji dolaze (uskoro će se ovo zvati revitalizacija!). Nije li čudno što se ulaže toliko truda kako bi se rekonstruiralo praslavensko stanje, a mnogi mjesni govorci čekaju „sudnji dan“?! Naravno, nije dovoljno tek objavljivati članke (koje, istini za volju, većina ionako ni ne čita), sveta je dužnost dijalektologa senzibiliziranje mladih o važnosti očuvanja njihovoga govora. Nadalje, valja umjeti razlučivati staro od novoga, fakultativno od sustavnoga te, u konačnici, otkrivati tendencije koje pokazuje proučavani govor. Ponekad te tendencije mogu biti znakovi za uzbunu, odnosno u skladu s njima valja i postupati prema pojedinom govornom idiomu.

Zašto (ili: komu) sve ovo govorimo? Naime, u suvremenoj lingvistici vlada mišljenje kako su promjene prirodne i kako ne treba „očajavati“ nad njima, niti smatrati govor mlađe dobne skupine manje vrijednim (usp. npr. Kapović 2008a: 121). S time se u načelu slažemo, no primjećujemo kako se dijalekt kao jezični fenomen tek odnedavna nalazi u okruženju bitno različitom od onoga u kakvom je ponikao, dakle, može se reći – „neprirodnom“. Prekidom iskonske veze s tradicionalnim načinom života i vrijednostima prekida se i prirodni tijek razvoja

govora, mjesne se posebnosti gube i u nj sve više prodiru elementi urbanoga govora (a obično i nadmoćnog susjednog mjesnog govora) te se, u bīti, više ne može govoriti o *izvornom* govoru.

Od izvora smo se udaljili u nepovrat, to je neminovno, a čini se da je i ponor na pomolu. Virtualni svijet, nepojmljiv našim posljednjim pravim izvornim govornicima, stubokom izmjenjuje mentalni sklop mladih ljudi. Ako su riječi utjelovljene misli, ono što čovjeka čini čovjekom, a ovih nekoliko zadnjih naraštaja toliko slabo poznaje bogatu jezičnu baštinu svojih starih, možemo se zapitati ide li ovaj svijet ka dehumanizaciji, robotizaciji ili nečemu sličnom. Možda se kotač sudbine okrene u drugom smjeru i zaustavi izumiranje jezika. Dabogda! Vrijeme će pokazati, a na nama je da u danom času od zaborava otregnemo barem ovo što imamo.

PRILOZI

Prilog 1. Ogledi govora

a) Transkripcija isječka snimke³¹⁷

(...) Spo_Karantūna sväka marëta ü_brod cüpala – sväkā!³¹⁸ Ünda govôri³¹⁹ Matûra: „Jâ bi pojâ nàza!“ A Gâbre govôri: „A nêt'eš, nè! Jësi se učinî?! Sà t'emo i potonüti, ali Dôli³²⁰ t'emo.“ [E, i ünda?] T'apâla san jâ, nè_boj se³²¹: sväka marëta je blûskala vâ_me... Jâ san býla o face... Ünda govôri... [Čâ si bîla od face? Přma...] Od onê strâne³²² dôkle je tûkla... – dôkle je marëta. Sväka je trùpila vâ_me kâ je u brôd dôšla! [smijeh] È, znâš čâ mi je bîlo... A u Sisvëtimu je tò býlo, nèmiga... u lèti. I ünda... govôri Maròt... (a Maròta su zrívâli da grê s nàmi dôli; ünda su Maròta stâvili da zatégne injbröji, i uz bâčvu se je... dôli se je vâvra uz bâčvu i džâ imbröji – zatégñeni, od idra). I ünda... govôri Maròt: „Ota mâla je mögla i z ovê drûge [bânde] bâčve.. bâčve dôjti, da vâ_nu ne tûčê... môre.“ A jâ_govörⁱⁿ: 'Nêt'u se jâ mìcati, nê!' ...Ka niko_dòba ta bâčva nâ_nu strân poletîla, lípo bi me býla sméžila kâ zèbicu! ... (přma³²³ ... bâčva od dvânapst³²⁴ bâri pùna živoga jâpna!). [Ìme Isüsovo!] Kâko je pädalо jâpno u brôd, nâko (ono) se (je) gasilo va nîn môru – dâvilo, nîsi mòga glâvu dôli potûliti! Eeee, nêznaš³²⁵... [I, i, kâko si se škapulâla, da te ota bâčva nî sméžila?] A nisân se mâkla. Hugo je tûklo...marëta... svè.. dò.. sëla u vâ_me, dôkle smo dôshli Dôli. Ünda (me) je sùtradân Matûra dôša³²⁶ na pûtu - ka me je nâša³²⁷ – govôri: „J... Ostâla si živa?“ A jâ_govörⁱⁿ: 'Aaa, vîž da jesân!' „A ni jâ, ni mój brôd nîsmo_no nîka provâli, čâ smo... čâ smo sìnnot'a. Nî-ka-dâ! Ni jâ ni mój brôd. Ünda znânt da nîsi ni tî.“ [smijeh] [To je bîlo u Sisvëtimu, jê li?] Ee-e... [A zâč si xodîla u Grâd?] Bili smo u Grâdu, čâ_jâ znânt zâč³²⁸ smo xodîli u Grâd... Bîla je pokójna mäti i jâ, ... a Tal'jânci su bili. Kâ je... dôšle³²⁹

³¹⁷ Upravo taj isječak snimke (u trajanju od 2 min i 24 s) prilažemo na CD-u.

³¹⁸ Nije ovo prava zanaglasna duljina, već je a malo dulje zbog stilskog isticanja.

³¹⁹ U usporenom govoru (pri prisjećanju); obično je *govôri*.

³²⁰ *Dôli* - ovdje znači ‘z Grâda (iz Zadra) na škôl/(na otok).’

³²¹ Ponešto afektivnije od *ne bôj se*.

³²² No inače češće registriramo *strânc*.

³²³ *Přma* [mëni mâloj] ‘prema mojoj veličini, u usporedbi s mojom veličinom.’

³²⁴ *Dvânapst* (inače se češće čuje *dvânapst*).

³²⁵ Otvoreni izgovor kao stilsko sredstvo. Inače je *nê znaš*.

³²⁶ U nedostatku boljega znaka, *mukl/akcent* bilježimo znakom kojim inače označujemo nenaglašenu duljinu. Vidi o tomu posljednji odlomak u 4.2.1.

³²⁷ Podcrtano je kako bi (po smislu) trebalo glasiti.

³²⁸ Nejasno se čuje (ili: čâ ili za čâ).

(smo) dōma, to Marīja s Mātūn ubīla prāšca i pēkli jelīta vēčer za vičēru³³⁰ dōkle³³¹ smo mī u Grādu býle... I... i Ānd'elka š nīma na vičēri. [Nīma je dōbro bīlo?] A... Nī_nogo mēni!

(Danica Čuka (1926.-2014.) i Robert Špralja (1992.), 12. ožujka 2011.)

b) *Tekstovi zabilježeni na papir u trenutku kazivanja*³³²

1.

A³³³: Mōj otāc i māti su užāli zajāti šegūn u stāroga kalafāta za polučāk smōkav, pa su za prodāvāti cīnīke (z Drāge, Sredīnaka) pilāli u stārin mālinu. Pa bi ūn pōсли bī racīpā i na tovāru zgonī nā Sale nā more. **B**³³⁴: Ún nī imā jādan odnīkle... **A:** Čā su imāli, čētre plīsniva zīda u stāroj kūt'i! Ti bōgove... Únda ka danāska rečū da in je slābo... Na rīvi je bīla balānča i mīrilo se je na kvintāli, za žēndare kī su stāli na vīxu Blūda. Dīva su nosīli nīma u kōfi pōkle bi se zmīrila. **B:** A övi drūgi bogatīji u sēlu su se zrugīvāli za nīma spo kabanič'a.

2.

Magrīž rēstē na cerētinami. Ka je prōfet līpo sūxi, ūnda se līpo ogān picā, snīti. Ka si, vāko, bī za ofcāmi oli na māslinax, si skōsnu magrīža i donēsa ga po spāzuxaļ oli u vrīt'i dōma. Nalānkati k otōmu tāníx dīrv da uvāti jēno z drūgin ogān, jērbo, 'ko biš dēbelo nāglo klā, ūnda bi se svē udūnūlo. A i nā nā (na prāšca) magrīžun da mu zlāke zgōru, ča plāne mamentālno tā plāmik od magrīža da nē bi kōžu zgorī; plāne i stāne žvēlto, ča se rečē, da se pūno ne tāli po mēsu vrut'īna. Skūxa se nājskōli o dvajspē lītar (i tō je mālo!) piñāta vodē kuxūt'e i polīva pōtun pomālo da se očīsti. Gratā se pōсли pošādami, nōžima; svāku mālo se krökne (vodē) da se pōfino očīsti kōža, zlākice.

³²⁹ Vidi treću bilješku unatrag.

³³⁰ Kao što rekosmo u poglavljju o prozodiji, "zarez" ispod znaka čnema nikakvo značenje, jednostavno nismo mogli pronaći znak bez toga "zareza."

³³¹ Vidi pretprišlu bilješku.

³³² Tekstove 3., 4., 5., 6. i 8. izgovorila je Danica Čuka (1926.-2014.), a tekstove 2. i 9. Zorka Špralja, rođ. Čuka (1934.). Dio teksta 1. i 7. izgovorila je jedna, a dio druga. Jamčimo da su jednako vrijedni kao i transkripcije snimaka te da se pri zapisivanju pozorno pratilo govor, te se uspjelo „pohvatati“ većinu govornih kvaliteta (osim, dakako, mumljanja, zastajkivanja i zabuna u govoru, itd., što nije ni bitno).

³³³ **A** = Danica Čuka (1926.-2014.).

³³⁴ **B** = Zorka Špralja, rođ. Čuka (1934.).

3.

Crkvěni misäl smo imäli od starîne³³⁵. Imä je tvřde děbele cřne körice. Bila su u němu slöva käko da kinëska, starânska, ně biš bî nïšta razumí. U sredini na jenôj stranici je bila slïka Isüsa raspêtoga na krížu (raspëlo). Stâ je u drûgoj škafeti od komôna i u va nîn smo užäli držäti kârte kê su nan trïbovale da se ne zgûbu. Tò je bî jedîni lîbar u küt'i, östran molitvenikov ča biš nosî u críkvi. Na Sisvëti jâ i Mânde nîsmo šlè na Blàgoslov. Bile smo na pödu, na postîli. Mânde me je činila da otvörin misäl i otvorila se je slïka di je Isüs propëti i ùnda je trî pûta št'apûn opâlilo pöviše nâs na čufitu (a bîle smo sâme u küt'i!). I ùnda smo utékle u críkvu i pustile lîbar nà sř postîle. Jâ san o prëše za saładûr zadila rukâv od növe blûze i rasporila ga do lâxta. Bîtu imäla osavnäjst, devetnäjst gödišt'. Tâ misäl je pösli Pêre činî ponësti mõju mäter u frâtra, toböze da je to nïki lâš u küt'i...

4.

I nâmi je u stâroj kùxiñi bî pûka ôbrč i stêkla je kvasîna, a bila je třkulâda sprâžnena na tlöxu i posùpala ju je, nî trïbalo spugåti! Čà t'eš, živima se svè dogâja, a mrtvîma vîše nïšta. Zâspali su i ne trïba in ni kvasîne, ni salâte, ni bivânde, nïčesara!

Kâ ste ôbrč na bâčvi prominili?! Jâ Miz da t'e van i vîno po tlöxu pójti. Glâvno je natočiti: *otöči, napüni, natöči i xödi t'a, jâ san möje učinî*, a ôbrči nïko ne glëda. Nâjopasniji su na glâvi (od bâčve) přvi ôbrči. Na srëdi mäne, jérbo se mäne mõču.

5.

Pëtex je bî na dîmłaku od lâte učînen, da se vîtar ne usukîva nûtra, da ne povrât'a dôli. Ka je jâki vîtar, usûče se nûtra pa povîne dîm nâza, nâjskôli ka je dîmłak mälo basiji od kuvêrte. Pëtex bi bî zakrijivâ da se vîtar ne vavučîva. Krít'a se je. Ka bi sâje zagorile u nîn, nî se mõga krít'ati. Ča pûti san ga užäla krénüti!

6.

Klâde se po devetnäjst do dvajstjëno petexâno jâje pod kôkošu. Valâ da je dëšpar brój! Dvâjstjedân dân morâ na tîn gñâzdu kôkoša ležäti i jâja teplîti, sâmo 'ko se xîp dîgne napîti i siňâ poîsti. Ùnda se pöčmu zlîgäti pîrit'i, ma nïka se svî ne zlèžu, bûde i fâlcix. Ka pöčme kôkoša s pîrit'ima vânka xodîti, mäška bi ga š čapükun zavâtila i šmřkla, xlâpla, pa valâ zgînati mäške.

³³⁵ Kadšto se čuje i starije: *o(d) starînë*.

7.

A³³⁶: Mäti mi je ko năsega stâroga ösika čūvăla  fce, po pûtu širökin ko' n  j rule nan (Zm ra nega v tla), a J so (G zo ) je pas  (z) Žm na – nakr san. M ti mu je P karka b la na Z glav od na (z) Žm na pa je u   u ned le p jti k r dbini i b  bi se n pi. I r ka je [t ga p ta moj j m teri]: *V ,  va d bela, d bela!* A m ja m ti n mu: *A v , neilice i nepilice, d  su v  e l tinice?!* (A t  je r t i: n   a je utr  eno da in se  sto ne v di svitl sti (bl ga -  la i v na). **B**³³⁷: P zd li su sv  i polok li i n  in ost lo l tine. **A:** Hugo   ! T fne  i t  dr goga ko t be k  t ko t fne. **B:** I    je n pri, p  domu, d goga n sa.  vik je im  r c na Kant nu ko b rb   nd ela fun stre, b  je  vi t kul n, v ik v ka je t tot , b  je t tot lo i p jan na p ve v sti. Pa je r kla D nica M t na da bi ga p lila v  inun pi ne n t un j rbo je ne d  sp ti!  mra je od r ka u g lu. **K.** mu je pravn ka.

8.

 cu m mu s stra Iv nica kolo  gn  se je p no naplandis la i r ba se je svr t la i  zgala se je.  nda se je  l  gas ti (ruk mi),  nda su je p sti zgor li, k za i n xti pop dali. Ma zn   da je t te vr g b , n ko dr gi...  n n je, m j s nko, b s dj va vl d . J na  nska o tr se g di t  – pa se pust ti zgor ti u s  b la d na!

M ja m ti pok jna je r kla v ko: "Nika n   l t i, a da n   er fku ra  rl la i  nda bi b la zakor kla pr ko n je - ra  rl la se i nad  nu st la da vrut na v  nu gr . M slila je da t e s ot n ro iti!"  li – ka je b la ml da, v du su je z dr ba zn mali u  pit lu; im la je v la j tiku (tuberkul zu,  a s  gov ru)...

Ma zn   da je nad n n vr g lebd , n ko dr gi! Prov v la se je ugas ti, ma n  m gla n kakorce, r ba je na n j zgor la. O p  dr ba d li je je zgor lo. Da je r ka lik r (Marj ni, b jse) da ka zg ri d li, da se ne m re  kapul ti po n jeni m di.

 n n je b la pok jne Fr nica tet  xt  - Sl vica(,) je  n n b la za ofc mi (im la je d se, dv n jst g di t ... des t k, a Iv nica je im la dvajsp - s(t) g di t ). Sv kla je z ot  m le r bu g rn  i t  je ob kla za p jti d ma. I t ko pe  na je d ma d sla.

...Xod la je d ma i  nda je  l  s on n p t n za V tlaci, pa je b la n mo p d Glav cu st ra S linka (M re, T ziju n na) i Ton ca  n n – kako div j ica, z jno su  fce  v le.  nda je r kla

³³⁶ **A** = Danica  uka (1926.-2014.).

³³⁷ **B** = Zorka  pralja, ro .  uka (1934.).

môja tèta Ivànica otôj stâroj Sòlinki: "Pòjte k onôj mâloj u pôle jèrbo je ostâla sâma s ofcâmi! I sâmo je u dôlnoj röbici, pa ju zagřnite s onîn xałčit'un svojîn! {xałčit' su žînske nosile, a viši - xałâk - su muškî nosili} Bìt'e je zîma nâko golôj." (A fjtûna büre je bîla).

Bîla je i òna svojê glâvê – teta Ivànica. Prvâni dân su prâšca ubîli. Bì t'e bîla üzela jelîta i kû kôli bržolu za spët'i sôbun u pôle sùtradân. Mûž je je govorî ka je fjtûna büre da ne grê, da t'e ûn pojti, (jèrbo užâli su ùnda muškî pôjti zâ da se žînska ne...) a nâ nî badivâla.

I òne su šlë k otôj mâloj u pôle pod Rûtñak. (Mâlo najužnije je zgorila po stûpun, nê znan cigövin, pod nâšin nî... Môžda poda nîn Vèlkovin? ... Nê znan, ne pîsi ôto, nîs sigûra.).

...Sîlun se je sîlila da dôjde dòma jerbo nî tîla ostâti na pûtu digòli, da nê bi býla mäkla više ka bi ostâla, čà jâ znât... I dôšla je dòma (bîla je mlâda nedîla!) kroz mîsu vîlu, kad je zdôla xodîla (o Tabèle gôri, pût za u pôle je tudér bî) da ju je pokôjna Štofânija vîdila pa da je sâma sôbun rëkla: "Ma kâ prosjakîna vo grê?" (U röbi o ditëta, znâš vâč je samilâla!). Ka je dôšla gôri Pod pôd, Štefânija je vîdila kâ je. I ùnda je šlâ jâdna kroš Čükîn dvôr dòma na postîlu. Môja mäti t'e bîti u crîkvi bîla. Sekřva t'e je bîti dòma bîla (mojê mättere), nîva mäti [otê ča je zgorila]. Mäti je bîla u kùhińi i nî zâ nu znâla. Štefânija je šlâ u crîkvu povîti i pobîga je s crîkve vâ nîkovi... - bî t'e mûž (Břnárdo) i mój otâc vâla...

Umrla je nôt'un iza dvîx ûr. Òna mi je bîla Mâníca îme nadîla. *Mâňa* su me zvâli ka san bîla mäla jerbo je Marija bîla viša. Dvî zîkve su bîle, ùnda nas je dîd³³⁸ užâ zîbäti (vâla je bî bölestan, nê znan...); bî bi zîkvu porîvâ siňâ nogûn oli rûkûn i pivulâ: "Òna mäla s pöpun spâla, òna vîla küt'u mëla!" Mëni je bî bâš dôbar mój dîd, Bôg ga pomîlova. Svâku nedîlu san mu užâla nöge oprâti i nôxti posît'i... Nisû sa lûdi döbri kako nikodöba. È — bogâstvo čini zlöt'u u lûdim!

9.

Lêt'a se posîje o Sisvêtima. Podmîče se. Nîki po přvu rûku sîju, a nîki sköpaju pânda sîju. U přvu rûku ka se sîje, sîme pôjde u dumbînu, a kada posîješ pokle sköpaš, ùnda lîpo gorîje u skorûpu ostâne i prija prokliči. U mäju, zünu se gûli i ùnda se dòma tûčê nât i mošnîce (sve zâjno, strûk...) i tûčê se pâlicun oli drîvun. Pôsli se pokùpi u kopânicu i uvîje se na gròti kuntra vîtru, i ka dôjde lîpo zjeno uvîjeno, se dòma, lîpota, sprâzne u jedân sûd (Stòxa je užâla u žâru) i mälo se poûli i svê smîša za da mäne žîža pojdê. Nîki su užâli i u mîšâc vêzäti pa pod grêdu zavîsiti da mîši ne dôjdu. U Šibenik se je vôzila prodâvâti.

³³⁸ Tome Čukin, brat *kanôniga* Jakova (Jakše Čedomila).

Prilog 2. Ekavski refleks jata

***běl-**: *běli*, komp. *belīji*, *Běli Brīg* (zadarski kvart), *bělīti (se)*, sv. *obělīti*, *pobělīti* (nsv. *pobělīvāti*), *zabělīti (se)* (nsv. *zabělīvāti (se)*, gl.im. *belīna*, *belīkasti* ‘bjelkast’, *belīlo* ‘bolest vinove loze; oznaka na dnu mora; danas i korektor’, *beļāfka* ‘zapjenjeno olujno more’, *belājka* || (više fig.) *biļūška* (m.r. *belāt*) i u značenju ‘bijelo vino’) ‘plavuša’, *Bēlica* (nadimak); ***bědě-**: *bděne*; ***besěd-**: *besěda* ‘riječ; govor; izreka, i sl.’; ***blěd-**: *blědi*, komp. *bledīji*, *blědīti*, sv. (*p*)*oblědīti*, *bledíkasti* || *bledūšasti* || *na blědo*, gl.im. *bledīna* || *bledöt'a*; ***brěst-**: *brěst*, ***cěl-**: *cěli*, komp. *celīji*, ü *celo* ‘u jednom komadu’, nā *celo*, *zacělīti* (nsv. *zaceļīvāti*), *cēlo celāstivo* || (rjeđe) *celcāto*, *celovīti*, *celoküpni*; ***cěn-**: *cěna* (G *cēnē*) ‘cijena’, *cēnē* (komp. *cenīje*) ‘jeftino’; ***cěs-**: *cěsta* (novije); ***cvět(květ)-**: *cvět* ‘cvijet; vrsta brašna’, *cvěti* (pl. tantum) ‘prve smokve’, *cvetīt* (dem.), *cvetīna* (augm.), *cvět'e*, *Cvětko* (m. ime), ALI: *cvatāti (se)* || *cvatīti (se)*, sv. *ocvatīti se*, *ra(s)cvatāti se* ‘rascvjetati se’ || *ra(s)cvatīti se* ‘rascvjetati se; raspucati’; ***dělš-**: *dě* ‘dio’, *dvā*, *trī... děla (čěsa)* ‘polovica, trećina... (čega)’, *trěti*, *četvřti... dě (čěsa)* ‘trećina, četvrtina... (čega)’, *delīt* (dem.); ***děl(o)-**: *dělati* ‘djeljati (npr. drško) (sv. *udělati*, *zdělati*); guliti koru s jabuke, krumpira... (sv. *odělati*), sv. i *zadělati*, *delöt'ine* || *delötine* ‘iverje’, *zděla* ‘zdjela’; ***delto**: *dlěto* || *dlěto*, dem. *dletīt'o*, augm. *dletīno* (nema oblika *glětō*, ni sl., koji navodi Finka (1977: 89) vjerojatno u značenju ‘dlijeto’); ***dětel/dětel-**: *dětelina*; ***drětv-**: *drětva* ‘čvrst obućarski konac’; ***dvě-**: *dvě* (samo u: *mī dvě*, *vī dvě*, öne *dvě*, po analogiji i *trě*, a u ostalim primjerima *dvī*, odnosno *trī*); *-**godě**: *göder(ce)* || *köder(ce)* (s *čā*, *čěsa*, *kī / kā / kō*, *dī*, *käko*, i dr. priložnim i zamjeničkim oblicima); ***golěnš**: *gölen* || *göleno*; *-**(j)ěd(-)**: *oběd* ‘objed, samo o podnevnu (opr. *marīnda*, üžina, vičěra)’, *obědvati*; ***kolěn-**: *kolěno* ‘koljeno; rod, naraštaj (npr. *Potěka je od īstoga kolěna; do devētoga kolěna*)’, dem. *kolince* (ob. na stablu); ***korěn-**: *kören*, 's *kūnca i s körena*’ ‘potpuno’, zb.im. *korēne*, *korenīce* || *korenīčine* ‘opūpleni (s izbojcima) starci *köreni* (stabljike) od *brōske* (lisnatog zelenog kupusa)’, *skorēnīti (se)*, gl.p.t. *skorēnen(i)*; ***krěs-**: *krěsi* (pl. tantum) ‘ljetna žega (samo u kontekstu vinogradarstva!)’, *krěsati* (prez., 3.l. sg. *krěše*) ‘paliti upaljač; fig. psovati’, sv. *zakrěsati* ‘ob. fig. opsovati’, *krěsavica* || *fäjerica* ‘upaljač’, gl.p.t. *nakresān* || *nakrěsan* ‘fig. pijan’; ***lěs-**: *lěs* ‘lišće na lozi’ (<* *lēsz* ‘šuma’), *lěso* || *lěsa* ‘dio tijela pri završetku rebara’ (*Bolī me pod lěso*) (usp. RIV, 154 *lesīce* ‘komadi rebara s kožom (svinje)’; BIB, 360 *līsa* ‘okvir, rešetka od letava s gušće nanizanom trstikom za sušenje smokava na suncu’; IŽ, 172 i neka sela na SZ Dugog otoka *lěsa*, BRAČ, 439 *līsa*, MURT, 152 *līsa*: sve u sličnom značenju kao i BIB); usp. ‘lijes’ = *kāfca*; ***lět-**: *lěto* ‘ljeto; (rij., fig.) godina’, *u lěti* ‘ljeti’, övo / vō *lěto* ‘ljetos’, *lěski* ‘ljetni’, *lětina* || *godīžbina* ‘ljetina’, *lěšce* (dem. fig., rij.), *prlětiti* (fig.; usp.

przīmīti), *lētovańe* (novije, kao i *lētovati*, inače, *činīti lēto (dī)* ‘provoditi ljeto (gdje)’), *lētkati* (sv. *polētkati*) ‘paljetkovati’; ***mēn-**: *mēna* ‘mlađak’, *smēna* ‘smjena’ (novije); ***mēr-**: *mēra* || *mēra* || *mērnī*; ***mēst-**: *mēsto*, *p̄mēsti* || (mladi) *p̄mēstiti*, ***myne-**: *mnēne* || *mišlēne*, ***nēst-**: *donēsti*, *doprnēsti*, *nanēsti*, *ponēsti*, *p̄nēsti* ‘prenijeti’, *podnēsti (se)*, *snēsti*, *zanēsti* || *zanosīti* ‘zanijeti, ostati trudna’, *zanēsti se*, *unēsti* ‘unijeti; oteti’, *raznēsti*, ***nevēst-**: *nevēsta*; ***obē**: *öbe* (*dvī* || *dvē*) (usp. *öbi* || *öba* (*dvā*)); ***ovēdē**: *öde* || *odēka* ‘ovdje’; ***pētšyly-**: *pētex* (dem. *petešit*) ‘pijetao’, *petexāna* ‘oplodenja kokoša jaja’, *petexāti* ‘oploditi (pijetao kokoš)’, *divlī petešit* ‘vrsta ptice’, *petelīnske mīse* ‘zornice’; *petešit se* (fig.) ‘snažno se buniti, prepirati; praviti se važan’; ***polēn-**: *pōlen* ‘veći, deblji nerascijepani komad drva za ogrjev (još veći: *masīca*)’, dem. *polīnce*, zb.im. *polēne*; ***prēsnī-**: *prēsān* (*prēsni*), *ùpresno* ‘s malo kvasca, tvrdo; sirovo’; ***prēstol-**: *prēstole* || (rij., starije) *prestōle* ‘prijestolje; vlast’; ***rēdēkъ-**: *rētki* (*rēdāk*), komp. *rēje*, *razrēdīti*, gl.p.t. *razrējen(i)* || *razrēd'en(i)*; ***rēz-**: *obrezovāti* ‘sunetiti’, gl.p.t. *obrezovān*, gl.im. *obrezovāne*; ***sēd-**: *sēdi* ‘sijed’, komp. *sedījī*, *sēdīti*, sv. (*p*)*osēdīti*, ***sēsti**, *sēd-*: *sēsti* ‘sjesti’ (< **sēsti*), *sēdi* (sv. imp.), *sedīti* || *sidīti*, gl.p.s. *sedūt'i* || *sidēt'i* || *sidūt'i*, *sēja* ‘kamena sjeda’; *sēsti se* (< **sēsēti se*) ‘skrutnuti se’, gl.p.t. *sējen(i)* || (novije) *sēd'en(i)*, *nasēsti* (npr. *kīv*), gl.p.t. *nasējen(i)* || (novije) *nasēd'en(i)*; *zasēsti*, *prosēsti se*, *prsēsti* ‘prisjeti (hrana)’; ***-selē**: *dosēle* ‘dosad’, *odsēle* ‘odsad’ (nekoć navodno pojed. i *saisēle* ‘sad’); ***serda** (strsl. *srēda*): *srēda* ‘dan u tjednu; sredina’ (*Lēži kod nās u srēdu!*), *sredīna* || *sredīna* ‘sredina’ (novije od *srēda*), *Sredīnak* (top.); ***slēd-**: *slēdovańe* ‘sljedovanje (za vrijeme 2. svj. rata)’; ***sērēsti**: (*su*)*srēsti (se)*, nsv. (*su*)*srēt'ati (se)* || (češće) *trēviti* / *trēviti* || *intrāti* || *namīriti se (na kōga)*, i sl.; ***stēn-**: *stēna*, dem. *stenīca*, *ocēnuti* (ob. samo o ljudima) || *ustīnuti* ‘ohladiti se, smrznuti se’; *(*stēl*)**strēl-**: *strēla* ‘strijela’, *strēlāti* || *strēlati* || *strīlāti*; ***tēl-**: *tēlo* || *tīlo*; ***tērj-**: *tērati* || *tīrati* || *gonīti* || *zriñati* || *zagiñati* (sv. *potērati* / *potīrati* || *stērati* / *stīrati* || *p(r)ognāti* || *zagnāti*, *naterāvāti* / *natīrāvāti* || *gōnāti*), *utērati* / *utīrati* || *vagnāti*, itd.), gl.p.t. *potēran* || *potīran*, itd., gl.im. *tērańe* || *gōneńe* || *zriňańe*, *pēt'ērati (se)* || (novije) *pret'ērati (se)* ‘pretjerati; premoriti se’; ***terzvynb-** (strsl. *trēzvēb*)-: *trēzni* (*trēzān*), komp. *treznījī*, *otrēznūti*, *rastrēznūti (se)*, gl.p.t. *o/rastrēžnen*; ***tēsn-**: *tēsni* (*tēsān*), komp. *tēšní* || (mladi) *tesnījī*, gl.im. *tesnōt'a*, *Tēsno* ‘Tisno’; ***tēsto**: *tēsto*; ***vēd-**: *spovednīca* (strsl. *ispovēdīnica*); ***vēk-**: *starovēt'asti* (prid.) ‘ob. za staro granje, grmlje’ (osim ako nije <*staro* + tal. *vecchia*) (usp. SA, 338. *starovīka*); ***vēr-**: *vērovati* || *vērovati*, *zavērīti se* || *zavērīti se*; ***verdēb-** (strsl. *vrēdēb*-): (*u*)*rēdīti (se)* (< **(u)vređiti (se)*) ‘ozlijediti (se)’; ***vertm-** (strsl. *vrēm-*): *vremenīti* || (starije) *vrimenīti* ‘sredovječan, „u godinama“’; ***versb-**: *vrēs*, ***vēt-**: *zavet'āti se* (nsv. *zavet'īvāti se*) || (rjeđe) *zavit'āti se* ‘zavjetovati se, *učinīti zāvīt'*, *obet'āti (se)* (nsv. *obet'īvāti (se)*, *zanovētāti* ‘dosađivati; ometati;

njurgati'; **větr*-: *větri*(pl. tantum) ‘kratkotrajan vihor (danju)’, *větriti*(se); **zlěd*-: *pozledítí*(se) || (rjeđe) *defetäti*(se) (rom.) ‘inficirati (se)’, gl.p.t. *pozlěd’en(i)* || *defetän(i)* (usp. ‘ozlijediti’ = *rujnäti* ili (*u*)*rēdítí*(se), usp. *postumäti* se ‘jače se inficirati, ’pognojiti se’; *dezdeňäti* se ‘povrijediti se (rana)’); **zъre*-: *zrëli*(vjerojatno postoji i *zrë*) ‘zreo’; **zvězd*- (*gvězd*): *zvězda*, dem. *zvezdīca*.

Prilog 3. Ikavski refleks jata

**bъdě*-: *bdítí*; **běd*-: *obídítí* || (rjeđe) *zbäviti*(posâ) ‘obaviti’, *obíd’en(i)* ‘obavljen’; **běg*-: *pobignüti* (|| mlađi: *pobignuti*); nsv. *bizäti*, gl.im. *bizäne*; **běl*-: *bívno* ‘bjelanjak’, *bilīca* ‘vrsta smokve; vrsta pšenice’, *bilūška* || *bilūška* ‘ime za ovcu; (fig.) plavuša (=belâjka)’, *Bile* ‘magarac svjetlige dlake’; **bergъ*- (strsl. *brěgъ*): *brîg* (pl. *brîzi*); **berme* (strsl. brême): *brîme* (pl. *brimenâ*), dem. *brîmce*; **běs*-: *bîs*, *bîsan*, *bîsnöt’*a, *pobîsnîti*; **blagoslovъeti*: *blagosloviti*; **blěsk*-: *blîšt’*ití(se), sv. *zablîšt’*ití; **bogovětj/st’*-: *bogovît’*ânicâ (samo u psovci: (*běn*)ti *bogovît’*ânicu! ; vjerojatno ‘navjestiteljica Boga’); **bolě*-: *bolîtí* ‘boljeti; žrtvovati, odreći se’; **bubregъ*-: *bubrîg* (pl. *bubrîzi*) || *arñû(l)*(rom.), *bubrîžni*(rij.) ‘bubrežni’; **cěd*-: *cidítí*(se), sv. *ocidítí*(se), *procidítí* (nsv. *procijeväti* || *procij(j)iväti*), gl.p.t. (*pr*)*ocijîn* ‘(pr)ocijeđen’, *scidítí* || *šcidítí*, gl.p.t. *scîd’en* || *šcîd’en*, *cîdeńe* ‘cijeđenje’, *cidîlo* ‘cjedilo za čaj’, *procijevâlo* (|| (*pro*)*cidîlo*) ‘cjedilo za čaj ili mljeko’ (usp. *pašabrédo* za juhu (rom.)), *cideńâk* ‘ulje ocijeđeno noću’, *ocîci* ‘odcjedci, napoj za stoku’, usp. *cinduräti* ‘polako se cijediti’ (< lat. *scindere*); **cěp*-: *cîpäti*, sv. *racîpäti*, *cipâna* ‘cjepanica’, *prcîpîti*, *nacîpîti* (|| *navgnüti* (starije!), *ocîpîti*, itd., *nâcîp* ‘cjep, kalem’, *ciplötina* ‘pukotina’, *cîpîti* se || (češće) *cjepiti* se (novo; nekoć: *prîmîti* břše); **cerky*: *crîkva*; **cěv*-: *civě* (pl. *civěli*) ‘kost cjevanica’; **cvět*- (*květ*)-: *Cvîta* (ž. ime); **čylověk*-: *čovîk* || *čelâde* || *čeladîn*, *čovičina* ‘ljudina’, *čovičit* || *čovîkit*’ (dem.), *čovičânski* || *luski*, *čovičânstvo* || *lüstvo*; **červ*- (strsl. *črěv*-): *črîvo*, *črîfce* || *črîvce* (dem.), *črîfca* ‘vrst trave’; **děd*-: *dîd*, *dîdov* || *o dîda*, *dîdina* ‘zemlja naslijedena od predaka’; **děl(o)*-: *dîlo*, *Dîlo* skrûšenâ (molitva), *nedîla*; **děl*-: *dîlîti* (se), sv. *podîlîti*, *razdîlîti*, *odîlîti*, itd., *dîlba* || *dilîdba* || *dilîdba* ‘podjela imovine’, *dîlenîk* || *gribleńâk* || (rij.) *mejâš* ‘vlasnik susjedne zemlje’, *dîvnica* ‘oveći komad (poljske) zemlje’; **dervo*, **dýrvo*: *drîvo* (pl. *dîva* (zb.im.) ‘drva za ogrjev’ || *drîva* ‘nekoliko komada ogrjevnog drva; komadi drva kao građa ili već obrađeni’) ‘drvo’, *drîvle*(zb.im., fig.), *drîvce* || (rij.) *dîvce*(dem.); **dět*-: *dîte* || *dîca* || (s.r., pojed.) *dîc* ‘dijete’, *dîtêšce* (dem.), *dîca* || *dičîna* (zb.im.), *dîtînstvo* || *dîtînstvo*, *dîtînasti*, *dîtîníti*(se), *dîtësino* (augm, fig.), *dičâl* ‘dječak’, *dîtînski dê* ‘djetinji dio’, *dîtît* ‘ob. dijete Isus’; **děv*-: *dîva* || *dîva* ‘Djevica Marija’, *divîca*, *divôjka*, *dîvojaški*, *dîver*;

***dolě-**: *dôli*, *doliye* (komp.), *dolní* || *dôlňi* || (pojed., novije) *dôní*, *Dolňane* ‘žitelji zaglavskih *Dôlhix dvôrov*'; ***dvě-**: *dvî* (G *dvîx*, DL *dvîma*), *dvîstô* || *dvîsto*; ***ědr-**: *idro*, *idriti* (*nâ idro*), *idreňe*, *idreňák* (rij.); ***gorě-**: *gôri*, *goriye* (komp.), *goriňi* || *gôrní*, *Goriňane* ‘žitelji zaglavskih *Gôrnix dvôrov*'; ***gorěti**: *goriňi*, sv. *zgoriňi*, *ugoriňi se*, *prgoriňi*, itd.; ***grěxb-**: *grîx*, *grîšan*, *grîšiti* (sv. *pogrîšiti* || (rij., literarni lik) *sagrîšiti*); ***grěti**: *grîjati* (se) || *teplîti* (se), sv. *steplîti* (se) || (rij.) *ogrîjati* (se), *steplîti* || *poteplîti* (ne postoji *podgrîjati* || *zgrîjati*), *zateplîti* ‘zatopliti’, gl.im. *grîjańe* || *têpleńe*, ***grîme-**: *grîmîti*, sv. *zagrmîti*, *Grmîlovica* (nadimak); ***xlěbs-**: *xlib*³³⁹; ***xotě-/xxtě-**: *tîti* || (rjeđe) *otîti* ‘htjeti’, *tîti se* || (rjeđe) rjeđe) *otîti se* ‘trebati, biti potrebno’, *zaxtîvâti*, *proxtîti se*, *nexotêt'i* || *nêxotice* || *přfât*; *(*j*)**ědxb-**: *id* ‘ljutnja, srdžba, gnjev’, *izid* (fig.) ‘ljutnja, *izjedanje*’ (npr. *spurgîvâti id (na kôga)* ‘iskaljivati se (na komu)’; *Pân je ida i izida*; *Dî je ida, da je i zida!* [pa mòreš tût'i *glâvûn (u) vâ nîj*], *idîti* (se) (vrlo rij.) || *lûtîti* (se), *idan* (vrlo rij.) || *lât(i)*; *(*j*)**ěst-**, (*j*)**ěd-**: *istî* ‘jesti; jelo’, sv. *poistî*, *naistî se*, *př'istî se*, *zaistî se*, itd., *naidost* ‘zasitnost jela’, *medvîd* || *mêde*, *üid* || *päid* (ž.r., pl.) ‘nametnici’, *uistî* (nsv. *uđâti*) ‘paliti za nepce (npr. ocat); (rij.) ugristi’, *üidan* ‘hladan, kao da "ujeda" (npr. *danâs je üidno*; *üidna ârija*)’, *ideńe* || *ideńe* || *it'e* || *izbina* ‘jelo’, *ilo* ‘jelo; iznutrice glavonožaca’, *ilica* (fig.) ‘osoba koja izjeda druge, dosađuje im’; *izisti* (*Djâvla izi(ja)* || *izila!*), *zidén(i)* ‘izjeden; fig. = *skunsumân*, mršav’, (*i*)*zidénica* (m.r. (*i*)*zidénak*) ‘mršava (i srdita) žena (rjeđe m.)’; ***kždě-**: *dî*, *dítud* ‘gdje bilo’; ***kypě-**: *kîpiňi* (sv. *pokîpiňi*), usp. *kuxût'i* ‘vreo, kipući’; ***klěst'a-**: *kłiška* (ž.r., sg.) (pl. *kłiške*) ‘kliješta od raka (jedna)’, *kłiške* (ž.r., pl. tantum) ‘kliješta (oruđe)’, *kliškár* ‘škorzion’; ***koděł-**: *kudiļa* ‘preslica’, *kudiļica* (*vüne*) ‘vuna zamotana na kudjelu’; ***-kolě-**: *köli* || *göli* ‘god’ (samo u priložnim i zamjeničkim vezama, kao i *göder(ce)* || *köder(ce)* (<**godě*), *näjskölî* ‘naročito’; ***krěp-**: (*po*)*krîpiti* (se), *krîpno* ‘= *kunfôrtno*, krepko (jelo); *krîpan* (*krîpni*) ‘čio, debeo’, *krîpost* ‘= *kunfôrat*, jelo koje okrepljuje; vrlina’; ***lěg-**: *lîgäti* (sv. *lët'i*), *poligîvâti* (sl. *mrxuļäti* ‘biti u bolesnom stanju’); ***lěx-**: *lîxa* || *lîxa* ‘lijeha, gredica’; ***lěk-**: *lîk* (pl. *lîci*) || *likarija* || (češće, isključivo za kupljeni lijek) *medicîna* (rom.), *likâr* || (novije) *döxtor* ‘liječnik’, *likovîti* (*likovît*), *lîčiti* (sv. *zličiti*, *o(d)lîčiti*), gl.im. *lîčeńe*; ***lěn-**: *lîn(i)* (rij.) || (najčešće) *trîš't'en*, *linčîna* (rij.) || (najčešće) *trîš't'enak*; ***lěp-**: *lîpi*, komp. *lôfci* || *lùfci* || *lîfci* (|| (mladi): *lîpsî*) ‘ljepši’, *lipôta* (G *lipotê*), *lipotân(ka)* (fig.), *lipušäti* (*lipušât*) ‘ljepuškast’; ***lěst-**: *lîsti* (prez. 1. l. sg. *lîzin*) ‘puzati, gmizati’, *ulîsti* (nsv. *ulîžîvâti*) ‘ući; upuzati’, *zlîsti* (nsv. *zližîvâti*) ‘= *zîti*, izaći (više fig.); ispuzati’; ***lětě-**: *letîti*, sv. *zletîti* (nsv. *zlît'äti*), *naletîti* (nsv. *nalît'äti*), *doletîti* (nsv. *dolît'äti*), itd. ;

³³⁹ Danas samo u \diamond *na plîsnivi xlibi* ‘u krajnjoj oskudici’ i u nazivu otočića *Pôxlib.*, a u sjećanju je ostalo i ovo: *Ka biš pôša zajâti k čeladînu u küt'u, rëka biš: "Dâj mi bärin|| almânkun) pô xliba!"* Inače: *krûx*. Komad kruha ponekad se naziva *lěpac krûxa*.

***l̥ev-**: *l̥ivi*, *livâk* (ž.r. *livâka*); ***měx-**: *mîx* (pl. *mîsi*), *mîšâc* (dem.), *mišîna* (augm.), *mixârîti* ‘prenašati što u mjehovima’; *mixâr*; ***mel-** (strsl. *mlě*): *mlîti*, sv. *samlîti*|| *zmlîti*|| *smlîti*, *obamlîti* ‘samljeti manju količinu čega kako bi mlin bio čistiji’, *mlîvo* ‘meljivo’; ***melk-** (strsl. *mlék*): *mlîko*, (*na*)*mlîčiti* ‘dobi(va)ti mlijeko (žena ili živina)’, *mlîšno* ‘mlječno’, *mlikära* ‘ovca ili koza koja daje dosta mlijeka’, *mlikarića* ‘žena koja raznosi mlijeko (*Šukošânke i Bibîńke, näjskôli*); u 2. svj. ratu - engleski ratni zrakoplov (= *rôda*’), *mlîčâc* ‘riblja mlječ’, *mlîšce*|| *mlîčâc* ‘sok nekih biljaka (npr. *od lübosjka* ‘mlječike’, *smôkve i mlîšnaka*)’, *mlîšnak* ‘maslačak’; ***měn-**: *mînâti*, sv. *zamînîti* (se), *prominîti* (se), *razmînîti*, *namînîti*, itd., *zämîn* (samo u svezama: *učinîti zämîn*, *pôjti za zämîn* ‘npr. a ženi *b*, a *c* ženi *d*, s tim da su *a* i *d* brat i sestra, kao i *b* i *c*’), *prömina*|| (rij.) *kambjaměnat* (rom.); ***měr-**: *mîra*|| *mêra*|| *měra*, *mîriti*, sv. *zmîriti* ‘izmjeriti’, *smîriti* ‘pogoditi (npr. kamenom), udariti’; ***merti** (strsl. *mrěti*): *umrîti* (nsv. *umîrati*), *pomrîti* (prez. 3. l. pl. *põmru*); ***merž-** (strsl. *mrěž*): *mriža*, dem. *mrižica* ‘mala mreža; trbušna maramica; mrežica *od ferâla*’, *mrižnak* ‘drveni obruc s mrežom’; ***měs-**: *mîsîti*, sv. *umîsîti* (nsv. *umiševäti*|| *umišíväti*), gl.im. *mîseńe*, ***měsec-**: *mîsec* ‘mjesec (dana) (G sg. *mîseca*, L sg. *mîsecu*, NG pl. *misêci*); Mjesec, mjesecina (G *misêca*, L sg. *misêcu*)’, *mîsečni*, *mîsečna*, *mîsečar*, ***měst-**: *mîsto* (kod starih ob. samo u značenju ‘naselje’ i ‘umjesto’) || *mêsto*, *smîsta* (novije) || *ödma* (*smâxun*) || *s mâxa*|| *dîle*|| (pri naređivanju, arh.) *šübito* ‘odmah, smjesta’; ***měš-**: *mîšâti*, sv. *promišâti*, *zamîšâti* ‘zamiješati; umijesiti’, *smîšâti*, itd., *mišâncija* ‘mješavina’ (opr. *mištûra*, *mišturâno* ‘jako prevodnjeno’ (tal. *mistura*), *mîšâlica*|| *mîšalica* (novo) ‘stroj za miješanje morta’; ***mъně-**: *mlîti se* (fig.) ‘misliti se, brinuti; (za *kîn*) imati misao (na koga)’ (!) (/n/ > /l/, analoški (<*mlîti* ‘mljeti’), pa prez. 3.l.sg. nije *mlî (mi) se*, nego *měle (mi) se*); ***mržzě-**: *mřzîti* (sv. *zamřznuti*), *omráziti*; ***napřed-**: *nâpri*|| (pojed., rij.) *nâpri*, *naprije* (komp.), *nâpridak*|| *napriðak*; ***nenavidě-**: *nenâvîditi* ‘mrziti; zavidjeti’ (sv. *znenâvîditi*) || (novije) *zavîd’âti* (ostali oblici: *nenâvîdan* ‘zavidan; pun mržnje’, *nenâvîdnost*, *nenâvîdnak* (ž.r. *nenâvîdnica*)); ***oběs-**: (za) *obišiti* (se) || *zavišiti*, nsv. (za) *obišíväti*|| (za) *obiševäti*, gl.p.t. (za) *obišen* || *zavišen*; ***oděti**: *odîti* (nsv. *odîvâti*) ‘odjenuti kapu ili maramu’; ***odolěti**: *odolîti* ‘(ob. u negaciji) oduprijeti se (npr. velikoj potrošnji: *ne mòreš odolîti*|| *ne mòreš se nadomüčiti* (z *dřvima*)); stići, izvući se (iz silnih obveza), i sl’; ***orěxъ-**: *orîx* (pl. *orîsi*) ‘orah’, *orîxac*|| *orîščit’*|| *orîxit’* (dem.), *orîšci* ‘muškatni oraščici’; ***pelnъ-**: *plîn*, *plînîti*, sv. *zaplînîti*|| *zakveštâti* (rom.); ***pelva**: *plîve* ‘pljeva’; ***pěn-**: *pîna*, dem. *pînica*, *pîniti* (se), *zapîniti* (se), *opîniti* ‘skinuti pjenu’; ***perdž-** (*prěd*-): *prîdñí*|| (rij.) *sprîdñí* ‘prednji’, *sprîda* ‘sprijeda; ispred’; ***pert-** (strsl. *prět*-): *prîtîti* (se), sv. *zaprîtîti* (se), *poprîtîti*, nsv. *zaprit’evâti* (se) || *zaprit’îvâti* (se), *prîteńe*; ***pěsm-**: *pîsma* (G pl. *pîsam*), *pîsmica* (dem.), *pîsmarica*; ***pěti / pěvati-**: *pîvati* (sv. *spîvati*, *zapîvati*, itd.) || (fig., rij.) *kant(uł)âti*, *pîvańe*,

kantâna || (novije) *pîvana mîsa, pivâč*(ž.r. *pivačica*) || *pivarëla*(m. i ž.r., fig.); **plěsn-*: *plisnöt'a, plîsniv(i), plîsniviti* (sv. *za/soplîsniviti*); **plěti*: *pliti* ‘plijeviti’, nsv. (*p*)*opliti*, gl.p.t. *oplivîn* (*oplivěni*); **poslě*: *pôsli* ‘poslige’; **pržje* (strsl. *prće*): *prija* (|| *prije* (novije) || *přvo* (*p**rváni* ‘prijasenji’), *prîn* ‘časak prije’; **razumě-*: *razumišti, sporazumišti se*; **rěč-*: *rîč* (kod mladih isključivo) || *besèda* || (rij.) *slòvo, ričetîne* || *rigötine* ‘ružne riječi’, (*po*)*rîčmati se*‘(po)rječkati se’; **rěk-*: *rîka* (*u rîki*), *Rîka* (*na Rîki*), *ričica* (dem.), *riketîna* (augm.); **rěpa*: *rîpa*; **rěš-*: *odrîšiti, razrîšiti* (nsv. *od/razrîšivâti*) || *liberäti* (rom.) ‘odriješiti, razmrsiti’, *odrîšené* ‘posebna molitva za mrtve’, *rîšiti, rišené* (zadnje dvije su novije); **rěz-*: *rîz* ‘rez; crta, pruga’, *rîzati* (sv. *obrîzati*) ‘obrezivati lozu’, sv. *urižati, zarîzati*, gl.p.t. (*ne*)*obrîžen(o)* (samo *tjšje*), *rîzaňe* ‘rezidba loze’, *srižak* ‘(odrezani) komad’, *rîznuti* || (pojed.) *rîznuti* (sv.) ‘imati rezak okus, reziti’; usp. *rasît'i* (nsv. *rasikovâti* || *rasikîvâti*) || (novije, rij.) *srižati*‘narezati, razrezati; rasjeći’, (*o*)*sît'i*‘(od)rezati; (od)sjeći’, *přsít'i*‘prerezati; presjeći’ (vidi **sěk-*); usp. *rêžiti*‘stršiti’; **sûmě-*: *smîti*; **sûrět-*: (*su*)*srit'ati* (*se*) (sv. (*su*)*srêsti* (*se*)); **sûrët(j)-*: *srit'a, srîtan, nesrît'a* || *nèsjt'a, nesrîtan* (*nesrîtni*) || *nèsjtan* (*nèsrtni*) (ž.r. *nesrîtna* || *nèsrtna*), *nèsjtnak* || (rij.) *nesrîtnak* (ž.r. *nèsrtica* || (rij.) *nesrîtnica*); **sûvěstb-*: *svîst* ‘svijest; pamet’, *př svîsti* ‘pri svijesti’, *svîstan, svîstîti se* (nsv. *svišt'ivâti se*) ‘pravovremeno poduzeti što je potrebno’, *dôjti* || *povrnüti se svîsti* ‘osvijestiti se (nakon nesvjesti)’, usp. *ofamäti* || *pâsti u ofân / ofäm / afäm* ‘onesvijestiti se’ (rom.); *(*sû*)*vět-*: *svîtovati* (*se*)³⁴⁰ ‘savjetovati (se)’; **sě(a)tì*: *sijati*, sv. *posijati*‘posijati; (fig.) izgubiti’, *sijaňe* (usp. SZ skupina: *sidbâ* ‘ono što je posijano’); **sěd-*: *sidîti* || *sedîti* (nsv. od *sêsti*), *sîdi* (nsv. imp.), *sidêt'i* || *sidût'i* || *sedût'i* (gl.p.s.), gl.im. *sidêňe, sîdati* (*se*) ‘sjedati; (se) skrućivati se’, *nasîdati* (npr. *křv*) (nsv. od *nasêsti*), *zasîdati* (nsv. od *zasêsti*), *prosîdati se* (nsv. od *prosêsti se*), *přsîdati* (nsv. od *přsêsti*), *posid'evâti* || *posid'ivâti*‘sjedati, zastajkivati zbog umora, nemoći’; **sěk-*: *sît'i* ‘rezati (npr. *krûx*); sjeći (npr. *dřva*’), sv. *osît'i, přsít'i, posít'i* (*se*), *rasît'i* (*se*), gl.p.t. *osičen(i)*, itd., *ösik* ‘staja’, *sîčevina* ‘poljska zemlja’, *sîkavica* ‘nekoliko vrsta bodljikavih biljaka (npr. *Silybum marianum*)’, *Sîčenice* (top.), *Prîsika* (top.), *sikâč*‘alat kojim se siječe’, *kłîške sikačice* ‘sjekaća kliješta’, *sikîra* (usp. *sikirâti se* || (starije) *šekîvâti* (*se*) ‘uzrujavati (se), gnjaviti (se)’ nije od jata, već rom.! (usp. mlet. *secär* || *seccare*); (vidi: **rěz-*); **selme*: *slîme*; **selzenb-*: *slîzen* || *slîzenica* ‘slezena’; **sěm-*: *sîme* (G *sîmena*), *nasimenîti se* ‘namnožiti se (biljke, životinje)’; **sěmo*: *sîmo* (rij., arh.) || (*o*)*våmo, (ni) sîmo-(ni) tåmo* (frekventna upotreba); **sěnb- / stěnb-*: *cîňa* || *tîňa* ‘sjena’ (potonji oblik samo u \diamond *Nî nogo tîňa ò tebe* || *kâko i tîňa si* ‘jako si mršav’), *ucîníti* (*se*) ‘osjeniti (se)’; **serđln- (srđln-)*: *srîdní*; **sět-*: *sîtiti* (*se*), nsv. *sît'ati se*, gl.im. *sît'aňe*; *osîtiti*,

³⁴⁰ Vjerojatno se nekoć govorilo **sâvît* ili **svît / svît*, ili sl., no naši informanti to ne pamte. Danas je *sävjet*.

nsv. *osít’ati* (*se*) (novije; češće: *čuti*; nekoć i *t’ūtiti* (*se*) || *ot’ut’iväti* (*se*); usp. *t’ūtiti* ‘slušati’); **slěd-*: *naslídovati* (samo u prov. o očitovanju nečijih djela, i sl.: *Vrág naslídije, pa i obočtuje!*); **slěp-*: *slíp(i)* || (češće) *t’örav, slípäc* || *t’öravac* (ž.r. *slipiça* || *t’öravica*), *slipöt’a, oslípići* || (češće) *ot’öraviti, sliparija* ‘obmana’, *zaslípići* || *zat’öríti* ‘(fig.) prevariti’, *slipoöčnica* || (rij., pojed.) *slipočnića* || (starije i češće) *típpla* (rom.), *slípo črivo*; **slěz-*: *slíz* ‘sljez’; **směx-*: *smíx, smišak* (rij.), *smišni* (*smišán* || *smišan*), (*na*)*smijáti se, posmixjív, smišina* ‘smiješan događaj; smješica’; **smýrdě-*: *smýditi*, sv. *o/zasmýditi* (*se*) || *o/zasmräditi* (*se*), *smýdekjív* ‘smrdljiv’; **sněg-*: *sníg* (pl. *snízi*), *snížiti, snížno vríme*; **snět-*: *snít* (ž.r.) || *zbíca* (pl. *sníti* || *zbíčje / zbíčle*) ‘sitno drvce za potpalu’, *snítiti* (nsv. *snit’eváti* || *snit’iväti*) ‘potpaljivati, nijetiti organj’, gl.p.t. *snít’en(i)*; **spěti*: *uspěti, prspěti, dospěti* ‘dospjeti; završiti’, *dospíták* || (češće) *svřšeták* ‘svršetak’; **sъplet-*: *split* ‘splet kose (spleteni dio)’, *split’ati* (nsv. od *splésti*), *zaplit’ati*, i sl.; **stěn-*: *ustinuti* || (ob. samo o ljudima) *ocěnuti* (nsv. *stínuti*) ‘ohladiti se, smrznuti se’; **sterti (stréti)*: *prstríti* || *prostríti, rastríti*; **střex-*: *strixa* (novo: *nästrešnica*); **strěl-*: *strila* ‘munja’, *strílati* || *strělati* || *strělati*; **svěd-*: *svídók* || *svídök* (pl. *svídöci*), *svidòžba, svidočiti*; **svět(ь)- / světě-*: *svítiti*, sv. *osvítiti, prosvítiti* || *prosvítli* (samo u: *Bôg tí prosvitlî pàmet!*), *svitilo* (samo u ◇ *ima jôš svitilo(v)* za *båndun!* ‘još ima nade (ob. ribari o ulovu)’), *svitlo* ‘svjetlo’, *svítli* ‘svijetao’, *svitlôst* ‘svjetlost; (fig.) napredak (*dí kuráspun püca šóldi ka mu ní vítí svitlôsti?!*)’, *svitlavina* ‘jaka svjetlost’, *svít’ a* (dem. *svit’ică*), *svit’ňák* (novije) || *kandilfr* (rom.), *svit’ár* ‘ribar u svit’arici, krijesnica’, (*o*)*svitlāti* || (*z*)*lustráti* ‘(o)svjetlati, (u)laštiti’; **světъ-*: *svít* ‘svijet; svjetlo³⁴¹’; **tъrpě-*: *třpiti*, sv. *prtřpiti, ustřpiti* se ‘strpjeti se’; **těl-*: *tílo* || *tělo*; **těm-*: *tíme* (G *tímena*), *tímeňáča* ‘kožna bolest tjemena’; **těr-*: *tírati* || *těrati* (sv. *potírati* || *potěrati, stírati* || *stěrati, natírati* || *natěrati* (nsv. *natíraváti* || *nateraváti*), *utírati* || *utěrati*, itd.), gl.p.t. *potíran* || *potěran*, itd., gl.im. *tíraňe* || *těraňe* (ostale varijante vidi u popisu ekavizama pod **těr-*); **terb-* (strsl. *trěb-*): *tríbovati* || *trívati* ‘trebatí’, *zatríbovati* (*Ko ti čâ zatríbuje, pítaj*), *tríba je* || *o(d) potřibe je* (<**trěba estъ*) ‘potrebno je, nužno je’, *potřiba* ‘potreba; bijeda’, *potřiban* (*potřibni*) ‘potrebit, ubog’, *potřipština*; **terbiti* (strsl. *trěbiti*): *tríbíti, stribírváti*, sv. *otríbíti, stríbíti*, gl.im. *tríbeňe*; **těskъ-*: *stísk* ‘tijesak (za ocat); dio hlača (u pásu)’; **těš-*: *tíšiti*, sv. *utíšiti*, gl.im. *tíšeňe, utišené* ‘utjeha’; **trěskъ-*: *trišt’en* || (vrlo rij.) *lin* ‘lijen’, *trišt’enost, trišt’énak* || (fig.) *trišt’énák* (ž.r. *trišt’enica*) || (vrlo rij.) *linčína, trišt’eniti* (*se*) ‘ljenčariti’; **umět-*: *umíti, neumítan* ‘nesposoban’, gl.im. *neumítnost*; **vъnotrě-*: *unûtrix* (vrlo rij., arh.) || *nûtra* ‘unutra’, *nutrění* ‘unutrašnji’; **vъrtě-*: *vjúti* (*se*), nsv. *zavjúti* (*se*), itd.; **vějati-*: *víjati* ‘prosijavati žitarice na vjetru (sv. *uvíjati*); (*se*) (zastava)’, gl.im. *víjaňe*,

³⁴¹ U značenju ‘svjetlo’ samo pri prisjećanju kako se nekada molio *Credo (Böga od Böga, svít od svít)*.

***věkъ-**; **věčnъ:** *vík* ‘vijek; stoljeće’, *väik* (*víka*) || (nekoć i) *vävik* (*víka*) || *üvik* (*víka*) ‘uvijek’, *zauvíke* ‘zauvijek’, *od / za väik / vävik / üvik* (*víka*) ‘oduvijek / zauvijek’; *víšni* ‘vječan’ (najčešće u \diamond *Bôg mu dâ pökoj víšni!*); ***věnč-**: *vinčati* (*se*) || (češće) *oženiti se / odäti se*, *vinčáne* || (češće) *pír* || *ženidba / ödaja, kum od vinčána, vinčaniča* || *věšta od vinčána*; ***věr-**: *víra, vîran* (*vírni*); ***vertja**: *vrít'a* ‘vreća’, dem. *vrít'ica*, augm. *vrít'ina* || *vrít'etína*; *-**věst**, *-**věd**: *napovíti* (nsv. *napovídäti*) ‘napovijediti (fratar s oltara), najaviti vjenčanje ili pročitati *gôd* (obljetnicu smrti)’, *näpovid* ‘najava, objava (ob. vjenčanja, u crkvi)’, *povíti* (nsv. *povídäti*) ‘reći; ispripovijedati; pokazati; prokazati (koga)’, *spovíti* (*se*) (nsv. *spovídäti* (*se*), *spövid* ‘ispovijed’, *zapovíti* (nsv. *zapovídäti*) || *urdinäti* (rom.), *zäpovid*; ***vědja**: *víja* ‘vjeda’, *obrvíja* ‘obrva’ (<*öbigr* (<germ. *ober*) ‘(iz)nad, povrh’ + *víja*); ***verdъ** (strsl. *vrědъ*): *vríd* || *tvrdokôrníak* ‘veliki čir (*čírlak*)’, *uvríditi* || (kod starijih češća) *ofendití* (rom.), nsv. *vríd'äti* (*se*) || *fënditi* (*se*), *uvríd'en* || *ofend'en*; nema **uvridljiv*, već samo *ofendljiv* ‘koji se lako *fëndi* (vrijeda)’, *povríditi* ‘nanijeti duševnu bol’, nsv. *povrid'eväti* || *povrid'íväti*, gl.p.t. *povríd'en*; ***vertm-** (strsl. *vrěm-*): *vríme* (G sg. *vrímena*, N pl. *vrímenâ*) ‘vrijeme (protok vremena); lijepo vrijeme (metereološki) (opr. *grubo vríme, nèvrime, nevèra*)’, *uvrimeniti se* || *razvrimeniti se* ‘nastati vedro vrijeme’, *vrímenít* (*vrímeniti* || (novije) *vremeniti*) ‘sredovječan; „u godinama“’; ***věščъ-**: *višt(i)* ‘vješt’, *víška* || (češće) *štriga* ‘vještica’; ***vět-**: *zävit* || *zavít* || (rij.) *zavít*, *zavit'äti se* || (češće) *zavet'äti se*; ***větr-**: *vítar, vítreni*; ***vidě-**: *vítí* ‘vidjeti’ (<*viditi*), gl.p.r. *vídi*; sv. *provítí, razvítí* ‘razgledati; razmotriti’; ***visě-**: *vísiti*, sv. *zavisiti* (nsv. *zaviševäti* || *zavišíväti*) || (za) *obišiti, navíšiti* (nsv. *naviševäti* || *navišíväti*) ‘objesiti ili staviti lonac na vatru’, *odvíšiti, zvíšiti*, itd., *víšalica* || *kaviža* (rom.), *víšala*; ***vrěd(ъnъ)-**: *vrídän* (*vrídní*), komp. *vrídniji*, *vríditi*, *vrídñost* || *vrídñost* || *vridnöt'a* || (rij.) *valör* (rom.), *vridnüsä* (ž.r., fig.) ‘ljenica’; ***zъrě-**: *zrijeti*, sv. *dozrijeti* || (novije) *uzrijeti*; ***zъrě-**: *pozrítí* (nsv. *pozírati*) ‘zirnuti, poviriti’³⁴², *zazrítí* (nsv. *zazírati*) ‘proviriti (iza čega), pomaljati se (npr. brod iza rta: *zázraje*; oči iz rupe: *zazíraju*)’, *obazrítí se* (nsv. *obazírati se*), *přzírati* ‘uporno stajati pored nekoga, (pogledavati ga) i *zírati se* (priželjkivati, očekivati) da nas ponudi (ob. hranom)’, *zírati se* ‘očekivati s nadom da se što postigne ili dobije’; ***zěnica**: *zínica*; ***zvěr-**: *zvîr, zvírad* (zb.im.), *zvirjäti* ‘zvjerati; (rij.) izvirivati (iz čega)’; ***želě-**: *želítí*, sv. *poželítí, zaželítí* (*se*), itd.; ***žerbъ** (stsl. *žrěbii*): *ždríb* || *bruškët* (rom.) ‘ždrijeb’, *ždribáti* (*se*) || *ždribíväti* (*se*) ‘dijeliti se

³⁴² Zanimljiv je stari leksem *prozôr* (*o dnâ*) ‘dubina mora do koje može prodrijeti sunčeva svjetlost.’ Usp. ‘prozor’ je *funêstra* (rom.).

(*dizati ždrīb*)'; *živě-: *živiti*, sv. *přživiti*, itd., prez. sg. *živěn* (manje konzervativni: *živěn*), *živěš...*, pl. *živěmo...* (< *živstí)³⁴³.

³⁴³ Jednako se konjugiraju i *gníliti*, i *kíniti se* '(fig.) mučiti se' (*gníln*, *gnílēš...*; *kínin se*, *kíneš se...*).

KRATICE I SIMBOLI

1. Kratice vrela i etimoloških odrednica³⁴⁴

2. Kratice internetskih izvora³⁴⁵

3. Kratice dugootočkih naselja i skupina naselja

Bo	Božava
Br	Brbinj
D	Dragove
JI skupina	jugoistočna skupina naselja ³⁴⁶
L	Luka
Po	Polje (zaseok Velog Rata)
S	Sali
Sav	Savar
So	Soline
SP	saljski <i>Pörat</i> (dio Sali)
SS	saljsko <i>Selö</i> (dio Sali)
SZ skupina	sjeverozapadna skupina naselja ³⁴⁷

Verunić (zaseok Velog Rata)

Veli Rat

Zaglav

Žman

4. Gramatičke (i ostale) kratice i odrednice

A	akuzativ
arh.	arhaizam (dio pasivnog leksika ili u vrlo rijetkoj upotrebi) (= nekoć)
augm.	augmentativ/uvećanica
D	dativ
dem.	deminutiv/umanjenica
fig.	figurativno značenje
G	genitiv

³⁴⁴ Vidi IZVORI PODATAKA I KRATICE NAVEDENE U TEKSTU.

³⁴⁵ Vidi popis *Internetski izvori* priložen nakon LITERATURE.

³⁴⁶ **S** (*Sâle*, hrv. stand. *Sali*) (**SS** – saljsko *Selö*, **SP** – saljski *Pörat*), **Z** (*Zâglav*), **Ž** (*Žmân*), **L** (*Lûka*).

³⁴⁷ **Sav** (*Sâvar* || *Sâvar*), **Br** (*Brbîn*), **D** (*Drâgove*), **Bo** (*Božâva* || (u govoru *Jüžanov*) *Božâva*), **So** (*Sölîne*),

Ver (*Verôna* || (u govoru *Jüžanov*) *Verunît'* || *Verunić*), **Po** (*Pöle*), **VR** (*Vëli Rât* || *Veli Rât* || (u govoru *Jüžanov*) *Vëli Rât*).

gl.im.	glagolska imenica	opr.	suprotno, u opreci s čime
gl.p.r.	glagolski pridjev radni	perf.	perfekt
gl.p.s.	glagolski prilog sadašnji	pl.	plural/množina
gl.p.t.	glagolski pridjev trpni	pl. tantum	pluralia tantum
hrv. stand.	hrvatski standardni jezik	pojed.	pojedinačna upotreba
I	instrumental	prez.	prezent
i dr.	i drugo	prid.	pridjev
i sl.	i slično	prov.	izreka/proverbij
im.	imenica	rij.	rijetka upotreba
imp.	imperativ	s.r.	srednji rod
itd.	i tako dalje	sg.	singular/jednina
komp.	komparativ	sl.	slično
L	lokativ	sv.	svršeni vid
l	lice	tj.	to jest
m.r.	muški rod	top.	toponim
N	nominativ	tzv.	takozvani
nekoć	= arh.	usp.	parafraza; usporedi s izvorom...; pri ukazivanju na povezanost riječi i pojava
novije	većinom riječi primljene u govor u drugoj polovini 20. stoljeća	V	vokativ
novo	riječ primljena u govor tek zadnjih desetljeća	zb.im.	zbirna imenica
npr.	na primjer	ž.r.	ženski rod
nsv.	nesvršeni vid		
ob.	obično		
op. a.	opaska autora teksta		

5. Transkripcijiski i ostali simboli

a) Prozodijiski znakovi

“ kratkosilazni akcent (npr. u *släma*, *sëdlo*, *imäti*, *Lüka* (m. ime), *öno*)

” inačica “ akcenta (između “ i ^)

^ dugosilazni akcent (npr. u *gräd*, *bëlo*, *sîn*, *Lüka* (selo), *ôko*)

~ dugi čakavski akut (rij., ostvariv samo kao stilogeni element)

^ produljeni akcent (rij.; inačica ~) (u SZ skupini, npr. *iskâti*, *îskra*)

ˇ kratkouzlazni akcent (neoštokavski)

’ dugouzlazni akcent (neoštokavski)

- iznad samoglasnika označava nenaglašenu duljinu; u prikazu vokalizma (2.I.) označava duljinu (sloga); samo gdje je napomenuto označava poseban tip dugosilaznog akcenta („mukli“)

ˇ iznad samoglasnika označava kračinu

^ ispod samoglasnika označava neslogovnost (u diftonzima *je*, *ya*, *yo*)

„ poveznica izgovornih cjelina (nije označavana redovito) (npr. *ü_mene*)

. ispod samoglasnika označava zatvoreni izgovor

‘ ispod vokala (= ȳ), nazalitet

: 1. iza akcenta (^ ili ~) označava „otegnut“ izgovor akcenta (u stilske svrhe);

2. stanka nakon suglasnika (afektivno) (npr. *P:rökletō stvöre!*; *K:rävo!*)

ŋ nazalitet (= znak ‘ ispod vokala) zbog tehničkih poteskoća ne običavamo bilježiti, iako je u konzervativnih govornika izrazit (npr. *grâŋ*, *jâ saŋ sâŋ*, *Stäŋko*, *tîŋda*)

° ispod slogotvornog /r/, /l/ i /ŋ/

’ 1. iza ȝ, kad nakon njega slijedi vokal, kako se čitatelj ne bi zabunio (npr. *pr'odäti* se ‘preudati se’ ≠ *prodäti* se ‘prodati se’; *pr'rôdân* ‘prerodan’ ≠ *prodân* ‘prodan’; *pr'rodîti* ‘preroditi, obilno urodit’ ≠ *prodîti* ‘prodjenuti’ ; *pr'istí* se ‘prejesti se’); 2. nesliveni izgovor *nj*, *lj* (npr. *än'je*, *tal'jânski*).

b) Ostali znakovi

|| između dviju riječi ili sintagmi odnosno ostvarivih varijantnih oblika istovjetnog ili sličnog značenja, odnosno upotrebine vrijednosti (rjeđe koristimo: /)

/ ili; odnosno; rjeđe razdjelnica varijantnih oblika; alternacija (rijetko)

◊ frazem

;	osim interpunkcijske uloge, također razdjeljuje tumačenja značenja potvrda, kao i primjere upotrebe	↔	obostrana zamjena
:	upućuje i na određeni odnos među likovima (po sličnosti ili opreci)	≈	otprilike, približno
=	znak jednakosti	Ø	ništa
≠	znak nejednakosti	*	polazni praslavenski lik ili glas(ovni skup)
A:	sudionik dijaloga (govornik 1)	*	neposvjedočeno (ob. prepostavljeni ili rekonstruirani negdašnji oblik u mjesnom govoru)
B:	sudionik dijaloga (govornik 2)	/ /	kose zagrade sadržavaju fonem (inače, foneme donosimo i u kurzivu)
C:	sudionik dijaloga (govornik 3)	[]	uglate zagrade ob. sadržavaju pojašnjenje oprimjerena ili kontekst
<	izvodi se iz		
>	dalo je / daje		

POPIS LITERATURE

- ANIĆ, VLADIMIR. 2006. *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Novi Liber.
- ANTONINA, ŠIME. 1998. "Vjerski i liturgijski život". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 93–102.
- BADURINA, ANĐEJKO. 1998a. "Opis crkve i samostana na Zaglavu". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 49–55.
- BADURINA, ANĐEJKO. 1998b. "Starine u samostanu sv. Mihovila". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 57–66.
- BENIĆ, MISLAV. 2013. "Fonologija i naglasak imenica u govoru mjesta Kali". *Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 39, 1: 11–68.
Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=166915 (Posljednji pregled 01.11.2015.).
- BEVERIN, ANTE; ARMANINI, JEROLIM. 2009. *Libar o Dugom otoku: obilježja povijesne baštine*. Zadar: Matica hrvatska.
- BOERIO, GIUSEPPE. 1867. *Dizionario del dialetto veneziano*. Venezia: Reale tipografi adi Giovanni Cecchini edit. Dostupno na:
<https://archive.org/details/dizionariodeldi00boergoog> (Posljednji pregled 15.01.2016.).
- BROZOVIĆ, DALIBOR; IVIĆ, PAVLE. 1988. *Jezik, srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski* (Izvadak iz II. izdanja *Enciklopedije Jugoslavije*). Zagreb: Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«.
- ČUKA, ANICA. 2006. "Utjecaj litoralizacije na demografski razvoj Dugog otoka". *Geoadria* 11, 1: 63–92. Dostupno na:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=15047 (Posljednji pregled 14.09.2015.).
- ĆOSIĆ, VJEKOSLAV. 2014. "Jakov Čuka i jezično pitanje u Zadru na početku XX. stoljeća (1905. – 1910.)". *Zadarska smotra* 4: 26–41.
- ĆURKOVIĆ, DIJANA. 2014. *Govor Bitelića*. Rijeka: Sveučilište u Rijeci – Filozofski fakultet. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/705585.Doktorat_Curkovic.pdf (Posljednji pregled 08.02.2016.).

DAMJANOVIĆ, STJEPAN; JURČEVIĆ, IVAN; KUŠTOVIĆ, TANJA; KUZMIĆ, BORIS; LUKIĆ, MILICA; ŽAGAR, MATEO. 2004. *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*. Zagreb: Matica hrvatska.

DEFILIPPIS, JOSIP. 2013. "Hrvatsko mediteransko selo kroz stoljeća". *Sociologija i prostor* 51, 2 (196): 291–302. Dostupno na:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=161507 (Posljednji pregled 14.09.2015.).

DELORKO, OLINKO. 1954. "Matija Šešelja, kazivačica narodne poezije na Dugom otoku". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 38. Zagreb: JAZU: 223–232. (c) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015. Dostupno na:
<http://dizbi.hazu.hr/object/view/GLazc51jBm> (Posljednji pregled 13.01.2016.).

DRAGIĆ, ANTE. 1993. "Neprijateljski prepadi na Dugi otok tijekom II. svjetskog rata". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 453–495.

FINKA, BOŽIDAR. 1964. "Saljske dječje igre i običaji : (etnografsko-jezično-melografski prinos)". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 42. Zagreb: JAZU: 87–154.

FINKA, BOŽIDAR. 1971. "Čakavsko narječje". *Čakavska rič* 1: 11–71.

FINKA, BOŽIDAR. 1977. "Dugootočki čakavski govor". *Hrvatski dijalektološki zbornik* 4: 7–178.

FINKA, BOŽIDAR. 1981. "Sali u prostoru i vremenu". *Župa Sali o 400. obljetnici dogradnje župne crkve svete Marije 1581-1981*. Sali: Župni ured Sali: 5–19.

FINKA, BOŽIDAR. 1993. "Pogled na dugootočke govore". *Zadarska smotra* 42, 1–2: 67–74.

FINKA, BOŽIDAR. 1998. "Pogled na čakavski govor sela Zaglava". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 31–48.

FRANOV – ŽIVKOVIĆ, GROZDANA. 2009. "Glagoljska Madrikula sv. Jakova u Solinama na Dugom otoku (1750.-1826.)". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 51: 137 – 159.

FRANOV – ŽIVKOVIĆ, GROZDANA. 2012. "Glagoljaš don Ive Vlahić (Sutomišćica, oko 1733. – 25.07.1803.)". *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 54: 147–183.

GALOVIĆ, FILIP. 2012. "Fonološke značajke govora Milne na otoku Braču". *Čakavska rič* XL, 1-2: 87–101.

GRANDOV, ŠIME. 1959. "Prilozi o narodnom životu i običajima: Saljski ribarski razgovori". *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* knj. 66: 224–286. (c) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015. Dostupno na:
<http://dizbi.hazu.hr/?object=list&find=grandov> (Posljednji pregled 15.10.2015.).

- GRBIN, NEDO. 1998. "Glagoljica crkve i samostana sv. Mihovila u Zaglavu". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 67–92.
- GRGIN, BORISLAV. 1996. "Osnovna obilježja društvenog razvoja zadarskog otočja u razvijenom srednjem vijeku". *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 29: 40–52. Dostupno na: <http://hrcak.srce.hr/file/76967> (Posljednji pregled 15.09.2015.).
- JAKIĆ – CESTARIĆ, VESNA. 1957. "Refleks jata na sjevernodalmatinskim otocima". *Radovi Instituta JAZU u Zadru* 3: 407–420.
- JELIĆ, ROMAN. 1993. "Stanovnici Dugog otoka u crkvenim maticama Zadra od 1569. do 1706. godine". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 221–247.
- JERNEJ, BRANIMIR (ur.). 2005. *Talijansko-hrvatski, hrvatsko-talijanski: Dominović-Langenscheidtov univerzalni rječnik*. Zagreb: Naklada Nediljko Dominović.
- JURAGA, EDO. 2010. *Rječnik govora otoka Murtera*. Murter – Šibenik: Ogranak Matice hrvatske Murter – Županijski muzej Šibenik.
- KAPOVIĆ, MATE. 2008a. *Uvod u indoeuropsku lingvistiku*. Zagreb: Matica hrvatska (Biblioteka Theoria).
- KAPOVIĆ, MATE. 2008b. "Razvoj hrvatske akcentuacije". *Filologija* 51: 1–39. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/396609.001_039_Filologija_51_Kapovic.pdf (Posljednji pregled 16.01.2016.).
- KAPOVIĆ, MATE. 2010. "Naglasak *o*-osnova muškoga roda u hrvatskom – povijesni razvoj". *Filologija* 54: 51–109. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=77788 (Posljednji pregled 15.01.2016.).
- LANGSTON, KEITH. 2015. *Čakavska prozodija. Naglasni sustavi čakavskih govora*. (S engleskoga prevela: Anita Peti-Stantić). Zagreb: Matica hrvatska.
- LETINIĆ, STJEPAN VLADIMIR. 1997. "Posebnosti staroga sav(a)rskoga govora". *Zadarska smotra* 46, 4–6: 37–44.
- LETINIĆ, STJEPAN VLADIMIR. 1999. "Narodne pjesme, molitve i pripovijetke iz Savra na Dugom otoku". *Zadarska smotra* 48, 4–6: 179–230.
- LISAC, JOSIP. 1996. *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*. Zagreb: Matica hrvatska.
- LISAC, JOSIP. 2003. *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govorovi štokavskog narječja i hrvatski govorovi torlačkog narječja*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP. 2008. "Govori Dalmatinske zagore kao dio novoštokavskog ikavskog dijalekta". *Croatica et Slavica Iadertina* IV: 105–114.

- LISAC, JOSIP. 2009. *Hrvatska dijalektologija 2. Čakavsko narječje*. Zagreb: Golden marketing– Tehnička knjiga.
- LISAC, JOSIP. 2012. "Dijalektalna književnost zadarskoga područja u sklopu hrvatske literature". *Čakavska rič* 40, 1–2: 5–11.
- LISAC, JOSIP. 2013. "Govor Veloga Rata". *Veli Rat*. J. Faričić; A. Uglešić (ur.). Zadar: Sveučilište u Zadru: 667–671.
- LUKEŽIĆ, IVA. 1990. *Čakavski ikavsko-ekavski dijalekt*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- MALIĆ, DRAGICA. 1991. "Samoglasničke pojave u 'Žićima svetih otaca'". *Rasprave Zavoda za hrvatski jezik* 17: 83–122.
- MARTINOVIC, ŽARKO. 2005. *Rječnik iškoga govora*. Zadar: Gradska knjižnica Zadar.
- MIHALJEVIĆ, MILICA; HORVAT, MARIJANA. 2007. "Glasovne promjene: nepostojano *a i e* (problematizacija naziva, definicija i međuodnosa glasovnih promjena)". *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* knj. 33: 289–304.
- MILANJA, CVJETKO. 1993. "Jakša Čedomil (Jakov Čuka) kao skupljač narodnih pjesama na Dugom otoku". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 367–382.
- MILANJA, CVJETKO. 1998a. "Zaglav misto". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 5–12.
- MILANJA, CVJETKO. 1998b. "Jakša Čedomil (Dr. Jakov Čuka) kao sakupljač dugootočkih narodnih pjesama". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 151–174.
- MILIČEVIĆ, MARIJANA (ur.). 2006. *Njemačko-hrvatski i hrvatsko-njemački rječnik*. Zagreb: Alfa.
- MOGUŠ, MILAN. 1977. *Čakavsko narječje: fonologija*. Zagreb: Školska knjiga.
- OŠTRIĆ, GOROSLAV. 1993. "Pučko graditeljstvo i način stanovanja u Salima na Dugom otoku". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 325–360.
- PERIČIĆ, ŠIME. 1993. "O Gospodarstvu Dugog otoka u prošlom stoljeću". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 395–404 .
- PIASEVOLI, ANKICA. 1993. *Rječnik govora mjesta Sali na Dugom otoku oliti llibar saljskih besid*. Zadar: Matica hrvatska.
- PIASEVOLI, ANKICA. 1999. *Saljska intrada - nazivlje po djedovima našim*. Zadar: Matica hrvatska; Sali: Povjereništvo Matice hrvatske.

- RADULIĆ, LADISLAV. 2002. *Rječnik rivanjskoga govora*. Zadar: Matica hrvatska.
- RANČIĆ, GORDANA. 2013. *Zavičajni rječnik i kronika mjesta Brbinj*. Zadar: 3000 godina Zadar.
- RUNJE, PETAR. 1998. "O šestotoj godišnjici Zaglava". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 13–29.
- SKOK, PETAR. 1950. *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima: Toponomastička ispitivanja* (1. sv.). Zagreb: Jadranski institut JAZU. Dostupno na: <https://sr.scribd.com/doc/53241492/Petar-Skok-Slavenstvo-i-Romanstvo-Na-Jadranskim-Otocima> (Posljednji pregled 13.09.2015.).
- SKRAČIĆ, VLADIMIR. 1993. "Pristup toponomastičkoj građi Dugog otoka". *Zadarska smotra* 42, 1-2: 75–97.
- SKRAČIĆ, VLADIMIR. 1996. *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Split: Književni krug; Zadar: Ogranak Matice hrvatske.
- STROHAL, RUDOLF. 1924. "Poganica (Sali u Dalmaciji)". *Zbornik za narodni život i običaje* knj. 25. (1921-1924): 379 – 380. (c) Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, 2015. Dostupno na: <http://dizbi.hazu.hr/object/view/12995> (Posljednji pregled 05.10.2015.).
- ŠEŠELJA, TOMISLAV (SLAVO). 1998. "Uljarne – mlini – torkuli". D. Čuka; C. Milanja; I. Špralja (ur.). *Zaglav: 600 godina prvog spomena: 540 godina posvete crkve svetog Mihovila Arhanđela*. Zaglav – Zagreb: Općina Sali, Mjesni odbor Zaglav: 212–214.
- ŠIMUNIĆ, BOŽIDAR. 2013. *Rječnik bibinjskoga govora*. Zadar: Ogranak Matice hrvatske.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1968. "Sumartinska onomastika". *Rasprave: Časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovje* 1, 1: 89–120. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=102764 (Posljednji pregled 20.09.2015.).
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 1977. "Čakavština srednjodalmatinskih otoka". *Čakavska rič* 1: 5–65.
- ŠIMUNOVIĆ, PETAR. 2009. *Rječnik bračkih čakavskih govora*. Zagreb: Golden marketing–Tehnička knjiga.
- ŠPRALJA, ROBERT. 2010. *Suncazapad*. Zadar: Gimnazija Vladimira Nazora.
- ŠPRALJA, ROBERT. uskoro. "O prežicima starijega liturgijskog jezika i o vjerskom nazivlju u frazemima i izrekama na Dugom otoku". *Domaća rič* 12.
- UGLEŠIĆ, NIKICA. 2012. "Pjesme". *Zadarska smotra* 61, 1: 23–28.

UGLEŠIĆ, NIKICA. 2013. "Standardni hrvatski u govoru Veloga Rata". *Zadarska smotra* 62, 4: 171– 193.

UGLEŠIĆ, NIKICA. 2015. "Čakavske uvečanice". *Zadarska smotra* 64, 1: 70– 77.

VIDUČIĆ, MARKO. 2014. "Zadarski otoci u periodu od 1358. godine do kraja 15. stoljeća". *Hrvatski povijesni portal (Elektronički časopis za povijest i srodne znanosti)*. (nepaginirano). Dostupno na: <http://povijest.net/zadarski-otoci-u-periodu-od-1358-godine-do-kraja-15-stoljeca/> (Posljednji pregled 20.10.2015.).

VINJA, VOJMIR. 1978. "Struktura i etimologija jadranskih naziva za riblje parove »trilja - barbun« i »skuša - lokarda«". *Čakavska rič* 7, 2: 5–45. Dostupno na: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=195563 (Posljednji pregled 20.10.2015.).

INTERNETSKI IZVORI

(URL¹) *Hrvatski jezični portal (HJP) : Rječnička baza*.

<http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search> (Posljednji pregled: 06.02.2016.).

(URL²) "Na današnji dan: 29. Rujan". *Advance.hr – online list za vanjsku politiku i ekonomiju*. <http://www.advance.hr/na-danasjni-dan-29-rujan.html> (Posljednji pregled 21.10.2015.).

(URL³) "Prezimena i broj stanovnika zadarskih otoka prema popisu iz 1608. g.". *Zadarski Bodul. Informativno politička tribina – mjesto, općina, otok*.

<http://www.zadarskibodul.com/?p=1620> (Posljednji pregled 20.10.2015.).

(URL⁴) "Đenović – Photo guide" (nekoliko bokeljskih izraza).

https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=884201618278346&id=116008501764332 (Posljednji pregled 02.11.2015.).

(URL⁵) "BOKEŠKI RIJEČNIK OD IGALA DO ŠKALJARA".

https://www.facebook.com/permalink.php?id=172029902821317&story_fbid=400398196651152 (Posljednji pregled 02.11.2015.).

(URL⁶) "Ribanje je opijum". *Dubrovački vjesnik*. <http://dubrovacki.hr/clanak/22191/ribanje-je-opijum> (Posljednji pregled 02.11.2015.).

(URL⁷) KALIPEDIJA. <http://www.kalipedia.net/rjecnik/rjecnik.html>

(URL⁸) GROMAČA. <https://www.youtube.com/watch?v=RY5rzCZGHiQ> (Posljednji pregled 10.12.2015.).

(URL⁹) MARKO MARULIĆ, *JUDITA*. <http://www.bulaja.com/Marulic/pdf/judita.pdf>
(Posljednji pregled 11.12.2015.).

(URL¹⁰) ČAKAVSKO ZVIZDOSLOVJE.
http://hr.metapedia.org/wiki/%C4%8Cakavsko_zvizdoslovje (Posljednji pregled 16.12.2015.).

(URL¹¹) Lorger, Srećko. "Jargola, vrgola, rigola...". *Slobodna Dalmacija*, 2. 3. 2005.
<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20050302/mozaik04.asp> (Posljednji pregled 11.12.2015.).

IZVORI PODATAKA I KRATICE NAVEDENE U TEKSTU

Arapski jezik (**arap.**): URL¹

Bibinjski govor (**BIB**): Šimunić (2013)

Brački govori (**BRAČ**): Šimunović (2009)

Brbinjski govor (**BR**): Rančić (2013)

Engleski jezik (**angl.**): URL¹

Francuski jezik (**franc.**): URL¹

Grčki jezik (**grč.**): URL¹

Iški govor (**IŽ**): Martinović (2005)

Latinski jezik (**lat.**): URL¹

Mađarski jezik (**hung.**): URL¹

Mletački (venecijanski) dijalekt (**mlet.**):

Boerio (1867)

Murterski govor (**MURT**): Juraga (2010)

Njemački jezik (**germ.**): Miličević (2006),

URL¹

Praslavenski jezik (**prsl.**): bilješke s predavanjā prof. dr. sc. Josipa Lisca, URL¹

Rivanjski govor (**RIV**): Radulić (2002)

Romanski jezici (**rom.**): Jernej (2005), Boerio (1867), URL¹

Ruski jezik (**rus.**): URL¹

Saljski govor (**SA**): Piasevoli (1993)

Staroslavenski jezik (**strsl.**): Damjanović <et al.> (2004)

Talijanski jezik (**tal.**): Jernej (2005), URL¹

Turski jezik (**tur.**): URL¹